

Маркази миллии қонунгузори назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

National center of legislation under the
President of the Republic of Tajikistan

ҚОНУНГУЗОРӢ ЗАКОНОДАТЕЛЪСТВО LEGISLATION

№ 2 (54), 2024
апрел-июн

Маҷаллаи илмӣ-таҳлилии «Қонунгузорӣ»-и Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 майи соли 2018 ба Номгуи маҷалла ва нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гардида, дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла дар Махзани маълумоти таҳлилӣ – Шохиси илмии тақризшавандаи Россия шомил аст.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар нашрияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, мавқеи Марказро ифода наменаоянд.

* * *

Научно-аналитический журнал «Законодательство» Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан 31 мая 2018 года включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан. Зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Журнал также включен в Аналитическую базу данных – Российский индекс научного цитирования.

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию Центра.

* * *

The scientific and analytical journal «Legislation» of the National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan was included in the List of reviewed journals and publications of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan on May 31, 2018. It was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan.

The journal is also included in the Analytical Database - Russian Science Citation Index.

The data, conclusions, opinions and interpretations presented in this publication are the position of the authors and cannot express the position of the Center.

**САРМУҲАРРИР
ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
CHIEF EDITOR**

Саидзода Иззатулло Ҳабибулло – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридический наук, доцент
candidate of legal sciences, associate professor

**ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL TEAM**

Насриддинзода Эмомалӣ Сайфиддин,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, узви
вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
доктор юридических наук, профессор, член-
корреспондент Национальной Академии наук
Таджикистана (12.00.01)
doctor of law, professor, corresponding member of the
National Academy of Sciences of Tajikistan

Алимов Суробшо Юсуфшоевич,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.02)

Исмоилов Шавкат Маҳмудович,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.06)

Ғаюрзода Шукурулло Караматулло,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.13)

Маҷидзода Чурахон Зоҳир,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.08)

Муртазозода Чамшед Сайдалӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.03)

Ғафурзода Абдухалил Давлаталӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.04)

Диноршоҳ Азиз Мӯсо,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.02)

Азиззода Убайдулло Абдулло,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.01)

Сангинзода Дониёр Шомаҳмад,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
doctor of law, professor (12.00.07)

Соҳибзода Муҳаммадҷон Маҳмадалӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармуҳаррир)
кандидат юридических наук, доцент
(заместитель главного редактора)
candidate of legal sciences, associate professor
(deputy chief editor) (12.00.03)

Маҳмадшозода Фарҳод Абдурахмон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
candidate of legal sciences (12.00.03)

Маҳмудов Иззатулло Тешаевич,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
candidate of legal sciences, associate professor
(12.00.11)

Абдуллоев Парвиз Саъдуллоевич,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
candidate of legal sciences, associate professor
(12.00.09)

Соибов Зайниддин Маҳмадшарифович,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
candidate of legal sciences, associate professor
(12.00.14)

Бобокалон Ғоиб Мерган,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
candidate of legal sciences, associate professor
(12.00.05)

Саймухторов Алишер Абдухолиқович,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
candidate of legal sciences, associate professor
(12.00.10)

Табаров Неъмун Амонович,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
candidate of legal sciences, associate professor
(12.00.15)

МУҲАРРИР: Искандаров С.

ШУРОИ МАШВАРАТӢ
РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ
EDITORIAL COUNCIL

Раҳмон Озода Эмомалӣ,

Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Руководитель Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан, кандидат юридических наук

Head of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences

Ализода Зариф,

Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ - намоёндаи комилҳуқуқи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Помощник Президента Республики Таджикистан по правовой политике - полномочный представитель Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор
Assistant to the President of the Republic of Tajikistan for legal policy - plenipotentiary representative of the President of the Republic of Tajikistan in the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, doctor of law, professor

Раҳмон Юсуф Аҳмадзод,

Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Генеральный прокурор Республики Таджикистан
Prosecutor General of the Republic of Tajikistan

Маҳмудзода Маҳкам Азам,

академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
академик Национальной академии наук Таджикистана
academician of the National Academy of Sciences of Tajikistan

Шермуҳаммад Шоҳиён,

Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Председатель Верховного Суда Республики Таджикистан

Chairman of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan

Бобозода Умед,

Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Уполномоченный по правам человека в Республике Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент
Commissioner for Human Rights in the Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences, associate professor

Саидвализода Барно Саиднабӣ,

Сардори Хадамоти иҷроии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Начальник Службы исполнения при Правительстве Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент

Head of the Execution service under the Government of the Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences, associate professor

Худоёрзода Бахтиёр Табар,

Раиси Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Председатель Центральной комиссии по выборам и референдумам Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент

Chairman of the Central commission for elections and referendums of the Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences, associate professor

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маъноӣ ҳамакидаи муаллифон будани ҳайати таҳририяро ифода наменамайд. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии далелҳо ва иқтибосҳо ба зиммаи муаллифон аст.

Ба дастнависхое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақризи дода намешавад ва баргардонида намешаванд. Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Журналом поддеживается многообразие точек зрения, что не означает согласие редакционной коллегии. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются. При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

The journal supports a diversity of points of view, which does not mean the consensus of the editorial board. The authors of published materials are responsible for the selection and accuracy of facts, quotes and data.

Manuscripts submitted for publication will not be reviewed and returned. When using materials from this publication, reference to the source is required.

МУНДАРИЧА

12.00.01 – НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ

<i>Қурбонализода Н.Ш., Соҳибзода М.М.</i> Навгониҳо ва афзалиятҳои ҳуқуқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак».....	10-19
<i>Шарифзода Ш.М.</i> Танзими ҳуқуқи чиноятҳои коррупсионӣ ва раванди тафтишоти он дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон	20-28
<i>Кенчаев Ш., Қодирзода М.А.</i> Баъзе масъалаҳои назариявии ташаккул додани маърифати ҳуқуқӣ ҳамчун омили таъминкунандаи суботи ҷомеа.....	29-36
<i>Сангинзода Д.Ш., Каримзода Р.М.</i> Заминаҳои ҳуқуқи муқовимат ба коррупсия дар донишқада ва донишгоҳҳо.....	37-43
<i>Пирова Г.С.</i> Масоили назариявии мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ.....	44-50
<i>Ашуриён Ш.Р.</i> Падида ва ташаккули низоми ҳуқуқи то замони Шуравӣ ва ҶМШС аз нигоҳи академик Фозил Тоҳиров.....	51-55

12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ

<i>Бобочонзода И.Х., Шерова М.А.</i> Моҳияти категорияи «розигӣ» ҳангоми гирифтани молу мулк ва ҳуқуқи истифодабарии замин дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	56-71
<i>Додозода А.М.</i> Гуноҳ ҳамчун ҳолат, таваккал ва унсурҳои ҷавобгарӣ дар муносибатҳои шартномавӣ.....	72-77
<i>Давлатов Н.М.</i> Ҳуқуқи шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ мол дар низоми ҳуқуқи шуравӣ.....	78-88
<i>Аминҷонов А.Х.</i> Аҳдномаи никоҳ: тартиби тағйир ва бекор кардани он.....	89-94
<i>Исмаилова И.Б.</i> Амалишавии меъёрҳои коллизсионӣ тибқи қонунгузори маданӣ.....	95-100

12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУҶЕТӢ

<i>Исмоилова М.И.</i> Рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	101-107
--	---------

12.00.05 – ҲУҚУҚИ МЕҲНАТӢ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ

<i>Султонова Т.И.</i> Муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи меҳнат: аломатҳои таҳассусӣ ва унсурҳои сохторӣ.....	108-115
<i>Бобокалон Ғ.М.</i> Мавқеъ ва нақши конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими қонунгузорӣ дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон.....	116-123

12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОИ ТАБИӢ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ; ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ

<i>Одиназода Ш.Х.</i> Баъзе масъалаҳо оид ба навигарӣҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ”	124-133
---	---------

12.00.08 – ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗО

<i>Ахмедов Н.И.</i> Ҷавобгарии чиноятӣ барои иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ.....	134-141
<i>Сабурзода Н.М.</i> Криминализатсия ва декриминализатсия дар ҳуқуқи чиноятӣ.....	142-147
<i>Ғайратов Т.М., Ҳакимов Ш.Ш.</i> Субъекти ташкил ё ниғаҳдошти фасодхона барои истеъмоли воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ ё ҳаммонанди (аналогӣ) онҳо.....	148-154

Зиёбоева М.Н. Баъзе масоили назариявӣ ва амалии таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятии мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд.....155-163

12.00.09 – МУРОФИАИ ҶИНОЯТӢ

Кабирзода Г.Қ. Масъалаҳои назариявӣ-ҳуқуқии оғоз намудани парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ дар муурофияи ҷиноятӣ.....164-170

Қодиров У.М. Матлаб субъект хусусияти шикоят дар муурофияи ҷиноятӣ.....171-178

12.00.11 – ҶАЪОЛИЯТИ СУДӢ; ҶАЪОЛИЯТИ ПРОКУРОРӢ; ҶАЪОЛИЯТИ ҲУҚУҚҶИМОЯВӢ ВА ҶИФЗИ ҲУҚУҚ

Набизода Н.М. Асосҳои ҳуқуқии ташкили ҷаъолияти ҳуқуктатбиқкунии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон.....179-192

Ҷафаров У.М. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии иштироки прокурор дар муурофияи маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷа.....193-203

Нуриддинзода С.Н. Асосҳои ҳамкориҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо милитсия дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ ва баъзе аз проблемаҳои танзими ҳуқуқии он.....204-212

Насков Д.С. Принсипҳои ташкил ва ҷаъолияти мақомоти прокуратура.....213-217

12.00.14 – ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ

Оралбаев Ҳ.Ҳ. Шахси мансабдор ҳамчун объекти танзими маъмурӣ-ҳуқуқӣ.....218-224

Акрамзода Ш.М. Ҷавобгарии маданӣ ва маъмурӣ: алоқамандӣ ва фарқият.....245-230

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ И ГОСУДАРСТВЕ

<i>Курбонализода Н.Ш., Сохибзода М.М.</i> Нововведения и правовые приоритеты Закона Республики Таджикистан «Об ответственности за обучение и воспитание ребёнка».....	10-19
<i>Шарифзода Ш.М.</i> Правовое регулирование коррупционных преступлений и его расследование по законодательству Республики Таджикистан.....	20-28
<i>Кенджаев Ш., Кодирзода М.А.</i> Некоторые теоретические вопросы развития правовых знаний как фактора обеспечения стабильности общества.....	29-36
<i>Сангинзода Д.Ш., Каримзода Р.М.</i> Правовые основы борьбы с коррупцией в институтах и университетах.....	37-43
<i>Пирова Г.С.</i> Теоретические вопросы понятие правового воспитания.....	44-50
<i>Ашуриён Ш.Р.</i> Феномен и организация правовой системы до советской эпохи и ТАССР с точки зрения академика Фазиля Тахирова.....	51-55

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

<i>Бобоҷонзода И.Х., Шерова М.А.</i> Сущность категории «согласие» при изъятие собственности и права землепользования в законодательстве Республики Таджикистан.....	56-71
<i>Додозода А.М.</i> Вина как условие, риск и элемент ответственности в договорных отношениях.....	72-77
<i>Давлатов Н.М.</i> Правовое регулирование договора международной купли-продажи товаров в советской правовой системе.....	78-88
<i>Аминҷонов А.Х.</i> Брачный договор: порядок изменения и его отмена.....	89-94
<i>Исмаилова И.Б.</i> Действие коллизионных норм согласно гражданскому законодательству.....	95-100

12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО

<i>Исмоилова М.И.</i> Развитие цифровой экономики в Республике Таджикистан.....	101-107
---	---------

12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

<i>Султонова Т.И.</i> Правоотношения в сфере трудового права: квалифицирующие признаки и структурные элементы.....	108-115
<i>Бобокалон Г.М.</i> Позиция и роль конституции Республики Таджикистан в развитии законодательства о социальной защите инвалидов.....	116-123

12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО

<i>Одиназода Ш.Х.</i> Некоторые вопросы обновления Закона Республики Таджикистан “О личном подсобном хозяйстве”.....	124-133
--	---------

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНОИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

<i>Ахмедов Н.И.</i> Заведомо ложное сообщение об акте терроризма.....	134-141
<i>Сабурзода Н.М.</i> Криминализация и декриминализация в уголовном праве.....	142-147
<i>Гайратов Т.М. Хакимов Ш.Ш.</i> Субъект организации или содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, или их аналогов.....	148-154

Зиёбоева М.Н. Некоторые теоретические и практические вопросы уголовно-правового анализа отсрочки отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим детей в возрасте до восьми лет.....155-163

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Кабирзода Г.К. Теоретико-правовые вопросы возбуждения частного обвинения в уголовном судопроизводстве.....164-170

Кадиров У.М. Цель и субъект характер жалобы в уголовном процессе.....171-178

12.00.11 – СУДЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ПРОКУРОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Набизода Н.М. Правовые основы организации правоприменительной деятельности органов прокуратуры Республики Таджикистан.....179-192

Джафаров У.М. Сравнительно-правовой анализ участия прокурора в гражданском процессе Республики Таджикистан и зарубежных стран.....193-203

Нуриддинзода С.Н. Обоснование взаимодействия граждан Республики Таджикистан с милицией в обеспечении общественного порядка и некоторых проблем ее правового регулирования.....204-212

Насков Д.С. Принципы организации и деятельности органов прокуратуры.....213-217

12.00.14 – АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС

Оралбаев Х.Х. Должностное лицо как объект административно-правового регулирования.....218-224

Акрамзода Ш.М. Чавобгарии маданӣ ва маъмурӣ: алоқамандӣ ва фарқият.....225-230

CONTENT

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF LAW AND STATE; HISTORY OF TEACHINGS ON LAW AND STATE

- Qurbonalizoda N.Sh., Sohibzoda M.* . Innovations and legal priorities of the law of the Republic of Tajikistan «On responsibility for the education and upbringing of a child».....10-19
- Sharifzoda Sh.M.* Legal regulation of corruption crimes and its investigation under the legislation of the republic of Tajikistan.....20-28
- Kenjaev Sh.Y., Qodirzoda M.A.* Some theoretical issues in the development of legal knowledge as a factor of ensuring society stability.....29-36
- Sanginzod D.Sh., Karimzoda R.M.* Legal framework for combating corruption in institutions and universities.....37-43
- Pirova G.S.* Theoretical issues the concept of legal education.....44-50
- Ashurien Sh.R.* Phenomenon and organization of the legal system before the soviet era and TASSR from the point of view of academician Fozil Tohirov.....51-55

12.00.03 – CIVIL LAW; BUSINESS LAW; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- Bobojonzoda I.H.* The essence of the category “consent” when withdrawal of property and land use rights in the legislation of the Republic of Tajikistan.....56-71
- Dodozoda A.M.* Guilt as a condition, risk and element of responsibility in contractual relations....72-77
- Davlatov N.M.* Legal regulation of the agreement for the international purchase and sale of goods in the soviet legal system.....78-88
- Aminjonov A.Kh.* Marriage contract: change procedure and its cancellation.....89-94
- Ismatzoda I.B.* The effect of conflict of laws rules according to civil law.....95-100

12.00.04 – FINANCIAL LAW; TAX LAW; BUDGET LAW

- Ismoilova M.I.* Development of the digital economy in the Republic of Tajikistan.....101-107

12.00.05 – LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

- Sultonova T.I.* Legal relations in the field of labor law: qualifying features and structural elements.....108-115
- Bobokalon G.M.* Position and role of the constitution of the Republic of Tajikistan in the development of legislation on social protection of persons with disabilities.....116-123

12.00.06 – LAND LAW; NATURAL RESOURCE LAW; ENVIRONMENTAL LAW; AGRICULTURAL LAW

- Odinazoda Sh.Kh.* Some issues of updating the law of the Republic of Tajikistan “On personal householding”.....124-133

12.00.08 – CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW

- Akhmedov N.I.* Knowingly false report about an act of terrorism.....134-141
- Saburzoda N.M.* Criminalization and decriminalization of dangerous acts.....142-147
- Gairatov T.M., Khakimov Sh.Sh.* Subject of organizing or maintaining halls for the consumption of drugs or psychotropic substances, or their analogues.....148-154
- Ziyoboeva M.N.* Some theoretical and practical issues of legal-crime analysis of the imposition of penalties on women and women, who have children under the age of eight.....155-163

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS

<i>Kabirzoda G.K.</i> Theoretical and legal issues of initiation of private prosecution in criminal proceedings.....	164-170
<i>Qodirov U.M.</i> The purpose and subject of the complaint in the criminal process.....	171-178

12.00.11 – JUDICIAL ACTIVITIES; PROSECUTORIAL ACTIVITIES; HUMAN RIGHTS AND LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

<i>Nabizoda N.M.</i> Legal basis of organization of law enforcement activities of prosecutor's office of the Republic of Tajikistan.....	179-192
<i>Jafarov U.M.</i> Comparative legal analysis of the participation of the prosecutor in the civil procedure of the Republic of Tajikistan and foreign countries.....	193-203
<i>Nuriddinzoda S.N.</i> Substantiation of interaction of citizens of the Republic of Tajikistan with the police in ensuring public order and some problems of its legal regulation.....	204-212
<i>Naskov D.S.</i> Principles of organization and activity of prosecution bodies.....	213-217

12.00.14 – ADMINISTRATIVE LAW; ADMINISTRATIVE PROCESS

<i>Oralbaev Kh.Kh.</i> Official as an object of administrative and legal regulation.....	218-224
<i>Akramzoda Sh.M.</i> Civil and administrative liability: connection and difference.....	225-230

**12.00.01 – НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ ОИД
БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ**

**12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ
О ПРАВЕ И ГОСУДАРСТВЕ;**

**12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF LAW AND STATE; HISTORY OF TEACHINGS ON
LAW AND STATE**

ТДУ: 773.2

Қурбонализода Нурулло Шамсулло,
*доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, Роҳбари дастгоҳи
Раиси шаҳри Душанбе.*

E-mail: nurullo1988@inbox.ru

Тел.: (+992) 711-57-77-77.

Соҳибзода Муҳаммадҷон Маҳмадалӣ,

*номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, муовини якуми
директори Маркази миллии қонунгузориҳои назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.*

E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

Тел.: (+992) 904-41-50-50.

**НАВГОНИҲО ВА АФЗАЛИЯТҲОИ ҲУҚУҚИИ ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
«ДАР БОРАИ МАСЪУЛИЯТ БАРОИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ КӮДАК»**

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ; ислохоти ҳуқуқӣ; навгонӣ; афзалият; масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак; муқаддимаи қонун; мафҳумҳои асосӣ; ҷавобгарӣ.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур аз ҷониби муаллифони навгонӣ ва афзалиятҳои ҳуқуқии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак», инчунин сабабу омилҳои дар таҳрири нав таҳия ва қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» ва масъалаҳои оқибатҳои ҳуқуқии риоя накардани талаботи қонун ва ҷавобгарӣ барои он ба таври пурра, оммафаҳм ва таҳлилий мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Пешбинӣ гардидааст, ки таҳлилҳо вобаста ба таҷрибаи таҳия ва қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» воқеан собит намуд, ки дар низоми қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон концепсияи таҳия ва қабули он асоснок, саривақтӣ ва дорои афзалияти ҳуқуқии муҳимм мебошад.

МУБРАМИЯТИ МАСЪАЛА

Дар низоми қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - ҚТ) баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ ислохоти ҳуқуқӣ гузаронида шуд. Дар баробари пешрафти соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ вазъи ҷомеа низ тағйир ёфта, барои

ба танзим даровардани муносибатҳои муҳимми ҷамъиятӣ зарурати қабули қонунҳои нав ва ё ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда, бо мақсади ба талаботи нави муносибатҳои ҷамъиятӣ мутобиқ гардонидани онҳо пеш меояд. Шаҳодати яке аз ин ҳолатҳо дар

таҳрири нав қабул гардидани Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» аз 20 июни соли 2024, №2049 маҳсуб меёбад.

Ҳанӯз соли 2011 бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» қабул гардида буд. Аз қабул ва амали Қонуни мазкур 13 сол сипарӣ гардид ва ба он 5 маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Нақш ва манзалати ин қонун дар тақвияти масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд басо муҳим ва назаррас арзёбӣ мегардад.

Ҳамзамон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронӣ дар мулоқот бо Ҷаъиди, намояндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар аз 9 март соли 2024 баён намуданд, ки «Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ ба ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд ҳамчун арзиши олии муносибат намуда, барои амалӣ гардонидани онҳо усулу воситаҳои заруриро дар сохтори давлатӣ ташаккул дод. Қабули қонунҳои ҚТ «Дар бораи танзими анъана ва чашну маросим», «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» аз ҷумлаи иқдомоти дар ин самт амалигардида мебошанд».

Вазъи тағйирёбандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба пешрафти ҷаҳони муосир имкон намедихад, ки қонунгузор ҳамаи нозуқиҳои муносибатҳои ҷамъиятиро дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба таври мукамал, бидуни ихтилофоти меъёрӣ, расмиёти маъмури ва намудҳои дигари осебпазир пешбинӣ намояд.

Аз ин рӯ, таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқии босифат ва асоснок тақозои замон мебошад. Зеро, муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба танзим дароварда шуда, ҳаматарафа, мушаххас, сода ва фаҳмо ифода ёфтани меъёрҳои он кафолати таъмини қонуният мебошад ва низоми давлатдориро мустаҳкам мегардонад.

Ҳамзамон, бо натиҷагирӣ аз татбиқи 13 соли амали Қонуни ҚТ «Дар бораи

масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» Пешвои миллат зимни суханронӣ дар мулоқот бо Ҷаъиди, намояндагони ҷомеа ва ходимони дини кишвар аз 9 март соли 2024 таъкид доштанд, ки «ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи кишвар дар татбиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» низ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудааст.

Аз соли 2016 то имрӯз барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур 19 ҳазору 480 нафар, аз ҷумла 1170 нафар омӯзгорон ва 18 ҳазору 310 нафар падару модарон ба ҷавобгарии маъмури қашида шудаанд. Боиси ташвиш аст, ки вайронкунии талаботи қонунҳои миллии зикршуда бештар аз ҷониби баъзе хизматчиёни давлатӣ, соҳибкорон, ходимони дин, фарзандон ва хешу табори онҳо содир мегардад.

Бинобар ин, мувофиқи мақсад меҳисобам, ки бо дарназардошти таҷрибаи дар ин самт андӯхташуда Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дар таҳрири нави ҷавобгӯ ба талаботи замон қабул карда шавад». Боиси таъкид аст, ки 20 июни соли 2024, №2049 Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» қабул гардида, он аз 7 боб ва 25 модда иборат мебошад.

Сабабу омилҳои дар таҳрири нав таҳия ва қабул гардидани Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» аз инҳо иборат аст:

1) содаву оммафаҳм ва ба таври васею фарогир танзим намудани муносибатҳои оид ба таълиму тарбияи кӯдак бо дарназардошти таҷрибаи дар ин самт андӯхташуда ва ҷавобгӯ ба талаботи замон дар доираи Қонуни мазкур;

2) мушаххасу мукамал намудани салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ чихати идоракунии давлатӣ, ҳамоҳангсозӣ, назорат, ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ, ҷомеаи кишвар ва татбиқи мушаххаси меъёрҳои Қонуни мазкур;

3) шарҳу тавзеҳи дурусти истилоҳоти ҳуқуқӣ, аз байн бурдани носоҳеҳӣ (духӯрагӣ) ва гуногунфаҳмии меъёрҳои ҳуқуқӣ доир ба муносибатҳои дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак, ки дар қонуни қаблан амалкунанда мавҷуд буданд;

4) танзими роҳу василаҳои нави таълиму тарбияи кӯдак, ба таври мукаммалу васеъ пешбинӣ намудани ҳуқуку уҳдадорихоӣ субъектҳое, ки ба таълиму тарбияи кӯдак машғуланд, бо дарназардошти баъътиборгирии омилҳои тағйирёбандаи таъсиррасон ба раванди таълиму тарбияи кӯдак, зуҳуршавии роҳу василаҳои падидаҳои нави манфӣ ва дигар равандҳои номатлуби ҷомеаи муосир, ки ба таълиму тарбияи кӯдак таъсиррасонанд;

5) тақвияти масъулияти падару модар ва шахсони онҳоро ивазкунанда, бо мақсади таълиму тарбияи кӯдак дар руҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтиром ба арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуку манфиатҳои кӯдак;

6) таҳкими фаъолияти комиссияҳои ҷамъиятӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ, яъне кори дастаҷамъона ва фарогир будани таълиму тарбияи кӯдак ба ҳамаи субъектҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ;

7) тақвияти корҳои тарғиботию ташвиқотӣ, пеш аз ҳама тавачҷуҳ ба пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо дар самти таълиму тарбияи кӯдак, инчунин танзими муносибатҳои нав бобати андешидани чораҳои пешгирикунандаи ҳуқуқвайронкуниҳо дар ин самт;

8) мутобиқ намудани сохтор ва мазмуни Қонуни мазкур ба талаботи техникаи ҳуқуқҷодкунӣ дар пасманзари муқаррароти Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017;

9) мутобиқ намудани истилоҳот ва мазмуни Қонуни мазкур ба муқаррароти Қонуни ҚТ «Дар бораи забони давлатии ҚТ» ва ба талаботи нави Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ва Аломатҳои китобати забони тоҷикӣ, ки бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 июни соли 2021 тасдиқ гардидааст.

НАВГОНИҲОИ ҚОНУН

Дар Паёми навбатии Пешвои миллат соли 2024 «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон гардид, ки яке аз ҳадафҳои он роҳандозӣ намудани корҳои тарғиботию ташвиқотӣ оид ба сиёсати ҳуқуқии ҚТ, махсусан қонунҳои соҳаҳои алоҳида ҷиҳати баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад.

Дар ин замина, шарҳу тавзеҳи навгониҳои Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» басо муҳим ва саривақтӣ маҳсуб ёфта, ба татбиқи ҳадафҳои эълонгардидаи «Соли маърифати ҳуқуқӣ» мусоидат менамояд:

1. Ивази ном ва васеъ намудани мавзуи танзими қонун. Қонуни қаблан амалкунанда масъулияти падару модарро дар таълиму тарбияи фарзанд дар руҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуку манфиатҳои фарзанд муайян менамуд. Чуноне ки аз номи қонун маълум буд, он масъулияти падару модар, яъне волидонро дар ин самт муқаррар ва пешбинӣ мекард. Дар моддаи 1 қонун бошад, доираи муносибати танзими он бо муқаррарномаи масъулияти падару модар ва шахсоне, ки онҳоро иваз менамоянд, пешбинӣ гардида буд.

Аммо, аз таҳлили муқаррароти қонун бармеомад, ки дар он на танҳо масъулияти падару модар, балки масъулият, яъне уҳдадории фарзандони болиғу қобили меҳнат дар нигоҳубин ва таъминоти падару модар (боби 3, моддаи 10), инчунин уҳдадорихоӣ омӯзгор, мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, муассиса ва дигар ташкилотҳое, ки масъалаҳои вобаста ба таълиму тарбияи кӯдакро баррасӣ мекунанд (боби 4, моддаҳои 11-13) муқаррар гардида буд.

Ин ҳолатҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки номи қонун ба пуррагӣ муносибатҳои дар он дарҷгардидаро фаро намегирифт. Бо дарназардошти масъалаҳои мазкур зарурати таҷдиди назар намудани номи қонун дар пайвастагӣ бо васеъ намудани мавзуи танзим ва субъектҳои он ба миён омад. Дар робита бо ин, номи қонун ба мавзуи танзими он мутобиқ гардонда шуда, мавзуи танзим ва субъектҳои он васеъ карда шуд.

Дар асоси муқаррароти моддаи 1 қонуни қаблӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки қонуни болозикр танзим менамуд ин масъулияти падару модар ва шахсони онҳоро ивазкунанда дар таълиму тарбияи фарзанд буд. Ҳол он ки дар боби 3 (уҳдадорихоӣ фарзанди болиғу қобили меҳнат дар нигоҳубин ва таъмини падару модар), ки як моддаро фаро мегирад (моддаи 10 - уҳдадорихоӣ фарзанди болиғу

қобили меҳнат дар нигоҳубин ва таъмини падару модар) аз доираи муносибатҳои танзимии қонун берун мебошад. Чунки муносибатҳои мазкур пеш аз ҳама аз Конститутсияи ҚТ сарчашма гирифта, тавассути муқаррароти Кодекси оилаи ҚТ ба танзим дароварда мешавад. Дар робита бо ин, масъалаи мазкур аз доираи мавзуи танзим ва муқаррароти қонуни амалкунанда хориҷ карда шуд.

2. Такмили муқаддимаи қонун. Муқаддимаи Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ба талаботи қисми 2 моддаи 43 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мутобиқат наменамуд. Мувофиқи он муқаддима қисми таркибии санади қонунгузорӣ буда, дар он мавзуи қабули санади қонунгузорӣ, мақсад ва вазифаҳои асосии он ифода карда мешавад. Аз таҳлили муқаддимаи қонуни қаблӣ маълум мегардад, ки дар он танҳо мақсади қабули он пешбинӣ гардида, мавзӯ ва вазифаҳои қонун истисно гардидааст.

Бо дарназардошти талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» муқаддимаи қонуни амалкунанда дар таҳрири зерин ифода гардид, ки дар он мавзуи қабули санад, мақсад ва вазифаҳои асосии он инъикос карда шудаанд: «Қонуни мазкур муносибатҳоро оид ба масъулият дар таълиму тарбияи кӯдак бо мақсади таълиму тарбияи кӯдак дар руҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтиром ба арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ танзим намуда, ба ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак равона гардидааст».

3. Такмили мафҳумҳои асосӣ. Бояд ибраз намуд, ки истилоҳи «фарзанд» ва «кӯдак» дар қонуни қаблӣ ба таври гуногун истифода гардида буд. Барои мисол дар номи боби 5 истилоҳи «фарзанд» ва дар моддаи 16 ҳамин боб истилоҳи «кӯдак» истифода шуда буд. Ҳарчанде ки тибқи моддаи 4 қонуни қаблӣ ин мафҳумҳо ҳаммаъно пешбинӣ гардида буданд, вале барои як муносибат истифода аз калимаҳои гуногун ба мураккаб гардидани фаҳмиши меъёрҳо ва дар баъзе мавридҳо боиси гуногун татбиқ намудани муқаррароти қонун мегардад. Дар ин замина, дар қонуни нав мушкулоти мазкур бартараф карда шуда, дар

ном ва матни қонун истилоҳи «кӯдак» истифода гардидааст, ки аз дидгоҳи ҳуқуқӣ ба мазмун ва сохтори Қонуни мазкур пурра мувофиқ аст.

Яке аз мафҳумҳои наवे, ки дар қонуни амалкунанда пешбинӣ шудааст ин «масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» мебошад, ки уҳдадорӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро дар раванди таълиму тарбияи кӯдак ифода менамояд. Ҳарчанд, ки қонуни қаблӣ масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд ном дошт, аммо дар он мафҳуми масъулияти падару модар пешбинӣ нагардида буд. Ҳамзамон, мафҳумҳои «кӯдак», «таълим», «тарбия», «шахсоне, ки падару модарро иваз мекунанд», «марказҳои дилхушӣ» бо дарназардошти ҳадафҳои нави қонун такмил дода шуданд.

4. Дақиқ ва возеҳ пешбинӣ намудани ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои се ниҳоди муҳимми иҷтимоӣ - оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа. Тағйири иловаҳо ба сохтори Қонуни мазкур дар тарҳи нав аз як тараф мазмуни қонунро мукамал намуда, аз тарафи дигар, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои се ниҳоди муҳимми иҷтимоӣ - оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеаро, ки дар раванди таълим ва тарбияи кӯдак нақши калидӣ доранд, дақиқ ва возеҳу мушаххас намуд.

Минбаъд барои вайронкунии тартиботи ҷамъиятӣ, даст задани кӯдак ба амалҳои норавою ношоиста ва дигар қорҳои номатлуб на фақат волидайн, балки масъулони муассисаҳои таҳсилотӣ ва ҷомеа (мақомоти худидоракунии шаҳраку дехот ва мақомоти худфаъолияти ҷамъиятӣ) ҷавобгар ҳисобида мешаванд. Бинобар ин, навгониҳои мазкур минбаъд боис бар он мегардад, ки робитаи мустақим байни ин се ниҳоди иҷтимоӣ вусъат ёбанд ва дар раванди таълиму тарбияи кӯдак, насли ояндасозу солими кишвар якҷоя тадбирандешӣ ва муносибати ҷиддӣ намоянд.

5. Навгониҳо - принципҳои масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак. Яке аз навгониҳои дигари Қонуни мазкурро моддаи 4 ташкил намуда, ба масъалаи принципҳои масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак бахшида шудааст. Мутобиқи

он масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак ба принципҳои зерин асос меёбад: 1) эҳтироми кӯдак, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ; 2) таъмини ҳифзи ҳуқуқи озодӣ ва манфиатҳои қонунии кӯдак; 3) қонуният; 4) адолат; 5) инсондӯстӣ; 6) муносибати инфиродӣ ба таълиму тарбияи кӯдак, аз ҷумла кӯдаки дар вазъияти номусоиди иҷтимоӣ қарордошта; 7) пешгирии зӯрварӣ нисбат ба кӯдак; 8) иштироки аҳли ҷомеа дар таълиму тарбияи кӯдак; 9) ногузирии ҷавобгарӣ барои вайрон намудани ҳуқуқи озодӣ ва манфиатҳои кӯдак.

Принсипҳои мазкур ҳангоми иҷрои масъулият дар таълиму тарбияи кӯдак аҳамияти назаррас дошта, субъектҳои дар раванди мазкур иштироккунанда уҳдадор мегарданд, ки тибқи талаботи принципҳои мазкур амал намоянд. Ҳамзамон, ҷиҳати дигари аҳамиятнокӣ принципҳои болозикр дар он зоҳир мегардад, ки минбаъд тағйиру иловаҳо ба Қонуни мазкур дар заминаи ба эътибор гирифтани талаботи онҳо ба роҳ монда шуда, мақомоти давлатӣ ва субъектҳои уҳдадоранд, ки ҳангоми татбиқи Қонуни мазкур ин принципҳоро ба роҳбарӣ гиранд.

6. Навгониҳо доир ба сиёсати давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак. Дигар наwgонии Қонуни мазкурро ин масъалаи сиёсати давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак ташкил медиҳад, ки дар моддаи 5 пешбинӣ гардидааст. Тибқи он сиёсати давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак аз инҳо иборат мебошад: 1) таъмини ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак, роҳ надодан ба поймолкунии онҳо; 2) таҳкими кафолатҳои ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак, инчунин барқарор кардани ҳуқуқҳои поймолшудаи ӯ; 3) ташаккули асосҳои ҳуқуқии кафолатҳои ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак; 4) мусоидат ба рушди ҷисмонӣ, зеҳнӣ, маънавӣ ва ахлоқии кӯдак, тарбияи ӯ дар руҳияи ватандӯстӣ, ҳисси баланди шаҳрвандӣ ва сулҳдӯстӣ; 5) таъмини фаъолияти мақсаднок оид ба ташаккули ҷаҳонбинӣ ва маърифатнокии кӯдак; 6) роҳ надодан ба таъбири кӯдак, новобаста ба мансубияти наҷодӣ, миллӣ, ҷинсӣ, динӣ, забонӣ, вазъи иҷтимоӣ ва молумулкӣ, ҳолати саломатӣ ва дигар аломатҳо; 7) дастгирии давлатии ташкилотҳое, ки ҳуқуқи манфиатҳои қонунии кӯдакро ҳифз менамоянд.

7. Навгониҳо оид ба салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ. Яке аз масъалаҳои муҳим оид ба татбиқи қонун ин муқаррар намудани салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ маҳсуб мегардад. Бо мақсади андешидани тадбирҳои иловагӣ оид ба иҷрои Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ва муайян намудани салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ дар самти таълиму тарбияи фарзанд аз 8 феввали соли 2017, №835 фармони Президенти ҚТ қабул гардида буд, ки дар он масъули иҷрои ҳар як сарҳату банд, қисм ва моддаи қонун дар алоҳидагӣ пешбинӣ гардида буд.

Аммо, пас аз қабули фармони мазкур 4 маротиба ба Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» солҳои 2018, 2019 ва ду маротиба дар соли 2022 тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, муқаррароти таснифгардида ба вазорату идораҳои дахлдор тағйир ёфтанд.

Бо мақсади таснифи салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ доир ба иҷрои муқаррароти Қонуни мазкур зарур буд, ки ба замимаи фармони Президенти ҚТ «Дар бораи тадбирҳои иловагӣ оид ба иҷрои Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» аз 8 феввали соли 2017 тағйиру иловаҳо ворид карда шавад. Ҳамзамон, зарур буд, ки дар Қонуни мазкур як боби алоҳида оид ба салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ илова карда шавад.

Бо ин назардошт, яке аз наwgонҳои муҳими Қонуни мазкур ин дар таҳрири нав қабул намудани санади дахлдори Ҳукумати ҚТ оид ба муайян намудани мақоми ваколатдори давлатӣ дар ин самт ба шумор рафта, наwgонии дигари муҳими он дар доираи боби алоҳида (боби 2) пешбинӣ намудани мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, салоҳият ва ваколати онҳо дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак ба шумор меравад.

Дар асоси муқаррароти моддаи 7 мақомоте, ки масъалаҳои вобаста ба масъулият барои таълиму тарбияи кӯдакро баррасӣ мекунанд, инҳо ба ҳисоб мераванд: 1) мақоми ваколатдори давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак; 2)

мақомоти дигаре, ки дар амалисозии сиёсати давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак иштирок мекунанд. Ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоте, ки масъалаҳои вобаста ба таълиму тарбияи кӯдакро баррасӣ мекунанд, аз ҷониби Комиссияи назди Ҳукумати ҚТ оид ба ҳуқуқи кӯдак анҷом дода мешавад.

Тибқи муқаррароти моддаи 8 салоҳияти Ҳукумати ҚТ, моддаи 9 ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатӣ ва тибқи моддаи 10 доираи масъалаҳои мақомоти дигар, ки дар амалисозии сиёсати давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак иштирок мекунанд, пешбинӣ шудаанд.

Ба мақомоти дигар, ки дар амалисозии сиёсати давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак иштирок мекунанд, дохил мешаванд: 1) вазоратҳои адлия, корҳои дохилӣ, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, мудофия, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, кумитаҳо оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, кор бо ҷавонон ва варзиш, кор бо занон ва оила, телевизион ва радио, дин, танзими анъана ва ҷашну маросим; 2) мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ; 3) мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот.

8. Навгониҳо оид ба вазъи ҳуқуқии комиссияҳои ҷамъиятӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак. Яке аз наwgонии дигари Қонуни мазкур ин боби 3 бо номи «Комиссияҳои ҷамъиятӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» мебошад. Дар қонуни қаблӣ чунин боб мавҷуд набуд. Масъалаҳои комиссияҳои ҷамъиятӣ ба таври маҳдуд дар қонуни қаблӣ (қисми 2 моддаи 11) танзим гардида буд. Боби мазкур фарогири 2 модда (моддаҳои 11 ва 12) буда, дар он масъалаҳои умумӣ ва вазифаҳои комиссияҳои ҷамъиятӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак танзим гардидааст.

9. Навгониҳо - пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо дар самти таълиму тарбияи кӯдак. Инчунин, яке аз наwgонии дигаре, ки дар Қонуни мазкур пешбинӣ гардидааст, боби 6 бо номи «Пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо дар самти таълиму тарбияи кӯдак» мебошад. Дар қонуни қаблӣ чунин боб ва масъалаҳо танзим нагардида буд. Боби мазкур фарогири 2 модда (моддаҳои 21

ва 22) буда, масъалаҳои умумӣ ва ҷораҳои пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо дар самти таълиму тарбияи кӯдакро танзим намудааст.

ОҚИБАТҲОИ ҲУҚУҚИИ РИОЯ НАКАРДАНИ ТАЛАБОТИ ҚОНУН ВА ҶАВОБГАРӢ БАРОИ ОН

Тибқи талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» падару модар, омӯзгор, мақомоти давлатӣ, муассиса ва дигар ташкилотҳо уҳдадор гардидаанд, ки барои таълиму тарбияи кӯдак шароити мусоид фароҳам оваранд. Дар ҳолати аз ҷониби шахсони масъул иҷро накардан ё ба таври дахлдор иҷро накардани уҳдадори ба зиммашон гузошташуда, онҳо тибқи талаботи қонунгузорӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Махсусан, дар моддаи 23 Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» пешбинӣ гардидааст, ки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур мутобиқи қонунгузори ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Бояд иброн намуд, ки меъёри моддаи мазкур хусусияти бланкетӣ дорад, яъне ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани Қонуни мазкур бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори амалкунанда ҷазо татбиқ карда мешавад. Меъёри дорои хусусияти бланкетӣ гуфта, намуди меъёри ҳуқуқиро меноманд, ки барои пурра татбиқ намудани меъёр ба меъёрҳои дигари санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳавола мекунад.

Ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ василаи муҳимми муътадил амал намудани муносибатҳои ҳуқуқӣ ва иҷрои талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Муқаррар намудани ҷораи ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ ҳамчун василаи муҳимми татбиқи самараноки муқаррароти Қонуни мазкур, татбиқи қонуниятҳои ҳуқуқӣ ҷиҳати танзими муносибатҳои марбут ба масъулият оид ба таълиму тарбияи кӯдак ва пешгирии содиршавии ҳуқуқвайронкуниҳо дар ин самт ба шумор меравад.

Дар пасманзари дар таҳрири нав таҳия ва қабул гардидани Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» масъалаҳо вобаста ба муқаррар намудани ҷораҳои ҷавобгариҳои ҳуқуқӣ дар ин самт тибқи муқаррароти дахлдори Кодекси

хуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ ва Кодекси ҷиноятии ҚТ такмил дода шуданд, ки яке аз навгониҳои қонунгузорӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак мебошанд.

Аз ҷумла, то ин муддат дар асоси моддаи 90 Кодекси хуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ, ки аз як қисм иборат буд, барои иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба парасторӣ, таълим ва тарбияи ноболиғон ҷавобгарии маъмури пешбинӣ мекард. Ба таври умумӣ муайян будани ҷавобгарӣ барои иҷро накардани масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак самаранокии татбиқи онро аз байн бурда, ба таври пурра ба сатҳи пешгирии хуқуқвайронкуниҳо мусоидат намекунад.

Аммо, дар заминаи дар таҳрири нав қабул гардидани Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар асоси Қонуни ҚТ «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси хуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ» аз 20 июни соли 2024 масъалаҳои муқаррар намудани ҷавобгарии маъмури дар доираи моддаи 90 Кодекси мазкур дар таҳрири нав ва дар шакли васеъ пешбинӣ карда шуд.

Дар асоси муқаррароти моддаи 90 Кодекси мазкур барои иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи кӯдак ҷазо барои содир намудани хуқуқвайронкунии маъмури ба субъектҳои дахлдор пешбинӣ карда мешавад:

1. Барои бе сабабҳои узрнок ба таҳсилоти миёнаи умумӣ зиёда аз панҷоҳ соати дарсӣ дар як чоряки соли таҳсил фаро нагирифтани кӯдак аз тарафи падару модар, васӣ, парастор, шахсе, ки дар асоси шартнома кӯдакро тарбия мекунад, намояндаи дигари қонунии кӯдак, инчунин шахси воқеии дигар, ки кӯдак воқеан таҳти тарбияи ӯ қарор дорад.

2. Барои аз ҷониби падару модар, васӣ, парастор, шахсе, ки дар асоси шартнома кӯдакро тарбия мекунад, намояндаи дигари қонунии кӯдак, инчунин шахси воқеии дигар, ки кӯдак воқеан таҳти тарбияи ӯ қарор дорад, пешгирии накардани амалҳои зерини кӯдак:

- маводи дорои хусусияти террористӣ, экстремистӣ, тундгароӣ, ҷудоихоҳӣ, порнографӣ ва зӯровариҳо паҳн кардан;

- ба марказҳои дилхушӣ ва ё дар вақти бо қонунгузори ҚТ манъшуда ба марказҳои пешниҳоди бозиҳои компютерӣ рафтан;

- ба биною иншоот, панҷараҳо, санги болои қабрҳо, ҳайкалҳо, нимпайкараҳо ва ороишоти дар оромгоҳҳо ва ҷойҳои таърихӣ фарҳангӣ насбшуда зарар расондан;

- ба муассисаи таълимӣ овардани маҳсулоти тамоқу, машруботи спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ, саҳттаъсир ва мадхушкунандаи дигар, асбобу ашёи манъшуда ва халандаву буранда, инчунин гирифта гаштани онҳо.

3. Барои аз ҷониби падару модар, васӣ, парастор, шахсе, ки дар асоси шартнома кӯдакро тарбия мекунад, намояндаи дигари қонунии кӯдак, инчунин шахси воқеии дигар, ки кӯдак воқеан таҳти тарбияи ӯ қарор дорад ва кормандони муассисаи таълимӣ ё тарбиявӣ дар раванди таълиму тарбия нисбат ба кӯдак истифода бурдани зӯроварӣ, инчунин назорат накардани кӯдак, ки дар натиҷа боиси аз ҷониби ӯ истифода шудани зӯроварӣ нисбат ба дигар шахсон мегардад, ҳангоми набудани аломатҳои таркиби ҷиноят.

4. Инчунин, барои дар давоми як соли баъди таъини ҷазои маъмури такроран содир намудани кирдорҳои дар муқаррароти болозикр пешбинигардида, ҳангоми набудани аломатҳои таркиби ҷиноят ба субъектҳои тибқи қонунгузорӣ муайянгардида, ҷазои вазнинтар пешбинӣ карда шудааст.

Ҳамчунин, дар заминаи ҷунин чораандешӣ муқаррароти моддаи 464 (1) Кодекси хуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ масъалаи ба кӯдак додани иҷозати воридшавӣ ба марказҳои дилхушӣ ва марказҳои пешниҳоди бозиҳои компютерӣ дар таҳрири нав пешбинӣ намуд. Барои аз тарафи шахси воқеӣ, соҳибқорони инфиродӣ ва шахси хуқуқӣ ба кӯдак додани иҷозати воридшавӣ ба марказҳои дилхушӣ (клубҳои шабона, дискотекҳо, толорҳои букмекерӣ ва марказҳои бозиҳои бурднок), инчунин марказҳои пешниҳоди бозиҳои компютерӣ дар вақти бо қонунгузори ҚТ манъшуда, ҷазои дар моддаи мазкур пешбинишуда татбиқ карда мешавад.

Инчунин, доир ба масъалаи монетаризацияи гардидан ба гирифтани таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Кодекси ҷиноятии ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст. Аз ҷумла, тибқи Қонуни ҚТ «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии ҚТ» аз 19 июни соли 2024 моддаи 164 дар таҳрири

зерин ифода карда шуд: «монёе шудан ба гирифтани таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки ба ҳар тарзе монёе шудан ба гирифтани таҳсилоти миёнаи умумиро дар бар гирифта, ҷазои ҷиноятиро дар шакли ҷарима, корҳои ҳатмӣ ва ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлатҳои муайян пешбинӣ менамояд».

АФЗАЛИЯТҲОИ ҲУҚУҚИИ ҚОНУН

Таҳлилҳо вобаста ба таҷрибаи таҳия ва қабули Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» воқеан собит намуд, ки дар низоми қонунгузори ҚТ концепсияи таҳия ва қабули он асоснок, саривақтӣ ва дорои афзалияти ҳуқуқии муҳимми зерин мебошад:

1) яке аз афзалияти муҳимми Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар он аст, ки масъалаҳои таълиму тарбияи кӯдак на танҳо аз дидгоҳи ҳоси ҳуқуқӣ, балки бо фарогирии ҷанбаҳои иҷтимоиву фалсафӣ, психологиву ахлоқӣ, сиёсиву идеологӣ ва фарҳангӣ таҷассум ёфтаанд.

Ин ҳолатҳо бозгӯӣ он ҳастанд, ки падидаи «таълиму тарбияи кӯдак» падидаи сирф ҳуқуқӣ набуда, аз нигоҳи илмҳои гуногуни ҷомеашиносӣ мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода мешавад.

Маҳорати баланди фаъолияти қонунҷодкунӣ дар ин самт ифодагари он аст, ки ҷанбаҳои мухталифи таълиму тарбияи кӯдак дар сатҳи қонун инъикос ёфтаанд. Чунин афзалияти Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» далели он аст, ки зимни тарғибу ташвиқ ва амалӣ намудани корҳои тарбиявӣ дар ин самт дар баробари донишҳои ҳуқуқӣ, инчунин донишҳои соҳаҳои дигари ҷомеа басо муҳим аст.

Дар ҳамин замина, ба мақсад мувофиқ аст, ки ҷиҳати густариши масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак дар хошияи Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар баробари ҳуқуқшиносон дигар мутахассисони соҳаҳои гуногуни ҷомеашиносӣ низ ба корҳои тарғибу ташвиқ ва фаҳмондадихӣ ҷалб карда шаванд;

Бояд ибронд намуд, ки ҚТ таҷрибаи таҳияи қонунҳоро бо назардошти хусусияти ҳос ба низоми сиёсати ҳуқуқии мамлакат доро мебошад. Маҳсусан, бо ташаббусҳои

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2007 Қонуни ҚТ «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар ҚТ», соли 2011 Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», инчунин бо ташаббуси Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси шаҳри Душанбе мухтарам Рустами Эмомалӣ соли 2022 Қонуни ҚТ «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон» қабул гардиданд ва таҷрибаи татбиқи онҳо дар рушди бонизоми соҳаҳои мазкур назаррас ба шумор меравад.

Воқеан ин иқдомҳо ба рушди устувори низоми қонунгузори милли мусоидат намуданд, ки доир ба танзими соҳаҳои алоҳидаи ҳаёти ҷомеа чунин қонунҳои ҳос ба низоми давлатдорӣ мо таҳия ва қабул мешаванд.

Аз чумла, дар пасманзари ташаббусҳои байналмилалӣ Пешвои миллат вобаста ба масъалаи ҳифзи пирияхҳо чанде пеш Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи пирияхҳо» (03.01.2024) қабул гардид, ки идомаи чунин таҷрибаи ҳоси қонунгузори мамлакат ба ҳисоб рафта, чунин таҷриба дар қонунгузори давлатҳои дигар ба мушоҳида намерасад;

2) дуҷум афзалияти Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар он мебошад, ки он қонуни маҳсуси соҳавӣ дар танзим ва амалиномаҳои ҳуқуқу манфиатҳои кӯдак ва пурзӯр намудани масъулияти субъектҳои таълиму тарбия ба шумор меравад.

Бояд ибронд намуд, ки дар низоми қонунгузори мамлакат дигар санадҳои меъерии ҳуқуқӣ низ вучуд доранд, ки ҷанбаҳои алоҳидаи ҳуқуқу манфиатҳои кӯдакон ва баъзе аз масъалаҳои таълим ва тарбияи онҳоро ба танзим медароранд. Аз чумла, Кодекси оилаи ҚТ бартарияти тарбияи оилавии кӯдаконро яке аз принципҳои ба танзим даровардани муносибатҳои оилавӣ эътироф намуда, шаклҳои тарбияи кӯдакон, аз чумла кӯдаконе, ки бе парастории волидон мондаанд ва субъектҳои асосие, ки барои тарбия ва нигоҳубини кӯдакон масъулият доранд, муайян намудааст. Яъне, дар ин санади меъерии ҳуқуқӣ бештар сухан оид ба ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои кӯдак ва таълиму тарбияи он дар доираи оила ва ҳамҷун

субъекти асосӣ падару модар ба шумор меравад.

Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» аз 18 мартӣ соли 2015 бевосита асосҳои ҳуқуқи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак ва кафолатҳои давлатии амалишавии онҳоро муқаррар менамояд. Ҳамчунин, баъзе масъалаҳои марбут ба амалишавии ҳуқуқи манфиатҳои кӯдакон, ба таълиму тарбия фаро гирифтани онҳо ва ҳуқуқи уҳдадорихоӣ муассисаҳои таълимӣ дар ин самт дар санадҳои меъёрии ҳуқуқи соҳаи маориф пешбинӣ гардидааст.

Аммо, афзалияти муҳими Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар таносуб ба санадҳои меъёрии ҳуқуқи болозикр дар он мебошад, ки масъулияти бевоситаи падару модар, шахсони онҳоро ивазкунанда, мақомоти давлатӣ, муассисаи таълимӣ, комиссияҳои ҷамъиятӣ ва амсоли ин субъектҳоро ҷиҳати таъмини амалинамоии ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак, ҷоннок намудани раванди таълиму тарбияи кӯдак ва пешгирии ҳуқуқвайронкунии кӯдаконро пешбинӣ менамояд. Ин ҳолатҳо, дар умум бозгӯӣ он ҳастанд, ки қонуни баррасишаванда мавзӯ, субъект ва роҳи василаҳои махсуси танзим дошта, такрори мавзӯи қонунҳои болозикр намебошад;

3) афзалияти дигари Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар он аст, ки бештари масъалаҳо оид ба таълиму тарбияи кӯдак ба таври мушаххас дар қонун танзим гардида, ба санадҳои дигари қонунгузорӣ кам ҳавола мешаванд.

Таҳлили муқаррароти Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» собит намуд, ки аксарияти муносибатҳо дар самти таълиму тарбияи кӯдак бевосита дар қонун танзим шудаанд. Таҳлили меъёрҳои қонун нишон медиҳад, ки танҳо барои татбиқи ин қонун қабули ду санади меъёрии ҳуқуқи зерқонунӣ, аз ҷумла, як қарори Ҳукумати ҚТ «Дар бораи муайян намудани мақоми ваколатдори давлатӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» ва тасдиқ намудани «Низомномаи намунавии комиссияҳои ҷамъиятӣ дар самти масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» пешбинӣ шудааст;

4) чорум афзалияти Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар он ифода меёбад, ки он бо назардошти арзишҳои миллӣ, таълимоти ниёгон, таҷрибаи низоми қонунгузориҳои миллии ҚТ таҳия ва қабул гардидааст. Тибқи таҳлилҳо, дар низоми қонунгузориҳои давлатҳои дигар, махсусан миқёси Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар чунин шакл дар сатҳи умумидавлатӣ қонуни алоҳида то ҳол қабул нашудааст.

Аллақай дар давлатҳои ИДМ оид ба таҳияи чунин лоиҳаи қонун бо назардошти таҷрибаи ҚТ иқдом гирифта шудааст, ки ин мояи ифтихор мебошад. Ҳамзамон, дар заминаи таҷрибаи андӯхтаи кишвари мо доир ба танзими ҳуқуқи масъалаҳои таълиму тарбияи кӯдак таҳияи лоиҳаи Қонуни моделӣ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар доираи Ассамблеяи Байнипарламентии давлатҳои аъзои ИДМ ба нақша гирифта шудааст;

5) дигар афзалияти Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» дар он мебошад, ки он ба амалишавии муқаррароти дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Қонуни ҚТ «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон» ва қонунгузориҳои соҳаи маориф, тандурустӣ, таъминоти иҷтимоӣ, оилавӣ, меҳнат ва ғайра мусоидат менамояд.

Аз ҷумла, тарбияи ватандӯстӣ ин фаъолияти мураббаъ ва мақсадноки мақомоти ҳокимияти давлатӣ, худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ташкилотҳои (иттиҳодияҳои) ҷамъиятӣ, оила ва шаҳрвандон, ки барои ташаккули дарки баланди ватандӯстӣ дар тафаккури шаҳрвандон, ҳисси садоқат ба Ватан, омода будан ба адои қарзи шаҳрвандию уҳдадорихоӣ конституционӣ барои ҷимояи манфиатҳои Ватан нигаронида шудааст.

Тавре ки аз муқаддимаи Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» бармеояд, он муносибатҳоро оид ба масъулият дар таълиму тарбияи кӯдак бо мақсади таълиму тарбияи кӯдак дар руҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтиром ба арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ танзим намуда, ба ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдак равона гардидааст. Яъне, яке аз вазифаҳо ва масъулияти аввалиндараҷаи субъектҳои раванди таълиму тарбияи кӯдакро

махз масъалаи тақвияти тарбияи ватандӯстӣ ташкил менамояд.

Бо ин назардошт, амалинамоии Қонуни мазкур заминаи мусоидро барои татбиқи пурраи Қонуни ҚТ «Дар бораи тарбияи

ватандӯстии шаҳрвандон» фароҳам оварда, ифодаи пайванди мантиқӣ ва ҳамдигарии муқаррароти қонунгузорӣ ба шумор меравад.

НОВОВВЕДЕНИЯ И ПРАВОВЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ЗАКОНА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН «ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ РЕБЕНКА»

Ключевые слова: законодательство; правовая реформа; новизна; приоритет; ответственность за обучение и воспитание ребенка; *преамбула закона*; основные понятия; ответственность.

Аннотация: В данной статье авторы рассмотрели новизну и правовые приоритеты Закона Республики Таджикистан «Об ответственности за обучение и воспитание ребенка», а также причины и факторы разработки и принятия Закона Республики Таджикистан «Об ответственности за обучение и воспитание ребенка» в новой редакции и вопросы правовых последствий несоблюдения требований закона и ответственности за он был рассмотрен полностью, всесторонне и аналитически. Ожидаемый, анализ опыта разработки и принятия Закона Республики Таджикистан «Об ответственности за обучение и воспитание ребенка» доказал, что в законодательной системе Республики Таджикистан концепция его разработки и принятия является обоснованной, своевременной и имеет важное правовое преимущество.

Қурбонализода Нурулло Шамсулло - доктор юридических наук, руководитель Аппарата Председателя города Душанбе. E-mail: nurullo1988@inbox.ru Тел.: (+992) 711-57-77-77.

Сохибзода Мохаммаджон Махмадали - кандидат юридических наук, первый заместитель директора Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан. E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru Тел.: (+992) 904-41-50-50.

INNOVATIONS AND LEGAL PRIORITIES OF THE LAW OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN «ON RESPONSIBILITY FOR THE EDUCATION AND UPBRINGING OF A CHILD»

Key words: legislation; legal reform; novelty; priority; responsibility for the education and upbringing of a child; preamble of the law; basic concepts; responsibility.

Annotation: In this article, the authors examined the novelty and legal priorities of the Law of the Republic of Tajikistan «On responsibility for the education and upbringing of a child», as well as the reasons and factors for the development and adoption of the Law of the Republic of Tajikistan «On Responsibility for the education and upbringing of a child» in a new edition and the issues of legal consequences of non-compliance with the requirements of the law and responsibility for it were considered completely, comprehensively and analytically. The expected analysis of the experience of the development and adoption of the Law of the Republic of Tajikistan «On responsibility for the education and upbringing of a child» proved that in the legislative system of the Republic of Tajikistan, the concept of its development and adoption is justified, timely and has an important legal advantage.

Qurbonalizoda Nurullo Shamsullo - Doctor of Law, Head of the Office of the Chairman of the City of Dushanbe. E-mail: nurullo1988@inbox.ru Тел.: (+992) 711-57-77-77.

Sohibzoda Mohammadjon Mahmatali - Candidate of Law, First Deputy Director of the National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan. E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru, Тел.: (+992) 904-41-50-50.

УДК: 340.13

Шарифзода Шарифбек Мурод,

старший преподаватель кафедры организации управления и правоохранительной деятельности первого факультета Академии МВД Республики Таджикистан кандидат юридических наук

E-mail: sharifzodashm@gmail.com

Тел.: (+992) 938870707

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ЕГО РАССЛЕДОВАНИЕ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Ключевые слова: коррупция; система государственных органов; правовые основы; профилактика; выявление; раскрытие правонарушений; связанных с коррупцией; порядок учета; законодательные акты; прямые субъекты; Уголовный кодекс; противодействие коррупции; расследования.

Аннотация: В статье рассматриваются организационно-правовые меры по предупреждению, выявлению, раскрытию, видам преступлений, связанных с коррупцией, источники и совокупность нормативных правовых актов, регулирующих антикоррупционную деятельность. Цели антикоррупционной политики государства, которые направлены на совершенствование методов, комплексных организационно-правовых и социально-экономических мер, эффективное предотвращение, выявление коррупционных действий составляют предмет изучения данной статьи.

Коррупция является нежелательным явлением, которое подрывает доверие людей к государству, подрывает его имидж и репутацию, создает условия для развития скрытой экономики и неправомерного использования государственных и общественных средств и, в целом, приводит к нарушению прав человека и ослаблению моральных основ общества.

Еще в древнем обществе слово «коррупция» трактовалось как грязное дело, деструктивность, вредительство и продажа должностей, понималось как действие направленное на использование служебных возможностей в личных интересах, а лица, причастные к таким действиям, во все времена осуждались общественностью [1].

Термин коррупция сегодня встречается в законодательстве всех государств мира, поскольку коррупция проявляется в правовых отношениях государственного управления со стороны его служащих.

Республика Таджикистан с осознанием высокого риска коррупции была одной из первых в масштабе государств Содружества Независимых Государств в противостоянии

коррупции и в 1999 году приняла Закон Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией» [2].

Впоследствии в связи с возникновением необходимости и приведением законодательства о борьбе с коррупцией в соответствие с требованиями Декларации ООН о борьбе с коррупцией от 25 июля 2005 года, №100 [3] Закона Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией» и от 7 августа 2020 года, №1714 был принят новый Закон Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» [4].

Устранение факторов, способствующих коррупции во всех социально-экономических сферах Республики Таджикистан и, прежде всего, в системе государственных органов, является одним из основных направлений противодействия коррупции.

Этот закон определяет правовые и организационные основы противодействия коррупции и направлен на защиту прав и свобод человека и гражданина, интересов государства и общества, обеспечение национальной безопасности, нормальную деятельность государственных органов и

беспристрастность на государственной службе, устанавливает организационно-правовые основы предупреждения, выявления, раскрытия и ликвидации последствий правонарушений, связанных с коррупцией и вымогательством, определяет виды преступлений, связанных с коррупцией, и меры по их предупреждению и ответственности.

Также уместно перечислить и другие нормативно-правовые документы, имеющие особое значение как источник борьбы с коррупцией. Таким образом, следует отметить, что источники борьбы с коррупцией состоят из совокупности нормативных правовых актов и используются как средство организации и обеспечения процесса предотвращения и борьбы с коррупцией.

Законодательство в сфере коррупции имеет комплексный характер. Существуют государственные программы, которые играют особую роль в реализации антикоррупционной политики государства и в этом контексте расширении антикоррупционного кругозора граждан.

Так, «Стратегия борьбы с коррупцией в Республике Таджикистан на 2008-2012 годы», «Стратегия борьбы с коррупцией в Республике Таджикистан на 2013-2020 годы» и «Государственная стратегия противодействия коррупции в Республике Таджикистан на период до 2030 года», консолидировал коллективную борьбу с этими нежелательными явлениями и привел к признанию антикоррупционной политики нашей страны международным сообществом» [5].

В рамках реализации принципов и целей антикоррупционной политики государства в этих стратегиях осуществляются совершенствование методов и разработка комплекса организационно-правовых, социально-экономических и воспитательных мер, направленных на эффективное и действенное предупреждение, выявление и устранение коррупции, организация ее полезной борьбы на высоком профессиональном уровне. Эти стратегии, как важный государственный документ, заложили прочную основу для усиления борьбы и предотвращения коррупционных преступлений, и в рамках нее решались

большинство вопросов по борьбе с коррупцией с учетом социологических исследований, опыта законодательства. правоохранительных органов других стран, а также статистический анализ состояния коррупции за прошедший период в республике.

В рамках упомянутых стратегий решаются вопросы эффективной борьбы с коррупцией, а также своевременного возбуждения и расследования дел о коррупционных преступлениях, административных правонарушений коррупционного характера, соответствующего механизма управления и обеспечения прозрачности деятельности органов государственной власти, бухгалтерского учета и финансовой отчетности, электронные и банковские средства оплаты услуг государственных учреждений и иные меры, предусмотренные уголовным, уголовно-процессуальным, административным и налоговым кодексами.

В то же время, учитывая развитие новых форм преступности, совместно с вышеуказанной законодательной базой, Правительством Республики Таджикистан приняты концепции правовой политики с точки зрения масштабов распространения коррупционных преступлений, в связи с усилением уголовной ответственности за коррупционные преступления.

Принимаемые нормативные правовые акты должны выполняться всеми субъектами без всяких условий. Как отметил Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своем послании Парламенту Республики Таджикистан от 30 апреля 2007 года, «Роль закона, его уважения и соблюдение чрезвычайно важна в процессе организации гражданского общества. Закон должен быть нормой, определяющей повседневное поведение человека, деятельность организаций и учреждений, средство регулирования общественных отношений» [6].

В законодательстве некоторых стран, в том числе Таджикистана, коррупция имтерпретируется в разных значениях. Так, в законах Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией», принятых от 10 декабря 1999 года №12 и от 25 июля 2005 года №100, противоречиво разъясняется понятие

коррупции, а также сущность использования полномочий лиц, уполномоченных на исполнение государственных обязанностей или приравненных к ним. Эти законы также не включают в себе предупредительные меры.

Последний антикоррупционный закон, принятый 7 августа 2020 года №1714, под названием «О противодействии коррупции», упростил и уточнил понятие коррупции и выразил его в следующей форме: «Коррупция – деяние (действия или бездействие), совершаемое лицом, уполномоченным выполнять государственные функции, или приравненными к нему лицами, с использованием своего служебного положения и возможностей, в своих интересах или интересах другого лица для незаконного получения материальных и нематериальных благ, преимуществ и иных льгот в свою пользу или в пользу других лиц, а также лично или косвенно предоставлять материальные и нематериальные блага, преимущества или иные льготы субъектам правонарушений, связанных с коррупцией, в целях их склонения или вознаграждения за совершение таких действий в пользу физических или юридических лиц» [7].

Кроме того, в этом законе слова «борьба с коррупцией» заменены словами «противодействие коррупции», и это деятельность антикоррупционных субъектов по направлению предотвращения, выявления, расследования нарушений связанных с коррупцией и привлечением к ответственности субъектов, нарушения, связанные с коррупцией, устранение причин и условий, вызывающих коррупцию, и последствий коррупционных правонарушений.

В этом законе из понятия коррупции следует, что субъектами коррупционных преступлений являются лица, уполномоченные на выполнение государственных функций или приравненные к ним, которые используют свое положение или возможности для незаконного предоставления материальных и нематериальных благ, преимуществ и иных привилегий, не предусмотренных законом в пользу физических и юридических лиц.

Согласно Закону Республики Таджикистан «О противодействии

коррупции» субъекты правонарушений, связанных с коррупцией направленности являются:

– лицо, уполномоченное выполнять государственные функции, то есть лицо, занимающее на постоянной, временной основе или на основании особых полномочий государственные должности государственной власти или государственные должности государственной службы в соответствии с нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, должностное лицо органов самоуправления посёлков и сёл, а также лица, приравненные к нему (лицо, которое в порядке, установленном нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, зарегистрировано в качестве кандидата на занимаемые избирательные государственные должности или члена государственных избирательных органов, должностные лица государственных хозяйствующих субъектов, хозяйствующие субъекты, в которых доля государства составляет не менее половины, должностные лица некоммерческих организаций, должностные лица иностранных государств, международных организации и их представительств, имеющих отношения с государственными органами, должностными лицами, физическими и юридическими лицами Республики Таджикистан), лица, оказывающие государственные услуги, физические и юридические лица [8].

Перечень нарушений, связанных с коррупцией и ответственность за них предусмотрены в четвертой главе Закона Республики Таджикистан «О противодействии коррупции». Следует отметить, что в статьях 24 и 25 настоящего Закона правонарушение коррупционного характера влекущие за собой дисциплинарную или административную ответственность определяются трудовым, гражданским и административным законодательством по их характеру и степени общественном опасности.

Однако, преступления коррупционной направленности в законе конкретно не предусмотрены, а к субъектам борьбы с коррупцией законодатель возложил меры по предупреждению и борьбе с коррупцией.

Субъекты непосредственного противодействия коррупции и их полномочия предусмотрены статьями 8 и 9 Закона

Республики Таджикистан «О противодействии коррупции». Их деятельность осуществляется посредством реализации мер направленных на предупреждение и раскрытие коррупционных правонарушений, которые установлены в отдельных нормах особой части Уголовного кодекса Республики Таджикистан.

Следует отметить, что Уголовный кодекс Республики Таджикистан признан единственным нормативным правовым документом, определяющим преступность деяния, необходимость наказания и иные правовые последствия совершения преступлений. В особой части Уголовного кодекса Республики Таджикистан закреплены важные общественные отношения, охраняемые уголовным законодательством, с их выражением в разделах и главах. Однако понятие преступления коррупционной направленности и их классификация не предусмотрены в особой части Уголовного кодекса Республики Таджикистан и Закона Республики Таджикистан «О противодействии коррупции».

Понятие преступления коррупционной направленности ранее было закреплено в статье 14 Закона Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией» от 25 июля 2005 года № 100, согласно которой к преступлениям коррупционной направленности относятся деяния, предусмотренные в статьях Особой части УК РТ совершенные лицами, уполномоченными на выполнение государственных обязанностей и приравненными к ним с предвзятостью или иными личными интересами и с использованием служебного положения, либо противоправно предоставлением материальных и нематериальных благ, преимуществ и иных связанных с ними привилегии.

Коррупционные преступления фактически совершались согласно «Инструкция статистического учета преступлений коррупционного характера и реестр таких преступлений», утвержденному постановлением Правительства Республики Таджикистан №414 от 7 сентября 2006 года. Далее, 25 октября 2022 года было утверждено постановление Правительства Республики Таджикистан №506 «Порядок учёта правонарушений, связанных с коррупцией»,

который введен в действие с 1 января 2023 года.

«Порядок учёта правонарушений, связанных с коррупцией определяет правила составления и ведения статистической отчетности по результатам прокурорского надзора за реализацией и применением Закона Республики Таджикистан «О противодействии коррупции», деятельности правоохранительных органов по рассмотрению обращений и сведений о преступлениях коррупционного характера, выявления и расследования преступлений коррупционного характера, категории лиц, совершивших такие преступления, результатов судебного рассмотрения таких уголовных дел, применении уголовных наказаний и категорий лиц, осужденных за совершение таких преступлений, а также порядок учета и ведения статистических отчетов об административных правонарушениях коррупционного характера, лиц их совершивших и реестра таких правонарушений. Настоящий Порядок не распространяется на дисциплинарные и гражданские правонарушения, связанные с коррупцией.

Субъектами учета преступлений и административных правонарушений коррупционного характера являются Агентство по государственному финансовому контролю и борьбе с коррупцией, Генеральная прокуратура, Министерство внутренних дел, Министерство обороны, Государственный комитет национальной безопасности, Национальная гвардия, суды Республики Таджикистан, Агентство по контролю за наркотиками и Таможенная служба при Президенте Республики Таджикистан, другие государственные органы, уполномоченные в соответствии с законодательством Республики Таджикистан выявлять преступления и административные правонарушения коррупционного характера [9].

Как мы уже упоминали выше о том, что в Уголовном кодексе Республики Таджикистан нет раздела или главы, посвященных коррупционным преступлениям, относительно перечня преступлений коррупционной направленности. Данные преступления

включены в различные главы Уголовного кодекса Республики Таджикистан.

Определение состава преступлений коррупционного характера производится с учетом наличия признаков коррупции в конкретном действии.

При решении вопроса о включении преступлений в качестве преступлений коррупционного характера в статистический отчет, необходимо учитывать служебное положение лица, его полномочия, его противоправные действия в своих интересах и интересах других лиц, а также другие признаки состава преступления коррупционного характера» [10].

Следует отметить, что некоторые преступления, в том числе: «Превышение пределов должностных полномочий» (статья 316), «Использование полномочий должностного лица» (статья 317), «Подделка доказательств по уголовному делу лицом, осуществляющим дознание, следователем, прокурором или защитником» (части 2 и 3 статьи 359) и «Незаконное освобождение от уголовной ответственности» (статья 360) проявляются в разных формах и не всегда могут носить коррупционный характер.

Статья 161 Уголовно-процессуального кодекса Республики Таджикистан устанавливает подведомственность предварительного расследования уголовных дел, подведомственных расследованию Агентства государственного финансового контроля и противодействия коррупции Республики Таджикистан по 52 перечням преступления, признанные имеющими коррупционный характер и совершенные с использованием должностных полномочий, расследуются следователями Государственного агентства по финансовому контролю и противодействию коррупции Республики Таджикистан.

По уголовным делам о преступлениях, предусмотренных статьями 245 частью 2 пунктом «г», частями 3 и 4, статьями 246, 247 часть 2 пунктом «г», частями 3 и 4, если эти деяния совершены с использованием должностных полномочий, статьями 257, 258, 259, 259¹, 260, 260¹, 261, 262, 264, если эти деяния совершены руководителями предприятий, учреждений и других организаций, не зависимо от форм

собственности, статьями 265, 268, 269, 270, 271, статьи 273 части 3 пунктом «в», если эти деяния совершены с использованием должностных полномочий, статьями 274, 278, 279, 280, 287, 289 части 3 пунктом «б», если эти деяния совершены с использованием должностных полномочий, части 4, если в организованной группе участвует субъект коррупционного преступления, статьи 291 частью 2 пунктом «б», статьями 292, 293, 295, 296, 314, 317, если эти деяния имеют коррупционный характер, статьями 318-321, 323, 327, 338¹, 340¹, 345 частью 3, если эти деяния совершены с использованием должностных полномочий, статьями 348, 349, 359 частями 3 и 2, если эти деяния совершены со стороны субъекта преступления коррупционного характера, статьями 360, 363 и 391, если эти деяния согласно Уголовному кодексу Республики Таджикистан имеют коррупционный характер, предварительное расследование проводится следователями специализированного органа по борьбе с коррупцией.

Предварительное расследование дел в отношении судей, прокуроров следователей, работников правоохранительных органов (а также, работников органов борьбы с коррупцией), о преступлениях, предусмотренных в настоящей части проводятся следователями специализированного органа по борьбе с коррупцией. В случае раскрытия специализированными органами по борьбе с коррупцией преступлений, предусмотренных настоящей частью, которые совершены военнослужащими, а также военнообязанными, призванными военными комиссариатами, предварительное расследование проводится следователями этого органа.

Предварительное расследование дел о других преступлениях, предусмотренных статьями 143-164, 244-297 Уголовного кодекса Республики Таджикистан, которые связаны с предварительным расследованием преступлений, предусмотренных частью 7 настоящей статьи, проводится следователями специализированного органа по борьбе с коррупцией» [11].

Объектом преступлений коррупционного характера являются

охраняемые уголовным законодательством общественные отношения, которые на момент совершения преступления затрагивали нормальную деятельность органов государственной власти, органов местного самоуправления, Вооруженных Сил Республики Таджикистан, иных государственных учреждений, государственных и негосударственных хозяйственных субъектов, регулируемые законами и иными нормативными правовыми актами права и законные интересы граждан, юридических лиц, государства и общества.

Объективной стороной преступлений коррупционного характера является использование служебного положения или его возможностей в целях получения материальных и нематериальных благ, преимуществ и иных выгод, не предусмотренных законами, а также обещание, предложение или предоставление таким лицам в своих интересах или других лиц. Благоклонности и преимущества признаются в целях поощрения и (или) оценки их совершения того или иного действия (движения или бездействия) в пользу физических и юридических лиц.

Субъективной стороной преступлений коррупционного характера является умышленное преступление, совершаемое из корыстных побуждений или иных личных интересов.

Субъектами преступлений коррупционного характера являются лица, уполномоченные на исполнение государственных обязанностей, или приравненные к ним лица, а также лица, которые противоправно обещают, предлагают материальные и нематериальные блага лицам, уполномоченным на исполнение государственных обязанностей или приравненным к ним лицам.

В Республике Таджикистан законодательная база по предупреждению и борьбе с коррупцией урегулирована и быстро совершенствуется.

Основным источником антикоррупционного законодательства является Конституция Республики Таджикистан, содержащая нормы, непосредственно направленные на предотвращение коррупции (принцип

разделения властей, запрет на занятие других должностей лицами, занимающими государственные должности, членами правительства, судей и прокуроров и их участие в предпринимательской деятельности).

Как указано в статье 2 Закона Республики Таджикистан «О противодействии с коррупцией», законодательство Республики Таджикистан о борьбе с коррупцией основывается на Конституции Республики Таджикистан [12]. Однако если мы посмотрим на текст Конституции Республики Таджикистан, принятой 6 ноября 1994 года, то термин «коррупция» в нем не встречается. Тем не менее, согласно Конституции, государство гарантирует права и свободы каждому, независимо от национальности, расы, пола, языка, религиозных убеждений, политического положения, социального положения, образования и имущественного положения [13].

При этом согласно статье 5 Конституции человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Жизнь, достоинство, честь и другие права человека неприкосновенны. Государство признает, соблюдает и защищает права и свободы человека и гражданина [14]. Таким образом, суть данной нормы высшего законодательного документа страны подтверждает тот факт, что Закон Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» основан на Конституции.

Одним из важных факторов, препятствующих реализации законных прав граждан, предусмотренных Конституцией, является бюрократизм на государственной службе и коррупционные преступления во всех его проявлениях. Поэтому государство выполняет свой долг по обеспечению граждан основных прав и свобод, и необходимо еще больше усилить борьбу с коррупцией.

Понятно, что правовой основой борьбы с коррупцией является Закон Республики Таджикистан «О противодействии коррупции». Этот закон определяет сопротивление коррупции как деятельность противодействующих субъектов в следующих случаях:

- по направлению предотвращения, выявления, раскрытия, расследования и

расследования нарушений, связанных с коррупцией;

- привлечение к ответственности субъектов коррупционных правонарушений;
- устранение причин и условий, приводящих к коррупции, и последствий коррупционных правонарушений [15].

Закон определяет основные принципы борьбы с коррупцией, включает правовую и организационную основу мер по предотвращению коррупции, основные направления деятельности по повышению эффективности противодействия и т.д.

С другой стороны, следует отметить, что перечень источников, приведенный в этом законе, включен не в полной мере, поскольку международно-правовые документы, признанные Республикой Таджикистан, законы Республики Таджикистан, нормативно-правовые акты Президента, Правительства Республики Таджикистан, правовые акты других государственных органов, а также общие правовые основы противодействия с коррупции в Республике Таджикистан. Поэтому целесообразно внести зарегистрированные документы в перечень

Закона Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» от 7 августа 2020 года под №1714.

В комплекс различных правовых норм (законов) должны входить следующие вопросы:

- организация профилактики и борьбы с коррупцией во всех сферах, регулируемых законом;
- ограничение возможностей, способствующих коррупции;
- снижение интересов всех участников коррупции;
- повышение вероятности выявления коррупции и неотвратимости уголовного наказания;
- влияние на мотивацию коррупционного поведения «дарителя» и «получателя»;
- формирование общественного мнения, нетерпимости к коррупции во всех ее проявлениях.

Муқарриз: д.и.х., профессор Шарипов Т.Ш.

ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ЧИНОЯТҲОИ КОРРУПСИОНӢ ВА РАВАНДИ ТАФТИШОТИ ОН ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: коррупсия; низоми мақомоти давлатӣ; асосҳои ҳуқуқӣ; пешгирӣ; ошкоркунӣ; кушодан; ҳуқуқвайронкуниҳои ба коррупсия алоқаманд; тартиби баҳисобгирӣ; санадҳои қонунгузорӣ; субъектҳои бевосита; Кодекси ҷиноятӣ; муқовимат ба коррупсия; тобеияти тафтишот.

Аннотатсия: Мақола чораҳои ташкилӣ - ҳуқуқии пешгирӣ, ошкоркунӣ, кушодан, навъҳои ҷиноятҳои ба коррупсия алоқаманд, сарчашма ва маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии батанзимдарорандаи зиддикоррупсиониро дар бар гирифтааст. Ҳадафҳои сиёсати зиддикоррупсионии давлат, ки ба такмили усул, чораҳои комплекси ташкилию ҳуқуқӣ, иҷтимоию иқисодӣ, пешгирии самаранок, ошкор ва баргараф кардани коррупсия равона гардиданд, паҳлуҳои дигари мақоларо тавсиф намудааст.

Шарифзода Шарифбек Мурод - муаллими калони кафедраи “Ташкили идоракунӣ ва фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи факултети яқум”-и Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, E-mail: sharifzodashm@gmail.com, Тел.: (+992) 938870707.

LEGAL REGULATION OF CORRUPTION CRIMES AND ITS INVESTIGATION UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Key words: corruption; the system of state bodies; legal foundations; prevention; detection; disclosure; corruption-related offenses; accounting procedures; legislative acts; direct subjects; Criminal Code; anti-corruption; subordination to investigation.

Annotation: The article discusses organizational and legal measures for the prevention, detection, disclosure, extradition of corruption-related crimes, the source and set of regulatory legal

acts regulating anti-corruption activities. The objectives of the anti-corruption policy of the state, which are aimed at improving methods, complex organizational, legal and socio-economic measures, effective prevention, detection of corruption actions constitute another aspect of the article.

Sharifzoda Sharifbek Murod - Senior Lecturer at the Department of Organization of Management and Law Enforcement Activities of the First Faculty of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences. E-mail: sharifzodashm@gmail.com, Tel.: (+992) 938870707.

Список литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года с изменениями от 26 сентября 1999 года, 22 июня 2013 года и 22 мая 2016 года (на таджикском и русском языках). - Душанбе: Гандж, 2016. -64 с.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан - Душанбе. С. 60. [Электронный ресурс]. – Источник доступа: http://mmk.tj/system/files/Legislation/1714_tj.pdf (дата обращения): 01.11.2023.
3. Закон Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией» от 16 ноября 1999 года, №845//Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, год 1999, №11, Ст. 275;
4. Закон Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией» от 10 июля 2005 года, №100//Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, год 2005, №7, Ст. 402
5. Закона Республики Таджикистан «О противодействии коррупции» от 7 августа 2020 года, №1714 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, год 2020, №7-9 Ст.620
6. Э.Рахмон. Таджикистан: десять лет независимости, единства нации и созидания. Том 3. Душанбе - 2003., С.587.
7. Шарифзода Ш.М. Предотвращение коррупционных преступлений в Республике Таджикистан; дис. канд. юрид.наук.- Душанбе -2023.- 227 с.
8. Эмомали Рахмон. Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 30 апреля 2007 года.
9. Постановление Правительства Республики Таджикистан «Порядок учёта правонарушений, связанных с коррупцией», №506 с 1 января 2023 года http://adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=143541.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри Соли 1994 бо тағйирот аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2013 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). Душанбе: Ганҷ, 2016. -64 сония
2. Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе. Саҳ.60. [Манбаи электронӣ]. - Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/1714_tj.pdf (санаи муҳоҷият): 01.11.2023.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "дар бораи мубориза бо коррупсия" аз 16 ноябри соли 1999, по 845 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, по 11, Моддаи 275;
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "дар бораи мубориза бо коррупсия" аз 10 июли соли 2005, по 100//Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2005, по 7, Моддаи 402
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон" дар бораи муқовимат ба коррупсия " аз 7 августи соли 2020, по 1714 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2020, по 7-9 Моддаи 620
6. Э. Раҳмон. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллат ва созандагӣ. Ҷилди 3. Душанбе - 2003., Саҳ. 587.
7. Шарифзода Ш. М. Пешгирии ҷиноятҳои коррупсионӣ Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; дис. канд. ҳуқуқшинос.илмҳои илмӣ. Душанбе -2023. 227 сония
8. Эмомалӣ Раҳмон. Паёми маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2007.
9. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Тартиби баҳисобгирии ҳуқуқвайронкуниҳои вобаста ба коррупсия", №506 аз 1 январи соли 2023 http://adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=143541.

List of literature:

1. The Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994, as amended on September 26, 1999, June 22, 2013 and May 22, 2016 (in Tajik and Russian). - Dushanbe: Ganj, 2016. -64 p.
2. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan - Dushanbe. p. 60. [Electronic resource]. – Access source: http://mmk.tj/system/files/Legislation/1714_tj.pdf (date of application): 01.11.2023.
3. The Law of the Republic of Tajikistan "On Combating Corruption" dated November 16, 1999, No. 845//Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, year 1999, No. 11, Article 275;
4. Law of the Republic of Tajikistan "On Combating Corruption" dated July 10, 2005, No. 100//Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, year 2005, No. 7, Article 402
5. The Law of the Republic of Tajikistan "On Combating Corruption" dated August 7, 2020, No.1714 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, year 2020, No.7-9 Article620
6. E.Rahmon Tadjikistan: ten years of independence, unity of the nation and creation. Volume 3. Dushanbe - 2003., p.587.
7. Sharifzoda Sh.M. Prevention of corruption crimes in the Republic of Tajikistan; dis. ... cand. Legal sciences- Dushanbe - 2023.- 227 p.
8. Emomali Rahmon. The message of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan dated April 30, 2007.
9. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan "Accounting procedure for corruption-related offenses", No. 506 from January 1, 2023 http://adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=143541.

ТДУ: 341.24

Кенчаев Шухратҷон Юсуфҷонович,
декани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
E-mail: shukhrat-1975@mail.ru
Тел.: (+992) 92-774-15-15.

Қодирзода Мирзоқодир Аюб,
муовини ректор оид ба корҳои илмӣ
Донишқадаи тақмили ихтисоси
Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
E-mail: mirzokodir-1@mail.ru
Тел.: (+992) 550-50-69-90

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛ ДОДАНИ МАЪРИФАТИ ҲУҚУҚӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАЪМИНКУНАНДАИ СУБОТИ ЧОМЕА

Калидвожаҳо: маърифати ҳуқуқӣ; сиёсати ҳуқуқии давлат; қонунгузорӣ; назарияи илми ҳуқуқшиносӣ; шуури ҳуқуқӣ; дониши ҳуқуқӣ; аҳоли; муассисаҳои таълимӣ; вазорату идораҳои давлатӣ; механизм.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур яке аз масъалаҳои мубрами фазои илми назарияи давлат ва ҳуқуқ яъне баъзе масъалаҳои назариявии ташаккул додани маърифати ҳуқуқӣ ҳамчун омили таъминкунандаи суботи чомеа таҳлил карда шудааст. Бояд тазаққур дод, ки дар Тоҷикистон сиёсати давлатӣ дар самти баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ва таълиму тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешаванд. Ҳамзамон, дар амалиномаи сиёсати давлатӣ дар самти ташаккул додани маърифати ҳуқуқии аҳоли нақши вазорату идораҳои давлатӣ, тамоми зинаҳои муассисаҳои таълимӣ, ташкилоту муассисаҳои илмӣ, олимон ва коршиносон бисёр муҳим арзёбӣ карда мешавад.

Дар солҳои истиқлоли давлатӣ инкишоф ва тақмили минбаъдаи қонунгузории давлат ва баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ва таълиму тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон ҷузъи сиёсати ҳуқуқии давлат гардидааст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи таъмини сифати баланди қонунҳо, риояи қоидаҳо ва усулҳои техникаи қонунгузорӣ, ба меъёрҳо ва принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ мутобиқ гардонидани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмини волоияти қонун дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти чомеа ва давлат, ташаккули ҳисси масъулиятшиносӣ ва ватандӯстӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, таъмини дастрасии тарзу

усулҳои қонунии ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд тавачҷуҳи асосӣ медиҳанд.

Дар ин росто, бояд қайд кард, ки дар Паёмҳои ҳеш, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар хусуси Конститутсия, волоияти қонун, тарбияи шаҳрвандон дар руҳияи эҳтиром нисбат ба он ва маърифати ҳуқуқӣ ҳарф мезананд.

Беҳуда нест, ки таъмину волоияти қонун ва ташаккули маърифати ҳуқуқӣ дар чомеа баробари дигар унсурҳои давлати демокративу ҳуқуқбунёд, аз қабилӣ таҷзияи ҳокимият, таъмини ҳамаҷонибаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, масъулияти дучонибаи давлат ва шахсият аз рӯи аҳамият дар як сатҳ ниҳода шудаанд.

Бояд тазаққур дод, ки соли 2024, эълон гардидани «Соли маърифати ҳуқуқӣ» ба солгарди ҳуччати тақдирсоз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқамандии ногусастанӣ дорад, зеро он таъминкунандаи асосии ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсону шаҳрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо, қонуниятро адолат муқаррар гардидааст. Ин омили муҳим тақозо менамояд, ки пайваста соҳаи иҷтимоӣ таҳким ва густариш ёбад ва ба маротибаҳо баланд бардошта шавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи Конститутсияи давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ эълон гардида, ҳуқуқ ва озодиҳои инсону шаҳрванд арзиши олий эътироф ва муқаррар шудааст. Ҷавҳари ҷомеаи шаҳрвандӣ дар асоси риояи ҳуқуқи инсон ва волиятӣ қонун устувор мегардад.

Шаҳрванде, ки аз ҳуқуқҳои худ огоҳ аст, ба равандҳои рушд ва таҳаввул дар ҷомеа тақон мебахшад. Бо назардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ ва нақши калидии шаҳрвандони аз нигоҳи ҳуқуқӣ бомаърифат дар таъмини пешрафти давлатдорӣ миллий дар пайи татбиқи иқдоми пайвастаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мамлакат заминаи мукаммалӣ ҳуқуқию қонунӣ фароҳам омадааст.

Сиёсати давлатӣ дар самти баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ва таълиму тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон дар асоси санадҳои ҳуқуқии гуногун, аз ҷумла, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 апрели соли 1997, № 691 «Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва таъмини тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 августи соли 1997, №383 «Дар бораи баъзе ҷораҳои бехтар намудани тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон ва қори ҳуқуқӣ дар ҷумҳурӣ», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 3 марти соли 2006, №94, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028» аз 6 феввали соли 2018, №1005, «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030», ки бо қарори Ҳукумати

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2019, №599 тасдиқ гардидааст, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон намудани соли 2024» аз 31 декабри соли 2023, №668 амалӣ карда мешавад.

Махсусан роҷеъ ба омодамоии кадрҳои баландхитисоси тамоми соҳаҳо, ки самти ҳуқуқшиносӣ низ ба он дохил мешавад, дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636 тасдиқ гардидааст, чунин пешбинӣ шудааст: «низомии маориф дар тамоми сатҳҳо бояд барои ташаккулёбии дониш ва малакаи зарурӣ ҷиҳати рушди устувор мусоидат намояд»[1].

Илова бар ин, дар ҳуччати меҳварии барномавӣ дар самти ояндабинии сиёсати ҳуқуқии кишвар Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 пешбинӣ карда шудааст, ки баланд бардоштани сатҳи маърифат ва шуури ҳуқуқии аҳоли, таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон яке аз самтҳои муҳими сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб мешавад ва ҳамчун фаъолияти мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳои ҷамъиятию сиёсӣ, шаҳрвандон оид ба муайян намудани мақсадҳо, вазифаҳо, афзалиятҳо, воситаҳо, шаклҳои тарбияи ҳуқуқӣ баромад намуда, тавассути таъмини сатҳи баланди маърифати ҳуқуқӣ, тарғиби ҳуқуқӣ, инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ ва тарбияи кадрҳои ҳуқуқшиносони касбӣ амалӣ мешавад[2].

Ҳамчунин, яке аз вазифаҳои мушаххаси Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2022-2026 маҳз баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон муайян карда шудааст [3].

Дар моддаи 42-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [4] чунин муқаррар гардидааст: «Дар Тоҷикистон ҳар шахс вазифадор аст, ки Конститутсия ва қонунҳоро риоя кунад, ҳуқуқ, озодӣ, шаъну шарафи дигаронро эҳтиром намояд». Чунин талабот заминаи асосии баланд бурдани маърифат ва шуури ҳуқуқист, ки ҳуди Конститутсия низ тақозо дорад. Чунки пешрафти ҷомеа танҳо бо роҳи танзими қонунӣ имконпазир мегардад.

Ба андешаи Соҳибзода М.М. вобаста ба рушди кишвар ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти тағйири иловаҳои минбаъдаи он сиёсати ҳуқуқии Тоҷикистон дар самти танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ марҳила ба марҳила инкишоф ёфтааст. Дар Конститутсияи меъёрҳои зиёде мавҷуд аст, ки дурнамо, равиши асосӣ ва стратегияи инкишофи қонунгузорӣ ва дар шакли умум, принципҳои асосии сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон-ро муқаррар менамоянд [5].

Бояд зикр намуд, ки стратегия ва дурнамои масъалаҳои танзими муфассали ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ аз Конститутсияи сарчашмаи гирифта, дар доираи қонунгузорӣ тамоми соҳаҳои ҳаёти давлативу ҷамъиятӣ мавриди танзим ва муқаррарнамоӣ қарор дода шудаанд. Таҳлил ва омили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба он далолат менамояд, ки то ба имрӯз аз ҷониби мақоми олии қонунгузори кишвар зиёда аз 405 санадҳои қонунгузорӣ (1 - Конститутсия, 17 - қонунҳои конституционӣ, 21 - кодексҳо, 22 - қонунҳо дар бораи авф, 25 - қонунҳо дар бораи бучети давлатӣ ва 319 қонунҳои ҷорӣ) чиҳати танзим, муайяннамоӣ ва пешбинӣ намудани қоидаҳои рафтори ҳуқуқӣ таҳия ва қабул карда шудаанд [5].

Дар баробари ин, дар заминаи меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои қонунгузорӣ зиёда аз 17 000 санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ қабул гардиданд, ки моҳияти асосии онҳоро асосҳо ва иҷрои нишондодҳои санадҳои қонунгузорӣ ташкил медиҳад. Дар ин раванд, Ҷумҳурии Тоҷикистон узви комилҳуқуқи 57 созмони минтақавию байналмилалӣ гардид, 17 санади ҳуқуқии байналмилалӣ бисёрҷониба, 51 конвенсия ва 964 шартнома ва созишномаҳои байналмилалиро ба тасвиб расонидааст.

Яке аз дастовардҳои муҳими дигар, ки барои рушди қонунгузорӣ заминаи бозғамдор гузошт, банақшагирии рушди қонунгузорӣ аст, ки дар асоси ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ (концепсия, стратегия ва барнома) ба роҳ монда мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таҳкими ҳадафҳои стратегияи давлат ва татбиқи онҳо зиёда аз 473 ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегӣ (48 - стратегия, 68 - концепсия ва 357 - барномаҳои давлатӣ)-ро аз

соли 1994 то ба имрӯз қабул ва роҳандозӣ намудааст. Бояд зикр намуд, ки дар ҳуҷҷатҳои банақшагирии стратегияи мазкур махсусияти бевосита ба таҳия, қабул ва татбиқи санадҳои қонунгузорӣ, инчунин, ворид намудани тағйири иловаҳо ба онҳо дода шуда, бо ин назардошт дурнамои ташаккул ва тақмили низоми қонунгузорӣ муайян карда мешавад[5].

Албатта, дар баробари низоми қонунгузорӣ ва ҳуҷҷатҳои барномавӣ нақши дигар фишангҳои рушддиҳандаи зехни солими аҳолӣ дар соҳаи маърифати ҳуқуқӣ бисёр муҳим арзёбӣ карда мешаванд. Барои он, ки маърифати ҳуқуқӣ яке аз ҷузъҳои муҳим ва самти алоҳидаи фарҳанги умумиҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад.

Зимнан, дар тақвияти андешаҳои болозикр омили соҳаи Насриддинзода Э.С. таъкид менамояд, ки сарчашмаи дигари инкишофи маърифати ҳуқуқӣ дар роҳи ба камолоти маърифати ҳуқуқӣ расонидани шаҳрвандон ин омӯзиши арзишҳо ва донишҳои ҳуқуқие мебошад, ки давоми садаҳои сипаригашта аз сӯйи мутафаккирони бузурги гузаштаи халқи тоҷик, баргузида шудаанд. Аз ҷумла, «Тибби рӯҳонӣ»-и Закариёи Розӣ, «Қовидон Хирад»-и Ибни Мискавайҳ, «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавсӣ, «Тадбири манзил»-и Абуалӣ ибни Сино, «Сиёсатнома»-и Низомулмулк, «Қобуснома»-и Унсуролмаоли Кайковус, «Саодатнома»-и Носири Хусрав, «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдии Шерозӣ, «Ахлоқи Носирӣ»-и Насируддини Тӯсӣ, «Баҳористон»-и Абдураҳмони Ҷомӣ, «Футувватномаи султонӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ, «Наводир-ул-вақоъ»-и Аҳмади Дониш ва амсоли инҳо дар ташаккули пешрафти шаклҳои гуногуни шуури ҷамъиятӣ (зебоипарастӣ, ахлоқӣ, сиёсӣ) хусусияти бунёдӣ дошта, метавонанд яке аз омилҳои густариши маърифати ҳуқуқӣ бошанд[6].

Ҳамзамон, рочъ ба хислати умумиҷамъиятӣ доштани раванди пайдоиш ва ташаккули маърифати ҳуқуқӣ профессор Бобочонзода И.Х. чунин ибрози андеша менамояд: «Аксар вақт дар баробари мафҳуми омӯхташаванда ва баъзан ҳамчун синоними он ибораҳои «таълими ҳуқуқӣ», «иттилоотнокии ҳуқуқӣ», «тарғиботи ҳуқуқӣ», «тарбияи ватандустӣ», «тарбияи шаҳрвандӣ», «тарбияи

хукукии шахрвандӣ», «инкишофи саводнокии хукукӣ ва шуури хукукӣ» ва ғайраҳо истифода мешаванд.

Дар забони тоҷикӣ вожаҳои «хукук», «ҳақиқат», «адолат» як реша дошта, бо ҳам пайвандии зич доранд. Мафҳуми «адолат» аз ҷиҳати маъно ва шакл бо мафҳуми «хукук» наздик аст. Кодекси қонунгузорию Юстиниан бо таърифи мафҳуми «хукук» оғоз меёбад: «Таҳқиқгари хукук бояд, пеш аз ҳама, дарк намояд, ки калимаи «хукук» - (ius) аз кучо пайдо шудааст. Хукук номи худро аз "ҳақиқат, адолат" (iustitia) гирифтааст, зеро тибқи таърифи Селсус, хукук илм оид ба некӣ ва одилӣ аст. Яке аз аввалин муҳаққиқони хукук Улпиён, ки дар асрҳои II-III умр ба сар бурдааст, принсипҳои асосии хукукро дар се муқаррароти мухтасар муайян кардааст: поквичдонона зистан, ба каси дигар зарар нарасондан, ба ҳар кас чизеро, ки ба ӯ тааллуқ дорад, баргардонидан»[6].

Ба андешаи олими соҳа Бреднева В.С. яке аз василаҳои муҳимтарини таъмин намудани иҷрои саривақтии қонунгузорӣ ва талаботи мушаххаси он аз ҷониби шахрвандон ин баланд намудани шуур ва фаҳмиши аҳолии нисбати мақсаду муҳтавои санадҳои меъриӣ хукукӣ мебошад [8, с.107].

Бринчук М.М. чунин меҳисобад, ки яке аз василаҳои муҳими таъмин намудани муқаррароти конституционӣ оид ба арзиши олии будани хукук ва озодиҳои инсон ва шахрванд маҳз ба сатҳи шуур ва маърифати хукукӣ ба шумор меравад [9, с.121].

Баланд намудани фаъолияти иҷтимоии шахрвандон низ яке аз падидаҳои муҳими ташаккули маърифати хукукии аҳолии баромад карда метавонад. Яъне дар ин маврид сухан дар бораи нақши аҳли зиё оид ба талқини арзишҳои маънавий ва хукукӣ меравад [10, с. 41].

Муҳаққиқ Фролова Е. А. чунин андеша менамояд, ки таъмин ва риояи хукук ва озодиҳои инсон ва шахрванд дар заминаи баландгардии маърифати хукукӣ имконпазир мегардад, дар ҳолате, ки ҳарчӣ бештар роҳҳои таъсиррасонӣ ба бехтарсозии мафкураи хукукии аҳолии дар заминаи санадҳои меъриӣ хукукӣ ва ҳуҷҷатҳои барномавӣ танзим ва пешбинӣ шуда бошанд [11, с. 41].

Агар то ҷӣ андоза инсон хукуқҳои худро дарк карда метавонад ва хукуқҳои дигаронро

эҳтиром мегузорад, метавон гуфт, ки чунин инсонҳо ба худ ва дигарон хатар эҷод карда наметавонанд ва дорои зинаи муайяни маърифати хукукӣ мебошанд [11, с. 41]. Бо ин назардошт ба андешаи мо низ дар ҳақиқат шахс то ҷӣ андоза ба муқарраротҳои қонунгузорӣ ошно бошад то ба ҳамин сатҳ мавқеи худро ҳамчун узви фаъоли ҷомеа метавонад мустаҳкам карда бошад.

Аз андешаи болозикр маълум мегардад, ки дар ташаккули шуур ва маърифати хукукии шахсият дар баробари донишдони муқарраротҳои қонунгузорӣ донишдони ашъори бузургони гузашта низ дар ғайб гардидани афкори солими маънавибунёди ҳар як узви ҷомеаи муосир бетаъсир буда наметавонад. Аз ин нуқтаи назар ба мо зарур шуморида мешавад, ки барои ба ҳадафи ниҳой яъне ба зинаи ташаккул бурда расонидани сатҳи маърифатнокӣ ва шуурнокии аҳолии кишвар тамоми механизмҳои мавҷударо дар амал татбиқ намуда бошем.

Ҳамин тариқ ба андешаи мо барои боз ҳам ба зинаи ташаккул бурда расонидани маърифати хукукӣ анҷом додани корҳои зерин манфиатовар мебошад:

- дар хошияи ғояҳои илмии мавҷуда дар ҷодаи маърифати хукукӣ дар мамлакат ҳарчи бештар омода ва нашр намудани дастурҳои илмӣ-оммавӣ, мавоҳҳои ҷопии хусусияти илмӣ-амалӣ ва таҳқиқотҳои монографӣ роҷеъ ба рушд додани шуур, дониш ва маърифати хукукии аҳолии. Ҳамзамон, ташкил ва дар амал татбиқ намудани механизми дастрасии воқеӣ ва электронии маводҳои болозикр баҳри дастрасии васеъи аҳолии кишвар бо онҳо;

- аз ҷониби муассисаҳои илмӣ ва таълимии равияи хукуқшиносии мамлакат таълиф намудани тафсири илмӣ-оммавӣ ва амалии қонунгузорию сиристеъмоли амалкунанда дар мадди аввал ва ба таври оммавӣ дастрас гардонидани он. Мақсади раванди мазкур дар он мебошад, ки шахс дар баробари пайдо кардани маърифати хукукӣ ҳамзамон ба муқарраротҳои расмӣ қонунгузорию амалкунанда аз наздик шинос мешавад, ки ҳолати мазкур барои пайдоиш ва ташаккули маърифати хукукии расмӣ ва касбӣ бурда мерасонад;

- бештар гардонидани наشري мақолаҳои оммавӣ, илмӣ ва муқарраротҳои алоҳидаи қонунгузорию амалкунанда дар маҷаллаҳову

рӯзнамаҳои даврӣ, паҳну намоиш ба воситаи шабакаҳои телевизионӣ ва шунавонидан бо тариқи радио, ки яке аз шаклҳои бо иттилооти ҳуқуқӣ таъмин намудани аҳолии кишвар ба шумор меравад, ба манфиати кор хоҳад буд. Ҳамзамон, дар шабакаҳои иҷтимоӣ чойгир намудани наворҳои тарғиботиву ташвиқотии

ҳуқуқӣ, навиштаҷот оид ба шарҳи мухтасари муқаррароти конститутсионӣ, паҳн намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузори мамлакат ва монанди инҳо метавонад ба бавучудой ва ташаккули маърифати ҳуқуқии аҳоли заминагузори намояд.

Муқарриз: н.и.х., дотсент Соҳибзода М.М.

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВЫХ ЗНАНИЙ КАК ФАКТОРА ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА

Ключевые слова: юридическое образование; правовая политика государства; законодательство; теория правоведения; правосознание; правовое знание; население; образовательные учреждения; государственные министерства и ведомства; механизм.

Аннотация: В данной статье анализируется один из важнейших вопросов в области теории государства и права, то есть некоторые теоретические вопросы формирования правового знания как фактора, обеспечивающего стабильность общества. Следует отметить, что в Таджикистане государственная политика в направлении повышения правового образования и правового воспитания граждан реализуется на основе нормативных правовых актов. При этом роль государственных министерств и ведомств, образовательных учреждений, научных организаций и учреждений всех уровней, ученых и специалистов оценивается как очень важная в реализации государственной политики в направлении формирования правовых образования населения.

Кенджаев Шухратджон Юсуфджонович – декан юридического факультета Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики, кандидат юридических наук, доцент. E-mail: shukhrat-1975@mail.ru Тел.: (+992) 92-774-15-15

Қодирзода Мирзоқодир Аюб – заместитель ректора Института повышения квалификации Министерства юстиции Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент E-mail: mirzokodir-1@mail.ru, Тел.: (+992) 550-50-69-90.

SOME THEORETICAL ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF LEGAL KNOWLEDGE AS A FACTOR OF ENSURING SOCIETY STABILITY

Key words: legal education; legal policy of the state; legislation; legal theory; legal consciousness; legal knowledge; population; educational institutions; government ministries and departments; mechanism.

Annotation: This article analyzes one of the most important issues in the field of theory of state and law, that is, some theoretical issues of the formation of legal knowledge as a factor ensuring the stability of society. It should be noted that in Tajikistan, state policy towards increasing legal education and legal education of citizens is implemented on the basis of regulatory legal acts. At the same time, the role of government ministries and departments, educational institutions, scientific organizations and institutions of all levels, scientists and specialists is assessed as very important in the implementation of state policy towards the formation of legal education of the population.

Kenjaev Shukhratjon Yusuffjonovich – Dean of the Faculty of Law, Tajik State University of Law, Business and Politics, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor E-mail: shukhrat-1975@mail.ru Тел.: (+992) 92-774-15-15

Qodirzoda Mirzoqodir Ayub – Deputy Rector of the Institute for Advanced Studies of the Ministry of Justice of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor E-mail: mirzokodir-1@mail.ru, Tel.: (+992) 550-50-69-90.

Рӯйхати адабиёт:

1. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 20.05.2024).
2. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018 - 2028 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 20.05.2024).
3. Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2022-2026, // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 20.05.2024).
4. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: «Ганҷ», 2016. – 136 с.
5. Соҳибзода М.М., Одиназода Ш.Х. Нақши меҳвари Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушди низоми қонунгузорӣ. // [Захираи электронӣ]. - Манбаи дастрасӣ: https://www.facebook.com/profile.php?id=100080327890744&locale=ms_MY (санаи мурочиат 20.05.2024).
6. Насриддинзода Э.С. Маориф ва раванди густариши маърифати ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. // [Захираи электронӣ]. - Манбаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2024/01/maorif-va-ravandi-gustarishi-marifati-u-u-dar-um-urii-to-ikiston-mulo-iza-va-bardosht-oi-emomal-nasridinzoda-dar-oshiyai-rayomi-prezidenti-um-urii-to-ikiston-ba-ma-lisi-ol/> (санаи мурочиат 20.05.2024).
7. Бобочонзода И.Ҳ. Қодирзода Т.Қ. Мафҳуми «Маърифати ҳуқуқӣ» дар илми ҳуқуқшиносӣ // [Захираи электронӣ]. - Манбаи дастрасӣ: <https://www.ifppanrt.tj/tj/ilm-va-navidho/andeshai-muhakkikon/item/1616-maf-umi-ma-rifati-u-u-dar-ilm-u-u-shinos.html> (санаи мурочиат 20.05.2024).
8. Бреднева, В.С. Сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фаъолияти ҳуқуқӣ: монография / В. С. Бреднева. – Сахалински-чанубӣ: Донишгоҳи давлатии Сахалинск, 2010. – 164 с.
9. Бринчук, М.М. Дар бораи арзиши олий дар ҳуқуқ // Ахбори Донишгоҳи Удмурт. Силсилаи иқтисод ва ҳуқуқ. – 2017. - № 5. С. 115-121.
10. Нагоева М.А. Баъзе ҷанбаҳои назариявии низоми таълими ҳуқуқӣ // Комъёбиҳои илми муосир. – 2016. - № 8. – 42 с.
11. Фролова Е. А. Ҳуқуқ ҳамчун омиле устувории иҷтимоӣ: ҷанбаи назариявӣ ва фалсафӣ. // [Захираи электронӣ]. - Манбаи дастрасӣ: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-kak-faktor-sotsialnoy-stabilnosti-teoretiko-filosofskiy-aspekt> (санаи мурочиат 20.05.2024).
12. Лесив Б. В. Дар бораи дуруст фаҳмидани номи асарҳои О. Холмс «Қонуни умумӣ» ва «Роҳи қонун»: мулоҳизаҳои назариявӣ-таърихӣ // Таълим ва илми ҳуқуқшиносӣ. – 2021. – № 6. – С. 23-28.

Список литературы:

1. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 20.05.2024).
2. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018 - 2028 // Адлия: Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.0 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.adlia.tj> (дата обращения: 20.05.2024).
3. Барномаи таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон барои солҳои 2022-2026, // Адлия: Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. Версия 7.0 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.adlia.tj> (дата обращения: 20.05.2024).
13. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года с изм. и доп. от 26 сентября 1999 г., 22 июня 2003 г. и 22 мая 2016 г. (на таджикском и русском языках) [Текст]. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.

4. Соҳибзода М.М., Одиназода Ш.Х. Решаюшая роль Конституции Республики Таджикистан в развитии законодательной системы. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.facebook.com/profile.php?id=100080327890744&locale=ms_MY (дата обращения: 20.05.2024).

5. Насриддинзода Э.С. Образование и процесс расширения правовых знаний в Республике Таджикистан. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://khovar.tj/2024/01/maorif-va-ravandi-gustarishi-marifati-u-u-dar-um-urii-to-ikiston-mulo-iza-va-bardosht-oi-emomal-nasriddinzoda-dar-oshiyai-payomi-prezidenti-um-urii-to-ikiston-ba-ma-lisi-ol/> (дата обращения: 20.05.2024).

6. Бободжонзода И.Х. Кодирзода Т.К. Понятие «Правовое образование» в юриспруденции. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ifppanrt.tj/tj/ilm-va-navidho/andeshai-muhakkikon/item/1616-maf-umi-ma-rifati-u-u-dar-ilm-i-u-u-shinos.html> (дата обращения: 20.05.2024).

7. Бреднева, В.С. Уровни правосознания и юридическая деятельность: монография / В. С. Бреднева. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2010. – 164 с.

8. Бринчук, М.М. О высшей ценности в праве // Вестник Удмуртского университета. Серия экономика и право. – 2017. - № 5. С. 115-121.

9. Нагоева М.А. Некоторые теоретические аспекты системы правового воспитания // Успехи современной науки. – 2016. - № 8. – 42 с.

10. Фролова Е. А. Право как фактор социальной стабильности: теоретико-философский аспект. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-kak-faktor-sotsialnoy-stabilnosti-teoretiko-filosofskiy-aspekt> (санаи муроҷиат 20.05.2024).

11. Лесив Б. В. О корректном понимании названия трудов О. Холмса «Общее право» и «Путь закона»: теоретико-историческое рассуждение // Юридическое образование и наука. — 2021. — № 6. — С. 23–28.

List of literature:

1. National development strategy of the Republic of Tajikistan for the period until 2030. // Centralized bank of legal information of the Republic of Tajikistan “Adlia”. Version 7.0. [Electronic resource] Access mode: URL: <http://www.adlia.tj> (access date: 20.05.2024).

2. Concept of legal policy of the Republic of Tajikistan for 2018-2028. // Centralized bank of legal information of the Republic of Tajikistan “Adlia”. Version 7.0. [Electronic resource] Access mode: URL: <http://www.adlia.tj> (access date: 20.05.2024).

3. Program of education in the field of human rights for 2022-2026 // Centralized Bank of Legal Information of the Republic of Tajikistan “Adlia”. Version 7.0. [Electronic resource] Access mode: URL: <http://www.adlia.tj> (access date: 20.05.2024).

4. Constitution of the Republic of Tajikistan of November 6, 1994, as amended. and additional dated September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016 (in Tajik and Russian) [Text]. – Dushanbe: Publishing house: Ganj, 2016. – 135 p.

5. Sohizoda M.M., Odiazoda Sh.H. The decisive role of the Constitution of the Republic of Tajikistan in the development of the legislative system. // [Electronic resource]. - Access mode: https://www.facebook.com/profile.php?id=100080327890744&locale=ms_MY (access date: 05.20.2024).

6. Nasriddinzoda E.S. Education and the process of expanding legal knowledge in the Republic of Tajikistan. // [Electronic resource]. - Access mode: <https://khovar.tj/2024/01/maorif-va-ravandi-gustarishi-marifati-u-u-dar-um-urii-to-ikiston-mulo-iza-va-bardosht-oi-emomal-nasriddinzoda-dar-oshiyai-payomi-prezidenti-um-urii-to-ikiston-ba-ma-lisi-ol/> (access date: 05.20.2024).

7. Bobodzhonzoda I.Kh. Qodirzoda T.K. The concept of “Legal education” in jurisprudence. // [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.ifppanrt.tj/tj/ilm-va-navidho/andeshai-muhakkikon/item/1616-maf-umi-ma-rifati-u-u-dar-ilm-i-u-u-shinos.html> (access date: 05.20.2024).

8. Bredneva, V.S. Levels of legal consciousness and legal activity: monograph / V. S. Bredneva. – Yuzhno-Sakhalinsk: SakhsU, 2010. – 164 p.
9. Brinchuk, M.M. On the highest value in law // Bulletin of the Udmurt University. Series economics and law. – 2017. - No. 5. P. 115-121.
10. Nagoeva M.A. Some theoretical aspects of the legal education system // Advances in modern science. – 2016. - No. 8. – 42 p.
11. Frolova E. A. Law as a factor of social stability: theoretical and philosophical aspect. // [Electronic resource]. - Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-kak-faktor-sotsialnoy-stabilnosti-teoretiko-filosofskiy-aspekt> (access date: 05.20.2024).
12. Lesiv B.V. On the correct understanding of the title of O. Holmes’s works “Common Law” and “The Path of the Law”: theoretical and historical reasoning // Legal education and science. — 2021. — No. 6. — pp. 23–28.

ТДУ: 340.130

Сангинзод Д.Ш.,

муовини ректор оид ба корҳои илмӣи ДДОТ ба номи
С. Айнӣ, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru

Тел.: (+992)908 85 07 07

Каримзода Р.М.,

муовини сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмиллалии
Маркази миллии қонунгузори назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои
ҳуқуқшиносӣ.

E-mail: karimzoda-1989@mail.ru

Тел.: (+992)908 83 80- 66.

ЗАМИНАҲОИ ҲУҚУҚИИ МУҚОВИМАТ БО КОРРУПСИЯ ДАР ДОНИШКАДА ВА ДОНИШГОҲО

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ; коррупсия; муқовимат ба коррупсия; соҳаи маориф; Донишкада; Донишгоҳ; коррупсияи академӣ; пешгирии коррупсия; таълиму тарбияи зиддикоррупсионӣ.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур бо истифодаи адабиёти ватанӣ ва хориҷӣ, инчунин қонунгузори амалкунандаи кишвар масъалаи заминаҳои ҳуқуқии муқовимат ба коррупсия дар Донишкада ва Донишгоҳҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Зикр карда шудааст, ки имрӯз коррупсия дар низомии таҳсилоти олии ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст ва ҷомеаи илмمهҳвар бояд ҳам хусусиятҳо ва ҳам зуҳуроти инфиродии онро омӯзад. Бо вучуди ин, хатари коррупсия дар низомии таҳсилоти олии хеле бузург аст.

Дар суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар дар соли 2023 ва вазифаҳо барои соли 2024 25 январи соли 2024 такид шудааст, ки “Тибқи санҷишҳои Палатаи ҳисоб ва Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия доир ба истифодаи маблағҳои бучети давлатӣ дар соли 2023 зарари молиявӣ дар ҳаҷми 672 миллион сомонӣ ошкор гардидааст, ки хеле ташвишвар мебошад.

Аз ҳаҷми умумии зарари молиявӣ ошкоргардида 660 миллион сомонӣ, аз ҷумла ба бучет 504 миллион сомонӣ барқарор карда шудааст. Илова бар ин, аз ҷониби мақомоти прокуратура дар соли сипаригардида зарари молиявӣ дар ҳаҷми зиёда аз 461 миллион

сомонӣ муайян ва ба бучети давлат барқарор гардидааст” [1].

Дар заминаи суҳанронии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хотиррасон мекунем, ки соли 2016 аз ҷониби Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба муайян намудани сатҳи коррупсия дар миқёси мамлакат пурсиши сотсиологӣ гузаронида шуд. Натиҷаи пурсиш муайян намуд, ки аз шумораи умумии иштирокчиён зиёда аз 34 ҳазор нафар ё 39 фоиз сатҳи коррупсияро дар мақомоти идоракунии давлатии сатҳи ҷумҳуриявӣ баланд арзёбӣ намудаанд, ки ба соҳаҳои заминсозӣ 39 фоиз, тандурустӣ 35 фоиз, маориф 25 фоиз, бахшҳои оид ба корҳои дин, танзими анъана ва ҷашну маросимҳои миллӣ 36 фоиз ва сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ 34 фоиз рост меояд [2].

Зуҳуроти коррупсия дар соҳаи маориф ба амнияти давлат таҳдид мекунанд. Коррупсия

дар ин соҳа ба соҳаҳои дигари ҷомеа таъсир мерасонад. Масалан, хатмкунандагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии ҳамасола мутахассисони соҳибихтисоси соҳаи тандурустӣ, саноат, амният ва ғайра мешаванд. Дар сурати паҳн шудани коррупсия дар низоми таҳсилоти олии раванди таълим ба деформатсия дучор шуда, фаъолияти таълим ба муомилае мубаддал мегардад, ки дар он дигар ба дониши воқеӣ ва маҳорати мутахассиси оянда аҳммият дода намешавад. Дигар омӯзиш ва гирифтани дониш не, балки муомилоти хариди диплом мекунанд. Дар шароити паҳншавии коррупсия дар соҳаи маориф хатари деформатсияи шуури ҳуқуқии донишҷӯён низ вучуд дорад, ки онҳо дар оянда талқинкунандаи рафтори ҳуқуқӣ не, балки рафтори коррупсионӣ мегарданд.

Коррупсия дар соҳаи маориф боиси табақабандии назарраси иҷтимоӣ мегардад. Некуахлоқии иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеаро сифати таҳсилоти аъзи он муайян мекунад. Дар баробари поин рафтани сифати таҳсил хатмкунандагони беихтисос ба бозори меҳнат ворид мешаванд, ки дар натиҷа рақобатпазирии кишвар дар арсаи байналмилалӣ коҳиш меёбад. Дар замири ҷаҳонишавии асри 21 таҳсилоти олии омилҳои асосии ояндаи кишвар мебошад. Эҳёи низоми маориф бояд дар ташаккули насли нави кадрҳои касбӣ нақши ҳалкунанда бозад.

Хавфи коррупсия дар муҳити таълими дар паҳншавии оммавӣ ва хусусияти системавии он аст. Танҳо дар марҳилаи қабул ба муассисаҳои таҳсилоти олии тибқи маълумоти ЮНЕСКО мизони ғасод аз 520 миллион то 1,5 миллиард доллар арзёбӣ мешавад. Ҳамин тариқ, ҷузъи коррупсионии соҳа бо бучети як давлати хурд қобили муқоиса аст [3]. Тавре ки амалияи иҷтимоӣ нишон медиҳад, ҷомеаи муосир ба оморасозии босифати кадрҳо барои иқтисоди бозорӣ ва соҳаи иҷтимоӣ манфиатдор аст. Аммо мавҷудияти коррупсия дар муассисаҳои таҳсилоти олии на танҳо ба зиёд шудани шумораи «мутахассисон»-и аз ҷиҳати касбӣ номуносиб мусоидат мекунад, балки сатҳи умумии таҳсилотро паст карда, боиси паст гардидани обурӯи муҳахасису донишгоҳ мегардад.

Дар илм айнаи ҳол барои ифодаи амалҳои коррупсионӣ дар соҳаи маориф иборати

«коррупсияи академӣ»-ро мавриди истифода қарор медиҳанд. Истилоҳи «коррупсияи академӣ» бо истилоҳи «коррупсия дар мактабҳои олии» синоним нест. Коррупсияи академӣ танҳо як қисми муайяни коррупсияро дар таҳсилоти олии ташкил медиҳад. Коррупсия дар низоми таҳсилоти олии ҷанбаҳои ҷузъҳои дигарро дар бар мегирад. Масалан, коррупсия дар сохтмони биноҳои таълимӣ, истифодаи ғайримаксаднок ё нодурусти маблағгузориҳои давлатӣ ва ғайра [4].

Коррупсияи академӣ амалҳои амалиётҳои ғайриқонуниро дар бар мегирад, ки ҷузъи раванди таълим ё бевосита ба раванди таълим алоқаманданд. Ин амалҳои аз инҳо иборатанд:

- баҳодиҳии ғаразноки доктарагон хангоми дохилшавӣ ба донишгоҳ ва баракс;

- баҳодиҳии ғаразноки дониши донишҷӯён, аз ҷумла хангоми имтиҳон, супоридани қорҳои курсӣ, реферат ва дастовардҳои қорӣ дар таълим, ҳимояи рисолаҳо ва гирифтани диплом, додани таҳассус ва ғайра;

- фиреб дар имтиҳонҳо бо роҳи нодуруст додани ҷавоби саволҳои тестӣ ва баракс ё мондани ишораҳои маҳсус;

- бар ивази маблағ иштирок накардан дар дарс ва ҳатто имтиҳонҳо;

- гузаронидани донишҷӯён аз гурӯҳи шартномавии таълим ба таҳсилоти бучетӣ ва хангоми гузариш ба ихтисос ва ё факултети ё ин ки донишгоҳи дигар;

- хангоми хориҷ қардан ва барқарор намудани донишҷӯ, магистр, унвонҷӯ;

- нусхабардорӣ қардани асарҳои дигарон ва аз онҳо худ намудани он (асардӯзӣ);

- қалбақӣ қардани маълумоте, ки дар тадқиқоти илмӣ истифода мешаванд;

- «ҷонҳои мурда» ё муаллимоне, ки дар донишгоҳҳо ба таври расмӣ, дар шакли дафтарчаи қорӣ ҳузур доранд;

- арзёбии ғаразноки омӯзгорон хангоми ба қор қабул қардан ё пешбарӣ қардан дар мансаб ва ғайра.

Ҷанбаҳои ҳуқуқии пешгирии коррупсия дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерин мебошанд: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон" [5], Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» [6], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи муқовимат ба коррупсия" [7], Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи таъсиси Шурои миллии муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон" [8], Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи тасдиқи Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030" [9], Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи тасдиқи Методологияи тартиб ва методикаи гузаронидани таҳлили фаъолият (хавфҳои коррупсионӣ)" [10], Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Тартиби баҳисобгирии ҳуқуқвайронкуниҳои ба коррупсия алоқаманд" [11], Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [12] ва ғайра.

Муқовимат ба коррупсия - фаъолияти субъектҳои муқовимат ба коррупсия дар самти пешгирӣ, ошкор кардан, кушодан, таҳқиқу тафтиши ҳуқуқвайронкуниҳои ба коррупсия алоқаманд ва ба ҷавобгарӣ кашидани субъектҳои ҳуқуқвайронкуниҳои ба коррупсия алоқаманд, бартараф намудани сабабу шароитҳои бавучудоварандаи коррупсия ва оқибатҳои ҳуқуқвайронкуниҳои коррупсионӣ аст.

Пешгирии коррупсия яке аз чораҳои муқовимат ба коррупсия буда, бо роҳҳои зерин амалӣ карда мешавад:

- 1) тарғибу ташвиқи зиддикоррупсионӣ;
- 2) таълиму тарбияи зиддикоррупсионӣ;
- 3) таҳлили хавфҳои коррупсионӣ;
- 4) мониторинги зиддикоррупсионӣ;
- 5) экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- 6) чораҳои назорати давлатии молиявӣ;
- 7) талаботи махсус нисбати довталабони вазифаҳои давлатӣ ва шахсони барои иҷрои вазифаҳои давлатӣ ваколатдор;
- 8) мамониат барои таъин ё интихоб шудан ба мансабҳои давлатӣ ва мансабҳои ба онҳо баробаркардашуда;
- 9) ҷорӣ намудани маҳдудиятҳо вобаста ба иҷрои вазифаҳои мансаби давлатӣ ва мансаби ба он баробаркардашуда.

Имрӯз коррупсия дар низоми таҳсилоти олии ба кадрӣ кофӣ омӯхта нашудааст ва

ҷомеаи илмمهвар бояд ҳам хусусиятҳо ва ҳам зухуроти инфиродии онро омӯзад. Бо вучуди ин, хатари коррупсия дар низоми таҳсилоти олии хеле бузург аст. Аз сабаби паҳн шудани онҳо табибони дорои дониши номукамал метавонанд дар беморхонаҳо кор кунанд, мансабдорони эҳтимолӣ дар муассисаҳои давлатӣ ба кор дароянд ва хонаҳоро сохтмончиёни камсавод созанд. Ба ин далел, зарурат ба назар мерасад, ки барои таъмини амнияти зиддикоррупсионии низоми таҳсилоти олии дар ин мавзӯ пажӯҳиши иловагӣ анҷом дода шавад.

Бо ин мақсад аз ҷониби ДДОТ ба номи С.Айнӣ лоиҳаи илмӣ таҳқиқотӣ дар мавзӯи "Ҷанбаҳои ташкилию ҳуқуқии пешгирии коррупсия дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ" барои солҳои 2025-2029 омода гардид ва аз соли 2025 тадбиқи он оғоз мегардад. Чунки то кунун дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ амалҳои коррупсионӣ пурра аз байн нарафтаанд. Ба назари мо, ҷой доштани амалҳои коррупсионӣ дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ, аввалан, боиси паст гардидани савияи донишу саводи донишҷӯён мегардад, дуввум, мучиби рушд накардани донишҳои рӯзафзуни устодон мешавад, сеюм, сабаби дар бозори рақобатпазири меҳнат ҷой наёфтани хатмкардагони донишгоҳҳои мамлакат хоҳад шуд. Мутахассиси соҳибкасб набудани хатмкардагони донишгоҳҳо, ба дараҷаи зарурӣ надонистани забонҳои хориҷӣ, бо донишҳои замони муосир мусаллаҳ набудани онҳо ва бо сабаби паст будани савияи дониши тахассусӣ ба муҳочирати меҳнатӣ рафтани аксари хатмкардагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбиро маҳз аз ҳамин ҷо бояд ҷӯст.

Дар лоиҳаи мазкур омӯзишу пажӯҳиши ду масъалаи меҳварии бо ҳам алоқаманд-роҳҳои баланд бардоштани донишҳои ҳуқуқии донишҷӯёну устодон ва роҳҳои коҳиш додани амалҳои коррупсионӣ дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ мавриди интихоб қарор гирифтаанд. Зеро агар донишҷӯёну устодон аз донишҳои ҳуқуқии соҳавӣ баҳравар нагарданд, коҳиш додани сатҳи коррупсия ғайриимкон аст. Ба ин васила, ин ду омил дар ҳамбастагӣ барои коҳиш додану решакан намудани фасод дар

муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ мусоидат менамоянд.

Дар лоиҳаи «Чанбаҳои ташкилию ҳуқуқии пешгирии коррупсия дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ» иҷрои вазифаҳои зерин пешбинӣ шудааст:

1. Омӯзиши омилҳои рӯ овардани донишҷӯёну устодон ба амалҳои коррупсионӣ;

2. Баррасии илмӣ ва гурӯҳбандии мавзӯҳои умумии марбута дар матолиби ҷопии муосир ва муайян намудани вижагии онҳо;

3. Дар ҷаҳорҷӯбаи таҳқиқи илмӣ нишон додани алоқамандии мавзӯи чанбаҳои ташкилию ҳуқуқии пешгирии коррупсия дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбии кишвар ҳамчун василаи рушди устувори ҷомеа дар шароити ҷаҳонишавӣ;

4. Дар заминаи таҳлили осори илмиву таълимӣ ва публитсистӣ нишон додани нақши шахс (Пешвои миллат) дар омӯзиш, коҳиш ва решакан намудани ҳама гуна аъмоли коррупсионӣ дар ҷомеа;

5. Тариқи таҳлилу баррасиҳои муқоисавӣ муайян намудани сатҳу дараҷаи инъикоси мавзӯи мавриди таҳқиқ дар асарҳои алоҳида;

6. Муайян намудани инъикоси раванди коҳиши амалҳои марбут ба фасод дар муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбии кишвар дар замони истиқлол;

7. Муайян кардани сатҳи илмият (таърихият) ва оммавияти асар ва дастурҳои таълими марбут ба мавзӯи мавриди назар;

8. Бо истифода аз имконоти технологияи нави муосир бунёд намудани захираҳои электронии маводи илмиву таълимӣ,

публитсистӣ ва илмӣ, коркарди усулҳои дастрасӣ ба онҳо;

9. Тариқи баргузориҳои ҷорабиниҳои илмиву амалӣ (конференсия, видеоконференсия, семинар, мизи мудаввар, мулоқотҳои маҷозӣ) фаъолгардонии маърифати зиддикоррупсионии устодону донишҷӯён, хосса ҷавонону донишҷӯён;

10. Бо роҳи ҳамкорӣ бо воситаҳои ахбори омма тарғиби муборизаи дастаҷамъона бар зидди ҳама гуна ҳолатҳои коррупсионӣ ва дастовардҳои коршиносону ҳуқуқшиносон ва ҷомеашиносон;

11. Таълиму тарбияи зиддикоррупсионӣ дар муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбӣ;

12. Таҳлили илмӣ хавфҳои коррупсионӣ ва мониторинги амалии зиддикоррупсионӣ;

13. Экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ.

14. Такмили қонунгузориҳои кишвар марбут ба мавзӯи мавриди назар.

Пешгирии ҳолатҳои коррупсионӣ дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти олии касбӣ кори ҳамагон аст ва дастгирии дастаҷамъонаро тақозо дорад. Мо дар ҳамбастагӣ метавонем фасодно дар соҳаи маориф решакан намуда, аз як тараф ин самти афзалиятноки ҳаёти ҷомеаро собитқадамона рушд бахшем, аз ҷониби дигар тасаввуроти коррупсиониро аз лавҳи хотири шогирдону устодон комилан тоза намуда барои омода намудани мутахассисони мусаллаҳ бо донишҳои замони муосир дар бозори меҳнат сахми фаъол гузорем.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В ИНСТИТУТАХ И УНИВЕРСИТЕТАХ

Ключевые слова: законодательство; коррупция; сопротивление коррупции; сфера образования; институт; Университет; академическая коррупция; предотвращение коррупции; антикоррупционное образование.

Аннотация: В данной статье с использованием отечественной и зарубежной литературы, а также действующего законодательства страны рассматривается вопрос о правовой основе борьбы с коррупцией в институтах и университетах. Отмечено, что коррупция в системе высшего образования сегодня недостаточно изучена, и научному сообществу следует изучать как ее особенности, так и отдельные проявления. Однако риск коррупции в системе высшего образования очень высок.

Сангинзод Д.Ш. - заместитель ректора по научной работе ТГПУ им.С. Айни, доктор юридических наук, профессор. E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru, Тел.: (+992)908 85 07 07.

Каримзода Р.М. - заместитель начальника отдела международного права Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, кандидат юридических наук. E-mail: karimzoda-1989@mail.ru, Тел.: (+992)908 83 80- 66.

LEGAL FRAMEWORK FOR COMBATING CORRUPTION IN INSTITUTIONS AND UNIVERSITIES

Key words: legislation; corruption; resistance to corruption; the sphere of education; institute; University; academic corruption; prevention of corruption; anti-corruption education.

Annotation: This article, using domestic and foreign literature, as well as the current legislation of the country, examines the issue of the legal basis for the fight against corruption in institutes and universities. It is noted that corruption in the higher education system today has not been sufficiently studied, and the scientific community should study both its features and individual manifestations. However, the risk of corruption in the higher education system is very high.

Sanginzod D.S. - Deputy Rector for Scientific Work of. TSPU. S. Aini, Doctor of Law, Professor. E-mail: doniyor_sanginov@mail.ru, Тел.: (+992)908 85 07 07

Karimzoda R.M. - Deputy Head of the International Law Department of the National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan, PhD in Law. E-mail: karimzoda-1989@mail.ru, Тел.: (+992)908 83 80- 66.

Рӯйхати адабиёт:

1. Абдумудассир АҲМАДОВ. Пурсиши Агентӣ сатҳи коррупсияро ошкор намуд // <https://pressa.tj/pursishi-agent-sat-i-korrupsiyaro-oshkor-namud/>.
2. Коррупсияи академикӣ дар донишгоҳҳои Ҷумҳурии Қазоқистон: схемаҳои коррупсионӣ ва усулҳои муқовимат: дастури Таълимӣ-амалӣ / О. С.Бектибаева, М. Ч. Коғамов, Ж.
3. Косибаев, Т. м. Нарикбаев, С. Н. Нюсупов. Алмаато: Жети Жаргы, 2016 56 с. 3. Дамм И. А. Коррупсия дар соҳаи маориф: мафҳум, хусусиятҳои хос, шаклҳо ва намудҳо // мушкилоти мубрами иқтисодият ва ҳуқуқ. 2016. Т.10. № 4. Саҳ. 5-17.
4. Коғамов м. Ч. системаи миллии муқовимат ба коррупсия: асосҳои сиёсӣ, ташкилӣ ва ҳуқуқӣ // Ҳуқуқ ва давлат. № 4 (69), 2015. С.46-51.
5. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, №9.
6. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 октябри соли 2022, № 506 "Дар бораи Тартиби баҳисобгирии ҳуқуқвайронкуниҳои ба коррупсия алоқаманд"// Маҳзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқӣ «ADLIA».
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 октябри соли 2016, № 465 "Дар бораи тасдиқи Методологияи тартиб ва методикаи гузаронидани таҳлили фаъолият (хавфҳои коррупсионӣ)"// Маҳзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқӣ «ADLIA».
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон" аз 20 марти соли 2008, № 374// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №3, мод. 193; с. 2009, №5, мод. 323; с. 2010, №3, мод. 154; с. 2011, №6, мод. 459; с. 2013, №7, мод. 517; с. 2014, №11, мод. 645; с. 2016, №3, мод. 137; с. 2017, №1-2, мод. 10, мод. 11, мод. 12, №5, қ. 1, мод. 298; с. 2020, №1, мод. 10, мод. 11, мод. 12, №5, қ. 1, мод. 298; Қонуни ҚТ аз 19.05.2009 № 516, аз 11.03.2010 № 599, аз 28.06.2011 № 748, аз 22.07.2013 № 989, аз 27.11.2014 № 1136, аз 15.03.2016 № 1284, аз 24.02.2017 № 1387, № 1388, № 1389, аз 30.05.2017 № 1441, аз 2.01.2020 № 1663, аз 17.12.2020 № 1735, аз 29.01.2021 № 1756, аз 08.06.2022 № 1876.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи муқовимат ба коррупсия" аз 7 августи соли 2020, № 1714// https://mmk.tj/system/files/Legislation/1714_tj.pdf

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 28 декабри соли 2012// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №12, қ. 1, мод. 1019; Қонунҳои ҚТ аз 24.02.2017 с., №1393; аз 04.04.2019 с., № 1589, №925.

11. Макарова М.Н., Вахрушев Р.В. Коррупция в высшем образовании и академическая этика // Высшее образование в России. 2014. № 12. – С. 56-64.

12. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси васеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар дар соли 2023 ва вазифаҳои бораи соли 2024 аз 25 январи соли 2024//<http://president.tj/node/32387>.

Список литературы:

1. Абдумудассир Ахмадов. Опрос агентства выявил уровень коррупции // <https://pressa.tj/pursishi-agent-sat-i-korrupsiyaro-oshkor-namud/>.

2. Академическая коррупция в вузах Республики Казахстан: коррупционные схемы и методы противодействия: Учебно-практическое пособие / ОС. Бектибаева, М.Ч. Когамов, Ж.З. Косыбаев, Т.М. Нарикбаев, С.Н. Нюсупов. Алматы: Жеті Жарғы, 2016-56 с.

3. Дамм.А. Коррупция в сфере образования: понимание, характерные черты, формы и виды // Актуальные проблемы экономики и права. 2016. Т. 10. № 4. – С. 5-17.

4. Когамов М.Ч. Национальная система противодействия коррупции: политические, организационные и правовые основы // Право и государство. № 4 (69), 2015. – С. 46-51.

5. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года// Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, С.1998, №9, мод.68.

6. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 25 октября 2022 года № 506 "О Порядке учета правонарушений, связанных с коррупцией"// централизованная база правовой информации «ADLIA».

7. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 28 октября 2016 года № 465 "Об утверждении методологии процедуры и методики проведения анализа деятельности (коррупционные риски)"// централизованная база правовой информации «Адлия».

8. Закон Республики Таджикистан" об Агентстве по государственному финансовому контролю и борьбе с коррупцией Республики Таджикистан " от 20 марта 2008 года, № 374// Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, С. 2008, №3, мод. 193; С. 2009, №5, мод. 323; С. 2010, №3, мод. 154; С. 2011, №6, мод. 459; С. 2013, №7, мод. 517; С. 2014, №11, мод. 645; С. 2016, №3, мод. 137; С. 2017, №1-2, мод. 10, мод. 11, мод. 12, №5, С. 1, мод. 298; С. 2020, №1, мод. 10, мод. 11, мод. 12, №5, С. 1, мод. 298; Закон РТ от 19.05.2009 № 516, от 11.03.2010 № 599, от 28.06.2011 № 748, от 22.07.2013 № 989, от 27.11.2014 № 1136, от 15.03.2016 № 1284, год 24.02.2017 № 1387, № 1388, № 1389, от 30.05.2017 № 1441, от 2.01.2020 № 1663, от 17.12.2020 № 1735, от 29.01.2021 № 1756, от 08.06.2022 № 1876.

9. Закон Республики Таджикистан" О противодействии коррупции " от 7 августа 2020 года № 1714// https://mmk.tj/system/files/Legislation/1714_tj.pdf

10. Закон Республики Таджикистан» о антикоррупционной экспертизе нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов " от 28 декабря 2012 года// Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, С. 2012, №12, С. 1, мод. 1019; законы РТ от 24.02.2017 г., №1393; год 04.04.2019 С., № 1589, №925.

11. Макарова М.Н., Вахрушев Р.В. Коррупция в высшем образовании и академической этике // Высшее образование в России. 2014. № 12. – С. 56-64.

12. Выступление основателя мира и национального единства-Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона на расширенном заседании Правительства Республики Таджикистан по итогам социально-экономического развития страны в 2023 году и задачам на 2024 год от 25 января 2024 года//<http://president.tj/node/32387>.

List of literature:

1. Abdumudassir Akhmadov. The agency's survey revealed the level of corruption // <https://pressa.tj/pursishi-agent-sat-i-korrupsiyaro-oshkor-namud/>.
2. Academic corruption in universities of the Republic of Kazakhstan: corruption schemes and methods of counteraction: An educational and practical guide / OS. Bektibaeva, M.Ch. Kogamov, Z.Z. Kosybaev, T.M. Narikbaev, S.N. Nyusupov. Almaty: Zheta Zhargy, 2016-56 p.
3. Damm.A. Corruption in the field of education: understanding, characteristics, forms and types // Actual problems of economics and law. 2016. Vol. 10. No. 4. – pp. 5-17.
4. Kogamov M.Ch. The national anti-corruption system: political, organizational and legal foundations // Law and the State. No. 4 (69), 2015. – pp. 46-51.
5. The Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998// Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p.1998, No. 9, mod.68.
6. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated October 25, 2022 No. 506 "On the procedure for accounting for offenses related to corruption"// Centralized database of legal information "ADLIA".
7. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated October 28, 2016 No. 465 "On approval of the methodology of the procedure and methodology for analyzing activities (corruption risks)"// centralized database of legal information "Adlia".
8. The Law of the Republic of Tajikistan "on the Agency for State Financial Control and Anti-Corruption of the Republic of Tajikistan" dated March 20, 2008, No. 374// Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2008, No. 3, mod. 193; p. 2009, No. 5, mod. 323; p. 2010, No. 3, mod. 154; p. 2011, No. 6, mod. 459; p. 2013, No.7, mod. 517; p. 2014, No.11, mod. 645; p. 2016, No.3, mod. 137; p. 2017, No.1-2, mod. 10, mod. 11, mod 12, No.5, p. 1, mod. 298; p. 2020, No. 1, mod. 10, mod. 11, mod. 12, No.5, p. 1, mod. 298; Law of the Republic of Tatarstan dated 05/19/2009 No. 516, dated 03/11/2010 No. 599, dated 06/28/2011 No. 748, dated 07/22/2013 No. 989, dated 11/27/2014 No. 1136, dated 15.03.2016 No. 1284, year 24.02.2017 № 1387, № 1388, № 1389, dated 30.05.2017 No. 1441, dated 2.01.2020 No. 1663, dated 12/17/2020 No. 1735, dated 01/29/2021 No. 1756, dated 06/08/2022 No. 1876.
9. Law of the Republic of Tajikistan "On Combating Corruption" dated August 7, 2020 No. 1714// https://mmk.tj/system/files/Legislation/1714_tj.pdf
10. The Law of the Republic of Tajikistan "on Anti-corruption expertise of normative legal acts and draft normative legal acts" dated December 28, 2012// Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2012, No. 12, p. 1, mod. 1019; laws of the Republic of Tajikistan dated 02/24/2017, No. 1393; year 04.04.2019, p. 1589, No.925.
11. Makarova M.N., Vakhrushev R.V. Corruption in higher education and academic ethics // Higher education in Russia. 2014. No. 12. – pp. 56-64.
12. Speech by the founder of peace and national unity, the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, dear Emomali Rahmon, at an expanded meeting of the Government of the Republic of Tajikistan on the results of the socio-economic development of the country in 2023 and the tasks for 2024 dated January 25, 2024//<http://president.tj/node/32387>.

ТДУ: 340.111

Пирова Гулафзо Сайфидиновна,

*ассистенти кафедраи назария ва таърихи давлат
ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон*

E-mail: gulafzo.sayfiddinzoda@mail.ru

Тел.: (+992) 934-00-81-08.

МАСОИЛИ НАЗАРИЯВИИ МАФҲУМИ ТАРБИЯИ ҲУҚУҚӢ

Калидвожаҳо: Тарбия; тарбияи ҳуқуқӣ; Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон; шаҳрвандон; давлат; мақомоти давлатӣ; қонун; қонуният; давлати ҳуқуқбунёд; ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур, тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун фаъолияти муҳими давлатӣ ва ҷамъиятӣ арзёбӣ гардида, барои баланд бардоштани сатҳи фарҳанг ва шуури ҳуқуқии шаҳрвандон, роияи ҳамаҷониба қонун ва меъёрҳои ҳуқуқӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Давлат танҳо дар он вақт ба сатҳи баланди ташаккули инкишоф ноил мегардад, ки агар шаҳрвандонаш тарбияи баланди ҳуқуқӣ дошта, қонун ва санадҳои дигари меъёрӣ-ҳуқуқиро пурра ва бечунучаро роия намоянд.

Ҷаҳонишавӣ дар интиҳои асри XX ва ибтидои ҳазораи се бо гузариш аз як шакли мувозинаи тазодманди байналмилалӣ (олами фарҳанги дугона ва сиёсати дугонаи ҷаҳонӣ (соцсиализм ва капитализм) ба шакли дигараш (эътирофи олами гуногунранги фарҳангӣ бо ғояи ҳокимияти пешоҳанги ғарбӣ) на танҳо инсониятро ҳамчун офарандаи таърих дар назди мушкилиҳои бузургу тақдирсоз бо очизҳои фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ дар ҳолати ноговори иҷтимоӣ ва печидаи фикрӣ қарор дод, инчунин бузургтарин дастоварду музаффариятҳои ўро тимсоли арзишҳои башарии адолат, озодӣ, ҳуқуқи инсон, инсоф, баробарӣ ва амсоли инҳо, ки ҳазорсолаҳо ҳамчун кутбҳои наҷотбахши тафаккур ва ҳастии зиндагии иҷтимоӣ, маҳаки ташаккул ва рушди ҳаёти муваффақи маҳлуки бошуур баромад мекарданд, тавассути ченакҳои нави маҳлутшуда дар ҳолати ноговор ва сангин назди имтиҳони таърихи даврони гузариш урён ва осебпазир гардонид [1, с. 5].

Таърихи начандон зиёди даврони соҳибистиклолӣ собит менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани Истиклолияти давлатӣ ва гузариш аз як сохт ба сохти дигари идоракунӣ масъалаи ташаккул ва баланд бардоштани фарҳангу

маърифати ҳуқуқии шаҳрвандонро бо дарназардошти сохти нави идоракунӣ давлатӣ ҳадафи асосӣ ва вазифаи аввалиндараҷаи сиёсати ҳуқуқии худ қарор додааст.

Дар шароити инкишофи давлати ҳуқуқбунёд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун воситаи ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ, махсусан дар партави муаррифии аҳоли бо арзишҳои нави ҳуқуқӣ аҳамияти хоса пайдо менамояд.

Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ишора карданд, “баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳоли омили асосии эъмори давлати ҳуқуқбунёд, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва таъмин намудани волоияти қонун мебошад” [2, с. 45].

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир марҳилаи нави тараққиёт ва пешрафтро паси сар карда истодааст ва бо назардошти ин, муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, пеш аз ҳама ба танзими ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон эҳтиёҷ дорад. Аз ин ҷост, ки тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳими

сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор рафта, асоси бунёди ҷомеаи шаҳрвандиро ташкил медиҳад. Тарбияи ҳукукии шаҳрвандон пеш аз ҳама, аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегирад. Зеро бунёди давлати демокративу ҳуқуқбунёд бе ташаккули маърифату фарҳанги ҳукукии шаҳрвандон имконнопазир аст.

Мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ бисёрчанба буда, дар маркази тавачҷуҳи муҳаққиқони соҳаҳои гуногун қарор дорад. Ба ақидаи ҷомеашиносон, тарбияи ҳуқуқӣ як намуди фаъолияти иҷтимоӣ ва ба андешаи сиёсатшиносон, тарбияи ҳуқуқӣ як намуди таъсири идеологӣ ба шуури шахс ба ҳисоб меравад. Дар илми педогогӣ тарбия ҳамчун падидаи асосӣ ҷиҳати ташаккули тафаккур ва инкишофи шахсият фаҳмида мешавад.

Дар баробари ин, мафҳуми васеъ ва маҳдуди тарбия фарқ карда мешавад. Дар мавриди аввал мафҳуми тарбия тамоми омилҳо ва шароити ҷомеаро фаро мегирад ва дар мавриди дуюм бошад тарбия яъне ташаккули системаи муайяни ақида ва эътиқоди шахсро дар назар дорад[3, с. 8.].

Дигар муаллифон бар он назаранд, ки тарбия ба маънои васеъ ин воситаи иҷтимоигардонии шахс буда, ба маънои маҳдуд фаъолияти тарбиявӣ мебошад[4, с.165.]. Бояд гуфт, ки дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуми иҷтимоигардонии шахс якҷоя бо мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ ба таври васеъ истифода мешавад. Мафҳуми иҷтимоигардӣ аз калимаи латинии *socialis*-ҷамъиятӣ гирифта шуда, раванди азхудкунии фард аз системаи муайяни донишҳо, меъёрҳо ва арзишҳои мебошад, ки барои инсон ҳамчун як узви комилҳуқуқӣ ҷомеа муаррифӣ гардидан, имконият медиҳад.

Иҷтимоигардонии шахс аз як тараф раванди аз ҷиҳати иҷтимоӣ идорашавандаи мақсаднок буда, аз тарафи дигар раванди стихиявӣ, ки ба ташаккули он таъсир мерасонад ба ҳисоб меравад.

Тарбияи ҳуқуқӣ, падидаи мураккаб ва гуногунпахлу буда, роҷеъ ба мафҳум ва моҳияти он нуқтаҳои назари олимону муҳаққиқони гуногун баён мешавад.

Дар адабиёти ҳукукии шуравӣ низ мафҳумҳои гуногуни тарбияи ҳуқуқӣ мавриди истифода қарор мегирифтанд. Махсусан, дар

бештари мавридҳо, тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун фаъолияти муҳими давлат ва дигар субъектони тарбия, ки бо мақсади баланд бардоштани сатҳи фаҳмиши ҳуқуқ равона шудааст, фаҳмида мешуд[5, с. 81.].

Дар баробари ин, равиши васеътаре мушоҳида карда шуд, ки дар доираи он тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун таъсири мунтазам ба шуур ва рафтори тамоми киши ҷомеа эътироф мегардид.

Яке аз мутаффакирон И.Ф. Рябко тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун таъсири мақсаднок ва мунтазам ба шуур ва мафкураи шахс маънидод менамояд[6, с. 135]. Мавриди зикр аст, ки мафҳуми васеъ ва маҳдуди тарбияи ҳуқуқӣ аз ҷониби олимони таври мухталиф вомехӯрад. Дар зери мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ ба маънои васеъ тамоми омилҳои ҳаёти, ки ба ташаккули шахсият таъсир мерасонанд ва ба маънои маҳдуд, тарбияи ҳуқуқӣ ин таъсири мақсадноки ҷомеа ба шуур, фарҳанг ва рафтори одамон мебошад[7, с. 81.].

Ҳамзамон чунин пешниҳод гардид, ки тарбияи ҳуқуқӣ ба мафҳуми васеъ “иҷтимоигардӣ-ҳуқуқӣ” ва ба маънои маҳдуд “тарбияи ҳуқуқӣ истифода шавад. Қисме аз олимони бар он назаранд, ки ҷудо кардани мафҳуми васеъ ва маҳдуди тарбияи ҳуқуқӣ ба натиҷаи ниҳии ягонафикри оиди мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ оварда намерасонад.

Г.И. Демченко тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун раванди мутақобилаи воситаҳои ҳуқуқӣ бо шуури ҳукукии шахс ва аъзои ҷамъият маънидод мекунад, ки танҳо бо мақсади ташаккул ва баланд намудани шуури ҳукукии аҳоли равона мегардад[8, с. 23.].

Дар маҷмӯъ роҷеъ ба масъалаи тарбияи ҳуқуқӣ ягонафикрӣ ҷой надошт. Дар аксар мавридҳо ҳуқуқшиносон ҳангоми муайян кардани мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ ба ҷанбаи фаъоли он тавачҷуҳ зоҳир менамоянд.

Кӯшиши ба таври возеҳтар пешкаш намудани мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ низ вомехӯрад. Аз он ҷумла, тарбияи ҳуқуқӣ фаъолияти махсуси давлат, мақомотҳои давлатӣ, шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, коллективҳои меҳнатӣ ва дигар шаҳрвандон мебошад, ки мақсадаш дар шуури одамон бедор кардани ҳисси эҳтиром ба қонун ва арзишҳои ҳуқуқӣ, баланд бардоштани донишҳои ҳуқуқӣ ва мубориза бо ниғилизми ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад[9, с. 51.].

Ҳамзамон тарбияи ҳуқуқӣ, ҳамчун фаъолияти мақсаднок оид ба интиқоли фарҳанги ҳуқуқӣ, таҷрибаи ҳуқуқӣ, идеалҳои ҳуқуқӣ ва механизмҳои ҳалли низоъҳо дар ҷомеа аз насл ба насл ва таҳкими онҳо дар шуури одамон чун қолабҳои рафтори эътирофшуда ба ҳисоб мераванд.

Бояд гуфт, ки дар солҳои охир тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун як намуди махсуси таҷрибаи ҳуқуқӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад, ки бевосита ба ташаккули давлати ҳуқуқбунёд алоқаманд аст.

Илова бар ин, дар баробари мафҳуми анъанавии тарбияи ҳуқуқӣ ҳамзамон мафҳуми институти тарбияи ҳуқуқӣ мавриди истифода қарор гирифт, ки ин барои ба хусусиятҳои асосии тарбияи ҳуқуқӣ тавачҷуҳ зоҳир намудан асос гардид.

Бархе аз муаллифон ҳангоми пешкаш намудани мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ ба он ҷанбаҳои, ки ба татбиқи муваффақонаи ҳуқуқ махсусан ҳуқуқу уҳдадорихои шаҳрвандон мусоидат мекунад, тавачҷуҳ зоҳир менамоянд.

А.А. Қваша чунин мешуморад, ки тарбияи ҳуқуқӣ аз интиқол, ҷамъоварӣ, ва азхудкунии донишҳо дар бораи ҳуқуқ ва меъёрҳои ҳуқуқӣ, ташаккули муносибати бозғиромона ба қонун ва татбиқи он инчунин истифода бурдани ҳуқуқҳои худ ба ҳисоб меравад[10, с. 18].

Як зумра муаллифон мафҳуми васеъ ва маҳдуди тарбияи ҳуқуқиро ҷудо намуда бар он назаранд, ки дар мавриди аввал суҳан на дар бораи тарбияи ҳуқуқӣ, балки дар бораи иҷтимоикунонии ҳуқуқии шахс вақте, ки вай аз муҳити зист бе мақсади тарбияи ҳуқуқӣ тарбия мегирад, дар назар дошта мешавад. Тарбияи ҳуқуқӣ ба маънои маҳдуд пеш аз ҳама бо тавачҷуҳи худ ба баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии шахс, гуруҳи одамон ва умуман ҷомеа фарқ мекунад.

Тарбияи ҳуқуқӣ раванди ба нақша гирифташуда, идорашаванда, муташаккил, низомнок ва мақсадноки таъсиррасонӣ ба шуур ва психологияи шаҳрвандон тавассути ҳамаи шаклҳо, воситаҳо ва усулҳои тарбияи ҳуқуқӣ баҳри ташаккули донишҳо, тасаввурот, талабот, арзишҳои ҳуқуқӣ, одати рафтори ҳуқуқӣ дар шуури рафтори одамон мебошад.

Воқеан, тарбияи ҳуқуқӣ равандест, ки амали он дар меъёрҳои қонунгузорӣ дарҷ

гардида, дар марҳилаҳои муайян амалӣ мегарданд. Мақсади тарбияи ҳуқуқӣ ин таъсиррасонӣ ба шуур ва рафтори одамон ҷиҳати беҳтар гардонидани донишҳо, тасаввурот ва арзишҳои ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад.

Ба андешаи Ш.Қ. Ҳасанов тарбияи ҳуқуқии маҳкумшудагон ҳамчун ҷузъи таркибии тарбияи ҳуқуқии ҷомеа ба шумор рафта, бо назардошти эҳтиёҷоти аз нав тарбия додани ҳар як маҳбус, фаъолияти муташаккил, мунтазам ва мақсаднок, ки имконоти ҷараёни тақроран ворид гаштани ҷинояткорро ба низоми тасаввуроти арзишҳои маънавӣ ва ҳуқуқии ҷомеа ва ноилгардии онро ба мақоми инсонии комил бархурдор менамояд[11, с. 18].

Қўшиши ба таври возеҳтар пешкаш намудани мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ низ воমেҳурод. Аз он ҷумла, тарбияи ҳуқуқӣ фаъолияти махсуси давлат, мақомотҳои давлатӣ, шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, коллективҳои меҳнатӣ ва дигар шаҳрвандон мебошад, ки мақсадаш дар шуури одамон бедор кардани ҳисси эҳтиром ба қонун ва арзишҳои ҳуқуқӣ, баланд бардоштани донишҳои ҳуқуқӣ ва мубориза бо нигилизми ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад[12,с.24].

Ҳамзамон тарбияи ҳуқуқӣ, ҳамчун фаъолияти мақсаднок оид ба интиқоли фарҳанги ҳуқуқӣ, таҷрибаи ҳуқуқӣ, идеалҳои ҳуқуқӣ ва механизмҳои ҳалли низоъҳо дар ҷомеа аз насл ба насл ва таҳкими онҳо дар шуури одамон чун қолабҳои рафтори эътирофшуда ба ҳисоб мераванд[13,с.58].

Бояд гуфт, ки дар солҳои охир тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун як намуди махсуси таҷрибаи ҳуқуқӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад, ки бевосита ба ташаккули давлати ҳуқуқбунёд алоқаманд аст[14,с.57].

Илова бар ин, дар баробари мафҳуми анъанавии тарбияи ҳуқуқӣ ҳамзамон мафҳуми институти тарбияи ҳуқуқӣ мавриди истифода қарор гирифт, ки ин барои ба хусусиятҳои асосии тарбияи ҳуқуқӣ тавачҷуҳ зоҳир намудан асос гардид[15,с.43].

Бархе аз муаллифон ҳангоми пешкаш намудани мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ ба он ҷанбаҳои, ки ба татбиқи муваффақонаи ҳуқуқ махсусан ҳуқуқу уҳдадорихои шаҳрвандон мусоидат мекунад, тавачҷуҳ зоҳир менамоянд.

А.А. Қваша чунин мешуморад, ки тарбияи ҳуқуқӣ аз интиқол, ҷамъоварӣ, ва

азхудкунии донишҳо дар бораи ҳуқуқ ва меъёрҳои ҳуқуқӣ, ташаккули муносибати боэҳтиромона ба қонун ва татбиқи он инчунин истифода бурдани ҳуқуқҳои худ ба ҳисоб меравад [16, с. 21].

А.Б. Венгеров тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун системаи тадбирҳои, ки муносибати боэҳтиромона ба қонун ва дигар арзишҳои ҳуқуқӣ, усулҳои мутамаддини ҳалли бахшҳо ва пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳоро ташаккул медиҳад, муайян кардааст [17, с. 76].

К.В. Науменко тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун системаи тадбирҳои барраси менамояд, ки ба ташаккули ғояҳо, меъёрҳо ва принципҳои ҳуқуқӣ нигаронида шуда, арзишҳои фарҳанги ҳуқуқи милли ва ҷаҳониро ифода менамояд [18, с. 432].

Як зумра муаллифон мафҳуми васеъ ва маҳдуди тарбияи ҳуқуқиро ҷудо намуда бар он назаранд, ки дар мавриди аввал сухан на дар бораи тарбияи ҳуқуқӣ, балки дар бораи иҷтимоикунии ҳуқуқи шахс вақте, ки вай аз муҳити зист бе мақсади тарбияи ҳуқуқӣ тарбия мегирад, дар назар дошта мешавад. Тарбияи ҳуқуқӣ ба маънои маҳдуд пеш аз ҳама бо тавачҷуҳи худ ба баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқи шахс, гуруҳи одамон ва умуман ҷомеа фарқ мекунад [19, с. 32].

Муносибати васеи иҷтимоӣ дар заминаи иҷтимоикунии шахс нисбат ба тарбияи ҳуқуқӣ дар адабиёти шуравӣ мушоҳида карда шуда, нақши иҷтимоикунии шахс бештар таъриф карда мешавад, зеро муносибати мусбати ҳуқуқиро бе назардошти шуури ҳуқуқӣ дар ҳар як инсон метавон тарбия намуд [20, с. 65].

Тарбияи ҳуқуқӣ раванди ба нақша гирифташуда, идорашаванда, муташаккил, низомнок ва мақсадноки таъсиррасонӣ ба шуур ва психологияи шахрвандон тавассути ҳамаи шаклҳо, воситаҳо ва усулҳои тарбияи

ҳуқуқӣ баҳри ташаккули донишҳо, тасаввурот, талабот, арзишҳои ҳуқуқӣ, одати рафтори ҳуқуқӣ дар шуури рафтори одамон мебошад [21, с. 24].

Воқеан, тарбияи ҳуқуқӣ равандест, ки амали он дар меъёрҳои қонунгузорӣ дарҷ гардида, дар марҳилаҳои муайян амалӣ мегарданд. Мақсади тарбияи ҳуқуқӣ ин таъсиррасонӣ ба шуур ва рафтори одамон ҷиҳати беҳтар гардонидани донишҳо, тасаввурот ва арзишҳои ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад.

Дар маҷмӯи олимони ватанӣ, тарбияи ҳуқуқиро ҳамчун фаъолияти мақсаднок, мунтазам ва муташаккил, ки баҳри ташаккули шуури ҳуқуқӣ равона гардидааст маънидод менамоянд. Ҷиҳати назаррас дар фаъолияти илмии олимони ватанӣ дар он ифода меёбад, ки онҳо самтҳои мухталифи тарбияи ҳуқуқӣ аз он ҷумла тарбияи ҳуқуқи ҷавонон, тарбияи ҳуқуқи мактаббачагон, тарбияи ҳуқуқи маҳбусон ва ғайраро мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Саҳми тарбияи ҳуқуқӣ вобаста ба хусусиятҳои ташкилию усулӣ дар ташаккули яке аз шаклҳои шуури ҷамъиятӣ-шуури ҳуқуқӣ зоҳир мегардад.

Ҳамин тариқ, тарбияи ҳуқуқӣ ин ташаккули дарки ҳуқуқи озодиҳо ва вазифаҳои шахрвандон дар назди ҷамъият ва давлат мебошад. Таркиби он мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқи кишвар муайян карда мешавад.

Дар умум, зикр бояд кард, ки тарбияи ҳуқуқӣ барои ҷомеаи демократӣ ва таъмини волияти ҳуқуқи тартибот нақши калидиро сазовор мебошад.

Муқарриз: н.и.х., дотсент Қодирзода М.А.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПОНЯТИЕ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ

Ключевые слова: Образование; правовое воспитание; Конституция Республики Таджикистан; граждане; государство; органы государственной власти; право; законность; правопорядок; гражданское общество.

Аннотация: В данной статье юридическое образование оценивается как важная деятельность государства и общества и решено повысить уровень культуры и правосознания граждан, соблюдать его и рассматриваемые правовые критерии. Государство достигает высокого уровня становления и развития только тогда, когда его граждане имеют высокий

уровень юридического образования и полностью и безоговорочно соблюдают закон и другие правовые документы.

Пирова Гулафзо Сайфидиновна - ассистент кафедры теории и истории государства и права юридического факультета,Таджикский национальный университет. E-mail: gulafzo.sayfiddinzoda@mail.ru, Тел.: (+992) 934-00-81-08.

THEORETICAL ISSUES THE CONCEPT OF LEGAL EDUCATION

Key words: Education; legal education; Constitution of the Republic of Tajikistan; citizens; state; state authorities; law; legality; rule of law; civil society.

Annotation: In this article, legal education is assessed as an important activity of the state and society and it is decided to increase the level of culture and legal consciousness of citizens, to comply with it and the legal criteria under consideration. A state reaches a high level of formation and development only when its citizens have a high level of legal education and fully and unconditionally comply with the law and other legal documents.

Pirova Gulafzo Sayfidinovna - assistant at the Department of Theory and History of State and Law, Faculty of Law Tajik National University. E-mail: gulafzo.sayfiddinzoda@mail.ru, Tel.: (+992) 934-00-81-08.

Рӯйхати адабиёт

1. Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ дисс. док.илм.ҳуқуқ. Душанбе-2019. - 500 с.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
3. Венгерова А. Б. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ. 3 ва нашр., мисол. ва илова М., 2006. 573 с
4. Методикаи тарбияи ҳуқуқӣ / таҳрири А. В.Мицкевич, В. м. Обухов. М., 1982. 200 с
5. Давидов Г.П. Ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва рафтори хонандагон. М., 1981. 206 с
6. Рябко Н. Ф. Асосҳои педагогикаи ҳуқуқӣ. Ростов, соли 1973. 250 с
7. Сальников В.П., Федоров В. П. Боварӣ ва маҷбуркунӣ дар фаъолияти мақомоти корҳои дохилӣ. Л., 1989. 320 с
8. Демченко Г. И. масъалаҳои Асосии тарбияи ҳуқуқӣ дар ҷомеаи сотсиалистӣ. Дисс али канд юр. илмҳои илмӣ. М., соли 1978. -150 с
9. Пицелко В.А. асосҳои Иҷтимоӣ-педагогии тарбияи ахлоқии маҳкумшудагон. М., 1992. 259 сония
10. Кваша а. А. муқаррароти Ҳуқуқии шаҳрвандон: Дис. ... канд. ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. Волгоград, соли 2002. -180 с
11. Ҳасанов Ш. К. тарбияи Ҳуқуқӣ ҳамчун воситаи баргараф кардани деформасияи шуури ҳуқуқии маҳкумшудагон (таҳлили комплексӣ). 300 с
12. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ / Пиголкин А. С., Головастикова А. Н., Дмитриев Ю. А., Саидов А. Х.; таҳти таҳрири А. С. пиголкин. М. 2006. Саҳ. 553 саҳ.
13. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ / таҳрири В.М. Сырых. М., соли 2008. Саҳ. 497.
14. Кригина И. А. фарҳанги Ҳуқуқӣ, тарбияи ҳуқуқӣ. 500 с
15. Кригина И. А. фарҳанги Ҳуқуқӣ, тарбияи ҳуқуқӣ ва идоракунии раванди тарбияи ҳуқуқӣ дар ҷомеаи муосири русия: Дисс... канд. юр. илмҳои илмӣ. Ростов-На-Дону, Соли 1999. Саҳ.91. 670 сония
16. Кригина И. А. Фармон. саҳ.88. 480 с
17. Кваша а. А. муқаррароти Ҳуқуқии шаҳрвандон: Дис. ... канд. ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. Волгоград, соли 2002. Саҳ.18. 400 с

18. Венгеров А. Б. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ. 3 ва нашр., мисол. ва илова М., 2006. 573 с
19. Науменкова К. В. Мушкилоти тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Русия дар марҳилаи асрҳо. Манбаи электронӣ. URL: <http://tsu.tmb.ru.kon.arhiv>. 2004. манбаъ. 456 с
20. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: Китоби Дарсӣ. М., 2006. Саҳ. 218 219. 440 с
21. Яковлев А.М. Ҳуқуқшиносӣ ҳамчун объекти тадқиқоти мушаххас-социологӣ // навиштаҳои Илмии ВНИИСЗ. М., 1971. Саҳ.11. 670 с.

Список литературы:

1. Рахмон Д.С. Права человека в условиях глобализации и усиления культурно-цивилизационных различий: теоретические, методологические и практические-правовые вопросы: дисс. Доктор юридических наук. Душанбе-2019. - 500 с.
2. Послание Президента Республики Таджикистан Верховному Собранию Республики Таджикистан
3. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник. 3-и изд., испр. и доп. М., 2006. - 573 с.
4. Методика правового воспитания / Под ред. А.В. Мицкевича, В.М. Обухова. М., 1982. - 200 с.
5. Давыдов Г.П. Формирование правосознания и поведения учащихся. М., 1981.- 206 с.
6. Рябко Н.Ф. Основы правовой педагогики. Ростов, 1973. - 250 с.
7. Сальников В.П., Федоров В.П. Убеждение и принуждение в деятельности органов внутренних дел. Л., 1989. – 320 с.
8. Демченко Г.И. Основные вопросы правового воспитания в социалистическом обществе. Дисс...канд юр. наук. М., 1978. -150 с.
9. Пищелко В.А. Социально-педагогические основы нравственного перевоспитания осужденных. М., 1992. - 259 с.
10. Кваша А.А. Правовые установки граждан: Дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2002. -180 с.
11. Хасанов Ш.К. Правовое воспитание как средство преодоления деформации правосознания осужденных (комплексный анализ). 300 с.
12. Теория государства и права: учебник / Пиголкин А.С., Головастикова А.Н., Дмитриев Ю.А., Саидов А.Х.; Под ред. А.С. Пиголкина. М. 2006. С. 553 с.
13. Проблемы теории государства и права: учебник / Под ред. В.М. Сырых. М., 2008. С. 497.
14. Крыгина И.А. Правовая культура, правовое воспитание. 500 с.
15. Крыгина И.А. Правовая культура, правовое воспитание и управление правосознательным процессом в современном российском обществе: Дисс... канд. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1999. С. 91. 670 с
16. Крыгина И.А. Указ. соч. С. 88. 480 с.
17. Кваша А.А. Правовые установки граждан: Дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2002. С. 18. 400 с.
18. Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник. 3-и изд., испр. и доп. М., 2006. 573 с.
19. Науменкова К.В. Проблемы правового воспитания граждан России на рубеже веков. Электронный ресурс. URL: <http://tsu.tmb.ru.kon.arhiv>. 2004. ресурс. 456 с.
20. Теория государства и права: Учебник. М., 2006. С. 218 – 219. 440 с.
21. Яковлев А.М. Правосознание как объект конкретно-социологического исследования // Ученые записки ВНИИСЗ. М., 1971. С. 11. 670 с.

List of literature:

1. Rakhmon D.S. Human rights in the context of globalization and the strengthening of cultural and civilizational differences: theoretical, methodological and practical legal issues: dissertation. Doctor of Law. Dushanbe-2019. - 500 s.
2. Message of the President of the Republic of Tajikistan to the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan
3. Vengerov A.B. Theory of state and law: textbook. 3rd ed., rev. and additional M., 2006. - 573 p.
4. Methodology of legal education / Ed. A.V. Mitskevich, V.M. Obukhova. M., 1982. - 200 p.
5. Davydov G.P. Formation of legal consciousness and behavior of students. M., 1981.- 206 p.
6. Ryabko N.F. Fundamentals of legal pedagogy. Rostov, 1973. - 250 p.
7. Salnikov V.P., Fedorov V.P. Persuasion and coercion in the activities of internal affairs bodies. L., 1989. – 320 p.
8. Demchenko G.I. Basic issues of legal education in a socialist society. Diss...cand. Sci. M., 1978. -150 p.
9. Pishchelko V.A. Social and pedagogical foundations of moral re-education of convicts. M., 1992. - 259 p.
10. Kvasha A.A. Legal attitudes of citizens: Dis. ...cand. legal Sci. Volgograd, 2002. -180 p.
11. Khasanov Sh.K. Legal education as a means of overcoming the deformation of the legal consciousness of convicts (comprehensive analysis). 300 p.
12. Theory of state and law: textbook / Pigolkin A.S., Golovastikova A.N., Dmitriev Yu.A., Saidov A.Kh.; Ed. A.S. Pigolkina. M. 2006. P. 553 p.
13. Problems of the theory of state and law: textbook / Ed. V.M. Raw. M., 2008. P. 497.
14. Krygina I.A. Legal culture, legal education. 500 s.
15. Krygina I.A. Legal culture, legal education and management of the legal educational process in modern Russian society: Diss... cand. legal Sci. Rostov-on-Don, 1999. P. 91. 670 p.
16. Krygina I.A. Decree. Op. P. 88. 480 p.
17. Kvasha A.A. Legal attitudes of citizens: Dis. ...cand. legal Sci. Volgograd, 2002. P. 18. 400 p.
18. Vengerov A.B. Theory of state and law: textbook. 3rd ed., rev. and additional M., 2006. 573 p.
19. Naumenkova K.V. Problems of legal education of Russian citizens at the turn of the century. Electronic resource. URL: <http://tsu.tmb.ru/kon.arhiv>. 2004. resource. 456 p.
20. Theory of state and law: Textbook. M., 2006. P. 218 – 219. 440 p.
21. Yakovlev A.M. Legal consciousness as an object of concrete sociological research // Scientific notes of the All-Russian Scientific Research Institute of History. M., 1971. S. 11. 670 p.

ТДУ: 340.116

Ашуриён Шоҳвалӣ Рачаб,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, муаллими кафедраи фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино

E-mail. shohvaliashuriyon@gmail.com

Тел.: (+992) 917-78-78-30.

ПАДИДА ВА ТАШАККУЛИ НИЗОМИ ҲУҚУҚИИ ТО ЗАМОНИ ШУРАВӢ ВА ҚМШС АЗ НИГОҲИ АКАДЕМИК ФОЗИЛ ТОҲИРОВ.

Калидвожаҳо: Осиёи Миёна; аморати Бухоро; империяи Россия; ҚМШС Тоҷикистон; сарчашмаҳои таърихӣ; инкишофи таърихӣ; мероси таърихӣ; анъанаҳои таърихии ҳуқуқӣ; марҳалаҳои инкишофи давлатию ҳуқуқӣ.

Аннотатсия: Дар мақола масоили падида ва ташаккули низоми ҳуқуқии то замони шуравӣ ва ҚМШС аз нигоҳи академик Фозил Тоҳиров мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф дар натиҷаи омӯзиш ба масъалаҳои илмию амалии академик Тоҳиров Ф.Т. тавачҷӯх зоҳир намуда, ба таҳқиқот аҳамияти калон доштани андешаҳои муҳаққиқони ватанию хоричиро рӯи қоғаз овардааст. Муаллиф инкишофи давлат ва ҳуқуқро дар осори академик Тоҳиров Ф.Т. тасаввур карда, хусусиятҳои онро бо назардошти заминаҳои таърихӣ, сиёсӣ ва фарҳангии бартаридошта муайян намудааст, ки дар ҳаёти имрӯзаи ҷумҳурӣ аҳамияти аввалиндараҷа доранд, инчунин, таклифу пешниҳодҳоро дар ин самт баён намудааст.

Дар ҳар як давлати ҷаҳони муосир, низоми ҳуқуқии худро доро мебошад. Унсурҳои низоми ҳуқуқии Тоҷикистон дар иртибот бо шароити таърихӣ, анъанаҳои миллӣ, сатҳи инкишофи ҳуқуқӣ ташаккул ёфтаанд.

Ба андешаи Р.Ш. Шарофзода шумораи низомҳои ҳуқуқии миллӣ ба шумораи давлатҳои ҷаҳон мувофиқ аст. Дар шароити имрӯза беш аз дусад низомҳои ҳуқуқии миллӣ амал мекунанд [1].

Аз нигоҳи маҳалли бавучудоии низоми ҳуқуқии Тоҷикистон, мероси бойи таърихии аз ҷониби олимони шинохтаи ватанию хоричӣ гузошташударо мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор дод.

Гузашта аз ин дар муносибатҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва омӯзишу тақмили низоми ҳуқуқии Тоҷикистон академик Ф.Т. Тоҳиров саҳми арзандаеро анҷом додааст.

Таҳлилу таҳқиқотҳои ҳамин чанд соҳаи ҳуқуқ баёнгарии онанд, ки фаъолияти илмӣ-эҷодии академик Фозил Тоҳирович Тоҳиров дар соҳаҳои мухталифи таҳқиқи масъалаҳои ҳуқуқии кишвар, тақмили қонунгузорию амалкунанда, ислоҳоти мақомоти давлатию идоракунӣ ва тарбияи олимони ҷавони

соҳаҳои гуногунпаҳлӯи ҳуқуқ дар Тоҷикистони сохибистиклоламон аз ҳар ҷиҳат ибратомӯз буда, гузашта аз ин баҳши илми тоҷикро ба олимони кишварҳои хоричӣ муаррифӣ менамояд.

Академик Ф.Т. Тоҳиров дар китоби “Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон” [2] таҳқиқи проблемаҳои пайдоиш ва ташаккули соҳаҳои ҳуқуқ ва рушду инкишофи давлатдорӣ тоҷиконро то замони Шуравӣ ва баъд аз он аз то соли 1930 асри гузашта самтҳои афазалиятноки мавзӯи корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ хеш интиҳоб намудааст.

Академик Ф.Т. Тоҳиров дар боби 1 китоби “Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон” ба таҳлили маъхазҳои ҳуқуқ, қонуну қоидаҳои асосии ҳуқуқи Тоҷикистони тоинқилобӣ бахшидааст, ки таърихи ҳуқуқ масъалаи нақшу доираи амали ҳуқуқи рус дар Осиёи Миёнаи то замони шӯравӣ, алалхусус дар Тоҷикистони тоинқилобӣ таҳқиқу таҳлил нашуда буд. Ин масъаларо роҷеъ ба соҳаҳои алоҳидаи ҳуқуқ бардоштааст. Ў раванди дар қисми ба Русия ҳамроҳшудаи Осиёи Миёна, яъне дар генерал–губернатории Туркистон ба низоми ҳуқуқи ҳукмрон табдил ёфтани ҳуқуқи империяи русро, ки натиҷаи қонунӣ сиёсати

мустамликадорӣи Русияи подшоҳӣ буд, шарҳ додааст.

Академик Ф.Т. Тоҳиров дар асоси таҳлили санадҳои мушаххаси ҳуқуқӣ дар Тоҷикистони Марказӣ ва Ҷанубӣ, ки ба ҳайати аморати Бухоро (протекторати империяи Россия) дохил мешуданд, қисман интишор ёфтани ҳуқуқи империя собит кардааст. Ӯ инчунин нақши тараққипарваронаи ҳуқуқи империя нисбат ба ҳуқуқи динии мусулмонӣ, баъзе қонуну қоидаҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи одатӣ, ки дар кишвари Туркистон ва аморати Бухоро амал мекарданд, ошкор кардааст.

Академик Ф.Т. Тоҳиров дар боби 2 китоби “Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон” заволи ҳуқуқи кӯҳна ва ташаккули ҳуқуқи нав дар Тоҷикистони Шимолӣ, Инқилоби Октябр ва хусусиятҳои ҳамин раванд дар Тоҷикистони Марказию Ҷанубӣ дар раванд ва баъди инқилоби Бухоро тадқиқ кардааст. Масъалаи мазкурро мутобиқан ба Осиёи Миёна ва пеш аз ҳама, Тоҷикистон дар адабиёти илмӣ ҳуқуқшиносӣ бори нахуст тадқиқ кардааст. Дар асоси таҳлили якҷанд асари роҷеъ ба таърихи ҳуқуқ, ки дар онҳо душвориҳои заволи дастгоҳи кӯҳнаи давлатӣ ва ҳуқуқи анъанавӣ дар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна коста мегардад, бо мақсади тасвири ҳамачониба ва ҳақиқии ин масъала тафовути заволи ҳуқуқӣ ва аслии ҳуқуқи кӯҳнаро баён намудааст.

Ӯ дар доираи мавзӯи мазкур чунин ҳулосаи асоснок намудааст: Мақомотҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар бекор кардани амали ҳуқуқи кӯҳна, алалҳусус дар ҷодаи муносибатҳои никоҳу оила ва ҳаёти маишӣ, дидаю доништа шитоб накарданд. Шитобкорӣ ва иқдоми бемулоҳиза дар ин ҷода, дар шароите, ки қисми қафмондаи аҳоли ба меъёрҳои шариат саҳт ихлос дошт ва табақаҳои ҳоким саҳт муқобилат мекарданд, руҳониёни реаксионӣ зиддияти саҳт доштанд, боиси эътирози калони аҳолии маҳаллӣ мешуданд ва чун таъқиби тарзи ҳаёти миллӣ таъбир дода мешуд. Бинобар ин раванди дарҳам шикастани ҳуқуқи кӯҳна дар ҶМШС Туркистон, аз ҷумла дар Тоҷикистони Шимолӣ ва беш аз он дар Тоҷикистони Марказӣ ва Ҷанубӣ дар ҳайати Ҷумҳурии Халқии Шӯравии Бухоро ба андешидани чораҳои гуногуни омодавӣ алоқаманд буд, ки дараҷаи маданият, инчунин дараҷаи

ҳуқуқфаҳмии аҳолии маҳаллиро баланд мебардоштанд.

Академик Ф.Т. Тоҳиров оид ба якҷанд саҳву хатое, ки дар татбиқи ин раванд рӯй дода буд, шарҳу баён намудааст. Аз ҷумла, бо фармони ШКХ ҶМШС Туркистон аз 17 июни соли 1919 маҳкамаҳои қозию бойҳо бекор карда шуда буданд, ки ин ҳолатро аҳолии маҳаллӣ ҳамчун тааддӣ ба дин шуморид ва боиси кинаю адовати аҳоли гардида буд. Бинобар ин бо тавсияи Бюрои сиёсии КМ РКП(б) аз 18 майи соли 1922 маҳкамаҳои миллии маҳаллӣ ба расмият дароварда шуд.

Ҳулоса, Ӯ оиди масъалаи мазкур, яъне ба раванди бекор кардани меъёрҳои ҳуқуқи мусулмонӣ ва одатҳои ҳуқуқӣ ду давраро ошкор намудааст, ки чунинад: яқум, бекор карда шудани меъёрҳои ҳуқуқии ҳуқуқи кӯҳна дар сарзамини Тоҷикистони ҳозира то ташкил ёфтани ҶМШС Тоҷикистон (аз моҳи октябри соли 1917 то 27-уми октябри соли 1924). Дуюм, давраи қариб пурра барҳам дода шудани меъёрҳои ҳуқуқии мусулмонӣ ва одатҳои ҳуқуқӣ дар ҳудуди ҶМШС Тоҷикистон (солҳои 1924-1929), ки он баъзе унсурҳои идомати меъёрҳои ҳуқуқи исломӣ ва одатҳои ҳуқуқиро мустасно карда натавонист.

Вобаста ба ин ҳаминро бояд тазаққур дод, ки Академик Ф.Т. Тоҳиров ҳамчун муҳаққиқи асил баробари пажӯҳиши дигар самтҳои таърихӣ ҳуқуқ ба омӯзиши даврабандии он низ тавачҷуҳи чиддӣ зоҳир намудааст.

Ҳаминро қайд кардан зарур мешуморем, ки даврабандӣ унсури муҳимтарини ҳама гуна таҳқиқоти таърихӣ ва ҳуқуқӣ мебошад. Даврабандӣ имкон медиҳад, ки якпорчагӣ ва сохтори падидаҳои ҳуқуқии давлатиро муайян намоем.

Даврабандӣ ин муқаррар кардани марҳилаҳои пай дар пайи рушди ҷамъият, аз ҷумла рушди давлат ва ҳуқуқ мебошад. Асоси муайян кардани марҳилаҳо омилҳои ҳалқунандае мебошад, ки барои ҳамаи кишварҳо, як гурӯҳи кишварҳо ё кишварҳои пешрафта бо назардошти мансубияти муваққатӣ ва минтақавӣ-ҳудудӣ умумӣ мебошанд.

Даврабандии таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон ба давраҳо ва марҳилаҳои муайян тақсим кардани таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон мебошад.

Омӯзиши таърихи давлат ва ҳуқуқ бо тартиби хронологӣ сурат мегирад.

Даврабандӣ имкон медиҳад, ки динамикаи тағйироти институтҳои асосии давлат ва ҳуқуқро дар давраи тағйирёбии давраҳои гуногуни таърихӣ муфассалтар муайян намоем.

Даврабандии таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистонро аз ҷониби олимони ватанӣ Г.С. Азизкулова [3], Э.Б.Буризода [4], А.Ғ. Холиқов [5], С.Ҷ. Ҳасанов [6], Р.Ш. Шарофзода ва дигарон мавриди таҳқиқи омӯзиш қарор додаанд.

Чи тавре Ҷ. Саъдизода қайд менамоянд, Ф.Т. Тоҳиров рушди низоми ҳуқуқи шӯравиро дар Тоҷикистон ба чор марҳила чудо мекунад. Ба андешаи ӯ «марҳилаи якум солҳои барқарор шудани ҳокимияти шӯравӣ дар ҳудуди Тоҷикистон то гузаронидани тақсмоти миллӣ-худудиро фаро мегирад, ки дар ин марҳила қабул гардидани падидаҳои асосии ҳуқуқи шӯравӣ дар ҳудудҳое, ки ба ҳайати Ҷумҳурии Мухтории Шӯравии Сотсиалистии Туркистон ва Ҷумҳурии Халқии Шӯравии Бухоро дохил мешуданд, ба вуқӯ мепаивандад [7].

Дар марҳилаи якум бо роҳи паҳн намудани қонунгузориҳои Ҷумҳурии Шӯравии Федеративии Сотсиалистии Россия дар ҳудудҳои Ҷумҳурии Мухтории Шӯравии Сотсиалистии Туркистон ва қабули таҷрибаи қонунгузориҳои ҶШСФР ва Ҷумҳурии Халқии Шӯравии Бухоро, аллакай баъди тақсмоти миллӣ-худудӣ заминаҳои асосӣ барои ташаккули низомҳои ҳуқуқи миллӣ ва таъсиси ҷумҳуриҳои миллии шӯравӣ, аз ҷумла ҶМШС Тоҷикистон гузошта мешавад.

Марҳилаи дуюм солҳои таъсисёбӣ ва устуворгардии ҶМШС Тоҷикистон ва дар заминаи қонунгузориҳои Россия инкишоф ёфтани низоми ҳуқуқи онро бо дарназарошти ҳамаи хусусиятҳои он, аммо ҳамчун қисми тартиби низоми ҳуқуқи ҶШС Узбекистон ва ИҶШС-и онвақта фаро мегирад.

Марҳилаи сеюм солҳои азнавташкิลшавӣ ва табдили Тоҷикистони мухторӣ ба Тоҷикистони иттифоқиро дар моҳи октябри соли 1929 фаро мегирад, ки он замон ивазшавии низоми ҳуқуқи Тоҷикистони мухторӣ ба низоми ҳуқуқи ҶШС Тоҷикистон ва ташаккули инкишофи

минбаъдаи он дар шароити низоми сиёсии тоталитарӣ ба вуқӯ мепаивандад.

Марҳилаи чорум, аниқтараш оғози давраи комилани нави ташаккул ва инкишофи низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол мебошад, ки бо ташаккули низоми ҳуқуқи воқеан мустақили ба меросияти арзишҳо, принципҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи асосёфта ва дар маҷмӯъ ҳуҷҷатҳои ҳуқуқи дар тамоми қараёни инкишофи тамаддуни инсонӣ, аз он ҷумла дар ҶШФС Россия ҳосилгардада тавсиф мешавад. Ин марҳила ханӯз ба охир нарасидааст ва идома дорад».

Академик Ф.Т. Тоҳиров дар доираи мавзӯи мазкур инчунин баён менамояд, ки чӣ гуна дар раванди дар Тоҷикистони Шимолӣ, Марказӣ ва Ҷанубӣ дарҳам шикастани ҳуқуқи кӯҳна ҳуқуқи нав ташаккул меёфт. Шарҳ баёни ҳамаҷонибаи қараёни мураккаби дарҳам шикастани ҳуқуқи кӯҳна ва барпо гардидани ҳуқуқи нав барои собит кардани чунин хулоса асоси комил дод.

Агар Тоҷикистони Шимолӣ ҳамчун ҷузъи ҶМШС Туркистон, дар ҳайати ҶШФСР аз ҳуди ибтидои инқилоб, аз он ҷумла дар ҷодаи ҳуқуқ, роҳи сохтмони сотсиалистиро пеш гирифта бошад, пас дар Тоҷикистони Марказӣ ва Ҷанубӣ, ки ба ҳайати Ҷумҳурии Халқии Шӯравии Бухоро дохил мешуданд, аз он ҷумла дар соҳаи ҳуқуқ низ, давраи тайёрии гузариш ба сохтмони сотсиалистӣ ба амал омада буд.

Академик Ф.Т. Тоҳиров дар доираи мавзӯи зикргардида, масъалаҳои ташаккули низоми ҳуқуқи ҶМШС Тоҷикистонро, ки дар натиҷаи тақсмоти миллию худудии Осиёи Миёна дар ҳайати ҶШС Узбекистон ташкил ёфта буд, мавриди таҳлил қарор додааст.

Вобаста ба ин бояд тазаққур дод, ки ӯ тадқиқи муфассали ҳамаи масъалаҳои назариявии низоми ҳуқуқ барин ҷавобҳои ғавқулодаи иҷтимоиро мақсади худ қарор надодааст, балки қӯшиш ба кор бурдааст мафҳуми низоми ҳуқуқро муназзам таъбир дода, хулосаҳое барорад, ки барои тафриқа додани дарачаҳои гуногун, зернизомҳои низоми ягонаи ҳуқуқ, ошкор кардани ҷиҳатҳои низоми ҳуқуқи ҷумҳуриҳои худмухтор имконият медиҳанд.

Низоми ҳуқуқи Тоҷикистони худмухторро маҳз дар асоси ташаккул ва

инкишофи низоми ҳуқуқи то замони Шуравӣ ва баъд аз он то соли 1930, хусусан ҶМШС Тоҷикистон ва аз рӯйи ҳамин нуктаи назар тадқиқ кардааст, яқум, низоми ҳуқуқи ҷорӣи Тоҷикистони тоинқилобӣ: ҳуқуқи имперӣ, ҳуқуқи мусулмонӣ ва ҳуқуқи урфӣ (одатӣ). Дуюм, Инқилоби Октябр ва пайдоиши ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистон, барҳам хӯрдан, бардавомии ҳуқуқи кӯҳна ва ташаккул ёфтани ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистони Шимолӣ, Инқилоби сентябрии Бухоро, хусусиятҳои барҳам хӯрдан, бардавомии ҳуқуқи кӯҳна ва ташаккули ҳуқуқи шӯравӣ дар Бухорои Шарқӣ (марказ ва ҷануби Тоҷикистон). Сеюм, низоми ҳуқуқи ҶМШС Тоҷикистон, хусусиятҳои ташаккули низоми ҳуқуқи ҶМШС Тоҷикистон, хусусиятҳои ташаккул ва инкишофи сарчашмаҳои ҳуқуқи ҶМШС Тоҷикистон аз ҷумлаи онҳо ҳуқуқи давлатӣ,

ҳуқуқи маъмурӣ, ҳуқуқи маданӣ (гражданӣ), ҳуқуқ барои заминӣ об, ҳуқуқи меҳнатӣ, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи ислоҳи меҳнатӣ ва ҳуқуқи муҳофизати судӣ.

Хулоса академик Ф.Т. Тоҳиров раванди ташаккул ва инкишофи низоми ҳуқуқи то замони Шуравӣ ва баъд аз он аз то соли 1930, хусусан ҶМШС Тоҷикистон дар ҳаёти ҶШС Ўзбекистон, дохил будани он инъикос кардааст, ки дар доираи мавзӯи зикргардида, таҳқиқи проблемаҳои пайдоиш ва ташаккули соҳаҳои ҳуқуқ ва рушди инкишофи давлатдорӣи тоҷиконро то замони Шуравӣ ва баъд аз он аз то соли 1930 асри гузашта самтҳои афзалиятноки мавзӯи қори илмӣ-таҳқиқотӣи хеш маҳсуб мебошад.

Муқаррир: д.и.х., профессор Раҳмон Д.С.

ФЕНОМЕН И ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ ДО СОВЕТСКОЙ ЭПОХИ И ТАССР С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АКАДЕМИКА ФАЗИЛЯ ТАГИРОВА

Ключевые слова: Средняя Азия; Бухарский эмират; Российская империя; Республика Таджикистан; исторические источники; историческое развитие; историческое наследие; историко-правовые традиции; этапы государственно-правового развития.

Аннотация: В статье рассматриваются феномен и становление правовой системы досоветской эпохи и Таджикской АССР с точки зрения академика Фозила Тохинова. Автор в результате изучения научных и практических вопросов академика Тахинова Ф.Т. проявили интерес и отметили большое значение мнений отечественных и зарубежных исследователей для исследования. Автор описывает развитие государства и права в трудах академика Тахинова Ф.Т. представлял и определял его характеристики с учетом господствующего историко-политического и культурного фона, имеющего первостепенное значение в современной жизни республики, а также высказывал предложения в этом направлении.

Ашӯриён Шохвали Раджаб - соискатель кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета ТНУ, преподаватель кафедры общественной дисциплины Таджикский государственный медицинский университет им. Абу Али ибн Сино E-mail: shohvaliashuriyon@gmail.com, Тел.: (+992) 917-78-78-30.

PHENOMENON AND ORGANIZATION OF THE LEGAL SYSTEM BEFORE THE SOVIET ERA AND TASSR FROM THE POINT OF VIEW OF ACADEMICIAN FAZIL TAGIROV

Key words: Central Asia; Bukhara Emirate; Russian Empire; Republic of Tajikistan; historical sources; historical development; historical heritage; historical and legal traditions; stages of state and legal development.

Annotation: The article examines the phenomenon and formation of the legal system of the pre-Soviet era and the Tajik Autonomous Soviet Socialist Republic from the point of view of academician Fozil Tokhirov. The author, as a result of studying the scientific and practical issues of Academician Takhirova F.T. showed interest and noted the great importance of the opinions of domestic and foreign researchers for the study. The author describes the development of state and law in the works of

academician F.T. Takhirov. represented and defined its characteristics taking into account the prevailing historical, political and cultural background, which is of paramount importance in the modern life of the republic, and also made proposals in this direction.

Ashurien Shokhvali Rajab - applicant for the Department of Rights Human and Comparative Law Faculty of Law TNU, Lecturer at the Department of Social Discipline Tajik State Medical University them. Abu Ali ibn Sino. E-mail: shohvaliashuriyon@gmail.com, Тел.: (+992) 917-78-78-30.

Рӯйхати адабиёт:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Кит. дарсӣ. Душанбе: “Сино”, 2018. – С. 751.
2. Тоҳиров Ф.Т. Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 1994. - 260 с.
3. Азизкулова Г.С. Силсилаи лексияҳо оид ба таърихи давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 1995.
4. Буриев И.Б. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Қисми 1. – Душанбе, 2000.
5. Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе, 2002.
6. Раҷабов С.А., Ҳасанов С.Ҳ. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе, 1989.
7. Саъдизода Ҷ. Чандандешӣ оид ба таҳкими ҳуқуқи инсон дар давраи шӯравӣ// Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳи ҳал ва дурнамо (маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба таҷлили рӯзи қабули Эълومияи умумии ҳуқуқи инсон) // Зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 59-60.

Список литературы:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Теория государства и права. Учебник. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 751.
2. Тахиров Ф.Т. Развитие права в Таджикистане. - Душанбе: Ирфон, 1994. - 260 с.
3. Азизкулова Г.С. Цикл лекций по истории государства и права Республики Таджикистан. - Душанбе, 1995.
4. Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. Часть 1. – Душанбе, 2000.
5. Холиков А.Г. История государства и права Таджикистана. - Душанбе, 2002.
6. Раджабов С.А., Гасанов Ш.Х. Теория государства и права. - Душанбе, 1989.
7. Садизода Дж. Некоторые вопросы об укреплении прав человека в советскую эпоху // Права человека: проблемы, решения и перспективы (материалы международной научно-практической конференции, посвященной празднованию дня принятия Всеобщей декларации прав человека) // Под редакцией кандидата юридических наук, доцента Рахмона Д.С. – Душанбе: ДМТ Пресс, 2019. – С. 59-60.

List of literature:

1. Sotivoldiev R.Sh. Theory of Government and Rights. Textbook. – Dushanbe: “Sino”, 2018. – 751 p.
2. Takhirov F.T. Development of law in Tajikistan. - Dushanbe: Irfon, 1994. - 260 p.
3. Azizkulova G.S. A series of lectures on the history of state and law of the Republic of Tajikistan. - Dushanbe, 1995.
4. Buriev I.B. History of state and law of Tajikistan. Part 1. – Dushanbe, 2000.
5. Kholikov A.G. History of state and law of Tajikistan. - Dushanbe, 2002.
6. Radzhabov S.A., Gasanov Sh.Kh. Theory of Government and Rights. - Dushanbe, 1989.
7. Sadizoda J. Some questions about the strengthening of human rights in the Soviet era // Human rights: problems, solutions and prospects (materials of the international scientific and practical conference dedicated to the celebration of the day of adoption of the Universal Declaration of Human Rights) // Edited by a candidate of legal sciences, associate professor Rakhmona D.S. – Dushanbe: DMT Press, 2019. – pp. 59-60.

**12.00.03 – ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ;
ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ
12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО;
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО
12.00.03 – CIVIL LAW; BUSINESS LAW; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE
LAW**

УДК: 347.235

Бобочонзода Исрофил Ҳусейн,

мудири шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муосири Институти фалсафа, сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Email: bobojonov_i@mail.ru

Тел.:(+992)907-89-11-70

Шерова Меҳрангез Абдувалиевна,

унвонҷӯи шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муосири Институти фалсафа, сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Email: sherovamehrangez@mail.ru

Тел.:(+992)970-33-99-99

**МОҲИЯТИ КАТЕГОРИЯИ «РОЗИГӢ» ҲАНГОМИ ГИРИФТАНИ МОЛУ МУЛК
ВА ҲУҚУҚИ ИСТИФОДАБАРИИ ЗАМИН ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

Калидвожаҳо: Конститутсия; ҳуқуқи маданӣ; розигӣ; мафҳум; аломатҳо; аҳдҳо; шартнома; шахсони сеюм; қонунгузорӣ; молумулк; товони зарар; мақомоти давлатӣ; заминистифодабаранда.

Аннотатсия: Дар мақола сухан дар бораи категорияи «роzigӣ» дар Конститутсия Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунгузори Тоҷикистон меравад. Муаллифон қайд менамоянд, ки категорияи «роzigӣ» дар қонунгузори Тоҷикистон дар баъзе ҳолатҳо аз мафҳуме, ки дар Конститутсия дода шудааст, тафовут дорад, ки ин яқдараҷа ҳуқуқҳои молумулкии шаҳрвандонро маҳдуд месозад. Аз ҷумла, қайд карда мешавад, ки молу мулки шахсро барои эҳтиёҷоти ҷамъият фақат дар асоси қонун ва розигии соҳиби он бо пардохти арзиши пуррааш давлат гирифташ мумкин аст ва дар чунин ҳолатҳо товони зарари моддӣ ва маънавие, ки шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, дигар шахсони ҳуқуқӣ ва ё шахсони алоҳида мебинанд, мувофиқи қонун аз ҳисоби онҳо рӯёнида мешавад. Аммо дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон аз доираи муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон берун баромада, масъаларо бо тартиби дигар танзим намудаанд, ки ҳангоми норозӣ будани соҳибмулк ва истифодабарандаи замин масъаларо суд баррасӣ менамояд, ки дар он ҷо ба тариқи экспертизаи сохтмони-молшиносӣ арзиши молу мулк муайян карда шуда, соҳибмулк бе таъмини дигар манзили истиқоматӣ ба ҷои номуайян кучонида мешавад, ки албатта ин амал ба андешаи муаллифон хилофи меъёри Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Инчунин дар мақола мафҳуми категорияи «роzigӣ» ва хусусиятҳои аломатҳои он муайян карда шудаанд.

Истилоҳи «розигӣ» ҳамчун категорияи ҳуқуқи маданӣ чӣ дар қонунгузорӣ ва чӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ мавзӯи марказӣ ба ҳисоб рафта, аҳаммияти муҳимро дорост. Мутобиқи **моддаи 12** Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асоси иқтисодии Тоҷикистонро шаклҳои гуногуни моликият ташкил медиҳанд ва давлат фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат медиҳад. Кафолат ин ҳуқуқҳо моддаи бошад **дар моддаи 32** Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидааст, аз ҷумла: «Ҳар кас ҳуқуқ дорад соҳиби моликият ва мерос бошад. Ҳеч кас ҳуқуқи надорад ҳуқуқи шахсро ба моликият бекор ва маҳдуд кунад. Молу мулки шахсро барои эҳтиёҷоти ҷамъият фақат дар асоси қонун ва розигии соҳиби он бо пардохти арзиши пуррааш давлат гирифта метавонад. Товони зарари моддӣ ва маънавие, ки шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, дигар шахсони ҳуқуқӣ ва ё шахсони алоҳида мебинад, мувофиқи қонун аз ҳисоби онҳо рӯёнида мешавад» [5].

Бинед, Тоҷикистон дар сатҳи конститусионӣ моликияти хусусиро дахлнопазир эълон намуда, гирифтани молу мулки шахсро барои эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ танҳо дар асоси қонун ва розигии соҳиби он бо пардохти арзиши пуррааш имконпазир медонад. Яъне, дар ин ҷо «розигии соҳиби молу мулк» омили калидӣ мебошад.

Аз мазмуни ин меъёри Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, ки ҳангоми амалӣ намудани ин ҳуқуқ бояд ду омил ба инобат гирифта шавад: якум, асоси қонунӣ, ки дар ин ҷо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарори раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳру ноҳияҳо оид ба гирифтани қитъаи замин барои эҳтиёҷоти ҷамъият дар назар дошта шудааст; дуюм, розигии шахс. Ҳангоми набудани ин ду таркиби меъёр ба андешаи мо, ин ҳуқуқ амалӣ карда намешавад, яъне ин маънои онро дорад, ки Конститутсия ҳуқуқи мақомоти ҳокимияти далатиро барои ба суд мурочиат карда, ҳал намудани ин ихтилофот, маҳдуд намудааст.

Аммо моддаи 310 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд-КМ ҚТ), ки «Қаъи ҳуқуқи моликият ба ашъи ғайриманқул бинобар гирифтани қитъаи замин ва захираҳои табиӣ дигар» ном дорад, ин масъаларо камтар ба таври дигар танзим намудааст. Мутоқиби муқаррароти қисми 1 ва 2 моддаи 310 КМ ҚТ «1. Қаъи ҳуқуқи моликият ба ашъи ғайриманқул вобаста ба қарори мақомоти давлатӣ, ки мақсади бевосита гирифтани ашъро аз молик надорад, аз ҷумла қарори гирифтани қитъаи замин, ки дар он хона, сохтмони дигар ва дарахтзори молик ҷойгир шудаанд, танҳо тибқи ҳолат ва бо тартиби муқаррарнамудаи қонун сурат гирифта, ба молик ашъи баробарарзиш дода мешавад ва дигар зиёни расида ба он ҷуброн мегардад ё тамоми зиёне, ки вобаста ба қаъи ҳуқуқи моликият расонда шудааст, дар ҳаҷми пурра ҷуброн карда мешавад. 2. Ҳангоми норозӣ будани молик аз қароре, ки боиси қаъи ҳуқуқи моликият мегардад, он то замони бо тартиби судӣ ҳал шудани баҳс амалӣ карда намешавад. Ҳангоми баррасии баҳс инчунин ҳамаи масъалаҳо вобаста ба ҷуброни зиёни расонда ба молик бояд ҳал гарданд.» [6].

Айнан чунин меъёр дар Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КЗ ҚТ) [27]. низ дида мешавад, ки он дар «Боби 5. Қаъ гардидани ҳуқуқи истифодаи замин» ном дорад ҷой дода шудааст. Масалан, дар моддаи 38 (1). Қабули санад оид ба гирифтани қитъаҳои замин барои эҳтиёҷоти давлатӣ ё ҷамъиятӣ омадааст, ки «Қарорро дар бораи гирифтани қитъаҳои замин барои эҳтиёҷоти давлатӣ ё ҷамъиятӣ мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияҳо, шаҳрҳо, вилоятҳо ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мекунанд. Дар сурати бо қарор дар бораи гирифтани қитъаи замин розӣ набудани заминистифодабаранда ва ё истифодабарандаи дигар ҳуқуқҳои бақайдгирифташудаи вобаста ба қитъаи замин, вай ҳуқуқ дорад ба суд бо даъво мурочиат намояд.»

Агар мо ба мазмуни ин меъёрҳо назар афканем, пас маълум мегардад, ки дар онҳо истилоҳи «розигӣ» дида намешавад, ки ба андешаи мо ин як дараҷа ҳуқуқи шахсро ба ҳуқуқи моликият ва истифодаи замин маҳдуд

намуда истодааст. Дар муқаррароти моддаи 32 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки: «Могу мулки шахсро барои эҳтиёҷоти ҷамъият фақат дар асоси қонун ва розигии соҳиби он бо пардохти арзиши пуррааш давлат гирифта метавонад». Илова бар ин, муқаррароти қисми 2 моддаи 310 КМ ҚТ ва моддаи 38 (1) КЗ ҚТ, ки ҳалли судии ин масъаларо пешбинӣ намудааст, ба андешаи мо аз доираи муқаррароти меъёри Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки чунин тартиби ҳалли масъаларо пешбинӣ намекунад, берун баромадааст.

Агар мо ба муқаррароти моддаи 1162 КМ ҚТ, ки «Баргараф намудани монеаҳо ҳангоми сохтмони ҳиссагии бинои истиқоматӣ» ном дорад назар афканем, пас маълум мегардад, ки ин масъала танҳо бо розигии соҳибмулк ва дар асоси қонун ҳал мегардад. Аз ҷумла, дар қисмҳои 1 ва 2 ин модда омадааст, ки: «1. Ҳангоми пайдо шудани монеаҳо дар раванди сохтмони ҳиссагии бинои истиқоматӣ ширкати сохтмонӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ онҳоро баргараф менамояд. 2. Ширкати сохтмонӣ зарари молумулкии ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ расондашударо, ки ҳангоми баргараф намудани монеаҳо ба вучуд меояд, бо розигии онҳо тибқи қонунгузорӣ ҷуброн менамояд». Мутобиқи муқаррароти моддаи 43 КЗ ҚТ бошад, «Тартиби ҷуброни зарари заминистифодабаранда ва ё истифодабарандаи дигар ҳуқуқҳои бақайдгирифташудаи вобаста ба замин ва талаф вобаста ба гирифтани заминҳо аз гардиш ҳангоми гирифтани қитъаи замин барои эҳтиёҷоти давлатӣ ё ҷамъиятиро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад». Илова бар ин мутобиқи моддаи 189 КМ ҚТ, аҳде, ки бе розигии шахси сеюм, мақомоти шахси ҳуқуқӣ, мақомоти маҳаллии худидоракунӣ ё мақомоти давлатӣ анҷом дода шудааст безътибор мебошад, яъне гирифтани розигӣ дар чунин ҳолатҳо омили асосӣ арзёбӣ мегардад.

Ба андешаи мо, дар чунин ҳолатҳо судҳо бояд меъёри Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба роҳбари гирифта, масъаларо ҳал намоянд. Чунки дар асоси муқаррароти моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Конститутсияи Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он

муваққатан амал мекунад. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқие, ки ҳилофи Конститутсияанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд».

Вобаста ба ин меъёрҳои зикргардидаи конститутсионӣ дар банди 39-и Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феввали соли 2018 таҳти рақами №1005 тасдиқ шудааст, омадааст, ки: «дар муомилоти маданӣ гирифтани розигии шахси дигар (махсусан падару модар ё дигар шахсон) зиёд ба назар мерасад. Аз ҳамин лиҳоз, бояд дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои мушаххас доир ба шакл ва тартиби гирифтани чунин розигӣ ва оқибати ҳуқуқии он мушаххас гардад» [27]. Ҳамин тавр, дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри махсус оид ба истилоҳи «розигӣ» ба вучуд омадааст, аммо қонунгузор ворида намудани чунин тағйиротро ба Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон мадди назар намудааст, ки он ихтилофҳоро байни меъёрҳои қонунгузорӣ ба вучуд оварда, яқдараҷа ба амалишавии ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд ва шахсони ҳуқуқӣ монеа шуданаш мумкин аст.

Дар моддаи 189 КМ ҚТ, ки «Безътибории аҳде, ки бе розигии шахси сеюм, мақомоти шахси ҳуқуқӣ, мақомоти маҳаллии худидоракунӣ ё мақомоти давлатӣ анҷом дода шудааст», ном дорад, омадааст, ки: «Аҳде, ки бе розигии шахси сеюм, мақомоти шахси ҳуқуқӣ, мақомоти маҳаллии худидоракунӣ ё мақомоти давлатӣ анҷом дода шудааст, агар чунин розигӣ тибқи қонун зарур бошад, баҳснок мебошад, агар аз қонун барнаояд, ки он беоқибат аст ё барои шахсе, ки вақолати додани розигиро дорад, ҳангоми набудани розигиаш оқибатҳои ҳуқуқиро ба вучуд намеорад. Он аз рӯи даъвои шахсони мазкур ё шахсони дигари дар қонун зикршуда безътибор доништа мешавад. Аҳди баҳсноке, ки бе розигии шахси сеюм, мақомоти шахси ҳуқуқӣ, мақомоти маҳаллии худидоракунӣ ё мақомоти давлатӣ анҷом дода шудааст, безътибор доништа мешавад, агар исбот шавад, ки тарафи дигари аҳд дар вақти анҷом додани он дар хусуси набудани розигии зарурии чунин шахс медонист ё мебоист дондад, ба истиснои ҳолатҳои пешбиниамудаи

қонунгузорӣ. Шахсе, ки розигии зарурии бо қонун пешбинишударо барои анҷоми аҳди бахсноқ додааст, наметавонад онро бо асосҳои, ки дар лаҳзаи изҳори розигӣ медонист ё мебоист донад, мавриди баҳс қарор диҳад.» [6].

Ҳоло дар таҷрибаи судӣ вобаста ба гирифтани молу мулк ва ҳуқуқи истифодаи замин ба андешаи мо тамоман таҷрибаи номатлуб рафта истодааст. Ширкатҳои сохтмонӣ, ки бо қарори раисони шаҳру ноҳияҳо, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе иҷозати сохтмони бисёррошагиро анҷом медиҳанд, бинобар набудани мавқеи ягона дар қонунгузорӣ оид ба бартараф намудани монеагӣ, яъне бо роҳи кучонидани соҳибмулкони манзили истиқоматии онҳоро вайрон карда, ба ивази он як маблағи ночизиро бо ҳалномаи судҳо пардохт менамоянд, ки соҳибмулкони бе хонаю дар мемонанд. Ҳол он ки Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарраротеро пешбинӣ менамояд, ки тибқи он бе розигии соҳибмулкони молу мулкони он гирифта намешавад. Судҳо бошанд, дидаю доништа, ки меъёрҳои қонунгузорӣ ба якдигар муҳолифат мекунад ё якдигарро истисно мекунад, дар чунин ҳолатҳо меъёри Конституцияро мустақиман татбиқ намекунад. Ин ё аз надонистан ва ё дуруст дарк накардани қонун ё суистифода аз ҳуқуқҳо ба вучуд меояд.

Даъвоҳои ширкатҳои сохтмонӣ асосан дар асоси муқаррароти моддаи 1162 ҚМ ҚТ, ки «Бартараф намудани монеаҳо ҳангоми сохтмони ҳиссагии бинои истиқоматӣ» ном дорад, пешниҳод карда мешавад. Ҳол онки даъво оид ба бартараф намудани монеаҳо, чун қоида танҳо соҳибмулкони пешниҳод карда метавонад. Ширкатҳои сохтмонӣ бошанд, танҳо ташкилоте ба ҳисоб меравад, қору хизматрасониро анҷом медиҳанд.

Дар чунин мавридҳо барои гирифтани китאי замин ба эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ танҳо давлат дар симои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун соҳибмулкони баромад карда метавонад ва ё бо вақолати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе ин ҳуқуқро анҷом дода метавонанд. Пеш аз он ки китאי замин барои сохтмони ҳиссагии бисёррошангагӣ ҳудо карда шавад, ба андешаи мо, ин мақомотҳо пеш аз

ҳама ин қитаҳои заминро озод намоянд ва баъд ҳуқуқи ҳудо намудани онро барои сохтмон пайдо мекунад. Чунки Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳар шахс қафолат додааст, ки «молу мулкони шахсро барои эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ фақат дар асоси қонун ва розигии соҳиби он бо пардохти арзиши пурраи давлат гирифта метавонад». Аз ин рӯ, молу мулкони шахс ва ҳуқуқи истифода бурдани заминро танҳо давлат барои эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ ҳуқуқи гирифтани дорад ва пешниҳоди даъво ба судҳо низ танҳо давлат дар симои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дорад. Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда судҳо даъвоҳо бо пешниҳоди ширкатҳои сохтмонӣ қабул ва баррасӣ намуда истодаанд, ки онҳо умуман ҳуқуқи пешниҳоди ин гуна даъвоҳо надоранд (чунки даъво барои бартараф намудани монеа ва кучонидани соҳибмулкони танҳо соҳибмулкони дигар дорад) ва чунин тартиб ба муқаррароти Конституция ва қонунгузори мурофиавӣ низ мутобиқ намебошад. Илова бар ин, судҳо соҳибмулкони манзили истиқоматиро бе додани дигар манзили истиқоматӣ кучонида истодаанд, ки чунин тартиб ва ё асос дар Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон ё қонунгузори дигар дида намешавад. Дар Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, умуман меъёри махсус оид ба асосҳои кучонидани соҳибмулкони манзили истиқоматӣ бе додани дигар манзили истиқоматӣ ҷой надорад, пас судҳо дар чунин ҳолатҳо ба қадом меъёр таъя мекарда бошанд, маълум нест.

Илова бар ин дар моддаи 32-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан дар бораи гирифтани молу мулкони танҳо барои «эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ»-ро пешбинӣ менамояд. Дар дар Кодекси маданияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, сухан дар бораи на танҳо «эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ», инчунин дар бораи «эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ ва давлатӣ» меравад, ки ин аз муқаррароти моддаи 32-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тафовут дошта, ҳангоми ҳуқуқтатбиқкунӣ нофаҳмиҳо ба вучуд овардани мумкин аст.

Ба андешаи мо мавҷуд будани чунин мавқеҳо, номутобикатиҳо, норасоҳои дар қонунгузорӣ ва таҷрибаи судӣ аз набудани таҳқиқотҳои махсус оид ба ин масъала ва

муайян нагардидани мафҳум ва моҳияти категорияи «розиғӣ» дар илми ҳуқуқшиносӣ мебошад. Чунки то ҳол мафҳум, аломатҳо ва хусусиятҳои чунин категорияи ҳуқуқи маданӣ ба мисли «розиғӣ» мавзӯи махсуси таҳқиқоти илмии мустақил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нагардидааст, гарчанде баъзе аз паҳлуҳои назариявӣ ва амалии он дар асарҳои олимони тоҷик, ба монанди Ойгензихт В.А. [13], Усмонов О.У. [21], Тағойназаров Ш.Т. [10], Исмоилов Ш.М., [4], Маҳмудов М.А. [10; 11], Раҳимзода М.З. [15], Муртазозода Ҷ.С. [12], Соҳибзода М.М. [19], дигар муаллифон [20] ва ғайраҳо мавриди омузиш ва таҳлил қарор дода шудаанд. Илова бар ин, истилоҳи «розиғӣ», дар қонунгузорию муосири Тоҷикистон ҳеле васеъ истифода шудааст. Аз ҷумла, истилоҳи «розиғӣ» дар ҚМ ҚТ, дар Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд- ҚЗ ҚТ), дар Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд- ҚО ҚТ), дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд- ҚТ ҚТ) ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳеле зиёд ба назар мерасанд.

Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ мафҳуми «розиғӣ» чунин маънидод шудааст: 1) иҷозат, ҷавоби мусбат ба дархост; 2) ҳамфикрӣ, умумияти нуктаи назар; 3) муносибати дӯстона, якдилӣ; 4) мутаносибӣ, созгорӣ омадааст [22]. Ҳамин тариқ, калимаи «розиғӣ» дар забони тоҷикӣ якҷанд маъно дорад. Ин ҳолат мавҷудияти тафовут дар мазмуни сермаъногии категорияи баррасишавандаро аз нуктаи назари танзими ҳуқуқи маданӣ муайян мекунад.

Воқеан, истилоҳи «розиғӣ» миқдори зиёди амалҳои гуногунтаркибро ифода мекунад. Равшан аст, ки доираи татбиқи розиғӣ дар ҳуқуқи маданӣ на фақат ифодаи иҷозатдиҳии иродаи иҷозат барои иҷрои ҳама гуна амал, балки дар баъзе мавридҳо розиғӣ маънои тасдиқи ба вучуд омадани оқибатҳои ҳуқуқии ғайр аз анҷоми муомилотро низ дорад ва дар баъзе маврид розиғӣ умуман маънои иҷозатро надорад. Дар ин маврид розиғӣ «метавонад ба амали дигарон ё амали худ шахсе, ки розиғии худро баён мекунад, дахл дошта бошад» [10; 11; 12; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21]. Ба ғайр аз ин, «розиғиро метавон ба ифодаи иродаи як шахс ё ифодаи

ба ҳам мувофиқ омадани иродаи якҷанд иштирокчии як тараф, ки манфиати муштарак доранд, кам кард» [10; 11; 12; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21].

Дар ҳолатҳои муқаррарнамудаи қонун барои анҷом додани аҳд розиғии субъекти ҳуқуқи маданӣ, ки дар аҳд иштирок намекунад (шахси сеюм) ё мақомоти шахси ҳуқуқи ё мақомоти давлатӣ ё шахрванд талаб карда мешавад (моддаи 189 ҚМ ҚТ). Бояд қайд кард, ки дар қонунгузорию ҷорӣ ҳолатҳои хеле зиёданд, ки зарурати гирифтани чунин розиғӣ вучуд дорад. Аз ҷумла, мутобиқи муқаррароти моддаи 325 ҚМ ҚТ иштирокдорони моликияти якҷоя, агар дар созишномаи онҳо тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад, молу мулки умумиро бо розиғии мутақобила соҳибӣ ва истифода мекунанд. Молу мулки тахти моликияти якҷоя қарордошта бо розиғии ҳамаи иштирокдорон ихтиёрдорӣ карда мешавад. Сарфи назар аз он ки кадоме аз иштирокдорон аҳд оид ба ихтиёрдорӣ молу мулкоро анҷом додааст, розиғии ҳамаи иштирокдорон дар назар дошта мешавад.

Ҳамин тавр, мутобиқи муқаррароти моддаи 35 ҚО ҚТ [1]. ҳуқуқи соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ қардани молу мулке, ки дар моликияти (якҷоя) ё муштарак зану шавҳар қарор дорад, танҳо бо розиғии мутақобилаи онҳо сурат мегирад. Ҳангоми аз ҷониби зан ё шавҳар анҷом додани муомилоти вобаста ба ихтиёрдорӣ молу мулки умумӣ чунин тасаввур мешавад, ки ӯ бо розиғии ҳамсари худ амал мекунад. Муомилоте, ки аз ҷониби яке аз ҳамсарон оид ба ихтиёрдорӣ молу мулки умумӣ анҷом дода шудааст, аз ҷониби суд қисман бо сабаби мавҷуд набудани розиғии ҳамсари дигар танҳо ҳангоме, ғайриқонунӣ эътироф мегардад, ки агар яке аз онҳо бо чунин талаб муроҷиат намояд ва танҳо дар сурати собит гардидани он, ки тарафи дигар аз муомилот огоҳ буд ё пешакӣ бояд норозӣ будани тарафи дигарро барои анҷом додани чунин муомилот медонист. Барои ба анҷом расонидани муомилот вобаста ба ихтиёрдорӣ қардани молу мулки ғайриманқул ва муомилоте, ки мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун тасдиқ ё қайди нотариалиро талаб мекунад, бояд розиғии пешакии аз тариқи идораи наториалии давлатӣ тасдиқшудаи зан ё шавҳар гирифта

шавад. Ҳамсаре, ки розигии дар идораи нотариалии давлатӣ тасдиқшудаи худро барои иҷрои аҳд надодааст, ҳуқуқ дорад дар қисми молу мулки ба худаш таалуқ дошта дар моликияти умумии якҷоя бекор кардани аҳдро талаб намояд, ё ҳамсар ҳуқуқ дорад ба андозаи ҳиссаи дар боло зикргардида аз маблағе, ки ҳамсараш аз фурӯши молу мулки ба даст овардааст, дар давоми се сол аз рӯзи огоҳ шудан аз чунин муомилот ё мебоист аз иҷрои чунин муомилот ё пардохти пули онро талаб намояд. Ё мутобиқи муқаррароти моддаи 57(1) КО ҚТ кӯдак ҳуқуқ дорад дар ҳалли ҳама гуна масъалаҳои оилавӣ, ки ба манфиатҳои ӯ дахл доранд, фикри худро озодона изҳор намояд, ҳамчунин дар рафти муурофияҳои судӣ иштирок кунад. Мақомоту ташкилотҳо, инчунин шахсони мансабдори онҳо, ки барои қабули қарор ваколатдор мебошанд, ҳангоми ҳалли масъалаҳои ба манфиатҳои кӯдак дахлдошта бояд фикри кӯдакero, ки метавонад ақидаҳои худро мустақилона ифода кунад, сарфи назар аз синну сол, ба назар гирифта, дар асоси манфиатҳои бехтарини кӯдак қарор қабул кунанд. Дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун мақомоти васоят ва парасторӣ ё суд метавонанд танҳо бо розигии кӯдаки аз синни даҳсола боло қарор қабул намоянд [1; 3; 27]. Инчунин, тибқи муқаррароти қисми 1 моддаи 27 КМ ҚТ ноболиғони аз чордаҳ то ҳаҷдаҳсола бо розигии хаттии намояндагони қонунии худ (падару модар, фарзандхондагон, парастор ва шахсони онҳоро ивазкунанда) аҳдхоеро, ки қонун иҷозат медиҳад, анҷом медиҳанд.

Мутобиқи банди 15 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 декабри соли 2004 таҳти рақами №11 «Дар бораи таҷрибаи судии аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии баҳсҳои вобаста ба безътибор донишани шартномаҳои хариду фурӯши хонаи истиқоматӣ (квартира)» [23], аҳди хариду фурӯши хонаи истиқоматӣ (квартира), ки аз ҷониби нолиғи аз 14 то 18-сола бидуни розигии волидайн, фарзандхондагон ё парасторони худ, дар ҳолате, ки чунин розигӣ мутобиқи моддаи 27 КМ ҚТ зарур мебошад, баста шудааст, мумкин аст бо даъвои волидайн, фарзандхондагон ё парасторон безътибор доништа шавад. Ё аз ҷониби қарздор

ба шахси дигар гузарондани қарз танҳо бо розигии кредитор иҷозат дода мешавад (қисми 1 моддаи 450 КМ ҚТ). Чунин мисолҳои хеле зиёд мебошанд.

Дар чунин ҳолатҳо шахси сеюм ё мақомоти дахлдор, ки розигии онҳо барои анҷом додани аҳд зарур аст, дар бораи розигӣ ё радди худ ба тарафи аҳд ё дигар шахси манфиатдор хабар медиҳад. Қарори дахлдори шахсе, ки розигӣ талаб мекунад, тибқи қонун бояд дар муҳлати мувофиқ огоҳ карда шавад. Бояд дар назар дошт, ки ин мафҳуми «муҳлати мувофиқ» баҳодихиро талаб мекунад, он дар қонун муқаррар нашудааст ва ба мақоми ҳуқуктатбиқкунанда ҳавола карда шудааст. Тартиби гирифтани чунин розигӣ дар қонунгузори қаблӣ номуқамал буд. Гарчанде ки дар бораи хусусият, шакл ва намудҳои розигӣ барои анҷом додани муомилот муқаррароти умумӣ вуҷуд надошта бошад ҳам, шумораи хеле зиёди қоидаҳои махсус мавҷуд буданд, ки зарурати гирифтани чунин розигиро пешбинӣ мекунанд.

Зарурати таваҷҷӯҳи бештар ба танзими ҳуқуқии гирифтани розигӣ барои анҷом додани аҳд чи тавре дар боло қайд намудем дар Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 баррасӣ шудааст. Ин ҳам вобаста ба он буд, ки қонунгузор ҳолатҳои зиёдеро медонад, ки дар онҳо эътибори аҳд аз он вобаста аст, ки оё ягон шахсе, ки иштирокчии ин аҳд нест, манфиати он ҳалалдор мешавад ё не. Аз ин рӯ, қонунгузори маданӣ бояд намудхоеро пешбинӣ намояд, ки розигӣ барои анҷом додани аҳд – пешакӣ ва минбаъда, муқаррар намудани талаботи аниқии розигӣ, пешбинӣ намудани шакле, ки бояд дар он розигӣ ба аҳд изҳор карда шавад ва оқибатҳои мавҷуд набудани розигии заруриро танзим менамояд (баҳсталабии аҳд) ё безътибор будани он нисбат ба шахсе, ки ба розигӣ ваколатдор аст, танзим карда шавад. Тавре қайд намудем, масъалаҳои зиёди он ҳангоми таҳия ва қабули КМ ҚТ ба назар гирифта шудаанд.

Аммо ба ин нигоҳ накарда баъзе аз масъалаҳои ҳалталаби категорияи розигӣ то ба охир ҳаллу фасли худро наётанд. Аз ҷумла, бояд гуфт, ки дар муқарраротҳои меъёрҳои қабулшуда умуман мазмуни чунин розигӣ ифшо мешаванд, вале дар бораи шакле, ки бояд чунин розигӣ дода шавад, на дар ҳама

ҳолат роҳи ҳалли худро ёфтааст. Инчунин, дар бораи субъектҳое, ки бояд розигӣ диҳанд ё гиранд, ба пуррагӣ маълумот чой надорад. Инчунин маълум нест, ки сухан дар бораи зарурати гирифтани розигӣ барои ҳар як аҳди шабех меравад ё оё имкон дорад, ки розигӣ барои анҷом додани аҳде як навъ имконпазир бошад.

Дар ин бора Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия аз 23 июни соли 2015 №25 «Дар бораи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани баъзе аз муқарраротҳои фасли 1 қисми якуми Кодекси маданияи Федератсияи Россия» [28] хеле муҳим мебошад. Аз ҷумла, дар бандҳои 54 ва 55 Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия аз 23 июни соли 2015 №25 шарҳ дода шудааст, ки «розигӣ ба аҳд метавонад бо ҳар роҳ ифода карда шавад, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун муқаррар кардааст. Дар хотир доштан зарур аст, ки сукут розигӣ ба анҷоми аҳд ба ҳисоб намеравад, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонун муқаррар кардааст.». Дар қарори зикргардидаи Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия муқаррароте шарҳ дода шудааст, ки он аз банди 4 моддаи 157 (1) Кодекси маданияи Федератсияи Россия бармеояд: «сукут розигӣ ба анҷоми аҳд ба ҳисоб намеравад», ки дар ин ҷо сухан дар бораи додани розигии шахси сеюм ба анҷом додани баҳс меравад. Мутаасифона чунин муқаррарот дар моддаи 189 КМ ҚТ чой дода нашудааст, ки он аз аҳаммият ҳолӣ набуда, барои пешгирии баъзе аз аҳдҳое, ки бо ин асос мавриди баҳс қарор дода мешаванд, заминаи ҳуқуқӣ шуда метавонист. Ҳол он, ки мутобиқи муқаррароти қисми 3 моддаи 172 КМ ҚТ: «Дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ ё созишномаи тарафҳо сукут ифодаи иродаи бастанӣ аҳд дониста мешавад.».

Чунин ба назар мерасад, ки ҳамаи ин масъалаҳо бояд дар қонунгузорӣ мушаххас карда шаванд, дар акси ҳол метавонад баҳсҳо дар мавриди гирифта шудани чунин розигӣ ва ба таври лозима анҷом додани он вучуд дошта бошанд. Гузашта аз ин, дар баъзе мавридҳо, ҳатто дар қонунгузори амалкунанда талаботи иловагӣ барои гирифтани чунин розигӣ пешбинӣ шудааст. Масалан, дар қисми 6 моддаи 85 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 март соли 2007 №237 «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» [2]. муқаррар шудааст,

ки дар қарор оид ба маъқул донистани аҳд, ки ба анҷом додани он манфиатдорӣ ҳаст, бояд шахси (шахсони) тарафи (тарафҳои) он, манфиатбаранда (манфиатбарандагон), нарх, мавзӯи аҳд ва дигар шартҳои муҳим зикр гарданд. Ҳангоми тасдиқ бояд аҳде, ки ба он розигӣ дода шудааст, аз ҷумла тарафҳои он, шартҳои муҳим ё тартиби муайян кардани онҳо муайян карда шаванд.

Қабл аз анҷоми аҳд розигӣ пешакии он метавонад бо ҳамон тарзе, ки дода шуда буд, бозхонда шавад. Аммо ҳуқуқи даст кашидан аз розигӣ метавонад тибқи қонун ё созишнома бо шахси ваколатдори додани розигӣ маҳдуд карда шавад. Шахсе, ки розигии худро бозхонд, хавфи оқибатҳои манфии молумулкиро, ки дар натиҷаи бозхонди розигӣ бармеояд, ба дӯш дорад.

Мутобиқи муқаррароти қисмҳои 4, 5 ва 6 моддаи 1285 КМ ҚТ даст кашидан аз мерос тавассути намоянда мумкин аст, агар дар ваколатнома барои ҳамин гуна дасткашӣ махсус ваколат пешбинӣ шуда бошад. Намояндагони қонунӣ ҳуқуқ надоранд аз мерос даст кашанд ё барои дасткашӣ аз мерос розигӣ диҳанд. Дасткашӣ аз мерос минбаъд бозхонд ё тағйир дода намешавад. Меросгир бо гузаштани муҳлати муқарраршуда ҳуқуқи даст кашидан аз меросро гум мекунад. Ӯ ин ҳуқуқро, ҳамчунин, то гузаштани муҳлати мазкур дар ҳолатҳои зерин гум мекунад, агар: - ба мақомоти нотариалии чойи кушода шудани мерос дар бораи қабули мерос ё додани шаҳодатномаи ҳуқуқ ба мерос ариза дода бошад; - меросро воқеан қабул карда бошад.

Агар шахси ваколатдори додани розигӣ ба аҳд ба дарҳости чунин розигӣ дар муҳлати муқаррарнамудаи қонун ё бо тартиби муқаррарнамудаи он ва дар сурати мавҷуд набудани чунин муҳлат – дар муҳлати оқилона ҷавоб надихад, тахмин карда мешавад, ки розигӣ ба бастанӣ аҳд рад карда шудааст. Ба ибораи дигар, дар чунин ҳолатҳо сукут розигӣ ба бастанӣ аҳд ё тасдиқи он ҳисоб намешавад. Дар ин ҳолат, бояд ба қоидаи муқаррароти моддаи 180 КМ ҚТ бояд диққат диҳем, ки «Хабарҳои дорой аҳаммияти ҳуқуқӣ» ном дорад. Мутобиқи он ариза, огоҳинома, хабарнома, талабот ё дигар хабарҳои дорой аҳаммияти ҳуқуқие, ки қонун ё аҳд бо онҳо оқибатҳои ҳуқуқи маданиро

барои шахси дигар вобаста менамояд, барои шахси мазкур аз лаҳзаи расондани хабари дахлдор ба он ё намояндааш ин гуна оқибатхоро фаро мерасонад. Хабар инчунин дар ҳолатҳое расондашуда ҳисоб меёбад, ки он ба қабулкунандаи хабар (унвонӣ) расида бошад, лекин бинобар ҳолатҳои ба унвонӣ вобаста хабар ба он супорида нашудааст ё унвонӣ бо хабар шинос нашудааст. Чунин қоидаҳои дар сурате татбиқ мешаванд, ки агар дар қонун ё шартҳои аҳд, ё одатҳо, ё таҷрибаи муносибатҳои мутақобилаи байни тарафҳо тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Дар адабиёти илмӣ танҳо чунин ҳолатҳои зарурати изҳори розигӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, ки дар он шахсе, ки иштирокчии муомила нест, ҳуқуқ дорад онро тасдиқ ё манъ кунад [17, 209]. Ҳамчунин намунаи розигии марбут ба амали худро, Мейер Д.И. чунин мисол меорад: «шахс бо маҷбуркунӣ, мактуби қарзӣ медиҳад ва барои бартараф кардани он ба суд муроҷиат мекунад, аммо дар рафти мувофиқи судӣ шахс аз рӯи қарзи ба ӯ пешниҳодшуда пардохтро анҷом медиҳад ё ҳадди аққал барои пардохт розигии худро изҳор мекунад - дар ин ҳолат эътироф ба даъво, ки беэтибор доништа шуданаш мумкин буд, эътибор мебахшад» [17, 161].

Ҳангоми таҳлили ин муқаррарот, мо метавонем хулосае барорем, ки мафҳуми розигӣ бисёрҷабҳа аст ва барои ишора ба як қатор амалҳои ҳуқуқи маданӣ истифода мешавад. Инчунин маълум аст, ки таҳлили розигӣ ба маънои қарори яқдилона таҳқиқоти мустақили илмиро тақозо мекунад, зеро дар ин ҳолат розигӣ на амали мустақили ҳуқуқӣ, балки натиҷаи фаъолияти ҳамоҳангшудаи якҷанд шахс ҳисобида мешавад. Дар доираи ин кор мо танҳо бо омӯзиши розигӣ, ки қонунгузори маданӣ ба маънои иҷозат, ҷавоби мусбӣ истифода мешавад, маҳдуд шуда, дар асоси нишон додани хусусиятҳои хоси он мафҳуми онро муайян мекунем.

Ҳангоми оғоз ба таҳлили розигӣ қайд кардан лозим аст, ки розигӣ ба монанди дигар ифодаҳои иродаи барои қонуни маданӣ аҳамияти калон дошта, ба тамоми хусусиятҳои ҳар як амали (аз ҷумла ғайриқонунӣ) мувофиқат мекунад, яъне «ихтиёран иҷрошуда, шакли ботинии ҳавасмандии фаъолияти ҳаракат, ки барои

ноил шудан ба натиҷаи муайян, ниҳой - ҳадаф пешбинӣ шудааст» [14, 209]. Воқеан, розигӣ одатан дар шакли амали фаъол ифода мешавад ва амали мақсаднок аст, яъне барои расидан ба ҳадафи мушаххас содир шудааст, илова бар ин, розигӣ дорои мазмуни ихтиёрӣ мебошад. Азбаски аломатҳои номбаршудаи розигӣ на аз рӯи хусусиятҳои шакли ҳуқуқи мафҳуми таҳқиқшаванда, балки аз рӯи моҳияти психологӣ он ҳамчун амали фаъол муайян карда мешавад, онҳоро ҳамчун ғайриҳуқуқӣ тавсиф кардан мумкин аст. Ҳарчанд шакл, хусусияти ихтиёрии розигӣ ва мақсаднок будани он натиҷаи танзими ҳуқуқӣ набошад ҳам, бо вучуди ин, аломатҳои номбаршударо ҳуқуқи маданӣ сарфи назар карда наметавонад. Баръакс, хусусиятҳои зикршудаи ғайриҳуқуқи розигӣ ҳамчун асоси таҳассуси ҳуқуқи он баромад мекунад. Аз ҷумла, омӯзиши самти ихтиёрӣ ва мақсадҳои иҷтимоӣ иқтисодии розигӣ шартӣ зарурӣ муқаррар намудани табиат ва мавқеи ҳуқуқи он дар низоми фактҳои ҳуқуқӣ мебошад.

Илова бар ин, дар адабиёти илмӣ аксар вақт мустақилияти ба ном амалҳои самарабахш асоснок карда мешаванд. Офаридани ашё ё асари бадеии нав бештар ба сифати мисоли амали фаъоли ин намуд оварда мешавад [26, 133-135]. Ба фикри мо, розигӣ ҳамчунин як намуди мустақили амали ҳуқуқи маданӣ мебошад, зеро он на танҳо бо хусусиятҳои умумии санади ҳуқуқи амали фаъол, балки бо як қатор хусусиятҳои мушаххас низ тавсиф мешавад. Аз ҷумла, аломати сеюми «ғайриқонунӣ»-и розигӣ мазмуни махсус дорад - шакли амали фаъол дорад. Мейер Д.И. дар мавриди шеваҳои изҳори розигӣ баҳс карда, қайд кард, ки «... розигии шахс гоҳе бо хомушӣ, бо набудани ихтилоф ба анҷом мерасад... ва дар ҷомеа ҳатто маъмулан мегӯянд, ки хомушӣ нишонаи розигӣ аст» [17, 160]. Равшан аст, ки дар қонунҳо мустаҳкам намудани ин қоида ҳамчун принсипи умумӣ ба устувории муомилоти маданӣ таъсири манфӣ мерасонад. Сукут розигии аҳд (шартнома) ё тасдиқи он ба ҳисоб намеравад» [24].

Инчунин, ҷолиби диққат аст, ки дар мавридҳои истисноӣ қонунгузорӣ аз ин қоидаи умумӣ дур шуда, ба субъект имкон медиҳад, ки розигии худро бо сукут баён кунад. Воқеан, «...вақте розигии шахс барои

амали қонунӣ он қадар аҳаммият дорад, ки танҳо ихтилофи ошқори шахс амалро аз байн мебарад ва бидуни ин амал иҷро ва эътибор доништа мешавад, сукутро метавон аломати розигӣ донист» [17, 161]. Масалан, мувофиқи қисми 3 моддаи 689-и КМ ҚТ, агар иҷорагир истифодаи молу мулкро баъди хотимаи муҳлати шартнома ҳангоми мавҷуд набудани норозигӣ аз тарафи иҷорадеҳ идома диҳад, шартнома бо ҳамон шартҳо ба муҳлати номуайян навшуда (моддаи 676 ҳамин Кодекс) ба ҳисоб меравад.

Чун қоидаи умумӣ розигӣ ҳам мисли ҳар амали дигар шакли ифодаи ҳудро дар амалҳои фаъол, мақсаднок меҷӯяд. Охир, «...барои ба ирода таъсир расондан ба муқаррар кардан, тағйир додан ё қатъи муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ зухуроти он зарур аст, ки ба воситаи он танҳо кас метавонад мазмун иродаро баҳо диҳад» [13; 24, 85]. Дар баъзе мавридҳо, қонун бевосита шаклро муайян мекунад, ки шахс бояд дар он иродаи иҷозатдиҳии ҳудро баён кунад.

Ҳамин тариқ, барои бастанӣ шартномаи суғуртаи шахсӣ, ки ба манфиати шахси суғурташуда нест, ӯ бояд розигии ҳудро ба бастанӣ чунин шартнома танҳо дар шакли хаттӣ баён кунад (қ. 5 моддаи 1047 КМ ҚТ). Барои он ки яке аз зану шавҳар муомилотро оид ба ихтиёрдорӣ молу мулки ғайриманкулро анҷом диҳад, розигии нотариалии зан ё шавҳарро гирифтани лозим аст (қ. 3 моддаи 35 КО ҚТ). Аммо чун қоидаи умумӣ қонун розигиро ба шакли мушаххас вобаста намекунад. Дар аксари мавридҳо субъекте, ки барои изҳори розигӣ ваколатдор аст, ҳуқуқ дорад онро дар ҳамон шакле анҷом диҳад, ки ба шахсони сеюм имкон медиҳад, ки муҳтавои чунин ифодаи иродаро дарк кунанд (дар шакли амали пешбинишуда, шифохӣ ё хаттӣ).

Яке аз хусусиятҳои муҳими ҳуқуқи розигӣ гуногунрангии заминаи ҳуқуқи он мебошад. Бояд қайд намуд, ки барои он ки касе бо иродаи яктарафаи худ тағйироти ҳуқуқӣ ворид карда тавонад, ки шахси дигарро ба он вобаста мекунад, бояд ваколати махсусе дошта бошад, ки дар асоси меъёри ҳуқуқӣ ё муносибатҳои ҳуқуқие, ки субъект дар он ифодаи яктарафаи иродаи ба шахсе мебошад, ки нисбат ба он ӯ ҳуқуқи ба амал

баровардани иродаи яктарафаи ҳудро дошта бошад.

Салоҳияти субъект оид ба изҳори розигӣ бештар ба муқаррароти қонун, ки дар меъёри ҳуқуқ пешбинӣ шудааст, асос меёбад. Аммо набояд фаромӯш кард, ки ба субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ қобилияти мустақилона танзим намудани амалиёти худ тавассути бастанӣ шартномаҳо ва содир намудани санадҳои яктарафаи иродаро ифодакунанда, дода шудааст. Ба ибораи дигар, дар доираи муқарраркардаи қонун ба субъектҳои ҳуқуқи маданӣ имконият дода мешавад, ки ҳуқуқи ҳудро «офаранд». Дар баробари ин, ҳамеша дар бораи озодии шартнома сухан рондан нодуруст мебуд, зеро қонунгузор ҳангоми бастанӣ аҳдҳои яктарафаи маданӣ кафолати озодиро низ таъмин менамояд.

Муқаррароти зикршуда, ба андешаи мо, на танҳо барои он навъҳои розигӣ, ки шакли ҳуқуқи аҳдро доранд, балки барои дигар изҳороти яқҷонибаи иҷозатдиҳандаи ирода низ дуруст аст. Вобаста ба ин, барои эътирофи эътибори ҳуқуқи чунин розигӣ, ки зарурати баёни он на бо меъёри қонун, балки бо созиши тарафҳо низ муайян карда мешавад, асосҳо мавҷуданд. Бояд гуфт, ки субъектҳои ҳуқуқи маданӣ аксаран аз озодии зикршудаи баёни яктарафаи иҷозати ирода истифода мебаранд. Таҷрибаи судӣ бисёр ҳолатҳоро медонад, ки имкони иҷрои амали ҳуқуқӣ аз ҷониби тарафҳо вобаста ба розигии субъекти муносибатҳои ҳуқуқи нисбӣ ё шахси сеюм дода мешавад.

Ҳамин тавр, эътибори ҳуқуқи розигӣ, масалан, шартӣ шартномавӣ эътироф карда мешавад, ки мувофиқи он тарафҳо уҳдадор мешаванд, ки маълумоти дар шартнома мавҷудбударо бе розигии тарафи дигар ифшо накунанд ё ба шахсони сеюм надиҳанд [25, 28]. Гайр аз ин, ба шартномаи иҷора дохил кардани шарт, ки ба иҷорагир имкон медиҳад, бо розигии иҷорадеҳ намуди иҷозати объекти иҷораро тағйир диҳад, қонунӣ доништа мешавад [25, 28].

Ҳамин тавр, розигӣ метавонад амали қонунӣ эътироф карда шавад, агар он ба қонун ё созишномаи тарафҳо, ки ба қонун асос ёфта бошад. Бояд гуфт, ки розигӣ амали яктарафа мебошад. Барои ба амал омадани таъсири ҳуқуқи алоқаманд, ифодаи муқобили ирода

аз ҷониби ягон субъект талаб карда намешавад. Розигӣ бояд танҳо ба тавачҷӯҳи шахсе расонида шавад, ки ҳуқуқи ухдадорихояш аз будан ӯ набудани он вобаста аст. Бо вучуди ин, аксар вақт чунин шахсони манфиатдор метавонанд якчанд нафар бошанд, масалан, агар барои бастанӣ шартнома аз ҷониби шахсони сеюм розигӣ додан зарур бошад.

Субъекте, ки ба аҳд аз ҷониби шахсони сеюм розигии худро баён мекунад, бинобар ҳолатҳои гуногун, чун қоида, танҳо бо яке аз тарафҳои робитаи ҳуқуқӣ дорад. Масалан, ноболиғони аз чордах то ҳаждахсола бо розигии хаттии намояндагони қонунии худ (падари модар, фарзандхондагон, парастор ва шахсони онҳоро ивазкунанда) аҳдро анҷом медиҳанд. Аҳди анҷомдодаи чунин ноболиғон, ки бе розигии намояндагони қонунии онҳо анҷом дода шудаанд, ҳангоми минбаъд онро хаттӣ маъкул донишани намояндагони қонунии онҳо боэътибор мебошанд. Ӯ корхонаи воҳиди давлатӣ бо ҳуқуқи пешбурди хоҷагӣ метавонад бо розигии молик ба сифати шахси ҳуқуқӣ корхонаи фаръиро бо тартиби пешбининамудаи қонун таъсис диҳад (моддаи 122 КМ ҚТ). Дар ин ҳолат шахси сеюм бо изҳори розигӣ, ҳамин тавр набудани ваколат ӯ қобилияти яке аз тарафҳои муносибатҳои ҳуқуқии нисбӣ, ки қонун муқаррар кардааст, ҷуброн мекунад.

Ҳамин тавр, яке аз асосҳои иштироки субъектҳои нисбатан қобилиятнок дар муомилоти маданӣ амали падари модар ва шахсони парастори онҳо мебошад, ки мо аллақай мисоли онро зикр намудем. Падари модар ва ӯ шахсони парастор бо амали худ розигӣ медиҳанд ва бо ин, гӯё қобилияти ҳуқуқии ноболиғро пурра мекунад. Мавҷуд набудани чунин механизми пур қардани қобилияти ҳуқуқӣ боиси имконнопазирии амал қардан дар муносибатҳои ҳуқуқии маданӣ барои қисми зиёди субъектҳои ҳуқуқ мегардад [7; 8].

Шахсе, ки аз ҷониби ӯ розигии ӯ зарур аст, нисбат ба ҳамтои худ хатари камтар дорад. Баъд аз ҳама, чунин субъект, чун қоида, дорои воситаҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки имкони дарҳости розигии нопадидро фароҳам меорад ва ба ин васила мазмуни аҳдро пурра мегардонад. Аён аст, ки тарафи муқобил аз

ҳама гуна имкони таъсиррасонӣ ба субъекти ваколатдори изҳори розигӣ маҳрум аст, бинобар ин, тавачҷӯҳи он ба дарки шахсии баёни иҷозати ирода ниҳоят баланд аст. Вобаста ба ин, ба мақсад мувофиқ ба назар мерасад, ки шахси ваколатдор вазифадор карда шавад, ки дар бораи розигии қомил на ба ягон тарафи муомила, балки ба шахсе, ки ӯ бо он робитаи ҳуқуқӣ надорад, хабар диҳад. Дигар ашхос бояд дар бораи розигӣ танҳо дар сурате огоҳ карда шаванд, ки онҳо ба донишани ин амал манфиатнокии худро нишон диҳанд.

Инчунин бояд гуфт, ки розигӣ як амали иловагӣ мебошад. Ҳатто Мейер Д.И. қайд кардааст, ки «...барои он ки розигӣ ҳамчун амали ҳуқуқӣ эътироф карда шавад, зарур аст, ки он шартӣ қонунӣ будани ҳама гуна амали дигар бошад» [17, 161]. Дар воқеъ, розигӣ ҳамчун амали мустақили ҳуқуқӣ, танҳо дар робита ба амали дигари ҷудогона зоҳир мешавад. Дар алоҳидагӣ аз санади тасдиқшуда розигӣ маънои мустақили ҳуқуқӣ надорад. Дар ин хусус Рожкова М.А. дуруст қайд мекунад, ки «...бидуни боиси ҳаракати муносибатҳои ҳуқуқӣ, вале амали мобайнии ҳуқуқӣ буда, розигӣ дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ӯ шартнома шартӣ хатмии бастанӣ шартнома буда, он ҳамчун унсур зарурии таркиби ҳуқуқӣ амал мекунад» [16, 140-141].

Хусусияти дигари розигӣ соддагии моҳиятии он аст. Ҳангоми изҳори иҷозати ирода субъект метавонад амали тарафи дигарро (тарафҳоро) танҳо дар шакле, ки онҳо дар нақша гирифтаанд ӯ аллақай содир карда шудаанд, тасдиқ намояд. Аз ин рӯ, мазмуни семантикии розигӣ як қарори оддӣ ва яқхелаи қабул ва тасдиқи тартиби пешниҳодшудаи иҷрои амалҳо мебошад. Ба ибораи дигар, мундариҷаи розигӣ ба ҷавоби оддитарин коҳиш дода мешавад: «ҳа». Мисли қабул, розигие, ки имкон медиҳад, ки амал дар шароитҳои гуногун аз шартҳои дарҳостшуда ӯ аллақай иҷрошуда анҷом дода шавад, боиси ба вучуд омадани оқибатҳои ҳуқуқии пешбининамудаи он намегардад.

Бо вучуди ин, бояд ба назар гирифт, ки мувофиқи моддаи 509 КМ ҚТ, ҷавоб дар хусуси розигӣ ба бастанӣ шартнома бо шартҳои дигар аксепт ҳисобида намешавад. Чунин ҷавоб радди аксепт эътироф гардида,

ҳамзамон, офертаи нав эътироф мешавад. Розигӣ бо шартҳои дигар, баръакс, субъектеро, ки онро ба ҳеҷ ваҷҳ баён кардааст, маҷбур намекунад. Чунин ифодаи ирода ба комилан ва бечуну чаро рад кардани маъқул донишани амалиёти андешидашуда ё ба нақша гирифташуда баробар аст.

Ҳамин тариқ, мафҳуми розигӣ аз шумораи назарраси аломатҳои гуногунҷабҳа иборат аст. Баъзе хусусиятҳои муҳимтарини розигӣ, гарчанде ки барои танзими ҳуқуқи маданӣ аҳаммияти калон доранд, аммо ба он вобаста нестанд, зеро онҳо пайдоиши сирф равонӣ доранд. Хусусиятҳои дигари розигӣ бошад, баръакс, танҳо бо шакли ҳуқуқи мафҳуми омӯхташаванда муайян карда мешаванд. Ҳамзамон маҷмӯи хусусиятҳои таҳқиқшуда имкон медиҳанд, ки розигӣ ҳамчун навъи мустақили амали ҳуқуқӣ тавсиф карда шавад. Азбаски назарияи муосир ба мо имкон намедиҳад, ки мавқеи категорияи баррасишаванда дар низоми фактҳои ҳуқуқӣ муқаррар карда шавад, розигиро ҳамчун шакли махсуси ҳуқуқӣ муайян кардан мумкин аст.

Дар ниҳоят, Красавчиков О.А. қайд кардааст, ки шаклҳои ҳуқуқӣ бояд на танҳо чунин падидаҳои ҳаёти ҳуқуқӣ ба монанди «шахси ҳуқуқӣ» ё намудҳои гуногуни муносибатҳои ҳуқуқӣ, балки амалҳои ҳуқуқи субъектҳои ҳуқуқи маданиро низ дар бар гиранд [7;8]. Аз нигоҳи воқеӣ, розигӣ ҷуз ҷавоби тасдиқ чизе нест. Азбаски чунин тасдиқ ба амалҳои ҳуқуқӣ дахл дорад, ҳуқуқи маданӣ онро ба раванди танзим ҷалб намуда, ба мазмуни ибтидоии иҷтимоӣ иқтисодӣ шакли васеъи ҳуқуқӣ медиҳад.

Ҳамин тавр, меъёрҳои ҳуқуқӣ ҳолатҳои мушаххаси зарурати додани розигиро муқаррар намуда, ба шакл ва тартиби додани он талаботи гуногун пешниҳод мекунад [18]. Аммо, сарфи назар аз гуногунии навъҳои ифодаи иҷозатдиҳандаи ирода, шакли ҳуқуқи розигӣ ҳамеша бетағйир мемонад, ки аз мавҷудияти шумораи зиёди аломатҳо ва хусусиятҳои бетағйирнашуда шаҳодат медиҳад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло розигӣ бояд ҳамчун шакли ҳуқуқи якҷонибаи тасдиқи амали ҳуқуқи шахсонӣ сеюм дар асоси қонун ё шартнома муайян карда мешавад. Чунин ба назар мерасид, ки дар

асоси гуфтаҳои боло ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки тамоми амалиёти ҳуқуқӣ, бе истисно, шакли ҳуқуқӣ доранд. Аммо, хулосаи зикршуда нодуруст аст. Бисёр санадҳои фаъолият вучуд доранд, ки шакли ҳуқуқӣ надоранд, ки аҳаммияти онҳо барои ҳуқуқи маданӣ бешубҳа аст. Яке аз мисолҳои зиёди чунин амалҳои «бешакл» ин аст, ки субъекти манфиатдор аз шахси ваколатдори баёни он розигӣ талаб мекунад. Тартиби пешниҳоди чунин талаботро ягон санади меъёрии ҳуқуқӣ танзим намекунад.

Ба андешаи мо:

- қоидаҳои зикргардида, агар дар қонун ё дигар санади ҳуқуқӣ тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, татбиқ мешаванд;

- агар розигии шахси сеюм, мақомоти шахси ҳуқуқӣ ё мақомоти давлатӣ ё мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ барои анҷом додани аҳд зарур бошад, пас шахси сеюм ё мақомоти дахлдор бояд ба шахсе, ки дархост кардааст, хабар диҳад;

- дар розигии пешакӣ барои анҷом додани аҳд бояд мавзӯи аҳд, ки ба он розигӣ дода мешавад, муайян карда шавад. Ҳангоми розигии минбаъда бояд аҳде, ки ба он розигӣ дода шудааст, нишон дода шавад.

Барои мақсади таҳияи мафҳуми «роzigӣ» бояд хусусиятҳои сеюм, ки ба он хосанд, ҷудо кардан лозим аст:

1. Розигӣ факти ҳуқуқие мебошад, ки дар баробари дигар фактҳои ҳуқуқӣ боиси оқибатҳои ҳуқуқӣ мегардад ва баъзан розигӣ ҳамчун факти ҳуқуқи худмухтор баромад мекунад.

2. Розигиро шахсе, ки субъекти беруна мебошад, ба амали ба нақша гирифташуда ё анҷомдодашуда баён мекунад (аз рӯи мавзӯи ҳуқуқи маданӣ, субъекти соҳаи дигари ҳуқуқ ё мақоми шахси ҳуқуқӣ).

3. Розигӣ ба амалҳои ғайриқонунии содиршуда ва ё дар оянда анҷом ёфта, дода намешавад.

Ҳамин тавр, пешниҳод менамоем, ки розигӣ ҳамчун факти ҳуқуқӣ дар шакли амал ё беамалии (сукут) аз ҷониби мақомоти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, мақоми шахси ҳуқуқӣ ифодаёфта, ки аз тасдиқи аҳд ё шартнома ё амали дигари ҳуқуқи субъекти ҳуқуқи маданӣ иборат аст, муайян карда шавад.

Розигӣ дар шакли амали қонунӣ ифодаи фарқ мекунад. Розигӣ дар шакли хомӯшӣ аз ирода буда, ҳам аз аҳд ва ҳам аз санади рӯи моҳияти ҳуқуқии худ беамалии қонунӣ маъмури (намуди маҳсули санади ҳуқуқӣ) мебошад.

СУЩНОСТЬ КАТЕГОРИИ «СОГЛАСИЕ» ПРИ ИЗЪЯТИ СОБСТВЕННОСТИ И ПРАВА ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Ключевые слова: Конституция; гражданское право; согласие; понятие; элементы; сделки; договор; третьи лица; законодательства; имущества; компенсация ущерба; государственные органы; землепользователь.

Аннотация: В статье рассматривается категория «согласие» в Конституции Республики Таджикистан и законодательстве Таджикистана. Авторы отмечают, что категория «согласие» в законодательстве Таджикистана в ряде случаев отличается от определения, данного в Конституции, что в определенной степени ограничивает имущественные права граждан. В частности, отмечается, что имущество человека для нужд общества может быть изъято государством только на основании закона и с согласия собственника, с выплатой его полной стоимости, и в таких случаях возмещение ущерба, причиненного лицу в результате незаконных действий органов государственной власти, общественных объединений, политических партий, иных юридических или физических лиц, в соответствии с законом осуществляется за их счет. Однако Гражданский кодекс Республики Таджикистан и Земельный кодекс Республики Таджикистан выходят за рамки положений Конституции Республики Таджикистан и регулируют вопрос в ином порядке, в случае несогласия собственника вопрос рассматривает судом с определением цены имущества путем назначения строительно-имущественной экспертизы, собственника выселяют без предоставления другого места жительства, что, безусловно, по мнению авторов, противоречит нормам Конституции Республики Таджикистан. Также в статье определено понятие категории «согласие» и характеристика его признаков.

Бабаджонзода Исрофил Хусейн - заведующий отделом теоретических проблем современного государства и права Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор. Электронная почта: Email: bobojonov_i@mail.ru.

Шерова Мехрангез Абдувалиевна - заведующий отделом теоретических проблем государства и современного права Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. Email: sherovamehrangez@mail.ru.

THE ESSENCE OF THE CATEGORY “CONSENT” WHEN WITHDRAWAL OF PROPERTY AND LAND USE RIGHTS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Key words: Constitution; civil law; consent; concept; elements; transactions; agreement; third parties; legislation; property; compensation for damage; government bodies; land user.

Annotation: The article examines the category of “consent” in the Constitution of the Republic of Tajikistan and the legislation of Tajikistan. The authors note that the category of “consent” in the legislation of Tajikistan in a number of cases differs from the definition given in the Constitution, which to a certain extent limits the property rights of citizens. In particular, it is noted that a person’s property for the needs of society can be seized by the state only on the basis of the law and with the consent of the owner, with payment of its full value, and in such cases, compensation for damage caused to the person as a result of illegal actions of state authorities, public associations, political parties, other legal entities or individuals, in accordance with the law, is carried out at their expense. However, the Civil Code of the Republic of Tajikistan and the Land Code of the Republic of Tajikistan go beyond the provisions of the Constitution of the Republic of Tajikistan and regulate the issue in a different manner; if the owner disagrees, the issue is considered by the court with determination of the price of the property by appointing a construction and property examination, the owner is expelled

without providing another place of residence, which, of course, according to the authors, contradicts the norms of the Constitution of the Republic of Tajikistan. The article also defines the concept of the category “consent” and the characteristics of its features.

Bobojonzoda Isrofil Hussein - Head of the Department of Theoretical Problems of Modern State and Law of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bakhovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor. Email: bobojonov_i@mail.ru.

Sherova Mehrangez Abduvalievna - Head of the Department of Theoretical Problems of State and Modern Law, Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bakhavaddinov, National Academy of Sciences of Tajikistan. Email: sherovamehrangez@mail.ru.

Рӯйхати адабиётҳо:

1. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, №22, мод. 303; с. 2006, №4, мод. 196; с. 2008, №3, мод. 201; с. 2010, №7, мод. 546; с. 2011, №3, мод. 177, №12, мод. 855; с. 2013, №3, мод. 195; с. 2015, №11, мод. 960; с. 2016, №3, мод.143) (Қонуни ҶТ аз 29.04.2006 № 183, аз 20.03.2008 № 382, аз 21.07.2010 № 613, аз 25.03.2011 № 710, аз 26.12.2011 № 791, аз 19.03.2013 № 952, аз 23.11.2015 № 1239, аз 15.03.2016 № 1290, аз 14.11.2016 № 1365, аз 24.02.2017 № 1395, аз 03.01.2024, № 2030, аз 03.01.2024, № 2031.
2. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2007, №3, мод. 170; с. 2008, №10, мод. 812; с. 2009, № 5, мод. 318, №7-8, мод. 496; с. 2010, №1, мод. 9, №12, қ. 1, мод. 816; с. 2011, №12, мод. 844; с. 2016, №11, мод. 890.
3. Анушервони И., Шамсиддинзода И.Б. Ҳуқуқи кӯдак ба изхори фикри худ. Маҷалаи Қонунгузорӣ. №4 (40), Душанбе, 2020 октябр-декабр. –С. 48-52.
4. Исмоилов Ш.М. Ҳуқуқи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон.
5. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2016.
6. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. 501с.
7. Красавчиков О. А. Категорияҳои илми ҳуқуқи шаҳрвандӣ: асарҳои интихобшуда. М.: Оиннома, Соли 2005. Т.2. 492с. Саҳ. 18.
8. Красавчиков О.А. далелҳои Ҳуқуқӣ дар ҳуқуқи шаҳрвандии шӯравӣ. М., соли 1958. 183с.
9. Кроз М. К. шахси Сеюм дар ӯҳдадорӣ: Dis. ... канд. ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. М., 2004. -169. Саҳ.37.
10. Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобочонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Тафсири Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон. (қисми якум). –Душанбе, «ЭР-граф», 2010. - 1000с.
11. Маҳмудов М.А., Худоёров Б.Т. Тафсири Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: «ЭР-граф», 2015. - 415с.
12. Муртазозода Ҷ.С. Танзими ҳуқуқи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар Тоҷикистон: таҳқиқоти маданӣ-ҳуқуқӣ. –Душанбе: «Полиграф-групп», 2021. - 312с.
13. Ойгензихт В.А. асарҳои Интихобшуда. Душанбе: Типографияи ТНУ, 2019. 740с.
14. Луғати психологӣ / таҳрири умумии П.С. Гуревич. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007. 800с. Саҳ. 209.
15. Раҳимов М. З.асарҳои Интихобшуда. Душанбе, Бухоро, 2014. 638с.; Ҳуқуқӣ то Эрикистони муосир (Ма Ермуаи мақолаҳои илмӣ).Қисми 2. / Зериҳо таҳрири доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори Раҳимзода М. З. Душанбе, Андалеб-Р, 2015. 528с.С. 4-40.
16. Рожкова М. А. Назарияи далелҳои ҳуқуқи ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва мурофиавӣ: мафҳумҳо, таснифҳо, асосҳои ҳамкорӣ: Дис. ... доктор ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. М., соли 2010. 418с. Саҳ. 209.
17. Ҳуқуқи шаҳрвандии русия. Дар 2 қисм: тибқи нашри 8-уми ислоҳшуда ва иловашуда, соли 1902. Қисми 1 / Мейер Д. И.; Редкол. :м В.С., Козлова Н.В., Корнеев С. М., Кулагина Е. В., Панкратов П. А., Суханов Е. А. М.: Статут, 1997. - 290 с.
18. Рябов А.Е. далелҳои Ҳуқуқӣ дар механизми танзими ҳуқуқӣ: Дис. ... канд. ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. М., 2004. 204с. Саҳ. 78.

19. Соҳибзода М.М., Шерзода Б.С. Падидаҳои нави ҳуқуқи маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография: нашри аввал. //Зер таҳрири Ғаюрзода Ш.К. –Душанбе: «Мехроҷ-граф», 2023. -448с.
20. Тафсири Кодекси мурофиавии граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, «ЭР-граф», 2013. - 784с.
21. Усмонов О. Никоҳ, оила, ахлоқ ва қонун. (нашри 2-ум бо ислоҳу иловаҳо). Душанбе, Ирфон, 1994. - 160с.
22. Фарҳанги забони тоҷикӣ
23. Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2022. - 353с.
24. Шахматов В. П. мушкилоти Асосии фаҳмиш аз рӯи ҳуқуқи шаҳрвандии шӯравӣ ба миён омаданд: Дисс. канд канд. ҳуқуқшинос. илм. Свердловск, соли 1951. 282с.
25. Яковлев В. Ф. Иқтисод. Ҳуқуқ. Суд. М., соли 2003. 596с.С. 28.
26. Якушев П.А. санадҳо ва муқаррароти Ҳуқуқсоз дар механизми танзими ҳуқуқӣ: Дисс. канд канд. ҳуқуқшинос. илм. М., 2004. 165с.С. 133-135.
27. <https://mmk.tj/content/> (санаи муроҷиат 4.04. 24).
28. <https://www.consultant.ru> (санаи муроҷиат 4.04. 24).

Список литературы:

1. Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан 1998, №22, мод. 303; С. 2006, №4, мод. 196; С. 2008, №3, мод. 201; С. 2010, №7, мод. 546; С. 2011, №3, мод. 177, №12, мод. 855; С. 2013, №3, мод. 195; С. 2015, №11, мод. 960; С. 2016, №3, мод.143) (Закон РТ от 29.04.2006 г. № 183, от 20.03.2008 г. № 382, от 21.07.2010 г. № 613, от 25.03.2011 г. № 710, от 26.12.2011 г. № 791, от 19.03.2013 г. № 952, от 23.11.2015 г. № 1239, от 15.03.2016 № 1290, с 14.11.2016 № 1365, с 24.02.2017 № 1395, с 03.01.2024, № 2030, с 03.01.2024, № 2031.
2. Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2007, №3, мод. 170; С. 2008, №10, мод. 812; С. 2009, № 5, мод. 318, №7-8, мод. 496; С. 2010, №1, мод. 9, №12, С. 1, мод. 816; С. 2011, №12, мод. 844; С. 2016, №11, мод. 890.
3. Анушервони., Шамсиддинзода.Б. Право ребенка на самовыражение. Законодательный Орган. №4 (40), понедельник, 2020 октябрь-декабрь. –С. 48-52.
4. Ш. Исмоилов.М. Земельный участок Республики Таджикистан.
5. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе, 2016.
6. Культурный кодекс Республики Таджикистан. Душанбе, 2023. 501с.
7. Красавчиков. А. Категория науки гражданского права: избранные произведения. М.: Устав, 2005 Год. Т.2. 492с. - Да. 18.
8. Красавчиков.А. правовые аргументы в советском гражданском праве. М. в 1958 году. 183с.
9. Кроз М. К. третье лицо в обязательстве: Dis. ... канд. юрист. научные исследования. М., 2004. -169. - Да.37.
10. Махмудов М.А., Тагойназаров Ш.Т. Бободжонов.Х., Бадалов Ш.К. Толкование Гражданского кодекса Республики Таджикистан. (часть первая). - Душанбе, "ЭР-граф", 2010. - 1000с.
11. Махмудов М.А., Худоеров Б.Т. Толкование Семейного кодекса Республики Таджикистан. - Душанбе: "ЭР-граф", 2015. - 415с.
12. Муртазозода Дж.С. Правовое регулирование дехканского (фермерского) хозяйства в Таджикистане: культурно-правовые исследования. - Душанбе: "Полиграф-Груп", 2021. - 312с.
13. Ойгензихт В.А. избранные работы. Душанбе: типография ТНУ, 2019. 740с.
14. Психологический словарь / Общая редакция п.С. Гуревич. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007. 800с. - Да. 209.
15. Рахимов М. 3.избранные работы. Душанбе, Бухара, 2014. 638с. В исламе.Часть 2. По словам доктора юридических наук, профессора Рахимзода М. 3. Душанбе, Андалеб-Р, 2015. 528с.С. 4-40.

16. Рожкова М. А. Теория правовых доказательств гражданского и процессуального права: понятия, классификации, основы взаимодействия: Дис. ... доктор юридических наук. научные исследования. М. в 2010 году. 418с. - Да. 209.
17. Гражданское право России. В 2 частях: по 8-му исправленному и дополненному изданию, 1902 года. Часть 1 / Мейер Д. И.; Редкол. м В.С., Козлова Н.В., Корнеев С. М., Кулагина Е. В., Панкратов П. А., Суханов Е. А. М.: Статут, 1997. - 290 с.
18. Рябов А.Е. правовые аргументы в механизме правового регулирования: Дис. ... канд. юрист. научные исследования. М., 2004. 204с. - Да. 78.
19. Самбзода М.М., Шерзода Б.С. В этом и заключается загвоздка: в этом и заключается загвоздка: в этом и заключается загвоздка: в этом и заключается загвоздка. /Он-правопреемник.К. - Душанбе: "Мехрадж-граф", 2023. -448с.
20. Толкование Гражданского процессуального кодекса Республики Таджикистан. - Душанбе, "ЭР-граф", 2013. - 784с.
21. Усмонов О. Брак, семья, мораль и закон. (2-е издание с исправлениями и дополнениями). Душанбе, Ирфан, 1994. - 160с.
22. Культура таджикского языка
23. Постановления Пленума Верховного Суда Республики Таджикистан. Душанбе, 2022. - 353с.
24. Шахматов В. П. Основные проблемы понимания возникли по советскому гражданскому праву: Дис. не только. юрид. науч. Свердловск, 1951. -282с.
25. Яковлев В. Ф. Экономика. Право. Суд. М., 2003. – 596с. - С. 28.
26. Якушев П. А. Правообразующие акты и положения в механизме правового регулирования: Дис. не только. юрид. науч. М., 2004. – 165с. -С. 133 - 135.
27. <https://mmk.tj/content/> (дата обращения 4.04. 24).
28. <https://www.consultant.ru> (дата обращения 4.04. 24).

List of literature:

1. Majlisi Namoyandagon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan 1998, No.22, mod. 303; S. 2006, No.4, mod. 196; S. 2008, No.3, mod. 201; S. 2010, No. 7, mod. 546; S. 2011, No. 3, mod. 177, No. 12, mod. 855; p. 2013, No. 3, mod. 195; p. 2015, No. 11, mod. 960; p. 2016, No. 3, mod.143) (Law of the Republic of Tatarstan dated 04/29/2006 No. 183, dated 03/20/2008 No. 382, dated 07/21/2010 No. 613, dated 03/25/2011 No. 710, dated 12/26/2011 No. 791, dated 03/19/2013 No. 952, dated 11/23/2015 No. 1239, dated 11/15/2016 No. 1290, from 11/14/2016 No. 1365, from 02/24/2017 No. 1395, from 03.01.2024, No. 2030, from 03.01.2024, No. 2031.
2. Majlisi Namoyandagon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan 2007, No.3, mod. 170; p. 2008, No. 10, mod. 812; p. 2009, No. 5, mod. 318, No.7-8, mod. 496; p. 2010, No. 1, mod. 9, No. 12, p. 1, mod. 816; p. 2011, No.12, mod. 844; p. 2016, No.11, mod. 890.
3. Anushervoni., Shamsiddinzoda.B. The child's right to self-expression. The Legislative Body. No.4 (40), Monday, 2020 October-December. – Pp. 48-52.
4. Sh. Ismoilov.M. Land plot of the Republic of Tajikistan.
5. The Constitution of the Republic of Tajikistan. Dushanbe, 2016.
6. Cultural Code of the Republic of Tajikistan. Dushanbe, 2023. 501с.
7. Krasavchikov. A. Category of the science of civil law: selected works. M.: Charter, 2005. Vol.2. 492s. - Yes. 18.
8. Krasavchikov.A. legal arguments in Soviet civil law. M. in 1958. 183с.
9. Kroz M. K. the third person in the obligation: Dis. ... cand. lawyer. scientific research. M., 2004. -169. - Yes.37.
10. Makhmudov M.A., Tagoinazarov Sh.T. Bobojonov.Kh., Badalov Sh.K. Interpretation of the Civil Code of the Republic of Tajikistan. (part one). - Dushanbe, "ER-graf", 2010. - 1000s.
11. Mahmudov M.A., Khudoerov B.T. Interpretation of the Family Code of the Republic of Tajikistan. - Dushanbe: "ER-graf", 2015. - 415s.

12. Murtazozoda J.S. Legal regulation of dehqan (farming) economy in Tajikistan: cultural and legal studies. - Dushanbe: Polygraph Group, 2021. - 312c.
13. Eugenzicht V.A. selected works. Dushanbe: TNU printing House, 2019. 740s.
14. Psychological dictionary / General edition P.S. Gurevich. M.: OLMA Media Group, 2007. 800s. - Yes. 209.
15. Rakhimov M. Z. selected works. Dushanbe, Bukhara, 2014. 638c. In Islam. Part 2. According to the Doctor of Law, Professor Rahimzod M. Z. Dushanbe, Andaleb-R, 2015. 528s. P. 4-40.
16. Rozhkova M. A. Theory of legal evidence of civil and procedural law: concepts, classifications, fundamentals of interaction: Dis. ... Doctor of Law. scientific research. M. in 2010. 418c. - Yes. 209.
17. Civil law of Russia. In 2 parts: according to the 8th revised and expanded edition, 1902. Part 1 / Meyer D. I.; Editors :M. V.S., Kozlova N.V., Korneev S. M., Kulagina E. V., Pankratov P. A., Sukhanov E. A. M.: Statute, 1997. - 290 p.
18. Ryabov A.E. legal arguments in the mechanism of legal regulation: Dis. ... cand. lawyer. scientific research. M., 2004. 204s. - Yes. 78.
19. Sambzoda M.M., Sherzoda B.S. This is the rub: this is the rub: this is the rub: this is the rub. /He is the legal successor.K. - Dushanbe: "Mehraj-graf", 2023. -448c.
20. Interpretation of the Civil Procedure Code of the Republic of Tajikistan. - Dushanbe, "ER-graf", 2013. - 784s.
21. Usmonov O. Marriage, family, morality and law. (2nd edition with corrections and additions). Dushanbe, Irfan, 1994. - 160s.
22. Culture of the Tajik language
23. Resolutions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan. Dushanbe, 2022. - 353c.
24. Shakhmatov V. P. The main problems of understanding arose in Soviet civil law: Dis. not only. Jurid. scientific. Sverdlovsk, 1951. -282s.
25. Yakovlev V. F. Economics. Right. Court. M., 2003. – 596s. - p. 28.
26. Yakushev P. A. Law-forming acts and provisions in the mechanism of legal regulation: Dis. not only. Jurid. scientific M., 2004. – 165s. -pp. 133 - 135.
27. <https://mmk.tj/content/> (accessed 4.04. 24).
28. <https://www.consultant.ru> (accessed 4.04.24).

УДК: 347.447.51

Додозода Абдуманон Махсуд,
унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи
ба номи А.Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон.

Email: dodozoda a_@mail.ru

Тел.:(+992)933-13-07-64

ГУНОҲ ҲАМЧУН ҲОЛАТ, ТАВАККАЛ ВА УНСУРИ ҶАВОБГАРӢ ДАР МУНОСИБАТҲОИ ШАРТНОМАВӢ

Калидвожаҳо: Гуноҳ; ҷавобгарии маданӣ; ҳолат; таваккал; унсурҳои ҷавобгарӣ; ҷавобгарии шартномавӣ ва ғайришартномавӣ; ухдадориҳо; иҷрои ухдадориҳо; зиён; ҷарима; ғайриқонунӣ соҳибкорӣ.

Аннотатсия: Дар мақола суҳан дар бораи гуноҳ ҳамчун шартӣ умумӣ барои ҳама шаклҳои ҷавобгарии шартномавӣ баррасӣ мешавад. Қайд мегардад, ки гуноҳ, чун қоида, дар ҳама ҳолатҳо ҳамчун шартӣ асосии ҷавобгарии шартномавӣ баромад мекунад ва чун қоида, дар қонун ё шартнома ҳолатҳои ба миён омадани ҷавобгарӣ бе мавҷуд будани гуноҳ низ пешбинӣ шуда метавонад. Асоснок карда мешавад, ки таваккал бо ҳеҷ вачҳ асоси ба миён омадани ҷавобгарии маданӣ-ҳуқуқӣ гардида наметавонад, чунки, таваккал ин амал барои муваффақият мебошад. Агар дар натиҷаи таваккал зарар ба вучуд ояд, пас дар ин ҳолат истилои таваккал аз байн рафта, ҷои ӯро гуноҳ ишғол мекунад.

Дар қонунгузори мадания Тоҷикистон гуноҳ ҳамчун шартӣ умумӣ барои ҳама шаклҳои ҷавобгарии шартномавӣ баррасӣ мешавад, зеро чунин шаклҳо, ҷазо барои ҳуқуқвайронкунии маданӣ мебошанд.

Дар қонуни маданӣ ҷавобгарӣ барои вайрон кардани ухдадори шартномавӣ метавонад дар се шакл сураат гирад: 1) ҷуброни зарар; 2) руёнидани ноустуворона; 3) пардохти ғоиз барои вайрон кардани ухдадориҳои пулӣ.

Дар илми ҳуқуқшиносии маданӣ ихтилофе вучуд надорад, ки барои ҷуброни зиён ё ситонидани ҷарима, чун қоидаи умумӣ, гунаҳкорӣ шартӣ ҳатмӣ барои ҷавобгарӣ мебошад. Аммо дар бораи зарурати муқаррар намудани гунаҳкорӣ ҳамчун шартӣ ҷавобгарӣ дар шакли пардохти ғоизҳо барои иҷро накардани ухдадориҳои пулӣ мутобиқи м. 456 Кодекси мадания Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд-КМ ҚТ) баъзе масъалаҳоро ба миён меорад. Зеро, меъёрҳои Кодекси маданӣ, ки ҷавобгариро барои ғайриқонунӣ истифода бурдани маблағ дар натиҷаи иҷро накардани ухдадориҳои пулӣ, ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, гузарондани муҳлати пардохти он ё аз ҳисоби шахси дигар беасос гирифтани онҳо дар иҷрои ухдадориҳои пулӣ пешбинӣ мекунад,

ки мутобиқи моддаи мазкур татбиқ мешаванд. Моддаи 456 КМ ҚТ «бояд ҳамчун муқаррароте, ки шакли мустақили ҷавобгариро барои ғайриқонунӣ истифода бурдани маблағ дар натиҷаи иҷро накардани ухдадориҳои пулӣ, ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, гузарондани муҳлати пардохти он ё аз ҳисоби шахси дигар беасос гирифтани онҳо, ки хусусияти он, фарқи он аз дигар шаклҳои ҷавобгарӣ (ҷарима, зиён) муқаррар менамояд, доништа мешавад».

Гуноҳ, чун қоида, дар ҳама ҳолатҳо ҳамчун шартӣ асосии ҷавобгарии шартномавӣ баромад мекунад. Ба сифати истисноии қоида, дар қонун ё шартнома ҳолатҳои ба миён омадани ҷавобгарӣ бе мавҷуд будани гуноҳ низ пешбинӣ шуда метавонад. Ягона ҳолати ҳатмӣ дар ҷавобгарии шартномавӣ ин муқаррароти қ.6 м. 462 КМ ҚТ мебошад, ки тибқи он созишномаи қаблан басташуда доир ба бартараф ё маҳдуд намудани ҷавобгарӣ барои қасдан вайрон кардани ухдадорӣ беоқибат аст.

Истисноии асосӣ ба қоида дар бораи гуноҳ ҳамчун шартӣ зарурии ҷавобгарии шартномавӣ ин муқаррароти қ.4 м. 462 КМ ҚТ мебошад, ки тибқи он агар дар қонун ё шартнома тартиби дигар пешбинӣ нашуда

бошад, шахсе, ки ҳангоми анҷом додани фаъолияти соҳибкорӣ уҳдадориро иҷро накардааст ё номатлуб иҷро кардааст, агар исбот накунад, ки иҷрои матлуби уҳдадорӣ дар натиҷаи нуруи рафънопазир, яъне дар ҳама шароити фавқулода ва пешгиринашаванда имконнопазир гаштааст, ҷавобгарӣ ба зимма дорад. Ба чунин ҳолатҳо, аз ҷумла вайрон кардани уҳдадорӣ аз тарафи контрагентҳои қарздор, дар бозор мавҷуд набудани молҳои барои иҷро зарурӣ, маблағи зарурӣ надоштани қарздор дохил намешаванд.

Дар меъёри мазкури қонунгузорӣ мафҳуми ошқорои қувваи рафънопазир оварда шудааст, ки бо ду аломати бо ҳам алоқаманд тавсиф мегардад. Ба он ҳолатҳои дар ҳама шароити фавқулода ва рафънопазир дохил карда мешавад, ки боиси иҷро ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ гардидаанд. Таҳти мафҳуми «фавқулода» будани ҳолати имконнопазирии дар ҳама шароити пешбинӣ намудани фарорасии ҳолатҳои дахлдор фаҳмида шуда, таҳти мафҳуми «рафънопазир» – имконнопазирии пешгирии он тавассути воситаҳои техникӣ ва дигар воситаҳои дар ихтиёрдоштаи ҳамаин ҷамъият фаҳмида мешавад [7, 870-871].

Маковский А.Л., талаботи дар қ.3 м.401 КГ Федератсияи Россия ҷойдоштаро, ки дар он меъёри қ. 4 м. 462 КМ ҚТ пешбинӣ шудааст, чунин маънидод намудааст, ки «Кодекси граждании Федератсияи Русия ба соҳибкор ҳамчун шахси касбӣ муносибат мекунад, ки ҳамчун соҳибкор амал карда, бештар медонад ва метавонад бештар кор кунад ва мувофиқан нисбат ба шахрвандони муқаррарӣ ва ё ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ талаботҳои бештар пешбинӣ намудааст [5, 86].

Яковлев В.Ф. инчунин таъкид мекунад, ки чунин меъёр комилан асоснок аст, зеро фаъолияти соҳибкорӣ бо мақсади ба даст овардани фоида сурат мегирад ва табиист, ки таваккали оқибатҳои манфии чунин фаъолиятро ҳуди соҳибкор ба дӯш дорад [2, 653].

Олимони ватанӣ бошад, муқаррароти дар қисми қ. 4 м. 462 КМ ҚТ (мутобиқан 3.3 м.432 Кодекси граждании ҚТ (таҳрири соли 1999) пешбинишударо ҳамчун таркиби нопурраи ҳуқуқвайронкунии маданӣ эътироф намудаанд [4, 307].

Мо чунин мешуморем, ки ақидаи Яковлев В.Ф. қобили дастгирӣ мебошад. Зеро, бо назардошти хусусияти иқтисодӣ доштани фаъолияти соҳибкорӣ ва ба таваккали соҳибкор асос ёфтани он, эҳтимолияти фаро расидани оқибатҳои ногувор дар ин фаъолият ба зиммаи ҳуди соҳибкор вогузор мегардад.

Мафҳуми ҳолати тавре дар боло зикр карда будем, ҳануз дар низоми ҳуқуқи хусусии рими қадим мавҷуд буд. Дар асоси Дегистваи Юстиниан қарздор тибқи асосҳои умумӣ барои иҷро накардани уҳдадорӣ дар натиҷаи руҳ додани ҳолатҳо (casus) масъулият надошт. Дар қонунгузориҳои муосири маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳолати мазкур ва асосҳои озод гардидани шахс аз ҷавобгариҳои маданӣ пешбинӣ шудааст. Чунончӣ, моддаҳои 281 ва 467 КМ ҚТ ба танзими масъалаи мазкур бахшида шудаанд.

Ҳолатҳои расонидани зарар дар натиҷаи манбаи хавфи зиёддошта, далелҳои ҷуброни зарари тасодуфӣ аз ҷониби қарздори дар муҳлатгузаронӣ қарор дорад ва ҷавобгариҳои ниғаҳдорандаи касбӣ барои ҳодисаи аҳамият ва оқибатҳои дахлдори ҳуқуқӣ доранд. Уҳдадорихоӣ дар боло зикршуда бо баланд шудани ҷавобгариҳои шахси ба чунин муносибатҳо дохилшаванда хос мебошанд. Ҷавобгариҳои зиёдшуда аз ҳуди фаъолияти ташкилот ё шахси воқеӣ (ниғаҳдориҳои касбӣ, истифодаи манбаи хавфи зиёд, далелҳои таъхири қарздор) ба вучуд меояд. Ин фаъолият бо хавфи муайяни ба амал омадани оқибатҳои молумулкӣ, ҳатто дар сурати мавҷуд набудани гуноҳи гунаҳкор алоқаманд дониста мешавад. Маҳз шартҳои огоҳии ин воқеият ва огоҳии хатари воқеист, ки асосноккунии хавфи эҳтимолиро аз ҷониби сабабгор дар фаъолияти худ, ҳатто дар сурати мавҷуд набудани гуноҳ (қасд ё безҳиётӣ) пешбинӣ мекунад. Аммо, бо вучуди ин, ҷавобгариҳои зиёд ҳудуди муайяни худро дорад. Шахс, агар исбот кунад, ки вайронкунии уҳдадорӣ шартномавӣ ва (ё) зарар дар натиҷаи таъсири қувваи рафънопазир руҳ додааст, аз ҷавобгарӣ озод карда мешавад. Аз ин рӯ, зарурияти таҳлили мафҳуми «таваккал» ба миён омадааст.

Тибқи консепсияҳои назарияи таваккал на танҳо гунаҳкорӣ, балки таваккал низ ҳамчун асоси субъективии ҷавобгарӣ эътироф карда мешавад. Яъне комилан муайян карда

шудааст, ки ҷавобгарӣ барои гунаҳкорӣ ҳамеша ба миён меояд ва ҳолатҳои мавҷуд набудани гуноҳ (ба истилоҳ ҷавобгарии бегуноҳ) бо асоси дигари субъективӣ – таваккал асоснок карда мешаванд [1, 66]. Ин назария мавқеъи ҷавобгариро барои расонидани зарари бегуноҳ ба таври кулӣ ҳал кард, вақте ки қонун дар ин маврид ҷуброни зарарро пешбинӣ кардааст. Сабаби ба истилоҳ «ҷавобгарии бегуноҳ», яъне ҷавобгарӣ барои ҳодиса, ҷавобгарӣ барои таваккал эътироф мегардид. Минбаъд, ташаккули ҷавобгарии бегуноҳ ба ташаккули ҷавобгарӣ барои таваккал, ҳамчун таснифи аз ҷиҳати ҳуқуқӣ дурусти ҷавобгарӣ барои расонидани зарари тасодуфӣ таъдил ёфт. Дар ин ҳола ҷавобгарии «бегуноҳ» ҳамчун «олоти»-и ҳуқуқӣ аз нуқтаи назари принсипҳо ва вазифаҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ мавриди баҳс қарор дода нашуд.

Баъзе муаллифон таваккалро ҳамчун хатари эҳтимолии ба вучуд омадани оқибатҳои номатлуби молумулкӣ новобаста аз иродаи субъект муайян кардаанд [3, 145-146], бинобар ин таваккал ҳамчун падидаи объективӣ ба ҳисоб меравад.

Таваккали соҳибкор – муносибати руҳии субъекти соҳибкорӣ ба натиҷаи фаъолияти худ буда, на танҳо ба роҳ додани ба фарорасии оқибати ногувор, балки ба ноил гардидан ба натиҷаҳои мусбат нигаронида шудааст [9, 108].

Олимони ватанӣ бошад таҳти мафҳуми таваккали соҳибкорӣ эҳтимолияти руҳ додани зиён аз фаъолияти соҳибкорӣ бинобар сабаби аз ҷониби аҳли соҳибкорон вайрон намудани уҳдадорихо ё тағйир ёфтани шароити фаъолияти соҳибкорӣ бинобар аз иродаи соҳибкор вобаста набуда, фаҳмидаанд. [10, 445]. Инчунин, тибқи ақидаи Раҳимзода М.З. таваккалро ҳамчун амал ба муваффақият ва ҳамчун ба худ қабул намудани оқибати он, фаҳмидааст. [9, 542].

Ба андешаи Красавчиков О.А., “таваккал асоси ҷуброни зарари бегуноҳ расонидашуда мебошад, яъне ҳангоми мавҷудияти гунаҳкорӣ мо метавонем дар бораи ҷавобгарии маданӣ сухан ронем ва ҳолатҳои расонидани зарари бегуноҳ мавҷудияти таваккалро нишон медиҳанд” [3, 147].

Олими барҷастаи ватанӣ Ойгензихт В.А. маъсалаҳои ҳуқуқӣ доир ба таваккалро таҳлил намуда, ба чунин ҳулоса омадааст, ки

“таваккал ба монанди гуноҳ, муносибати равонии шахс ба натиҷаи эҳтимолии амалҳои тасодуфӣ ё тасодуфии ғайриимкон мебошад, ки дар фарзияи бошуурона дар бораи оқибатҳои манфии молумулкӣ ифода меёбад” [8, 67-77]. Ба андешаи ӯ таваккал дар баробари гуноҳ арзи ҳастӣ мекунад. Ҳамзамон чунин мешуморад, ки таваккал ва гуноҳ дар як вақт амал карда метавонанд.

Ойгензихт В.А. маъсалаи таваккалро таҳлил намуда, ба ду ҳулосаи илман асоснок омадааст, ки 1) азбаски таваккал бо фаъолияти зеҳнии шахс алоқаманд аст, он асоси субъективии ҷавобгарӣ дар ҳолатҳои расонидани зарари бегуноҳ мебошад ва 2) таваккал дар баробари гунаҳкорӣ ё якҷоя бо он вучуд дошта бошад [8, 67-77].

Ақидаи мазкур инчунин аз ҷониби олимони мавриди баҳс қарор дода шудааст. Чунончӣ, ба андешаи Идрисов Х.В. ин мафҳум низ зиддиятҳои худро дорад. Яқум, агар таваккал бо гуноҳ вучуд дошта бошад, пас амалҳои, ки дар натиҷаи он зарар расонида шудааст, гуноҳ ҳисобида мешавад, зеро имкони эътирофи гуноҳ дар ин ҳолат албатта бояд ҳамчун гуноҳ (дар шаклҳои гуногуни он) эътироф кард. Дар ҳолати шадид, чунин имкониятро рад кардан мумкин нест. Аз нигоҳи ҳуқуқӣ, он гоҳ муҳим нест, ки хатар вучуд дошт ё не, муҳим он аст, ки гуноҳ вучуд дорад. Дуом, чунон ки духуругии шахсият вучуд дошта наметавонад, муносибати субъективӣ ба оқибатҳо низ вучуд дошта наметавонанд. Категорияи таваккал аз категорияи гуноҳ бо хусусияти муваққатиаш фарқ мекунад. Яъне, таваккал пеш аз ба амал омадани гуноҳ ба дӯш гирифта мешавад. Ба ибораи дигар, агар гунаҳкорӣ бо пайдоиши он пас аз содир кардани кирдори муайян хос бошад, пас таваккал қабл аз содир кардани ин кирдор ё дар лаҳзаи содир кардани ин кирдор мавҷуд аст. Пеш аз андешидани чораҳо, таҳияи эҳтимолии таваккал қобили қабул аст ва дар лаҳзаи гирифтани таваккал, шакли ретроспективӣ қобили қабул аст [1, 67].

Мо низ ҷонибдори андешаи Идрисов Х.В. мебошем. Зеро, таваккал бо ҳеҷ ваҷҳ асоси ба миён омадани ҷавобгарии маданӣ гардида наметавонад. Чунки тавре дар боло зикр гардид, таваккал ин амал барои муваффақият мебошад. Агар дар натиҷаи таваккал зарар ба вучуд ояд, пас дар ин ҳолат

истилои таваккал аз байн рафта, ҷои ӯро гуноҳ ишғол мекунад.

Зиёда аз ин, таваккал ба шахсияти худӣ таваккалкунанда тааллуқ дорад ва дар сурати ба худ расонидани зарар аз ҷониби таваккалкунанда ягон ҳуқуқвайронкунӣ ва ё ҷавобгарии маданӣ ба миён намеояд. Тавре худӣ Идрисов Х.В. қайд кардааст, таваккал пеш аз ба амал омадани гуноҳ ба дӯш гирифта мешавад. Аз ин маълум мегардад, ки дар шахс сараввал эҳсоси тавваккал ҷой дошта, баъди содир гардидани амал категорияи гуноҳ ба вучуд меояд. Аз ин рӯ, гуноҳ дар ҳама ҳолат асоси ба ҷавобгарии маданӣ кашидани шахс буда, таваккал на ҳама вақт боиси пайдо шудани гуноҳ дар ҳуқуқи маданӣ мегардад. Чунки дар ҳолате, ки дар натиҷаи таваккал оқибатҳои ногувор фаро намерасанд, дар ин ҷо вайронкунии ҳуқуқи маданӣ ҷой нашофта, таваккал ба мақсад мерасад.

Таваккал категорияи эҳтимолият - ҳамчун имкони ба вучуд омадан ё ба вучуд наомадани оқибатҳои номатлуб мебошад [6, 163]. Аз ин рӯ, фаро расонидани ин ва ё он оқибатро пешбинӣ намудан ғайриимкон мебошад. Тавре Малейн Н.С. зикр кардааст “дар ҷое, ки ногузирии оқибатҳои манфӣ маълум аст, таваккал вучуд надорад” [6, 163].

Аз нуқтаи назари инкишофёбӣ категорияи таваккал ҳамеша хусусияти ҳодисаи ғайримоддӣ дорад. Таваккал бо мавҷудияти оқибатҳои манфӣ пеш аз фарорасии он тавсиф мешавад, яъне вақте, ки шахс дар таваккал аст, ду оқибати эҳтимолӣ вучуд дорад:

а) шахс таваккал мекунад ва оқибати ногувор фаро мерасад;

б) шахс таваккал мекунад, вале оқибати манфӣ рӯй наметад, бинобар ин, аз ин нуқтаи назар таваккал асоснок аст.

Ҳамин тариқ, мо метавонем дар бораи қонунӣ будани таваккал танҳо дар сурати ба амал омадани натиҷаи суҳан гӯем. Таваккал беасос аст, агар оқибатҳои манфӣ ба вуқӯъ оянд ва ин таваккал ғайриқонунӣ аст. Таваккали асоснок, яъне қонунӣ таваккалест, ки дар натиҷаи он барои шахсони дигар оқибатҳои манфӣ ба миён намода бошад.

Гуноҳ танҳо пас аз руҳ додани ҳама гуна ҳодиса ё амали манфӣ ба вучуд меояд. Ҳамин тариқ, таваккали моддӣ дар шакли оқибатҳои

манфӣ як ҳолат аст. Таваккал ба ҳолате мегузарад, ки дар натиҷаи амали бегуноҳ зарар расонида шудааст. Бегуноҳӣ бо набудани қасд ё беэҳтиётӣ дар амали шахс нишон дода мешавад. Аз ин рӯ, ҳолат бо мавҷудияти таваккал нишон дода мешавад.

Масъалаи мафҳуми гуноҳ дар вайронкунии уҳдадорихоӣ шартномавӣ дар ҳуқуқи мадания муосирро баррасӣ намуда, ҳулоса ва мафҳумҳои муаллифии худро зимни таҳлили мавзӯи пешниҳод намудаем. Танҳо ҳаминро қайд карданием, ки тавре муайян гардид, принсипи гуноҳ яке аз принсипҳои муҳими қонунгузори маданӣ ба ҳисоб меравад, ки дар зерсоҳаи ҷавобгарии маданӣ нақши муҳим доранд.

Аммо тибқи талаботи қ. 1 м. 3 КМ ҚТ қонунгузори маданӣ ба принсипҳои баробарии иштирокдорони муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ, дахлнопазирии моликият, озодии шартнома, номумкин будани даҳолати худсаронаи ягон шахс ба қорҳои хусусӣ, зарурати амалисозии бемонетаи ҳуқуқҳои маданӣ, таъмини барқарор намудани ҳуқуқҳои вайронгардидаи маданӣ ва ҳимояи судии ҳуқуқи манфиатҳо асос меёбад.

Аз мазмуни меъёри мазкур маълум мегардад, ки дар он принсипи гуноҳ ҳамчун принсипи муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ пешбинӣ нашудааст. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки дар қ.1 м. 3 КМ ҚТ пас аз калимаҳои “ҳуқуқҳои вайронгардидаи маданӣ” аломат ва калимаҳои “, гуноҳ” илова карда шавад.

Инчунин, қ. 7 м. 3 КМ ҚТ дар таҳрири зерин илова карда шавад: “Иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ танҳо дар ҳолате ба ҷавобгарии маданӣ кашида мешаванд ва нисбати онҳо ҷораҳои дар моддаи 11 ҳамин Кодекс, қонунгузорӣ ва шартномаҳо татбиқ карда мешавад, ки гуноҳи онҳо ва таваккали беасоси онҳо исбот шуда бошад. Исботи бегуноҳӣ ва таваккали асоснок ба зиммаи шахсе, ки гуноҳ ва ё таваккали беасосро содир намудааст, вогузор карда мешавад”.

Дар фарқият аз КМ ҚТ дар Кодекси граждани ҚТ дар қисми 1 мафҳуми расмии фаъолияти соҳибқорӣ пешбинӣ гардида буд. Дар сатҳи қонунгузорӣ мустаҳкам намудани мафҳум ва хусусиятҳои фаъолияти соҳибқорӣ аҳамияти ҳам назариявӣ ва ҳам

амалӣ дорад. Зеро, хангоми муайян намудани таваккал ҳамчун яке аз омилҳои пайдоиши гуноҳ ва нисбати шахс татабиқ намудани чораҳои ҳифзи ҳуқуқи маданӣ аҳамияти муҳим дорад.

Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 6 ҚМ ҚТ қисми 6-ум дар таҳрири зерин ифода карда шавад: “Қонунгузори маданӣ муносибатҳои байни иштирокчиёни ҷаъолияти соҳибқорӣ ё ҷаъолияти дигари

иктисодиро ба амал бароварда ё иштироки онҳоро танзим менамоянд. Соҳибқорӣ ҷаъолияти мустақили ба таваккали худ амалишавандаи шахсони ба чунин сифат бо тартиби муқаррар кардаи қонун ба қайд гирифташудае мебошад, ки барои мунтазам ба даст даровардани ғоида аз истифодаи молу мулк, ғуруши мол, иҷрои қор ё расонидани хизмат равона карда шудааст.”

ВИНА КАК УСЛОВИЕ, РИСК И ЭЛЕМЕНТ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Ключевые слова: Вина; гражданская ответственность; случае; риск; элементы ответственности; договорные и внедоговорные ответственность; обязательства; исполнение обязательств; ущерб; штраф; предпринимательская деятельность.

Аннотация: В статье рассматривается вина как общее условие для всех форм договорной ответственности. Отмечается, что вина, как правило, выступает основным условием договорной ответственности во всех случаях, и, как правило, законом или договором могут быть предусмотрены случаи ответственности без наличия вины. Обосновано, что риск не может быть основой возникновения гражданско-правовой ответственности, поскольку риск – это действие, направленное на успех. Если вред возникает в результате риска, то в этом случае термин риска исчезает и его место занимает вина.

Додозода Абдуманон Махсуд - соискатель Института философии, политологии и права имени А. Бахаваддинова Национальной академии наук Таджикистана

GUILT AS A CONDITION, RISK AND ELEMENT OF RESPONSIBILITY IN CONTRACTUAL RELATIONS

Key words: Guilt; civil liability; case; risk; elements of liability; contractual and non-contractual liability; obligations; fulfillment of obligations; damage; fine; entrepreneurial activity.

Annotation: The article examines guilt as a general condition for all forms of contractual liability. It is noted that guilt, as a rule, is the main condition of contractual liability in all cases, and, as a rule, the law or contract may provide for cases of liability without the presence of fault. It is substantiated that risk cannot be the basis for the emergence of civil liability, since risk is an action aimed at success. If harm arises as a result of risk, then in this case the term risk disappears and guilt takes its place.

Dodozoda Abdumanon Makhsud - applicant at the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bakhavaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan

Рӯйхати адабиёт:

- Идрисов х.В. Вина ҳамчун шартӣ масъулият дар ҳуқуқи шаҳрвандии русия/ Дис...канд..юр...илмҳои илмӣ. Москва 2010. Саҳ.66.
- Шарҳи кодекси Граждани Федератсияи Россия (қисми якум) / таҳрири О. Н.Садиков. М.: ШИРКАТИ Ҳуқуқи ШАРТНОМА; ИНФРА М, 1999. Саҳ. 653.
- Красилников О.А. Ҷуброни зарари аз ҷониби манбаи хатари баланд расонидашуда. М., 1966. Саҳ.145-146.
- Қурбонов Қ.Ш., Ғаффорзода И.Ғ. Ҳуқуқи граждани. Қисми 1 (китоби дарсӣ)/Зери тах. Тағойназаров Ш.Т. – Душанбе: “Донишварон”, 2017. С.307.
- Маковский А, 0 концепсияи қисми якуми кодекси Шаҳрвандӣ / / Вестник ВАС РФ. Соли 1995 но 4. Саҳ.86.

6. Малеин Н. С. Ҳуқуқвайронкунӣ: мафҳум, сабабҳо, масъулият. М., соли 1985. Саҳ. 163.
7. Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобочонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К./ Тафсири Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). – Душанбе, “Эр-граф”, 2010. С.-870-871
8. Ойгензихт В. А. Проблемаҳои ҳавф дар ҳуқуқи шаҳрвандӣ. Душанбе, соли 1972. Саҳ.67-77.
9. Раҳимов М. З. мушкилоти Ҳуқуқии ба даст овардани натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ// Дис.. доктор... юр. илмҳои илмӣ. Душанбе, 2002 Саҳ. 108
10. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқӣ./ Зери таҳрири Маҳмудов М.А. Душанбе: “ЭР-граф”, 2009. – С.445.

Список литературы:

1. Идрисов Х.В. Вина как средство правовой защиты в российском гражданском праве/ Дис...канд...юр...наука. Москва-2010. С.66.
2. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (часть первая) / Под ред. Да.Н. Садикова. - М.: Юридическая фирма КОНТРАКТ; ИНФРАМ, 1999. С. 653.
3. Красильников О.А. Возбуждение, вызванное чрезмерной опьяненностью. М., 1966. С.145-146.
4. Курбанов К.Ш., Гаффарзода И.Ф Гражданские права. Часть 1 (Учебник)/Под редакцией. Таганазаров Ш.Т. - Душанбе:” Данешварон”, 2017. С.307.
5. Маковский А, 0 концепции первой части Гражданского кодекса / / Вестник ВАС РФ. 1995 г. - № 4. С.86.
6. Малеин Н.С. Правонарушение: понимание, причалы, ответы. М., 1985. С. 163.
7. Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т. Бободжонов.Час., Бадалов Ш.К./ Толкование Гражданского кодекса Республики Таджикистан (часть первая). - Душанбе, "Эр-граф", 2010. С.-870-871
8. Ойгензихт В.А. Риск проблем в гражданском праве. Душанбе, 1972. С. 67-77.
9. Раҳимов М.З. Правовые проблемы достижения конечного результата предпринимательской деятельности// Дис.. д-ра... юр. наука. Душанбе, 2002-С. 108.
10. Культура правовой терминологии./Под редакцией Маҳмудова М.А. Душанбе: "ЭР-граф", 2009. – С.445.

List of literature:

1. Idrisov H.V. Guilt as a means of legal protection in Russian civil law / Dis...cand...jur...science. Moscow-2010. p.66.
2. Commentary on the Civil Code of the Russian Federation (part one) / Edited by Da.N. Sadikov. - M.: Law Firm CONTRACT; INFRAM, 1999. p. 653.
3. Krasilnikov O.A. Excitement caused by excessive intoxication. M., 1966. P.145-146.
4. Kurbanov K.Sh., Gaffarzoda I. Civil rights. Part 1 (Tutorial)/Edited by. Taganazarov Sh.T. - Dushanbe:"Daneshvaron", 2017. p.307.
5. Makovsky A, 0 concepts of the first part of the Civil Code / / Bulletin of the Supreme Arbitration Court of the Russian Federation. 1995 - No. 4. p.86.
6. Malein N.S. Offense: understanding, berths, answers. M., 1985. p. 163.
7. Makhmudov M.A., Tagoinazarov Sh.T. Bobodzhonov.Chas., Badalov Sh.K./ Interpretation of the Civil Code of the Republic of Tajikistan (part one). - Dushanbe, "Er-graf", 2010. pp.-870-871
8. Eugenzicht V.A. The risk of problems in civil law. Dushanbe, 1972. pp. 67-77.
9. Rakhimov M.Z. Legal problems of achieving the final result of entrepreneurial activity// Dis.. Dr.... legal science. Dushanbe, 2002-p. 108.
10. The culture of legal terminology./Edited by Makhmudov M.A. Dushanbe: "ER-graf", 2009. – p.445.

УДК: 347.451

Давлатов Насимҷон Маҳмадҷонович,
унвонҷӯи Маркази миллии қонунгузори
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
E-mail: nasimjon.19941994@mail.ru
Тел.: (+992)933-88-88-44.

ҲУҚУҚИИ ШАРТНОМАИ ХАРИДУ ФУРЎШИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МОЛ ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИ ШУРАВӢ

Калидвожаҳо: низоми ҳуқуқи шуравӣ; хариду фурӯш; тичорат; сифати мол; нархи мол; вазъи ҳуқуқии тарафҳои шартнома; муҳлати таҳвили мол; озодона бастанӣ шартнома.

Аннотатсия: Муаллиф қайд мекунад, ки низоми ҳуқуқи шуравӣ бо қонунгузорӣ, институтҳои соҳавӣ ва махсусиятҳои хоси худ дар ҳудуди Тоҷикистон то солҳои аввали Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон амал карда, танзими ҳуқуқии шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ молро бо меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ, соҳибкорӣ, байналмилалӣ ба роҳ мондааст. Низоми ҳуқуқи шуравӣ ба инсон арзиши олии бахшида, масоили танзими аҳдҳои иқтисодӣ хоричиро дар баробари дигар самтҳои ҳуқуқӣ ба низоми даровардааст. Дар баробари ин вазъи ҳуқуқии харидор ва фурӯшанда, ҳуқуқи уҳдадорӣ тарафҳо, сифати мол, нарх ва дигар шартҳои шартномаи мазкурро танзим кардааст.

Марҳилаи дигари таърихӣ савдои дохилӣ ва байналмилалӣ давраи Тоҷикистони шуравӣ мебошад. Низоми ҳуқуқии мазкур беш аз 70 сол дар кишвари мо амал мекард.

Бо вучуди ин, ки хариду фурӯш аз давраҳои пайдоиши нахустин давлатҳо вучуд дошт, аммо, истилоҳи шартномаи байналмилалӣ вучуд надошт. Танҳо дар асри XIX истилоҳи ҳуқуқи байналмилалӣ қабул гашт, ки то ин давра истилоҳи қадимаи ҳуқуқи римӣ «ҳуқуқи халқ»-ҳо (jus gentium) истифода мешуд, ки он ҳамчун ҳуқуқ танзимгари вазъи ҳуқуқии римӣ ва хоричиён буд [15, с. 15].

Академик Ф.Т. Тоҳиров низоми ҳуқуқи шуравиро дар тӯли тамоми давраи барқароршавӣ ва инкишофаш дар Тоҷикистон ба чор марҳила ҷудо намудааст. Марҳилаи аввал аз ибтидои барқарор шудани Ҳокимияти шуравӣ то давраи гузаронидани тақсими милли-худудиро дар бар мегирад. Дар ин марҳила заминаҳои зарурӣ барои ташаккул ва барқароршавии низоми ҳуқуқӣ ва давлатӣ гузошта шудаанд. Марҳилаи дуюм бошад, ташкилҳои Ҷумҳурии Мухтории Тоҷикистон, ташкилу инкишофи низоми давлатдорӣ ва ҳуқуқии Тоҷикистонро дар ҳаёти Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Ўзбекистон ва

Иттиҳоди Шуравиро дар бар мегирад. Марҳилаи сеюм аз Ҷумҳурии Мухтории Тоҷикистон дар ҳаёти ҶШС Ўзбекистон ба ҷумҳурии алоҳидаи шуравӣ гузаштан ва инкишофи низоми комилан алоҳидаи ҳуқуқии тобеъ ба низоми ҳуқуқи шуравиро дар бар мегирад. Марҳилаи чорум инкишофи низоми ҳуқуқи сотсиалистии мутараққӣ ва ташаккули демократисозии он дар ҳаёти низоми ҳуқуқи шуравӣ ва замони амали ин низоми ҳуқуқӣ дар давраи баъд аз пошхӯрии давлати шуравӣ то сохтмони низоми нави ҳуқуқи миллии Тоҷикистони соҳибистиклол мебошад [23, с. 163]; [22, с. 494].

Санади асосии хусусияти универсалӣ дошта оид ба тичорати байналмилалӣ, Созишномаи генералӣ дар бораи нарх ва тичорат аз соли 1947 мебошад. Созишномаи Генералӣ ҳамчун асоси танзими тичорат асоси ҳуқуқи байналмилалӣ тичоратӣ эътироф шудааст [24, с. 229].

Воситаи асосии ҳал кардани ин гуна масъалаҳо мувофиқат намудани қонунгузори милли ба санадҳои байналмилалӣ тавассути ратификатсияи шартномаҳои байнидавлатӣ ва конвенсияҳои байналмилалӣ мебошад. Имрӯз ин масъалаҳо доимо дар маркази тавачҷуҳи

созмонҳои байналмилалии байнидавлатӣ ва ғайрҳукуматӣ мебошанд. Дар ин робита бояд зикр намуд, ки Конференсияи Гаага оид ба ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, пеш аз ҳама, ба фаъолият оғоз намудааст. Аз соли 1955 ҳамчун созмони доимоамалкунанда фаъолият мекунад. Самти асосии фаъолияти Конференсияи Гаага унификатсияи ҳуқуқи коллизсионӣ ва меъёрҳои коллизсионии давлатҳои гуногун дар самти тичорати байналмилалӣ мебошад. Ҳамин тавр, соли 1955 Конвенсияи Гаага дар бораи хариду фурӯши байналмилалии молҳо ва соли 1986 Конвенсия дар бораи ҳуқуқ доир ба истифодаи созишномаҳои хариду фурӯши молҳо қабул карда шуд, вале то ҳол мавриди амал қарор дода нашудаанд.

Институти байналмилалӣ оид ба унификатсияи ҳуқуқи хусусӣ соли 1926 созмони байниҳукуматӣ буд. Дар тафовут аз конференсияи Гаага, институт соҳаҳои гуногуни ҳуқуқи хусусӣ ва тичоратиро унификатсия менамуд. Соли 1964 дар асоси пешниҳоди институти байналмилалӣ Конференсияи Гаага ду конвенсия қабул кард: “Қоидаи ягона дар бораи хариду фурӯши байналмилалии молҳо” ва “Қоидаи ягона дар бораи бастани шартномаҳои хариду фурӯши байналмилалии молҳо”. Дар ҳар ду конвенсия иштироки давлатҳо камтар ба назар мерасад. Соли 1923 Конвенсияи Женева «Дар бораи намояндагӣ дар хариду фурӯши байналмилалии молҳо» ва соли 1988 Конвенсияи Оттава Конвенсияҳоро «Дар бораи лизинга молиявӣ» ва «Дар бораи факторинги байналмилалӣ» пазируфта шудаанд.

Иттиҳоди Шуравӣ 19 августи соли 1939 қарордоти тичоратиро кредитиро бо Олмон ба имзо расонд [2, с. 79]. Пеш аз оғози Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ зери сарпарастии Олмон, Фаронса ва давлатҳои Скандинавия як қатор лоиҳаҳо оид ба хариду фурӯши байналмилалии мол таҳия шуданд, вале онҳо мақоми конвенсияро нагирифтанд. Баъд аз анҷоми Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ дар соли 1950 кумита оид ба ҳуқуқи фурӯш таъсис дода шуд. Бояд қайд намуд, ки маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқӣ оид ба хариду фурӯши байналмилалӣ аз солҳои 1950-1964 ба вучуд омаданд, ки то имрӯз дар муомилоти байналмилалӣ аз онҳо истифода мебаранд. 15 июни соли 1955 дар

шаҳри Гаага Конвенсия дар бораи фурӯши байналмилалии мол қабул карда шуд, ки он аз 12 модда иборат буд. Дар моддаи дуҷуми ин конвенсия омадааст, ки хариду фурӯш тибқи қонунгузориҳои дохилии кишваре, ки Тарафҳои Аҳдкунанда муайян кардаанд, танзим карда мешавад. Чунин нишондод бояд ба таври возеҳ ифода карда шавад, ё аз муқаррароти созишнома барояд. Шартҳои ризоияти тарафҳо ба қонуне, ки татбиқшаванда эълон шудааст, бо ҳамин қонун муайян карда мешавад [4].

Талаботи зиёд дар танзими ҳуқуқи тичорати байналмилалӣ Ассамблеяи Генералиро водор намуд, ки соли 1966 дар СММ мақомоти махсус оид ба унификатсияи ҳуқуқи байналмилалии тичоратӣ таъсис диҳад. Вазифаҳои Комиссияи унификатсияи ҳуқуқи байналмилалии тичоратӣ ва мусоидат ба кодификатсияи одатҳои тичоратӣ мебошад. Дар асоси лоҳаи Комиссияи Конвенсияи Нью-Йорк дар бораи муҳлати даъво дар хариду фурӯши молҳо (соли 1974) қонунӣ шуда, Конвенсияи Гамбург дар бораи боркашонии баҳрии молҳо (соли 1978) қонунӣ шуда, Конвенсияи Вена дар бораи шартномаҳои байналмилалии хариду фурӯши молҳо, (соли 1980) қонунӣ шуда, Конвенсияи Нью-Йорк дар бораи векселҳои байналмилалии гузаранда ва векселҳои одии байналмилалӣ (соли 1988) қабул кардааст. Мавриди зикр аст, ки Конвенсияи якум аз соли 1989, Конвенсияи дуҷум аз соли 1992 ва Конвенсияи сеҷум аз соли 1988 мавриди амал қарор дода шудааст. Конвенсияи чаҳорум то ҳол бо сабабҳои гуногун мавриди амал қарор дода нашудааст [24, с. 241].

Соли 1964 дар Гаага конференсия баргузор гардид, ки дар он ду санади ҳуқуқӣ қабул карда шуд.

1. Қонуни ягона дар бораи бастани шартномаҳо оид ба фурӯши байналмилалии мол. Қонуни ягона дар бораи ташкили шартномаҳо оид ба фурӯши байналмилалии молҳо.

2. Қонуни ягона оид ба фурӯши байналмилалии мол. Қонуни ягона оид ба фурӯши байналмилалии молҳо. Ин санадҳои ҳуқуқӣ соли 1972 ба қувваи амал даромаданд. Истифодаи маҳдуди конвенсияҳои Гаага дар арсаи байналмилалӣ боис шуд, ки меъёрҳои танзимкунандаи ин бахш яъне қоидаҳои

фурӯши байналмилалии мол аз нав танзим карда шаванд. Бо ин назардошт, қарори Ассамблеяи Генералии СММ аз 12/17/1966 (Қатъномаи 2205 [XXI]) таҳти сарпарастии СММ Комиссияи доимии оид ба масъалаҳои тичорати байналмилалро таъсис дод. Таъсиси UNCITRAL марҳилаи нав дар самти муттаҳидсозии сандҳои байналмилалӣ оид ба хариду фурӯши байналмилалии молро гузошт. Ҳайати комиссияи лоиҳаҳои солҳои 1972, 1974, 1975, 1976, 1977, 1977, 1978 оид ба хариду фурӯши байналмилалро таҳия карда, ҳар як лоиҳаи минбаъда дастовардҳои лоиҳаи пешинро дар худ таҷассум мекард.

Баъд аз таҳияи лоиҳаи Конвенсия дар бораи шартномаҳои фурӯши байналмилалии молҳо як қатор санадҳои ҳуқуқӣ қабул гардиданд, аз ҷумла, Конвенсияи СММ дар бораи муҳлати даъво дар хариду фурӯши байналмилалии мол (Нью-Йорк, 14 июни соли 1974) [7]. Шароити умумии фурӯши меваву сабзавоти тару тоза, аз ҷумла меваҳои ситрусӣ (Комиссияи иқтисодии Аврупои СММ, ECE / AGRI / 40, 1979) [28]. Шароити умумии фурӯши байналмилалии меваи хушк (пӯстдор ва пӯстдоршуда) ва хушккардашуда (Комиссияи иқтисодии СММ барои Аврупо, ECE / GRI / 41, 1979) [29]. Лоиҳаи 1978 асоси конфронси дипломатӣ дар Вена дар соли 1980 буд, ки дар натиҷа Конвенсия оид ба шартномаи хариду фурӯши байналмилалии мол (Вена, 11 апрели соли 1980) қабул гардид (Ҳуҷҷати А / CONF.97 / 18, Замимаи I) [8]. Протокол ба Конвенсия дар бораи муҳлати маҳдудкунии фурӯши байналмилалии мол (Вена, 11 апрели соли 1980) [18]. Дар санадҳои болозикр баъзе масъалаҳои танзими ҳуқуқии шартномаи хариду фурӯши байналмилалии мол аз қабилӣ сифати мол, нархи мол, вазъи ҳуқуқии тарафҳои шартнома, муҳлати таҳвили мол, озодона бастанӣ шартнома, ҳуқуқи татбиқшаванда ва монанди инҳо танзим шудаанд.

Конвенсияи Вена дар бораи шартномаҳои оид ба фурӯши байналмилалии молҳо 1 январи соли 1988 эътибор пайдо кард. Аз 1 сентябри соли 1991 ИЧШС ба Конвенсия ҳамроҳ шуд (Фармони Қувваҳои Мусаллаҳи ИЧШС аз 23 майи соли 1990 № 1511-I "Дар бораи ҳамроҳшавии Иттиҳоди Шуравӣ ба Конвенсияи СММ дар бораи шартнома оид ба фурӯши байналмилалии мол") [13].

Федератсияи Россия 1 сентябри соли 1991 иштирокчии он шуда, изҳорот дод, ки тамоми уҳдадорихои ИЧШС-ро ба души худ мегирад. Аз давлатҳои аъзои ИДМ Арманистон 1 январи соли 2010, Беларус 1 ноябри соли 1990, Қирғизистон 1 июни соли 2000, Молдова 1 ноябри соли 1995, Ўзбекистон 1 декабри соли 1997, Украина 1 феввали 1991 ба ин Конвенсия ҳамроҳ шудаанд.

Вазъияти ҳозираи муомилоти тичоратии байналмилалӣ бо афзоиши босуръат ва пешравии соҳаҳои гуногуни савдо хос аст [16, с. 155]. Мушкилоти савдои байналмилалӣ набудани қоидаҳои ягона дар муддати тӯлонӣ буд, ки барои бартараф кардани он санади ҳуқуқии хусусӣ лозим аст, ки ба субъектҳои савдои байналмилалӣ сарфи назар аз фарқияти низомҳои ҳуқуқӣ имконияти бастан ва иҷрои шартномаҳо фароҳам меорад. Конвенсияи СММ дар бораи шартномаи хариду фурӯши байналмилалии мол, ки ҳадафи он таъмини низоми яхела ва муосири шартномаҳои фурӯши байналмилалии мол мебошад, чунин санад шудааст. Он аз чор қисм ва 101 модда иборат аст:

- Қисми I «Қиёс ва муқаррароти умумӣ»;
- Қисми II «Бастанӣ шартнома»;
- Қисми III «Хариду фурӯши молҳо»;
- Қисми IV «Муқаррароти ниҳой».

Қисмҳои II ва III маънои мустақил доранд. Давлатҳои аъзо метавонанд бо салоҳдиди худ изҳор намоянд, ки онҳо бо ҳар ду қисми Конвенсия ва инчунин яке аз онҳо алоқаманданд.

Доираи татбиқи Конвенсия созишномаҳои (қарордодҳои) дорои хусусияти байналмилалӣ мебошанд. Меъёри муайянкунандаи эътирофи шартнома ба сифати шартномаи фурӯши байналмилалии мол ва татбиқи Конвенсия ба он мавҷуд будани корхонаҳои тичоратии тарафҳои муомила дар давлатҳои гуногун мебошад. Он аломати асосии муносибатҳои шартномавӣ маҳсуб мешавад, ки як қатор конвенсияҳои дигари байналмилалӣ – Конвенсияи Гаага оид ба ҳуқуқи татбиқшаванда ба шартномаи хариду фурӯши байналмилалии мол, [6] Конвенсия дар бораи лизинги молиявӣ, [9] Конвенсия дар бораи намояндагӣ дар фурӯши байналмилалии мол [5] татбиқ мешаванд. Аз ин бармеояд, ки Конвенсия инчунин метавонад нисбат ба шартномаҳои байни

шарикони як шахрванд (шахрвандӣ), агар онҳо дар қаламрави кишварҳои гуногун ҷойгир бошанд, татбиқ карда шавад.

Ҳоло дар давраи тараққиёти пуравчи ҳамаи соҳаҳои иқтисодӣ мазмуни савдои байналмилалӣ ҳам тағйир меёбад. Чунин инкишофи босуръат дар баробари мураккаб шудани савдои ҷаҳонӣ, аҳамияти коидаҳоеро, ки шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ молро танзим мекунад, зиёд кард. Шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ мол дар амалияи ҷаҳонӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд, ки шумораи зиёди муомилаҳои басташуда, инчунин гуногунии онҳо аз он шаҳодат медиҳад [1, с. 96-98].

Конвенсияи Вена «Дар бораи ҳуқуқи шартномаи байналхалқӣ» аз 23 майи соли 1969, ки 27 январи соли 1980 мавриди амал қарор гирифт, яке аз санадҳои асосӣ дар бахши танзими шартномаҳои байналмилалӣ ба ҳисоб меравад ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин санади байналмилалӣ 4 ноябри соли 1995 ҳамроҳ гаштааст. Бо ин назардошт, ҚТ Қонун «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ ҚТ»-ро 11 декабри соли 1999 қабул кард, ки сохтораш аз муқаддима, 6 боб ва 27 модда [14] иборат аст. Ҳамзамон, дар ҚТ 25 июни соли 1993 Қонун «Дар бораи тартиби бастан, ратификатсия намудан, иҷро кардан ва безътибор сохтани шартномаҳои байналхалқии ҚТ» қабул карда шуд, ки аз сарсухан, 6 қисм ва 27 модда [11] иборат буд. Қонун тартиби имзо кардан, иҷро намудан ва безътибор сохтани шартномаҳои байналхалқии ҚТ-ро, ки дорои хусусияти байниидоравӣ мебошанд, ба зиммаи Ҳукумати ҚТ гузошт. Бо чунин назардошт Ҳукумати ҚТ 31 декабри соли 1993 бо қарори № 646 «Низомнома дар бораи тартиби имзо, иҷро ва денонсатсияи шартномаҳои байналхалқии ҚТ, ки дорои хусусияти байниидоравианд» [12] тасдиқ намуд.

Мувофиқи Қонуни ҚТ “Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ ҚТ” аз 11 декабри соли 1999, № 908 Шартномаҳои байналмилалӣ ҚТ мутобиқи Конститутсияи ҚТ, усулу меъёрҳои аз тарафи умум эътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ, нуқтаҳои ҳуди шартномаҳо ва Қонуни мазкур баста мешаванд, иҷро мегарданд ва бекор карда мешаванд. Амали Қонуни мазкур

нисбати шартномаҳои байналмилалӣи ҚТ сарфи назар аз хусусият (байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ ва байниидоравӣ) ва номашон (шартнома, созишнома, қарордод, протокол, ахднома, мубодилаи мактубҳо ё ёддоштҳо ва ғайра) бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ паҳн мегардад [14].

Мувофиқи қ. 3 м. 10 Конститутсияи ҚТ санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣи эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунад [10].

Бояд иброн намуд, ки як қатор санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ дар байни давлатҳо вобаста ба хариду фурӯши байналмилалӣи мол қабул гардидааст, ки ба рушди минбаъдаи ин шакли шартнома, мустақкам гардидани меъёрҳои он асоси воқеӣ-ҳуқуқӣ гузоштаанд, аз ҷумла: Шартҳои умумии таҳвили молҳо дар байни ИҚШС ба Ҷумҳурии Халқии Чин, [26] Шартҳои умумии таҳвили мол байни ташкилотҳои тичорати хориҷии Иттиҳоди Шуравӣ ва ташкилотҳои тичорати хориҷии Ҷумҳурии Халқии Демократии Корея, [27] Протокол дар бораи шартҳои умумии таҳвили мол байни ташкилотҳои тичорати хориҷии Иттиҳоди Шуравӣ ва ташкилотҳои тичорати хориҷии Ҷумҳурии Халқии Демократии Корея, [17] Шартҳои умумии таҳвили молҳо аз давлатҳои - аъзои Шурои ёрии ҳамкорӣҳои иқтисодӣ ба Ҷумҳурии Финландия ва аз Финландия ба давлатҳо - аъзои Шурои ёрии ҳамкорӣҳои иқтисодӣ [25] ва Принципҳои созишномаи тичорати байналмилалӣ (Принципҳои ЮНИДРОИД). Маъхазҳои таърихӣ болозикр аз танзими муносибатҳо вобаста ба хариду фурӯши байналмилалӣи мол гувоҳӣ медиҳанд.

Имрӯз зарурати таҳқиқи проблемаҳои пайдоиш ва ташаккули шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣи мол аён ва равшан аст. Вақтҳои охир дар илми ҳуқуқи байналмилалӣи хусусӣ дар бораи ба таври кофӣ таҳқиқ нашудани ин соҳаи назарияи ҳуқуқ иброн назар бештар мешавад. Зеро таърихи пайдоиши шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣи мол мавзӯи аз ҳама кам таҳқиқшудаи ҳуқуқи байналмилалӣи хусусӣ боқӣ мондааст. Ҳарчанд аз нимаи асри XIX

инчониб ҳуқуқшиносони байналмилалӣ масоили танзими ҳуқуқии шартномаи мазкурро ба роҳ монда бошанд ҳам, вале хусусиятҳои таърихи пайдоиш ва ташаккулёбии ин намуди аҳди иқтисоди хориҷӣ дар давраҳои қадим, асрҳои миёна аз назари олимони дур мондааст. Танҳо баъзе аз сарчашмаҳо аз муомилоти байналмилалӣ дар аҳди қадим ва асрҳои миёна шаҳодат аз мавҷудияти доду гирифтӣ мол медиҳад. Дар давраи феодали, мисли замони қадим, забони ягонаи умумихатмӣ шартномаҳои байналмилалӣ вучуд надошт [3, с. 46-47]. Баъзе шартномаҳои асримиёнагии давлат то ҳол эътибор доранд [21, с. 180-183]. Дар охири асри XV ва ибтидои асри XVI дар шартномаҳои байни давлатҳо масъалаҳои савдо мавқеи афзоида пайдо карданд [20, с. 15]. Дар соли 1713 дар охири сулҳи Утрехт байни Англия ва Фаронса шартномаи махсуси тичоратӣ низ ба имзо расид.

Бо така бо маъхазҳои таърихӣ муайян гардид, ки савдои байналмилалӣ ё муомилоти мол аз лаҳзаи ба вучуд омадани нахустин давлатҳо ҷой дошт. Зеро яке аз нишонаҳои асосие, ки ба савдои байналмилалӣ мол мусоидат мекард, ин нобаробар ҷой гирифтани захираҳои табиӣ буд. Бо ин асос давлатҳо талош мекрданд, ки молҳои ниёзи мардумро бо роҳи савдо аз дигар давлатҳои ҳамсоя ба даст оранд.

Воқеан ҳам пешрафти давлатро бе савдои байналмилалӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Натиҷаи ҳамкориҳои субъектҳои байналмилалӣ буд, ки савдои байналмилалӣ аз пайдоиши нахуст давлатҳо то ба ҳол рушд карда истодааст. Сарчашмаҳои таърихӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки ҳамкорӣ дар самти савдои байналмилалӣ мол дар байни давлатҳо ҷой дошт. Имрӯз низ ин муносибатҳо бомуваффақият идома дорад, ки ба пешрафти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва ҳадафҳои стратегии давлатҳо мусоидат мекунад.

Дар натиҷаи таҳқиқоти мазкур ба чунин ҳулоса омадем:

1. Шартномаи байналмилалӣ ё худ шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ мол ҳамчун арзиши башарӣ баҳри баҳогузори ва арҷгузори дар ҷомеаи инсоният арзи ҳастӣ кардааст. Инсоният ғаёлияти дастаҷамъии хешро дар шакли давлат, созмонҳои байналмилалӣ ва ғайра ба роҳ мемонад, ки танзими рафтори онҳо бо воситаи шартномаҳои байналмилалӣ амалӣ мегардад. Истиллоҳи “шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ мол” чи дар аҳди қадим, асрҳои миёна ва чи имрӯз дар ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ифодагари асоси ҳуқуқи ҳамкориҳои байналмилалӣ, созиши иродаи тарафҳо доир ба объекти муайян, ки тарафҳои шартнома онро бо созиши якдигар ба имзо расонидаанд, фаҳмида мешавад.

2. Мазмуну мақоми шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ мол дар ҳар як марҳилаи таърихӣ муносибатҳои байналмилалӣ, хусусият ва нақши ҳоси хешро доро буд, ки чунин вазъ ба умумияти ягона вобастагӣ надошт. Зеро дар ҳар як марҳилаи таърихӣ, ҳаёти субъектҳои шартномаи байналмилалӣ, асоси ҳуқуқии он, механизми татбиқи он ва дигар ҳолатҳо тафовут доштаанд.

3. Низоми ҳуқуқи шуравӣ бо қонунгузорӣ, институтҳои соҳавӣ ва махсусиятҳои ҳоси худ дар ҳудуди Тоҷикистон то солҳои аввали Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон амал карда, танзими ҳуқуқии шартномаи хариду фурӯши байналмилалӣ молро бо меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ, соҳибкорӣ, байналмилалӣ ба роҳ мондааст. Низоми ҳуқуқи шуравӣ ба инсон арзиши олий баҳшида, масоили танзими аҳдҳои иқтисоди хориҷиро дар баробари дигар самтҳои ҳуқуқӣ ба низом даровардааст. Ҳамзамон вазъи ҳуқуқии харидор ва фурӯшанда, ҳуқуқи уҳдадорҳои тарафҳо, сифати мол, нарх ва дигар шартҳои шартномаи мазкурро танзим кардааст.

Муқаррир: н.и.х., дотсент Зокирзода З.Х.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРА МЕЖДУНАРОДНОЙ КУПИ-ПРОДАЖИ ТОВАРОВ В СОВЕТСКОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ

Ключевые слова: Советская правовая система; купля-продажа; торговля; качество товара; цена товара; правовое положение сторон договора; срок поставки товара; свободное заключение договора.

Аннотация: Автор указывает, что советская правовая система с ее законодательством, отраслевыми институтами и конкретными специальностями действовала на территории Таджикистана вплоть до первых лет государственной независимости Республики Таджикистан и установила правовое регулирование договора международной купли-продажи и продажа товаров с соблюдением норм культурного, делового и международного права. Советская правовая система высоко ценила человека и регулировала вопросы регулирования внешнеэкономических сделок наряду с другими отраслями права. При этом он регламентировал правовое положение покупателя и продавца, права и обязанности сторон, качество товара, цену и другие условия настоящего договора.

Давлатов Насимджон Махмадҷонович - соискатель Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан. E-mail:nasimjon.19941994@mail.ru, Тел.:933888844.

LEGAL REGULATION OF THE AGREEMENT FOR THE INTERNATIONAL PURCHASE AND SALE OF GOODS IN THE SOVIET LEGAL SYSTEM

Key words: Soviet legal system; purchase and sale; trade; quality of goods; price of goods; legal status of the parties to the contract; delivery time of goods; free conclusion of the contract.

Annotation: The author notes that the Soviet legal system with its legislation, industry institutions and specific specialties operated in the territory of Tajikistan until the first years of the state independence of the Republic of Tajikistan, and established the legal regulation of the contract of international purchase and sale of goods with the norms of cultural, business and international law. The Soviet legal system gave a high value to the human being and regulated the issues of regulation of foreign economic deals along with other legal areas. At the same time, it regulates the legal status of the buyer and the seller, the rights and obligations of the parties, the quality of the goods, the price and other conditions of this contract.

Davlatov Nasimjon Mahmadjonovich - applicant for the National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan. E-mail:nasimjon.19941994@mail.ru, Тел.:933888844.

Рӯйхати адабиёт:

1. Гаранина И.Г., Кожевникова А.А. Дар бораи маҳдудиятҳои татбиқи Конвенсияи Венаи СММ дар бораи шартномаҳо оид ба фурӯши байналмилалӣ молҳо дар соли 1980 // Бюллетени ҳуқуқи Мари. – 2016. – №3 (18). – С. 96-98.
2. Гулҷонов М. Таърихи муносибатҳои байналхалқӣ ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон (1917-2008). – Душанбе, “Эр-граф”, 2010. – С. 79.
3. Дар бораи таърихи истифодабарии забонҳо дар шартномаҳо нигаред: Медведев А.М. Масъалаи забонҳо дар амалияи дипломатӣ // Дар китоб: Масъалаҳои назария ва амалияи ҳуқуқи байналмилалӣ муосир. – М, 1960. – С. 46-47.
4. Конвенсия дар бораи қонуне, ки ба фурӯши байналмилалӣ молҳо татбиқ мешавад (Гаага, 15 июни соли 1955) [Манбаи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <https://docs.cntd.ru/document/901751453> (санаи дастрасӣ: 24.04.2023).
5. Конвенсия дар бораи намоёндагӣ дар фурӯши байналмилалӣ мол, 1983.
6. Конвенсияи Гаага дар бораи ҳуқуқе, ки нисбат ба шартномаҳо оид ба фурӯши байналмилалӣ молҳо татбиқ мешавад, аз 22 декабри соли 1986 [Манбаи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <https://docs.cntd.ru/document/901760972> (санаи дастрасӣ: 26.04.2023).
7. Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид дар бораи муҳлати маҳдуд кардани фурӯши байналмилалӣ мол (14 июни соли 1974 дар Нью - Йорк баста шудааст).
8. Конвенсияи Созмони Милалӣ Муттаҳид дар соли 1980 дар бораи шартномаҳо оид ба фурӯши байналмилалӣ мол аз 1 январи соли 1988 эътибор пайдо кард. [Манбаи электронӣ].

Манбаи дастрасӣ: <https://docs.cntd.ru/document/9010417> (санаи дастрасӣ: 04.24.2023). // Бюллетени Суди Олии ҳақамии Федератсияи Россия. 1994.

9. Конвенсияи ЮНИДРУИТ оид ба лизинги молиявии байналмилалӣ. – Оттава, 28 майи соли 1988.

10. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.03.2022).

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби бастан, ратификатсия намудан, иҷро кардан ва беътибор сохтани шартномаҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон». [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 18.09.2022).

12. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 1993 № 646 «Низомнома дар бораи тартиби имзо, иҷро ва денонсатсияи шартномаҳои байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои хусусияти байнидоравианд».

13. Қарори Шурои Олии ИҚШС аз 23 майи соли 1990 № 1511-1 «Дар бораи ба Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи шартномаҳои фурӯши байналхалқии мол ҳамроҳ шудани Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Советии Сотсиалистӣ» // Маҷмӯи анҷӯмани депутатҳои халқ. СССР ва Совети Олии СССР аз 23 майи соли 1990. – № 23. – м. 428.

14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 11 декабри соли 1999 № 908. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 15.09.2022).

15. Менглиев Ш.М. Ҳуқуқи байналхалқӣ: китоби дарсӣ – Душанбе, 2010. – С. 15.

16. Мирзоев А.М. Проблемаҳои назариявии эътирофи урфу одатҳои соҳибкорӣ аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – Душанбе, – № 2 (10) – С. 155.

17. Протокол дар бораи шартҳои умумии молҳои байни ташкилотҳои савдои берунии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Советии Сотсиалистӣ ва ташкилотҳои савдои берунии Ҷумҳурии халқии демократии Корея (Пхенян, 27 июли соли 1981). [Манбаи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <https://base.garant.ru/1518957/> (санаи дастрасӣ: 04.27.2023).

18. Протоколи ворид намудани тағйирот ба Конвенсия дар бораи муҳлати маҳдудият дар фурӯши байналмилалӣи мол (Вена, 11 апрели 1980) // Бюллетени андоз. – 1995. – № 5.

19. Семёнов О. Таърихи таъсиси Конвенсияи Вена дар бораи шартномаҳои хариду фурӯши байналмилалӣ. // – 1999. – С.81.24.

20. Талалаев А.Н. Ҳуқуқи шартномаҳои байналмилалӣ. Ҷилди 1: Саволҳои умумӣ / А.Н. Талалаев; муҳаррир Л.Н. Шестаков. – Москва: Зертсало – М, 2009. – 768 с. – (Силсилаи «Мероси ҳуқуқи Россия»). – С.15.

21. Талалаев А.Н. Шартномаҳои байналмилалӣ дар ҷаҳони муосир. Масъалаҳои ҳуқуқи шартномаҳои байналмилалӣ дар партави қори Конфронси Вена СММ, 1968 - 1969. – Москва: муносибатҳои байналмилалӣ. 1973. – С. 180-183.

22. Таҳиров Ф.Т. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон (1917-1929). – Душанбе: Амри илм, 2001. – Т. 2, қисми 1. – 494 с.

23. Тоҳиров Ф.Т. Хусусиятҳои ташаккулёбӣ ва тамоилҳои асосии ташаккули системаи ҳуқуқи Тоҷикистон дар шароити томравой (тоталитаризм) // Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009. – С. 163.

24. Ҳақимов Ш.Қ. Усмонов Ф.Н. Ҳуқуқи байналмилалӣ (Дастури таълимӣ) – Душанбе: "Ирфон", 2009. – С. 229.

25. Шартҳои умумии аз мамлакатҳои аъзои Совети ёрии ҳамдигарии иқтисодӣ ба Ҷумҳурии Финляндия ва аз Ҷумҳурии Финляндия ба мамлакатҳои аъзои Совети ёрии ҳамдигарии иқтисодӣ фиристодани мол (Қорхонаи ягонаи СЭВ - Финляндия, ноябри соли 1978) [Манбаи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <https://base.garant.ru/1518964/> (санаи дастрасӣ: 28.04.2023).

26. Шартҳои умумии фиристодани мол аз ИЧШС ба Ҷумҳурии Халқии Хитой ва аз Ҷумҳурии Халқии Хитой ба СССР (Пекин, 13 март соли 1990). [Манбаи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <https://base.garant.ru/1519376/> (санаи дастрасӣ: 27.04.2023).

27. Шартҳои умумии фиристодани мол дар байни ташкилотҳои савдои берунии Иттифоқи Советии Сосиалистӣ ва ташкилотҳои савдои берунии Ҷумҳурии Халқии Демократии Корея (СССР — РХДК 1981). [Манбаи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <https://base.garant.ru/1518962/> (санаи дастрасӣ: 27.04.2023).

28. Шартҳои умумии фурӯши байналмилалии меваю сабзавоти тару тоза, аз ҷумла меваҳои ситрусӣ Комиссияи иқтисодии СММ барои Аврупо ECE/AGRI/40, 1979.

29. Шартҳои умумии фурӯши байналмилалии меваҳои хушки (пӯст ва пӯстнашуда) Комиссияи иқтисодии СММ барои Аврупо ECE/GRI/41, 1979.

Список литературы:

1. Гаранина И.Г., Кожевникова А.А. О пределах применения Венской Конвенции ООН о договорах международной купле-продажи товаров 1980 г. // Марийский юридический вестник. – 2016. – № 3 (18). – С. 96-98.

2. Гульжонов М. История международных отношений и внешней политики Таджикистана (1917-2008 гг.). – Душанбе, «Эр-граф», 2010. – С. 79.

3. Об истории употребления языков в договорах см.: Медведев А.М. Вопрос о языках в дипломатической практике // В кн.: Вопросы теории и практики современного международного права. – М, 1960. – С. 46-47.

4. Конвенция о праве, применимом к международной купле-продаже товаров (Гаага, 15 июня 1955 г.) [Электронный ресурс]. Источник доступа: <https://docs.cntd.ru/document/901751453> (дата обращения: – 24.04.2023).

5. Конвенция о представительстве при международной купле-продаже товаров 1983 г.

6. Гагская конвенция о праве, применимом к договорам международной купле-продажи товаров от 22 декабря 1986 г. [Электронный ресурс]. Источник доступа: <https://docs.cntd.ru/document/901760972> (дата обращения: 26.04.2023).

7. Конвенция ООН об исковой давности в международной купле-продаже товаров (заключена 14 июня 1974 г. в Нью-Йорке).

8. Конвенция Организации Объединенных Наций «Об исковой давности Конвенция ООН о договорах международной купле-продажи товаров 1980 года вступила в силу 1 января 1988 года. [Электронный ресурс]. Источник доступа: <https://docs.cntd.ru/document/9010417> (дата обращения: – 24.04.2023). // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. - 1994г. – №1.

9. Конвенция УНИДРУА о международном финансовом лизинге. – Оттава, 28 мая 1988 г.

10. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года с изменениями от 26 сентября 1999 года, 22 июня 2003 года и 22 мая 2016 года [Электронный ресурс]. Источник доступа: <http://mmk.tj> (дата обращения: 15.03.2022).

11. Закон Республики Таджикистан «О порядке заключения, ратификации, исполнения и признания недействительными международных договоров Республики Таджикистан». [Электронный ресурс]. Источник доступа: URL: <http://mmk.tj> (дата обращения: 18.09.2022).

12. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 31 декабря 1993 года № 646 «Положение о порядке подписания, исполнения и денонсации международных договоров Республики Таджикистан, носящих межведомственный характер».

13. Постановление ВС СССР от 23 мая 1990 г. N 1511-1 "О присоединении Союза Советских Социалистических Республик к Конвенции ООН о договорах международной купле-продажи товаров" // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР от 23 мая 1990г. – №23. – Ст. 428.

14. Закон Республики Таджикистан «О международных договорах Республики Таджикистан» от 11 декабря 1999 года № 908. [Электронный ресурс]. Источник доступа: URL: <http://mmk.tj> (дата обращения: 15.09.2022).

15. Менглиев Ш.М. Международное право: учебник – Душанбе, 2010. – С. 15.
16. Мирзоев А.М. Теоретические проблемы признания Республикой Таджикистан обычаев делового оборота // Правовая жизнь. – Душанбе, № 2 (10) – С. 155.
17. Протокол об общих условиях поставок товаров между внешнеторговыми организациями Союза Советских Социалистических Республик и внешнеторговыми организациями Корейской Народно-Демократической Республики (Пхеньян, 27 июля 1981 г.). [Электронный ресурс]. Источник доступа: <https://base.garant.ru/1518957/> (дата обращения: 27.04.2023).
18. Протокол об изменении Конвенции об исковой давности в международной купле-продаже товаров (Вена, 11 апреля 1980 г.) // Налоговый вестник. – 1995. – №5
19. Семенов О. История создания Венской конвенции о договорах международной купле-продажи. // Право и экономика. – 1999. – С. 81.
20. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Том 1: Общие вопросы / А.Н. Талалаев; отв. редактор Л.Н. Шестаков. – Москва: Зерцало-М, 2009. – 768 с. – (Серия «Русское юридическое наследие»). – С. 15.
21. Талалаев А.Н. Международные договоры в современном мире. Вопросы права международных договоров в свете работы Венской конференции ООН, 1968 - 1969 гг. – Москва: Междунар. отношения, 1973. – С. 180-183.
22. Тахиров Ф.Т. История государства и права Таджикистана (1917-1929 гг.). – Душанбе: Амри илм, 2001. – Т. 2, ч. 1. – 494 с.
23. Тахиров Ф.Т. Особенности становления и основные тенденции формирования правовой системы Таджикистана в условиях тоталитаризма // Актуальные проблемы истории и теории гоусдраста и права в изоляции говорсной независимости Республики Таджикистан. - Душанбе: Дониш, 2009. – С. 163.
24. Хакимов Ш.К. Усманов Ф.Н. Международное право (Учебное пособие) – Душанбе: «Ирфан», 2009. – С. 229.
25. Общие условия поставок товаров из стран - членов Совета Экономической Взаимопомощи в Финляндскую Республику и из Финляндской Республики в страны - члены Совета Экономической Взаимопомощи (ОУП СЭВ - Финляндия, ноябрь, 1978 г.) [Электронный ресурс]. Источник доступа: <https://base.garant.ru/1518964/> (дата обращения: 28.04.2023).
26. Общие условия поставок товаров из Союза ССР в Китайскую Народную Республику и из Китайской Народной Республики в Союз ССР (Пекин, 13 марта 1990 г.). [Электронный ресурс]. Источник доступа: <https://base.garant.ru/1519376/> (дата обращения: 27.04.2023).
27. Общие условия поставки товаров между внешнеторговыми организациями Союза Социалистических Советов и внешнеторговыми организациями Корейской Народно-Демократической Республики (ОУП СССР - КНДР 1981). [Электронный ресурс]. Источник доступа: <https://base.garant.ru/1518962/> (дата обращения: 27.04.2023).
28. Общие условия международной купле-продажи свежих фруктов и овощей, включая цитрусовые Европейская экономическая комиссия ООН ECE/AGRI/40, 1979 г.
29. Общие условия международной купле-продажи сухих (очищенных и неочищенных) сушеных фруктов Европейская экономическая комиссия ООН ECE/GRI/41, 1979 г.

List of literature:

1. Garanina I.G., Kozhevnikova A.A. On the limits of application of the UN Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods of 1980 // Mari Legal Bulletin. – 2016. – №. 3 (18). – pp. 96-98.
2. Gulzhonov M. History of international relations and foreign policy of Tajikistan (1917-2008). – Dushanbe, “Er-graf”, 2010. – P. 79.
3. On the history of the use of languages in contracts, see: Medvedev A.M. The question of languages in diplomatic practice // In the book: Questions of theory and practice of modern international law. – M, 1960. – P. 46-47.

4. Convention on the Law Applicable to the International Sale of Goods (The Hague, June 15, 1955) [Electronic resource]. Access source: <https://docs.cntd.ru/document/901751453> (access date: 04.24.2023).

5. Convention on Representation in the International Sale of Goods, 1983.

6. The Hague Convention on the Law Applicable to Contracts for the International Sale of Goods of December 22, 1986 [Electronic resource]. Access source: <https://docs.cntd.ru/document/901760972> (access date: 04.26.2023).

7. UN Convention on the Limitation Period in the International Sale of Goods (concluded on June 14, 1974 in New York).

8. United Nations Convention on Limitations The 1980 UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods came into force on January 1, 1988. [Electronic resource]. Access source: <https://docs.cntd.ru/document/9010417> (access date: 04/24/2023). // Bulletin of the Supreme Arbitration Court of the Russian Federation. - 1994 – №. 1.

9. UNIDROIT Convention on International Financial Leasing. – Ottawa, May 28, 1988.

10. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994, as amended on September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016 [Electronic resource]. Access source: <http://mmk.tj> (access date: 03.15.2022).

11. Law of the Republic of Tajikistan “On the procedure for concluding, ratifying, executing and invalidating international treaties of the Republic of Tajikistan.” [Electronic resource]. Access source: URL: <http://mmk.tj> (access date: 09.18.2022).

12. Decree of the Government of the Republic of Tajikistan dated December 31, 1993 No. 646 “Regulations on the procedure for signing, execution and denunciation of international treaties of the Republic of Tajikistan that are of an interdepartmental nature.”

13. Resolution of the USSR Supreme Council of May 23, 1990 N 1511-1 “On the accession of the Union of Soviet Socialist Republics to the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods” // Gazette of the Congress of People's Deputies of the USSR and the Supreme Soviet of the USSR of May 23, 1990. – №. 23. – St. 428.

14. Law of the Republic of Tajikistan “On international treaties of the Republic of Tajikistan” dated December 11, 1999 No. 908. [Electronic resource]. Access source: URL: <http://mmk.tj> (access date: 09.15.2022).

15. Mengliev Sh.M. International law: textbook - Dushanbe, 2010. - P. 15.

16. Mirzoev A.M. Theoretical problems of recognition of business customs by the Republic of Tajikistan // Legal life. – Dushanbe, №. 2 (10) – P. 155.

17. Protocol on general conditions for the supply of goods between foreign trade organizations of the Union of Soviet Socialist Republics and foreign trade organizations of the Democratic People's Republic of Korea (Pyongyang, July 27, 1981). [Electronic resource]. Access source: <https://base.garant.ru/1518957/> (access date: 04.27.2023).

18. Protocol on amendments to the Convention on the Limitation Period in the International Sale of Goods (Vienna, April 11, 1980) // Tax Bulletin. – 1995. – №. 5

19. Semenov O. History of the creation of the Vienna Convention on Contracts for International Sale and Purchase. // Law and Economics. – 1999. – P. 81.

20. Talalaev A.N. Law of international treaties. Volume 1: General questions / A.N. Talalaev; resp. editor L.N. Shestakov. – Moscow: Zertsalo-M, 2009. – 768 p. – (Series “Russian Legal Heritage”). – P. 15.

21. Talalaev A.N. International treaties in the modern world. Issues of the law of international treaties in the light of the work of the UN Vienna Conference, 1968 - 1969. – Moscow: International relations, 1973. – P. 180-183.

22. Takhirov F.T. History of state and law of Tajikistan (1917-1929). – Dushanbe: Amri Ilm, 2001. – T. 2, part 1. – 494 p.

23. Takhirov F.T. Features of the formation and main trends in the formation of the legal system of Tajikistan under conditions of totalitarianism // Current problems of history and theory of state trust

and law in isolation of the spoken independence of the Republic of Tajikistan. - Dushanbe: Donish, 2009. – P. 163.

24. Khakimov Sh.K. Usmanov F.N. International Law (Tutorial) - Dushanbe: “Irfan”, 2009. – P. 229.

25. General conditions for the supply of goods from member countries of the Council for Mutual Economic Assistance to the Republic of Finland and from the Republic of Finland to member countries of the Council for Mutual Economic Assistance (CMEA Unitary Enterprise - Finland, November, 1978) [Electronic resource]. Access source: <https://base.garant.ru/1518964/> (access date: 04.28.2023).

26. General conditions for the supply of goods from the USSR to the People's Republic of China and from the People's Republic of China to the USSR (Beijing, March 13, 1990). [Electronic resource]. Access source: <https://base.garant.ru/1519376/> (access date: 04.27.2023).

27. General conditions for the supply of goods between foreign trade organizations of the Union of Socialist Councils and foreign trade organizations of the Democratic People's Republic of Korea (OUP USSR - DPRK 1981). [Electronic resource]. Access source: <https://base.garant.ru/1518962/> (access date: 04.27.2023).

28. General conditions for the international sale of fresh fruit and vegetables, including citrus fruits UN Economic Commission for Europe ECE/AGRI/40, 1979.

29. General conditions for the international sale and purchase of dry (peeled and unpeeled) dried fruits UN Economic Commission for Europe ECE/GRI/41, 1979.

УДК: 347.626.2

Аминҷонов Абдураззоқ Худойшуқурович,
дотсенти кафедраи ҳуқуқ ва идораи давлатии
факултети сиёсат ва идораи давлатии Муассисаи
давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Бохтар
ба номи Носири Хусрав”.

E-mail: aabdurazzok@list.ru

Тел.: (+992) 93-379-83-84.

АҲДНОМАИ НИКОҲ: ТАРТИБИ ТАҒЙИР ВА БЕКОР КАРДАНИ ОН

Калидвожаҳо: аҳдномаи никоҳ; зан; шавҳар; тағйир; бекор; қонун; ҳуқуқ; Кодекси оила; Кодекси маданӣ; молумулк; ҳамсар; таъминот; созишнома; никоҳ; тағйир ёфтани ҳолат; бастанӣ шартнома; ҳуқуқи уҳдадорӣ; суд; қонунгузорӣ; шаҳрвандони хориҷӣ; шахси бешаҳрванд; меъёрҳои ҳуқуқӣ; ҳислати диспозитивӣ.

Аннотатсия: Мувофиқи Кодекси оила аҳдномаи никоҳ созиши ҳамсарон буда, ба танзими муносибатҳои молумулкии онҳо равона карда шудааст. Мувофиқи аҳдномаи никоҳ ҳамсарон муносибатҳои молумулкии худро ихтиёрон муқаррар ва танзим карда метавонанд, аз ин рӯ метавон гуфт, ки аҳдномаи никоҳ ба ҳамсарон имконият фароҳам овард то муносибатҳои молумулкии худро дар асоси меъёрҳои ҳуқуқии ҳислати диспозитивӣ (иродавӣ) дошта танзим намоянд. Аҳдномаи никоҳ метавонад ҳам то никоҳ ва ҳам баъд аз никоҳ баста шуда муносибатҳои молумулкии ҳамсаронро чӣ дар давраи дар никоҳ будани онҳо ва чӣ баъд аз бекор намудани никоҳ танзим намояд.

Аҳдномаи никоҳро дар ҳар давра бо мувофиқаи зану шавҳар тағйир додан ва ё бекор кардан мумкин аст. Созишнома дар бораи тағйир додан ё бекор кардани аҳдномаи никоҳ дар ҳамаҷониба, ки аҳдномаи никоҳ баста мешавад, ба имзо мерасад. Ба яққониба рад намудани иҷрои аҳдномаи никоҳ иҷозат дода намешавад. Зимни тағйирдиҳии аҳдномаи никоҳ ҳуқуқҳои молумулкӣ ва уҳдадорӣҳои ҳамсарон низ тағйир меёбанд, зимни бекоркунии аҳднома ин ҳуқуқи уҳдадорӣҳо қатъ мегарданд. Дар ҳолати ба мувофиқа наомадани ҳамсарон қонун тартиби судии тағйир додан ва бекор кардани аҳдномаи никоҳро пешбинӣ менамояд. Суд метавонад бо талаби зан ё шавҳар аҳдномаи никоҳро тағйир диҳад ё бекор кунад агар асосҳои дар қонунгузори маданӣ ва оилавӣ пешбинишуда мавҷуд бошанд.

Аҳдномаи никоҳ – гуфта шудааст дар моддаи 40 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – созишномаи шахсоне мебошад, ки никоҳ мекунанд ё созишномаи зану шавҳар аст, ки ҳуқуқи молумулкӣ ва уҳдадорӣҳои онҳоро дар давраи занашӯӣ ва (ё) дар ҳолатҳои бекор кардани он муайян менамояд [1, с. 22].

Қайд кардан бамаврид аст, ки боназардошти мафҳуми пешниҳоднамудаи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тафовути аҳд ва шартнома мувофиқи қонунгузори маданӣ, инчунин номгузорӣ дар қонунҳои оилавии давлатҳои хориҷӣ (Федератсияи Руссия “брачный договор” Англия “marriage contract”) мо зарур мешуморем, ки номи “Аҳдномаи никоҳ” бо

“Шартномаи никоҳ” иваз карда шавад, зеро аҳдномаи никоҳ ҳам бо меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ ва ҳам бо меъёрҳои ҳуқуқи оилавӣ ба танзим дароварда мешавад ва созиши тарафҳо дар ҳуқуқи маданӣ на аҳд, балки шартнома эътироф карда мешавад. Илова бар ин дар асарҳои олимони ватаниву хориҷӣ бештар ба шартномаи маданӣ наздикӣ доштани аҳдномаи никоҳ мушоҳида мешавад. Устодон Маҳмудзода М.А. ва Ҷимматов Ҷ.Н. чунин қайд намудаанд: “Чуноне, ки аз мафҳуми аҳдномаи никоҳ бар меояд, он ҳамчун созишномаи тавсиф карда мешавад. Чун созишнома аҳдномаи никоҳ ҳамаи аломатҳои ба шартнома хосро доро мебошад (розигии тарафҳо, озодии шартнома, баробарии юридикӣ тарафҳо). Барои ҳамин, дар нисбати

аҳдномаи никоҳ ба тариқи пурра имкон дорад муқаррароти умумии қонунгузорию маданӣ оид ба аҳдҳо ва шартномаҳо (дар нисбати шакл, асосҳо ва тартиби тағйир додан ва қатъ намудани шартнома оид ба асосҳои беътибор дониستاني аҳд) истифода гардад. Ғайр аз ин, таъиноти аҳдномаи никоҳ маҳз барои танзими муносибатҳои амволии ҳамсарон равона гардидааст. Чи тавре маълум аст, дар ҳуқуқи маданӣ муносибатҳои вобаста ба моликият ва дигар муносибатҳои амволӣ, аз он ҷумла механизм, тарз ва шаклҳои танзими шартномавии ин муносибатҳо мавриди коркарди нисбатан пурра ва мукамал қарор гирифтаанд. Аз ҳамин ҷиҳатҳо аҳдномаи никоҳро метавон чун шартномаи ҳуқуқи маданӣ тавсиф намуд” [2, с. 504]. Чуноне мушоҳида менамоем дар ин ҷо кӯшиш ба харҷ додаанд дар баробари меъёрҳои ҳуқуқи оилавӣ бо меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ танзим шудани аҳдномаи никоҳро асоснок намоянд ва оид ба аҳдномаи никоҳ ё шартномаи никоҳ номгузорӣ кардан ибрази ақида накардаанд. Вале аз гуфтаҳои ҷанҷол ҳолатро мушоҳида намудан мумкин аст, ки бештар ба шартнома наздикӣ доштани аҳдномаи никоҳро нишон медиҳанд. Ҳамзамон, набояд чунин ҳисобид, ки аҳдномаи никоҳ қомилан аҳд ё шартномаи маданӣ аст, зеро он як қатор хусусиятҳои ба худ хосро дорад мебошад.

Аз ҷониби қонунгузорию оилавӣ эътироф гардидани аҳдномаи никоҳ ба ҳамсарон имконият фароҳам овард, ки муносибатҳои молумулкии худро дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи хислати диспозитивӣ (иродавӣ) дошта танзим намоянд. Баъзе муҳаққиқон ба ин ҳолат муболиғакорона баҳо дода қайд намудаанд, ки муносибатҳои молумулкии ҳамсарон минбаъд бо меъёрҳои хислати диспозитивӣ (иродавӣ) дошта танзим мегарданд ва аз мавҷудияти меъёрҳои императивӣ (ҳатмӣ) фаромӯш намудаанд [3, с. 76]. Ҳақ ба ҷониби Маҳмудзода М. А. ва Худоёрзода Б. мебошад, ки аз маҳдуд гаштани меъёрҳои императивӣ (ҳатмӣ) ва васеъ шудани мавқеи меъёрҳои хислати диспозитивӣ (иродавӣ) дошта дар танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ ишора менамоянд: “Аз тарафи қонунгузорию амалкунанда эътироф гардидани муносибатҳои нави марбут ба ҳуқуқҳои молумулкии ҳамсарон дар соҳаи

муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ таҳаввулотӣ қобили мулоҳизаеро бавучуд овард. Дар натиҷа қонунгузорию оилавӣ аз муқаррароти меъёрҳои хислати императивӣ (ҳатмӣ) дошта даст кашида, мавқеи онҳоро дар танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ маҳдуд намуд ва нақши меъёрҳои хислати диспозитивӣ (иродавӣ) доштаро васеъ намуд” [4, с. 215]. Инҷо мехоҳем қайд намоем, ки қонунгузорию оилавӣ аз меъёрҳои императивӣ (ҳатмӣ) даст накашида, танҳо бо муқаррар намудани имконияти алтернативӣ мавқеи онҳоро маҳдуд намудааст.

Аҳдномаи никоҳ метавонад ҳам то никоҳ ва ҳам баъд аз никоҳ баста шуда муносибатҳои молумулкии ҳамсаронро ҷиҳат дар давраи дар никоҳ будани онҳо ва ҷиҳат баъд аз бекор намудани никоҳ танзим намояд. Аҳдномаи то никоҳ басташуда баъд аз барасмият даровардани ақди никоҳ дар мақомоти Сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ эътибори ҳуқуқӣ пайдо мекунад, агар тарафҳои никоҳи худро барасмият надароранд аҳдномаи никоҳи бастаи онҳо ягон хел оқибати ҳуқуқиро бавучуд намеорад. Бояд гуфт, ки дар фарқи аз шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон агар яке аз тарафҳои никоҳшаванда шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд бошад аҳдномаи никоҳи онҳо бояд то ба қайд гирифтани ақди никоҳ баста шавад. Ҳамзамон барои шаҳрвандони хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд бастанани аҳдномаи никоҳ шартӣ ҳатмӣ ақди никоҳ буда, бе он никоҳашон ба қайди давлатӣ гирифта намешавад. Мувофиқи қ. 4 моддаи 42 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аҳдномаи никоҳе, ки яке аз тарафҳои никоҳшаванда шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд мебошад, бояд шартҳои зерин ба таври ҳатмӣ пешбинӣ карда шаванд: а) муносибатҳои молумулкии тарафҳо, ҳуқуқи уҳдадорӣҳои онҳо оид ба молу мулк; б) уҳдадорӣҳои тарафҳо вобаста ба таъминоти фарзандон; в) бо манзили истиқомати шахсӣ таъмин намудани ҳамсар ва фарзандон; г) нигоҳубини ҳамсари корношоҷаи эҳтиёҷманд [1, с. 22].

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки қонунгузорию оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар се ҳолат оид ба бастан ва шартҳои аҳдномаи никоҳ меъёрҳои хислати императивӣ (ҳатмӣ) доштаро муқаррар

намудааст: 1) ҳамчу шартӣ акди никоҳ ба таври ҳатмӣ баستاني аҳдномаи никоҳ (моддаи 12 КОҚТ); 2) то ба қайд гирифтани акди никоҳ ба таври ҳатмӣ баستاني аҳдномаи никоҳ (моддаи 41 КОҚТ); 3) ба таври ҳатмӣ пешбинӣ гардидани шартҳои муайян дар аҳдномаи никоҳ (моддаи 42 КОҚТ). Аз баски шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд метавонанд ғайр аз бунёди оила бо мақсадҳои дигар (ба даст овардани шаҳрвандӣ, моликият) акди никоҳ банданд ва дар амалия ин ҳолат зиёд мушоҳида мешавад, чунин тартиби танзим қобили қабул ва боиси дастгирӣ мебошад, зеро дар он манфиатҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон нуҳуфтааст.

Вақте аҳдномаи никоҳ баста мешавад он бояд мувофиқи тартиби пешбинӣ намудаи қонун иҷро карда шавад, қонун ба яқҷониба рад намудани иҷрои аҳдномаи никоҳ иҷозат намедихад. Бинобар ин ҳарду ҷониб бояд уҳдадорӣҳои дар аҳдномаи никоҳ пешбинӣгардидаро иҷро намоянд. Масалан, агар дар аҳдномаи никоҳ пешбинӣ шуда бошад, ки тамоми хароҷотҳои оила ба уҳдаи шавҳар ба истиснои хароҷотҳои барои таҳсили фарзандон ва хароҷотҳои барои таҳсили фарзандон бар уҳдаи зан мебошад, ҳам зан ва ҳам шавҳар ҳуқуқ надоранд, ки аз иҷрои уҳдадорӣҳои худ саркашӣ намоянд.

Албатта, ҳуқуқи уҳдадорӣҳои тибқи аҳдномаи никоҳ бавучудода тағйирнопазир набуда, тибқи тартиби муқаррар кардаи қонун онҳоро тағйир додан ва ё бекор кардан мумкин аст. Тартиби тағйир додан ва бекор кардани аҳдномаи никоҳ дар моддаи 43 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, ки тибқи он аҳдномаи никоҳро дар ҳар давра бо мувофиқаи зану шавҳар тағйир додан ва ё бекор кардан мумкин аст. Созишнома дар бораи тағйир додан ё бекор кардани аҳдномаи никоҳ дар ҳамаи шакле, ки аҳдномаи никоҳ баста мешавад, ба имзо мерасад. Ба яқҷониба рад намудани иҷрои аҳдномаи никоҳ иҷозат дода намешавад. Аз мазмуни ин меъёр бар меояд, ки дар сурати бо ҳам мувофиқа кардани зану шавҳар ба тағйир додан ва ё бекор кардани аҳдномаи никоҳ ихтиёр доранд ва дар ҳар даврае, ки хоҳанд ин ҳуқуқи худро амалӣ мегардонанд, яъне мақомоти салоҳиятдор (натариус) наметавонанд бо сабаби ниҳоят зуд

(масалан, пас аз якмоҳи баста шудан) тағйир додани аҳдномаи никоҳ тасдиқ кардани онро рад намояд.

Мувофиқан, зимни тағйирдиҳии аҳдномаи никоҳ ҳуқуқҳои молумулкӣ ва уҳдадорӣҳои ҳамсарон низ тағйир меёбанд, зимни бекоркунии аҳднома ин ҳуқуқи уҳдадорӣҳо қатъ мегарданд. Кодекси оила талаботи муайянро ба шакли созишнома дар бораи тағйирдиҳӣ ё бекоркунии аҳдномаи никоҳ пешбинӣ менамояд, махсусан, созишнома дар ҳамон шакле, ки аҳдномаи никоҳ баста мешавад, бояд баста шавад. Созишнома дар бораи тағйир аҳдномаи никоҳ бояд ҳуҷҷате бошад бо матни тағйир илова ба аҳдномаи никоҳ, ки аз тарафи ҳарду ҳамсар ба имзо расида ва аз тарафи натариус ба тартиби умумӣ тасдиқ шуда бошад. Маҳмудзода М. Ҷимматов Ҳ.Н. дар ин бора дуруст қайд намудаанд: “Созишнома дар бораи тағйир ё қатъ кардани аҳдномаи никоҳ дар ҳамон шакле, ки аҳдномаи никоҳ баста мешавад тартиб дода мешавад. Яъне барои ба аҳдномаи никоҳ дохил кардани тағйирот ё илова ва мавриди бекор кардани он созиши ҳамсарон ба таври ҳатмӣ навишта шуда, аз тарафи зану шавҳар имзо гардида сипас дар идораи нотариалӣ тасдиқ карда мешавад. Танҳо пас аз иҷро намудани тартиботи зикргардида аҳднома бекор эътироф мешавад, тағйироту иловаҳо ҳамчун қисми таркибии аҳдномаи никоҳ эътироф мешаванд ва иҷрои он ҳатмӣ мегардад” [2, с. 508-509].

Қайд кардан ба маврид аст, ки на ҳамеша ҳамсарон барои тағйир додан ва ё бекор кардани аҳдномаи никоҳ ба мувофиқа омада метавонанд, зеро аҳдномаи никоҳ сирф характери молумулкӣ дошта, ба мувофиқа омадани тарфҳоро дар тағйир додан ва ё бекор кардани он мушкил мегардонад. Боназардошти ин ва дигар ҳолатҳо қонунгузорӣ ҳолатҳоеро пешбинӣ намудааст, ки бо талаби зан ё шавҳар бо тартиби судӣ мувофиқ ба муқаррароти Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйир ё бекор шудани аҳдномаи никоҳ мумкин аст. Доир ба ин масъала Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст, ки бо талаби зан ё шавҳар аҳдномаи никоҳ бо ҳалномаи суд тики асос ва тартиби муқаррар намудаи Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйир дода ё бекор карда шуданаш мумкин аст. Ҳамин тавр

қонунгузорию оилавӣ бевосита шартҳо ва тартиби тағйир додан ва бекор кардани аҳдномаи никоҳро муқаррар накарда, онро ба Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳавола намудааст. Асосҳои тағйир додан ва бекор намудани шартномаҳо, ки дар моддаи 516 ва 517 Кодекси маданияи пешбинӣ гардидааст, нисбат ба аҳдномаи никоҳ низ истифода мешавад, ки онҳо аз асосҳои зерин иборат мебошанд: 1) ҳангоми шартномаро ба таври ҷиддӣ вайрон кардани тарафи дигар; 2) ба таври ҷиддӣ тағйир ёфтани ҳолат, ки тарафҳо ҳангоми бастании шартнома онро ба инобат гирифта буданд, агар дар шартнома тартиби дигар пешбинӣ нагардида бошад ва ё аз моҳияти он барнаояд; 3) дигар ҳолатҳое, ки қонун ё шартнома пешбинӣ кардааст. Доир ба асоси дуюм, яъне ба таври ҷиддӣ тағйир ёфтани ҳолат миёни олимони андешаҳои гуногун вучуд дорад. Як гуруҳи олимони (Масевич М.Г., Максимович Л.Б., Маҳмудзода М.А., Ҳимматов Ҳ.Н.) бар он назаранд, ки ба таври ҷиддӣ тағйир ёфтани ҳолат асосан барои танзими муносибатҳои шартномавӣ дар соҳаи соҳибкорӣ ва муносибатҳои бозорӣ нигаронида шудаанд ва наметавонанд бевосита нисбати аҳдномаи никоҳ истифода шаванд [5, с. 154-155]. Гуруҳи дигари олимони бошанд чунин меҳисобанд, ки дар ҳолати мавҷуд будани ҳамаи шартҳои ба тариқи ҷиддӣ тағйир ёфтани ҳолатҳо метавонад бе ягон истисно ҳамчун асос барои тағйир додан ё бекор кардани аҳдномаи никоҳ хизмат кунад (Б.М. Гонгалло, П.В. Крашенинникова) [6, с.

94]. Ҳақ ба ҷониби гуруҳи якуми олимони зеро муносибатҳои соҳибкорӣ аз муносибатҳои оилавӣ қимматтар ҳастанд, он дар асоси таваққали соҳибкор ба роҳ монда шуда, ҳангоми ба таври назаррас тағйир ёфтани ҳолатҳо зарурати тағйир додан ё қатъ намудани шартнома бавучуд меояд.

Амали аҳдномаи никоҳ аз лаҳзаи қатъ кардани ақди никоҳ ба ғайр аз ҳолатҳое, ки дар аҳдномаи никоҳ барои давраи баъди қатъӣ ақди никоҳ пешбинӣ шудааст, қатъ мегардад (қ.З.моддаи 43 КОҶТ). Шартҳоеро, ки дар қисми 4 моддаи 42 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои шахрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд пешбинӣ шудаанд, тағйир додан манъ аст. Асосан амали аҳдномаи никоҳ бо мавҷудияти никоҳи расмӣ зану шавҳар вобастагӣ дорад. Дар баъзе ҳолатҳо дар аҳдномаи никоҳ зикр мешавад, ки то як муҳлати муайян ҳамсарон иҷрои уҳдадорихояшонро дар давраи пас аз қатъ гаштани никоҳ низ идома медиханд. Мутобиқи талаботи моддаи 25 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон никоҳ аз лаҳзаи бақайдгирии бекор намудани никоҳ (новобаста аз он, ки никоҳ дар мақомоти Сабти асноди ҳолати шахрвандӣ ё дар суд бекор шудааст) дар дафтари сабти асноди ҳолати шахрвандӣ қатъгардида ба ҳисоб меравад. Барои ҳамин ҳам баробари қатъ гардидани никоҳ амали аҳдномаи никоҳ низ қатъ мегардад [2, с. 510].

Муқаррир: д.и.х., профессор Бобочонзода И.Х.

БРАЧНЫЙ ДОГОВОР: ПОРЯДОК ИЗМЕНЕНИЯ И ЕГО ОТМЕНА

Ключевое слово: брачный договор; женщина муж; изменять; праздный; закон; верно; Семейный кодекс; Гражданский кодекс; свойство; супруг поставлять; соглашение; свадьба; изменение состояния; заключение договора; права и обязанности; суд; законодательство; иностранные граждане; лицо без гражданства; правовые стандарты; диспозитивный характер.

Аннотация: Согласно Семейному кодексу, брачный договор является соглашением между супругами и направлен на регулирование их имущественных отношений. Согласно брачному договору супруги могут добровольно устанавливать и регулировать свои имущественные отношения, поэтому можно сказать, что брачный договор предоставил супругам возможность регулировать свои имущественные отношения на основе правовых норм распорядительного (добровольного) характера. Брачный договор может быть заключен как до, так и после заключения брака и регулировать имущественные отношения супругов как в период их брака, так и после расторжения брака.

Брачный договор может быть изменен или расторгнут в любое время по согласию мужа и жены. Соглашение об изменении или расторжении брачного договора подписывается в той же форме, что и брачный договор. Не допускается односторонний отказ от исполнения брачного договора. При изменении брачного договора изменяются также имущественные права и обязанности супругов, при расторжении договора эти права и обязанности прекращаются. При несогласии супругов законом предусмотрен судебный порядок изменения и расторжения брачного договора. Суд может изменить или расторгнуть брачный договор по требованию жены или мужа при наличии оснований, предусмотренных культурным и семейным законодательством.

Аминҷонов Абдураззок Худойшукуровиҷ - доцент кафедры права и государственного управления факультета политики и государственного управления Государственного образовательного учреждения «Бахтарский государственный университет имени Насира Хусрава». E-mail: aabdurazzok@list.ru, Тел.: (+992) 93-379-83-84.

MARRIAGE CONTRACT: CHANGE PROCEDURE AND IT IS CANCELLATION

Key words: marriage contract; woman husband; change; idle; law; right; Family Code; Civil Code; property; spouse supply; agreement; marriage; change of condition; concluding a contract; rights and obligations; court; legislation; foreign citizens; stateless person; legal standards; dispositive character.

Annotation: According to the Family Code, the marriage contract is an agreement between the spouses and is aimed at regulating their property relations. According to the marriage contract, the spouses can voluntarily establish and regulate their property relations, so it can be said that the marriage contract provided an opportunity for the spouses to regulate their property relations based on the legal norms of a dispositive (voluntary) character. A marriage contract can be concluded both before and after the marriage and regulate the property relations of the spouses both during the period of their marriage and after the annulment of the marriage.

The marriage contract can be changed or canceled at any time with the agreement of the husband and wife. The agreement on changing or canceling the marriage contract is signed in the same form as the marriage contract. It is not allowed to unilaterally refuse to perform the marriage contract. During the change of the marriage contract, the property rights and obligations of the spouses also change, during the annulment of the contract, these rights and obligations are terminated. If the spouses do not agree, the law provides for a judicial procedure for changing and canceling the marriage contract. The court can change or annul the marriage contract at the request of the wife or husband if there are grounds provided for in the cultural and family legislation.

Aminjonov Abdurazzok Khudoyshukurovich - associate professor of the Department of Law and State Administration, Faculty of Politics and State Administration, State Educational Institution "Bakhtar State University named after Nasir Khusrav". E-mail: aabdurazzok@list.ru, Tel.: (+992) 93-379-83-84.

Рӯйхати адабиёт:

1. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1998.
2. Маҳкам Маҳмудзода. Сиёсати ҳуқуқӣ ва давлати демократӣ (маҷмӯи мақолаю маърузаҳо). – Душанбе: ЭР-граф, 2017.
3. Бондов Сергей Николаевич. Шартномаи никоҳ (шартнома) оид ба ҳуқуқи оилавии Русия. Диссертатсия барои дарафти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. Москва, соли 1999.
4. Маҳкам Маҳмудзода, Бахтиер Худоерзода. Ҳуқуқии оилавия Ҷумҳурия Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Душанбе: ЭР-граф, 2015.
5. Масевич м.г. Шарҳҳо ба кодекси Оилаи Федератсияи Русия // Отв. муҳаррири Кузнецова И. М. 2-юм нашр., коркард Ва илова М.: Ҳуқуқшинос, 2002.

6. Шарҳҳо ба кодекси Оилаи Федератсияи Россия/Под. муҳаррири Умумии П.В. Крашенинникова ва П. И. Седугин. М.: гурӯҳи Нашриети ИНФРАМ меъер. 1997.

Список литературы:

1. Семейный кодекс Республики Таджикистан, 1998 г.
2. Махам Махмудзода. Правовая политика и демократическое государство (сборник статей и докладов). - Душанбе: ЭР-граф, 2017.
3. Сергей Николаевич Бондов. Брачный договор (контракт) по российскому семейному праву. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 1999.
4. Махам Махмудзода, Бахтиёр Худоярзода. Семейное право Республики Таджикистан. Учебник. - Душанбе: ЕР-граф, 2015.
5. Масевич М.Г. Комментарии к Семейному кодексу РФ // Отв. ред. Кузнецова И.М. - 2-е изд., перераб. И доп. М.: Юрист, 2002.
6. Комментарии к Семейному кодексу Российской Федерации/Подп. общий ред. П.В. Крашенинникова и П.И. Только три. М.: Издательская группа ИНФРАМ – стандарт. 1997.

List of literature:

1. Family Code of the Republic of Tajikistan, 1998.
2. Makham Mahmudzoda. Legal policy and democratic state (a collection of articles and reports). - Dushanbe: ER-graph, 2017.
3. Sergey Nikolaevich Bondov. Marriage contract (contract) under Russian family law. Dissertation of the academic degree of candidate of jurisprudence. Moscow, 1999.
4. Mahkam Mahmudzoda, Bakhtiyor Khudoyorzoda. Family law of the Republic of Tajikistan. Textbook. - Dushanbe: ER-graf, 2015.
5. Masevich M.G. Comments to the Family code of the Russian Federation // Otv. ed. Kuznetsova I.M. - 2nd ed., pererab. And dope. M.: Jurist, 2002.
6. Comments to the Code of the Family of the Russian Federation/Sub. general ed. P.V. Krasheninnikova and P.I. Only three. M.: Izdatelskaya group INFRAM - standard. 1997.

ТДУ: 34.42

Исматзода Исматулло Бобохуча,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

E-mail: ismatullorajabov96@mail.ru.

Тел.: (+992) 988-18-18-12.

АМАЛИШАВИИ МЕЪЁРҲОИ КОЛЛИЗИОНӢ ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ МАДАНӢ

Калидвожаҳо: меъёрҳои коллизсионӣ; қонунгузории маданӣ; адабиёти ҳуқуқӣ; ҳуқуқи маданӣ; шахси воқеӣ; шахси ҳуқуқӣ; қобилияти ҳуқуқдорӣ; қобилияти амалкунӣ; ҳуқуқи татбиқшаванда.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур амалишавии меъёрҳои коллизсионӣ дар қонунгузории маданӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Қабули Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав заминаи мусоиди ҳуқуқиро барои рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, махсусан рушди бахши ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ гардид. Муаллиф бо истифода аз адабиёти ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ масъалаи мазкурро мавриди таҳлил қарор дода, муобрамияти мавзӯи мазкурро муайян намудааст.

Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми қонунгузории мамлакат санади ҳуқуқии нав буда, танзимкунандаи доираи васеи муносибатҳои ҷамъиятӣ, қабули заминаи барои ворид шудани ҳуқуқи маданияи мамлакат ба марҳилаи сифатани нави рушд мусоидат менамояд. Дар таърихи зиёда аз ду даҳсолаи амали Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои ҷамъиятии зиёд ташаккул ёфтанд, ки онҳо пурра ҳангоми таҳияи Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди танзим қарор дода шуданд, ки онҳо барои ҳуқуқи маданияи мамлакат навгной, яъне падидаҳои ҳуқуқии нав буда, таҳқиқи онҳо ба татбиқи дуруст, ягона ва дарки амиқи онҳо мусоидат менамояд.

Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 1 июли соли 2023 мавриди амал қарор гирифта, минбаъд дар фаъолияти мақомоти давлатӣ, шахсони ҳуқуқӣ (сарфи назар аз шакли моликият ва шакли ташкилию ҳуқуқӣ) ва шахсони воқеӣ мавриди истифода қарор дода мешавад. Амали Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои илми ҳуқуқшиносии ватанӣ, хосатан ҳуқуқи маданӣ оғози марҳилаи сифатан нави рушд ба ҳисоб меравад.

Қабули санади мазкур аз як ҷиҳат бо мақсади мутобиқ намудани матни он ба забони тоҷикӣ махсуб меёфт. Забони қонунгузорӣ ин забони расмии адабӣ мебошад, ки зимни ифодаи ҳуччати маводи меъёрӣ дар матни қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ истифода мешавад [1, с. 1573].

Яке аз тағйироти назаррас ин иваз шудани номи Кодекси граждани ба маданӣ мебошад. Дар даврони Истиқлоли давлатӣ ба масъалаи забони қонун тавачҷуҳи хосса зоҳир шуда, пайваста истилоҳоти қонунгузорӣ дар пасманзари васеъ гардидани имкониятҳои забони тоҷикӣ, қоркарди истилоҳоти калимаҳои нав такмил дода мешавад. Дар ин замина, номи КГ ҚТ ба КМ ҚТ ва дар матни он низ истилоҳи маданӣ пурра мавриди истифода қарор дода шуд [2].

Ба андешаи Ш.К. Ғаюрзода яке аз ҳадафҳои дар таҳрири нав омода намудани КГ ҚТ номи тоҷикӣ гирифтани ин қонун буд. Номгузории тоҷикӣ дар забони қонун хеле муҳим аст. Зеро номи муносиб муайянкунандаи моҳияти қонун буда, он дар шаклгирии мазмуни санади қонунгузорӣ таъсир мерасонад [3, с. 147].

Ба андешаи Ҷ. Саъдизода истилоҳи «маданият» низ чун вожаи арабӣ аз решаҳои «мадина», «маданӣ» таркиб ёфтааст. Аммо тибқи андешаи дигар калимаҳои «маданӣ», «маданият», «тамаддун» ҳамчун вожаҳои решаи авастоидошта шинохта мешаванд [4, с. 60].

Баъди соҳибистиклол гаштани Тоҷикистон ҳуқуқи граждани ва қонунгузори он марҳилаи нави рушдро оғоз намуд. Соли 1999 қисмҳои 1 ва 2, баъдан соли 2005 қисми 3 КГ ҚТ қабул гардидаанд, ки дар ташаккули соҳаи ҳуқуқи граждани ва умуман низоми ҳуқуқ ва соҳаҳои қонунгузори ҚТ нақши сазовор бозидаанд. Албатта табиист, ки бо инкишофи таҳаввулоти ҷомеа чунин санади муҳими кодификатсионӣ чун Кодекси граждани худ мавриди таҷдиди назар қарор мегирад [5, с. 4].

Яке аз қисматҳои қонунгузори маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон танзими ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба шумор меравад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ бахшо атрофи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва ҳуқуқи коллизсионӣ хеле зиёданд. Як гуруҳи олимони дар он нуқтаи назар ҳастанд, ки ҳуқуқи коллизсионӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бояд ба як маъно фаҳмида шаванд. Гуруҳи дигар дар он нуқтаи назаранд, ки ҳуқуқи коллизсионӣ гарчанде қисми асосии ҳуқуқи байналмилалии хусусиро ташкил диҳад ҳам ба пуррагӣ ифодакунандаи табиати ҳуқуқи он намебошад. Чунки ҳуқуқи коллизсионӣ фарогири меъёрҳои коллизсионӣ мебошад. Зеро дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба ҷуз аз меъёрҳои коллизсионӣ, боз меъёрҳои моддӣ ва унификатсионӣ истифода мешаванд, ки онҳо дар маҷмӯъ мазмуни объективии ин соҳаро ташкил мекунанд.

Бояд қайд намуд, ки меъёрҳои коллизсионӣ танзимнамоии муносиатҳои ҳуқуқиро ба ҳуқуқи моддӣ кишвар ҳавола менамояд. Аммо тавре дар адабиётҳо қайд мешавад, ки меъёри коллизсионӣ якҷоя бо меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ, ки ба он ҳавола менамояд, қоидаҳои рафтори иштирокчиёни муомилоти маданияро танзим менамояд.

Меъёрҳои коллизсионӣ дар ҳуқуқи миллӣ мустаҳкам қарда шудаанд, ки қоидаҳои рафтори субъектҳои ин муносибатҳоро танзим намуда, сарчашмаи асосии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ қонунҳои миллӣ

мебошанд. Меъёрҳои коллизсионӣ хусусияти оммавӣ-ҳуқуқӣ доранд, ки аз нигоҳи хусусият байналмилалӣ мебошанд, зеро ба ҳокимияти оммавии дигар кишвар муроҷиат мекунанд [6, с. 129].

Яке аз тағйиротҳои, ки дар қисмати танзимнамоии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ворид қарда шудааст, ин иваз намудани ҳуди истилоҳи “ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ” ба “ҳуқуқ байналмилалии хусусӣ” маҳсуб меёбад. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар фасли 8 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим гардида, фарогири бобҳои 74-75 мебошад.

Ҳуқуқи ба муносибатҳои ҳуқуқии маданӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ё дорои унсурҳои хориҷии дигар татбиқшаванда дар асоси ҳамин Кодекс, санадҳои қонунгузори дигар, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон эътироф намудааст ва одатҳои байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф мекунад ва ҳамчунин дар асоси созишномаи тарафҳо муайян қарда мешавад.

Танзими меъёрҳои коллизсионӣ дар боби 75 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар қарда шудааст, ки фарогири чандин муқаррароти нав дар қонунгузори маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Истиллоҳи «коллизия» аз калимаи латинӣ «collisio» - гирифта шуда, мазмуни «бархурд»-ро ифода менамояд. Меъёрҳои коллизсионӣ дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дорои чунин хусусиятҳо мебошанд: -меъёрҳои коллизсионӣ бевосита ҳуқуқ ва уҳдадорҳои субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқиро танзим намекунанд, танҳо чун асос барои интиҳоб ва татбиқнамоии ҳуқуқ хизмат мекунанд; - меъёри коллизсионӣ афзалияти танзими ҳуқуқиро дар натиҷаи ҳавола қардан ба меъёри моддӣ-ҳуқуқӣ дар бахши танзим намудани ифода менамояд. Меъёри коллизсионӣ хусусияти ҳаволакунанда дорад, меъёр ва категорияи маҳсус (ё асос) дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба шумор меравад [7, с. 47].

Тибқи муқаррароти Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои коллизсионӣ муқаррар қарда шудаанд, ки шахс, ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ; муносибатҳои, ки ба моликияти зеҳнӣ дахл доранд; аҳдҳо, намоёндагӣ, муҳлати даъво, ҳуқуқҳои ашъӣ,

ухдадорихои шартномавӣ ва ғайришарномавӣ, инчунин ҳуқуқи меросро дар бар мегирад. Моддаи алоҳида ба қонуни шахсии шахси воқеӣ бахшида шудааст, ки дар он ҳолати душарвандӣ ба назар гирифта шудааст.

Чунончӣ, мувофиқи моддаи 1315 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қонуни шахсии шахси воқеӣ ҳуқуқи кишваре мебошад, ки ин шахс шаҳрвандии онро дорад. Ҳангоми доштани ду ва ё зиёда шаҳрвандӣ қонуни шахсӣ ҳуқуқи ҳамон кишвар ҳисобида мешавад, ки шахс дар он бештар зиндагӣ мекунад. Агар шахс шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлати хориҷиро дошта бошад, қонуни шахсии ӯ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад [8].

Ё ин ки муқаррарот вобаста ба қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалқунии шахсони воқеӣ пешбинӣ карда шудааст, ки тибқи моддаи 1316 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қобилияти ҳуқуқдорӣ маданияи шахси воқеӣ тибқи қонуни шахсии ӯ муайян карда мешавад. Зимнан шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қобилияти ҳуқуқдорӣ истифода мекунанд, ба истиснои ҳолатҳои муқарраркардаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ё санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст. Қобилияти амалқунии шахси воқеӣ тибқи қонуни шахсии ӯ муайян карда мешавад.

Меъёрҳои коллизсионӣ оид ба аҳдо, намоёндагӣ, оиди муҳлати даъво ба таври мушаххас пешбинӣ карда шудаанд. Бештар диққати маҳсусро дар ин масъала меъёрҳои ҳуқуқи ашъӣ ташкил менамоянд, ки мутобиқи онҳо мазмуни ҳуқуқи моликият ва ҳуқуқи дигари ашъ ба моликияти манқул ва ғайриманқул ва ҳамчунин татбиқи онҳо бо ҳуқуқи кишваре, ки ин моликият дар он ҷо воқеъ гардидааст, муайян карда мешавад, агар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигарро пешбинӣ накарда бошад.

В.А. Канашевский дар зерин мафҳуми меъёри коллизсионӣ, меъереро медонад, ки татбиқи ҳуқуқи миллиро ба муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ муайян мекунад [9, с. 72]. М.Н. Кузнецов мафҳуми меъёри коллизсиониро бо назардошти

концепсияи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқии байнинизомӣ пешкаш намудааст: «Меъёри коллизсионӣ - меъёри ҳуқуқӣ (миллӣ ва байналмилалӣ)-и муқаррарқунандаи ҳуқуқи кишвар ва ё шартномаи (созишномаи) байналмилалӣ ба ин муносибати хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ мебошад» [10, с. 137].

Дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои коллизсионӣ пешбинӣ карда шудааст, ки онҳо ба таври устувор (мушаххас) ва ё ин ки ҳуқуқи татбиқшавандаро яктарафа муқаррар намудааст.

Масалан, тибқи муқаррароти қисми 6 моддаи 1316 Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриқобили амал ё дорои қобилияти маҳдуди амалқунӣ эътироф намудани шахси воқеӣ дар Тоҷикистон ба ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тобеъ аст.

Ё ин ки тибқи муқаррароти моддаи 1317 Кодекси мазкур бедарак ғойбшуда ё вафоткарда эълон намудани шахси воқеӣ ба ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тобеъ аст.

Аз муқаррароти мазкур бармеояд, ки новобаста аз шаҳрвандии шахсони воқеӣ нисбат ба онҳо ҳуқуқи татбиқшаванда қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Меъёрҳои коллизсионӣ нисбат ба қонуни шахсии шахсони ҳуқуқӣ низ муқаррар карда шудааст. Қонуни шахсии шахси ҳуқуқӣ ҳуқуқи кишваре ҳисобида мешавад, ки дар он ҷо шахси ҳуқуқӣ таъсис дода шудааст. Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалқунии маданияи шахси ҳуқуқӣ бо қонуни шахсии шахси ҳуқуқӣ муайян карда мешавад.

Танзими меъёрҳои коллизсионӣ дар қонунгузории маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин маҳсусиятҳои ин падидаро ба вучуд меорад. Тавассути меъёрҳои коллизсионӣ мувозинат миёни ҳуқуқи ватанӣ ва хориҷӣ дар танзими муносибатҳои молу мулкӣ ва ғайри молу мулкӣ муқаррар карда мешавад; қонунгузории маданияи меъёрҳои коллизсионӣ зиёдеро дар бар мегирад, ки бо ёрии онҳо метавон ба осонӣ ҳуқуқи давлатеро, ки вобаста ба муносибати мушаххас бояд татбиқ карда шавад, муайян намуд; тибқи қонунгузории нави маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи меъёрҳои коллизсионӣ

дугарафа нисбат ба шумораи меъёрҳои дар муайян намудани ҳолати ҳуқуқии коллизии яктарафа зиёдтар ба мушоҳида татбиқшаванда ба мушоҳида мерасад. мерасад; муназзамии меъёрҳои коллизии

Муқарриз: н.и.х., дотсент Мирзоев А.М.

ДЕЙСТВИЕ КОЛЛИЗИОННЫХ НОРМ СОГЛАСНО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ

Ключевые слова: коллизии нормы; гражданское законодательство; юридическая литература; гражданские права; физическое лицо; юридическое лицо; правоспособность; способность действовать; применимое право.

Аннотация: В данной статье анализируется применение коллизии права в гражданском законодательстве. Принятие новой редакции Гражданского кодекса Республики Таджикистан стало благоприятной правовой основой для развития общественных отношений, особенно развития сектора международного частного права. Используя юридическую литературу и законодательство, автор проанализировал данный вопрос и определил важность данной темы.

Исматзода Исматулло Бобохуджа - ассистент кафедры международного права юридического факультета Таджикский национальный университет. E-mail: ismatullorajabov96@mail.ru., Тел.: (+992) 988-18-18-12.

THE EFFECT OF CONFLICT OF LAWS RULES ACCORDING TO CIVIL LAW

Key words: conflict of laws rules; civil law; legal literature; civil rights; individual; entity; legal capacity; ability to act; applicable right.

Annotation: In this article, the application of conflict of laws in civil legislation is analyzed. The adoption of the new version of the Civil Code of the Republic of Tajikistan became a favorable legal basis for the development of public relations, especially the development of the private international law sector. Using the legal literature and legislation, the author analyzed this issue and determined the importance of this topic.

Ismatzoda Ismatullo Bobokhuja - assistant of international law faculty of law Tajik national university. E-mail: ismatullorajabov96@mail.ru., Tel.: (+992) 988-18-18-12.

Рӯйхати адабиёт:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: “Сино”, 2018. – С. 573.
2. Шерзода Б.С., Ҳақимов Я.Б. Рушди забони қонунгузори маданӣ дар даврони Истиклолияти давлатӣ // Сомонаи расмӣ факултети ҳуқуқшиносии ДМТ (дар Facebook). – санаи муроҷиат: 24.04.2024с.
3. Ғаюров Ш.К. Оид ба баъзе муаммоҳои дар таҳрири нав таҳия намудани Кодекси граждании ҚТ (Такризи ба мақолаи Сулаймонов Ф. «Кодекси граждании ё Кодекси маданӣ?») // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2013. – №3 (03). – С. 147.
4. Саъдизода Қ. Фарҳанги ҳуқуқӣ инсон: шарҳи истилоҳот / Форуми ҳуқуқшиносони ҷавон бахшида ба "Соли ҷавонон", ки дар доираи форуми Миллии "Волоияти қонун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон" баргузор мегардад. Душанбе, 2017. Саҳ.60.
5. Ҳимматов Ҳ.Н. Чанде далел оид ба зарурати таъдбири номи Кодекси граждании ба Кодекси маданӣ // Минбари ҳуқуқшинос. – 2017. – №19-22 (73-76). – С. 4.
6. Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ: воситаи таълимӣ // Муҳаррирони масъул: н.и.х., дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ факултети ҳуқуқшиносии ДМТ Рачабов М.Н. ва н.и.х., дотсент Мирзоев А.М. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2018. – С. 129.

7. Данилочкина О.А. Ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар саволу ҷавоб: китоби дарсӣ. – М.: «Прспект», 2016. – С.47.
8. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми 1) аз 24 декабри соли 2022, №1918 // Махзани мутамакази иттилоотӣ ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 25.04.2024).
9. Канашевский В. Ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ: китоби дарсӣ. – М.: Муносибатҳои байналмилалӣ, 2009. – С.72.
10. Кузнецов М.Н. Муқаддима ба ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ: тадқиқоти назариявӣ ва ҳуқуқӣ: монография. – М.: РУДН, 2014. – С.137.

Список литературы:

1. Сотиволдиев Р.Ш. Теория государства и права: учебник для учреждений высшего профессионального образования. – Душанбе: «Сино», 2018. – С. 573.
2. Шерзода Б.С., Хакимов Ю.Б. Развитие языка культурного законодательства в эпоху государственной независимости // Официальный сайт юридического факультета ДМТ (на Facebook). (дата обращения: 24.04.2024).
3. Гаюров Ш.К. О некоторых проблемах новой редакции Гражданского кодекса Республики Таджикистан (Рецензия на статью Сулаймонова Ф. «Гражданский кодекс или Гражданский кодекс?») // Правовая жизнь. – 2013. – № 3 (03). – С. 147.
4. Садизода Дж. Культура прав человека: разъяснение терминов / Форум молодых юристов, приуроченный «Году молодежи», проводимый в рамках Национального форума «Верховенство юмана в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2017. – С. 60.
5. Химматов Х.Н. Некоторые аргументы о необходимости изменения названия ГК на Гражданский кодекс // Трибуна юриста. – 2017. – № 19-22 (73-76). – С. 4.
6. Международное частное право: учебное пособие // Ответственные редакторы: к.ю.н., доцент, заведующий кафедрой международного права юридического факультета ТНУ Раджабов М.Н. и к.ю.н., доцент Мирзоев А.М. – Душанбе: «ЭР-граф», 2018. – С. 129.
7. Данилочкина О.А. Международное частное право в вопросах и ответах: учеб. пособие. – М.: «Прспект», 2016. – С. 47.
8. Гражданский кодекс Республики Таджикистан (часть 1) от 24 декабря 2022 года № 1918 // Централизованная правовая база данных Республики Таджикистан «Адлия». Форма 7.0. [Электронный ресурс]. Источник доступа: URL: <http://www.adlia.tj> (дата обращения: 25.04.2024).
9. Канашевский В.А. Международное частное право: учебник. – М.: Междунар. отношения, 2009. – С. 72.
10. Кузнецов М.Н. Введение в международное частное право: теоретико-правовое исследования: монография. – М.: РУДН, 2014. – С. 137.

List of literature:

1. Sotivoldiev R.Sh. Theory of state and law: a textbook for institutions of higher professional education. – Dushanbe: “Sino”, 2018. – P. 573.
2. Sherzoda B.S., Khakimov Yu.B. Development of the language of cultural legislation in the era of state independence // Official website of the DMT Faculty of Law (on Facebook). (access date: 04/24/2024).
3. Gayurov Sh.K. About some problems of the new edition of the Civil Code of the Republic of Tajikistan (Review of the article by Sulaimonov F. “Civil Code or Civil Code?”) // Legal Life. – 2013. – No. 3 (03). – P. 147.
4. Sadizoda J. Culture of human rights: explanation of terms / Forum of young lawyers dedicated to the “Year of Youth”, held within the framework of the National Forum “Supremacy of the Human Rights in the Republic of Tajikistan. – Dushanbe, 2017. – P. 60.
5. Khimmatov Kh.N. Some arguments about the need to change the name of the Civil Code to the Civil Code // Lawyer's Tribune. – 2017. – No. 19-22 (73-76). – P. 4.

6. International private law: textbook // Responsible editors: Ph.D., Associate Professor, Head of the Department of International Law, Faculty of Law, TNU Radzhabov M.N. and Ph.D., Associate Professor Mirzoev A.M. – Dushanbe: “ER-graph”, 2018. – P. 129.

7. Danilochkina O.A. International private law in questions and answers: textbook. allowance. – M.: “Prospekt”, 2016. – P. 47.

8. Civil Code of the Republic of Tajikistan (Part 1) dated December 24, 2022 No. 1918 // Centralized legal database of the Republic of Tajikistan “Adlia”. Form 7.0. [Electronic resource]. Access source: URL: <http://www.adlia.tj> (access date: 04/25/2024).

9. Kanashevsky V.A. International private law: textbook. – M.: International. relations, 2009. – P. 72.

10. Kuznetsov M.N. Introduction to private international law: theoretical and legal research: monograph. – M.: RUDN, 2014. – P. 137.

12.00.04 – ҲУҚУҚИ МОЛИЯ; ҲУҚУҚИ АНДОЗ; ҲУҚУҚИ БУЌЕТӢ
12.00.04 – ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; НАЛОГОВОЕ ПРАВО; БЮДЖЕТНОЕ ПРАВО
12.00.04 – FINANCIAL LAW; TAX LAW; BUDGET LAW

УДК: 347.734

Исмоилова Мадина Исмоиловна,

*сардори шуъбаи қонунгузорию гражданий, соҳибкорӣ
ва оилавии Маркази миллии қонунгузорӣ*

E-mail: madina-jona@mail.ru

Тел.: (+992) 002 66 66 61.

РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: иқтисодиёти рақамӣ; технологияҳои рақамӣ; инфрасохтори телекоммуникатсионӣ; ҷомеаи иттилоотӣ; интернетӣ баландсуръат; маҳсулоти рақамӣ; низомҳои электронӣ

Аннотатсия: Масъалаҳои ташаккул ва рушди иқтисодиёти рақамӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода шудааст. Асоснок карда шудааст, ки яке аз унсурҳои асосии ташаккули иқтисодиёти рақамӣ технологияҳои рақамӣ ба ҳисоб меравад. Ҷиҳати татбиқи технологияҳои рақамӣ, бунёди системаҳои пуриқтидори рақамӣ ва дар ин замина ба вуҷуд овардани низомҳои ягонаи электронӣ, ки аз ҷузьҳои марказии иқтисодиёти рақамӣ маҳсуб меёбад, дар асоси назарияҳои илмӣ, таҷрибаи пешоҳанги хориҷӣ тавсияҳои илман асоснок пешниҳод карда шудааст. Қайд гардидааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтисодиёти рақамӣ рушд намуда истодааст, ки яке аз онҳо ин моликияти зеҳнӣ ба ҳисоб меравад. Таъкид гардидааст, ки барои рушди саривақтии иқтисодиёти рақамӣ таҷдиди инфрасохтори алоқа ва бо интернетӣ баландсуръат таъмин намудани субъектҳои хоҷагидорӣ муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Дар асри XXI иқтисоди рақамӣ ба омили пешбари рушди ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Дар баробари ин, иқтисодиёти рақамӣ ҷунун босуръат рушд мекунад, ки назария ба ҳалли бисёр масъалаҳои институти мазкур ҷавоби мушаххас надорад.

Проблемаҳои асосии назариявии иқтисодиёти рақамӣ аз он иборатанд, ки коршиносон ба мафҳуми иқтисоди рақамӣ маъноҳои гуногун медиҳанд. Ҷунунчи, дар таҳқиқоти пажӯҳишгарони хориҷӣ ва ватанӣ бо мафҳуми «ҷаҳони рақамӣ», «ҷомеаи иттилоотӣ», «фазаи иттилоотӣ», «ҷомеаи донишбунёд», «ҷомеаи баъдисаноатӣ», «ҷомеаи технологиябунёд», «ҷомеаи вертуали - маҷозӣ», «олами виртуалӣ - маҷозӣ», «иқтисодиёти сабз», «иқтисодиёти шабакавӣ», «иқтисодиёти интернетӣ», «иқтисодиёти иттилоотӣ», «иқтисодиёти инноватсионӣ» «иқтисодиёти нав» вохӯрдан мумкин аст.

Асоси пайдоиши мафҳумҳои зикргардидаро татбиқи технологияҳои рақамӣ, яъне рақамикунонии соҳаҳои иқтисодиёти миллии ташкил дода, онро ҳамчун падидаи навбатӣ дар ташаккули иқтисодиёти зудрушдкунандаи муосир номидан мумкин аст, ки боиси ба миён омадани мафҳуми «иқтисодиёти рақамӣ» гардидааст [1:104-113].

Дар адабиёти иқтисодӣ дахҳо таърифҳои иқтисоди рақамиро метавон пайдо кард. Дар аввал, иқтисодиёти рақамӣ ҳамчун фаъолият, ки ба технологияҳои иттилоотӣ, Интернет ва тичорати электронӣ алоқаманд аст, баррасӣ карда мешуд [2:26-43]. Ин мафҳуми иқтисоди рақамӣ бинобар истифодаи он аз ҷониби як қатор созмонҳои байналмилалӣ, аз қабили Бонки Ҷаҳонӣ, OSED ва ХБА васеъ паҳн шудааст. Таваҷҷуҳи онҳо ба ин тафсир аз он вобаста аст, ки ҳисобҳои васеъмиқёси саҳми иқтисоди рақамӣ дар рушди ҷаҳонӣ оғоз

шуда, кишварҳо аз рӯи сатҳи рушди иқтисоди рақамӣ муқоиса карда шудаанд.

Муҳаққиқони ватанӣ Исмоилов Ш.М., Хучамкулов Р.Б., Лутфуллоев М.Д. ибраз медоранд, иқтисодиёти рақамӣ ба маънои васеъ истифодаи одии технологияҳои иттилооти дар истеҳсолот, идоракунии коммуникатсияҳо дар назар дорад[3: 41-46].

Асоси рушди савдои электронӣ ва тичорати электрониро истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасониҳои рақамӣ ташкил медиҳанд. Дар шароити иқтисодиёти рақамӣ пардохтҳо барои хизматрасониҳо аксар вақт бо асъори рақамӣ (пулҳои электронӣ) анҷом дода мешаванд.

Технологияҳои рақамӣ асоси рушди иқтисодиёт буда, мавқеи он дар ташаккули соҳаҳои иқтисодиёт ба тадриҷ боло меравад. Татбиқи технологияи рақамӣ имконият медиҳад, ки дар баробари таъмини самаранокии равандҳои истеҳсолот ва бизнес ҳолати рушди иқтисодиёт куллан тағйир ёфта, дар заминаи он тарзи ҳаётгузаронӣ, маданият ва рафтори ҷамъиятӣ низ дигаргун шаванд. Аз ин ҷо хулоса бармеояд, ки барои таъмини рушди устувори иқтисодиёт истифодаи мақсадноки технологияҳои рақамӣ ва таҳқиқи масъала ниҳоят муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Барои муайян кардани иқтисодиёти рақамӣ, пайдо кардани меъёрҳои, ки тавассути онҳо иқтисодиёти рақамиро аз дигар иқтисодиёти ғайирақамӣ ҷудо кардан мумкин аст, масъалаи марказӣ мебошад. Калимаи иқтисод дар истилоҳи "иқтисоди рақамӣ" умумӣ аст, рақамӣ як хусусияти хоси иқтисодиёт аст.

Иқтисодиёт фаъолияти одамон, ки дар истеҳсол, тақсим ва истеъмоли неъматҳои моддӣ ва ғайримоддӣ нигаронида шудааст. Аз ин рӯ, муайян кардан лозим аст, ки дар фаъолияти одамон таҳти таъсири технологияҳои рақамӣ чӣ гуна тағйирот ба амал омадааст. Дар ҳуди иқтисод омилҳои муайян кардан аст, ки маҳз дар зерин таъсири технологияҳои рақамӣ пайдо шудаанд. Ин омилҳо метавонанд меъёри ҷудо кардани иқтисодиёти рақамӣ аз мафҳуми умумии "иқтисод" бошанд.

Дар фаъолияти иқтисодӣ ҳади аққал ду фарқият вучуд дорад, ки тавассути технологияҳои рақамӣ асос ёфтааст. Як тафовут ба ҷунин омили истеҳсолот, монанди

сармоя, дуюм – қувваи корӣ дахл дорад[4]. Дар фаъолияти иқтисодии инсон ҳуди шахс ҳамчун субъекти фаъолият, инчунин ашё ва воситаҳои меҳнат иштирок мекунанд.

То кунун инсоният чандин давраҳои таърихӣ инкишофи иқтисодиётро аз саргузаронидааст, ки ба мавзӯи мақсуд алоқамандӣ надорад. Танҳо меҳнат, дар ин самт қайд кунем, ки дар охири асри XX соҳаи иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба тағйироти кулӣ рӯ ба рӯ гардид. Ҷунончи, ба олотҳои меҳнатӣ қисматҳои электронии онҳо васл гардиданд, ки ба муътадил гардидани фаъолияти меҳнатӣ ва иваз шудани қувваи инсонӣ дар истеҳсолот замина гузошанд. Масалан, барои сохтани кӯзаҳо ба кулолгар танҳо як мошини автоматӣ лозим аст, ки дар он бояд барномаи маҳсус насб карда шавад.

Бояд зикр намуд, ки истифодаи технология дар раванди идоракунӣ дар миёни олимони шӯравӣ ҳанӯз аз нимаи дууми асри XX оғоз шуда буд. Солҳои 60 – уми асри гузашта дар Институти кибернетикаи ИҶШС таҳти роҳбарии В.М. Глушков дар бораи автоматикунии равандҳои идоракунӣ тариқи низомҳои автоматикунонидашуда корҳои илмӣ мушаххас анҷом дода шудааст. Ин таҳқиқот боис гардид, ки дар ИҶШС мошини электронии нахустин бо номи "Мир1" сохта шавад [5]. Дар заминаи он ташкили низомии ягонаи идоракунӣ оғоз шуд ва то андозае ин низом муваффақ гардид. Бо таърифи сарчашмаҳои муътамади илмӣ метавон асоснок намуд, ки саҳми олимони шӯравӣ дар пайдоиши мафҳуми рақамикунонӣ, ки онро истифодаи технологияҳо дар раванди идоракунӣ ташкил медиҳад, бениҳоят калон аст.

Ҳанӯз соли 1944 академик В.И. Вернадский муайян намудааст, ки ибтидои ноосфера марҳилаи муҳими ба вучуд овардани системаи ягонаи иттилоот дар ҳаёти инсоният мебошад.

Соли 1995 мутахассис дар соҳаи бизнес ва консалтинг аз кишвари Канада, Доналд Тапскотт барои ифода намудани раванди нав дар иқтисодиёти ҷаҳон мафҳуми «иқтисодиёти рақамӣ» (digital economy) - ро пешниҳод намуд. Дар таҳқиқоти худ Д. Тапскотт нишон медиҳад, ки чӣ тавр дар зерин таъсири технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ (ТИК), пеш аз ҳама, робитаи миёни одамон ба таври фосилавӣ,

новобаста аз мавқеи географӣ ва соҳаи фаъолият, зисту зиндагии онҳо тағйир ёфт ва меёбад[6].

Давлати имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди иқтисодиёти рақамиро бо татбиқи технологияҳои ахборӣ идора намуда, аз ҷумла, роҳҳои таъмини бехатарии онро низ қорқард намудааст. Барои он ки иқтисоди рақамӣ ба манфиати умум хизмат намояд, он бояд ҳамаҷониба дар ҳамаи самтҳо истифода бурда шавад. Технологияҳои нав, махсусан зехни сунъӣ ноғузир бо тағйироти назаррас дар бозори меҳнат, аз ҷумла ихтисори ҷойҳои қорӣ дар баъзе соҳаҳо ва фароҳам овардани имкониятҳои нав дар дигарон дар миқёси давлат, робитаи ноғусастанӣ доранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтисодиёти рақамӣ рушд намуда истодааст, яке аз онҳо ин моликияти зехнӣ ба ҳисоб меравад. Агар ба маълумотҳои оморӣ назар андозем, мувофиқи арзёбии Индекси ҷаҳонии инноватсионӣ (The Global Innovation Index, GII) соли 2022 Тоҷикистон аз рӯи сатҳи таъсири технологияҳои рақамӣ дар байни 139 кишвари дунё ҷойи 104-умро ишғол намудааст. Дар муқоиса бо арзёбии соли 2021 Тоҷикистон аз ҷойи 103 як зина паст фаромада, бо ҷойи 104 дар байни давлатҳои Осиёи Миёна дар мақоми охири қор қорифтааст[7].

Дар иқтисодиёти рақамӣ нақши қалиди ро моликияти зехнӣ мебозад. Аз як тараф эҷодқорон барномаҳои электронии махсуси худро омода намуда ба омма пешкаш менамоянд, аз тарафи дигар рақобат дар ин соҳа зиёд мегардад. Истифодаи технологияи рақамӣ имкон медиҳад, ки муоширати инсоният дар дилхоҳ макон ва замон ба осонӣ сурат гирад. Дар ин ҷараён хароҷотҳои алоқавӣ сарфа мешаванд, баъдан тавассути технологияҳо маблағҳои заруриро хусусан муҳочирон ба хонаводашон мерасонанд.

Аз ин рӯ, таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар ин самт мувофиқи мақсад мебошад. Тавре маълум аст, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ғуноғуншаклии моликият ва фаъолияти озоди иқтисодиро қорфолат додааст.

Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи маърифати техникаи қишрҳо ва сохторҳои ғуноғуни ҷома ва ҳамаҷониба татбиқ намудани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар иқтисоди миллии

мамлақат як зумра стратегияҳо, консепсияҳо ва барномаҳо қорбул ва мавриди амал қорор дода шудаанд. Аз ҷумла, Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2003, «Барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо қорори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004, Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотиву Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2008 ва Стратегияи ислоҳоти системаи идораи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марти соли 2006, Консепсияи ташаққули ҳуқумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қорори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011 тасдиқ гардидаанд. Дар ин самт татбиқи босамари Консепсияи ташаққули ҳуқумати электронӣ барои амалӣ намудани ҳадафҳо ҷихати ба вуҷуд овардани иқтисодиёти рақамӣ мусоидат менамояд.

Бо мақсади вуъат бахшидан ба иқтисодиёти миллии ва дар сатҳи иқтисоди ҷаҳонӣ муаррифӣ намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 декабри соли 2018 ва тибқи Қорори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷамъбасти натиҷаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 ва вазифаҳо барои соли 2019» ҳуҷҷати махсус - «Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва бо қорори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019 №642 тасдиқ гардид.

Тибқи Консепсияи мазқур дар ин самт татбирҳои дахлдор андешида, бо дарназардошти равандҳои рушди иқтисодиёти ҷаҳонӣ дар самти рақамиқунонии иқтисодиёти миллии мамлақат заминаҳои бунёдии ин падида фароҳам оварда шудааст.

Тибқи банди 9 Консепсияи зикршуда, ғузариши мутғасили марҳила ба марҳиларо ба амалисозии дурнамои табодули рақамӣ дар

ҷумҳурӣ пешбинӣ менамояд. Дар аввал се марҳила то соли 2040 ба нақша гирифта мешавад. Марҳилаи якум то соли 2025, марҳилаи дуюм то соли 2030 ва марҳилаи сеюм то соли 2040.

Дар марҳилаи якуми амалишавии он андешидани тадбирҳои зерин ба нақша гирифта шудааст:

- таҳкими асосҳои ғайрирақамӣ ва муайян кардани ташаббусҳои калидӣ ва лоиҳаҳо бо самаранокии пайдарҳамӣ;

- тайёр намудани кадрҳои соҳибтаҳассус;

- таъсиси модели идоракунии табодули рақамӣ;

- муайян кардани нишондиҳандаҳои калидӣ ва мақсадноки дастовардҳои табодули рақамӣ;

- баҳодихии ҳолати ҷорӣ рушди рақамӣ дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон;

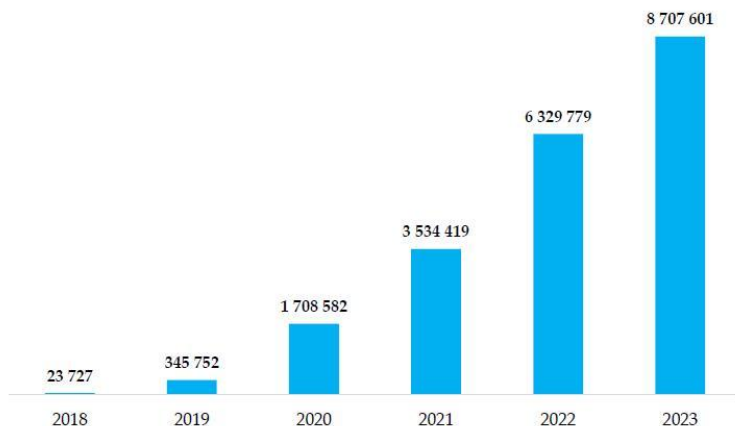
- таъминоти иттилоотӣ-равшаннамояи табодули рақамӣ;

- экосистемаи табодули рақамӣ;

- маблағгузорӣ ва бучет.

Бо мақсади амалисозии марҳилаи якуми Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, бо қарори Ҳукумати

Динамикаи инкишофи ҳамёнҳои электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (адад)

Дар соли 2023 тавассути ҳамёнҳои электронӣ 15,1 млн. адад амалиётҳои пардохти ғайринақдӣ ба маблағи 1,7 млрд.

Амалиётҳо тавассути ҳамёнҳои электронӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 октябри соли 2021, №460 тасдиқ карда шудааст.

Лозим ба қайд аст, ки асоси пешбурди иқтисодиёти рақамӣ дар амал татбиқи намудани тамоми усулҳои технологияҳои инноватсионӣ бо истифода аз шабакаҳои интернетӣ ба шумор меравад. Чи тавре ки муҳаққиқони соҳа иброз медоранд, сохтори иқтисодиёти рақамӣ аз се унсур асосӣ иборат аст:

- инфрасохтори иборат аз таъминоти барномавӣ, телекоммуникатсионӣ ва воситаҳои техникӣ;

- амалиётҳои кории электронӣ, ки тавассути шабакаҳои интернетӣ ва ҳамроҳанг намудани ҳамкориҳои иштирокдорони муносибатҳои виртуалӣ амалӣ карда

- савдои электронӣ ва дастрас намудани

- мулоқот тавассути шабакаи интернетӣ, ки дар замони муосир хеле маъмул аст [8].

Рақамикунӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз пеш паҳн мегардад. Ин раванд бештар дар низоми бонкӣ ба назар мерасад.

Аз рӯи маълумоти Бонки миллии Тоҷикистон чунин ҳолати инкишофи амалиётҳои ғайринақдӣ ба назар мерасад:

Динамикаи инкишофи ҳамёнҳои электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (адад)

Мавриди зикр аст, ки дар бозори хизматрасониҳои электронӣ тағйироти куллӣ ба амал омад. Аини замон дар Тоҷикистон шумораи умумии муштариёни пайвастшуда ба шабакаҳои алоқаи барқӣ ба 7,8 миллион расидааст, ки аз онҳо 4,8 миллион нафар муштариёни фаъол мебошанд [9].

Бо мақсади сода намудани низоми раводид аз 1 июни соли 2016 дар Тоҷикистон портали нав барои судури раводиди электронӣ «e-Visa» (<https://www.evisa.tj>) ба роҳ монда шудааст.

Дар шаҳри Душанбе имрӯз низоми «Шаҳри бехатар» фаъолият менамояд, ки тавассути камераҳои мушоҳидавӣ омаду рафти нақлиёти чамъиятӣ, қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, гаштугузори одамон, ҳодисаҳои ғайриҷашмдошт тариқи рақамӣ марказонидашуда назорат карда мешавад.

Бо мақсади таҳкими низоми биллингии назорат ва баҳисобгирии нерӯи барқ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2019, №597 Созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Консорсиуми сармоягузрон дар ҳайати

ҶДММ «Авесто Гурӯҳ», ҶСК «Тоҷикгидроэлектромантаж» ва ҶДММ ТАҚҲ «Душанбе Сити» дар бораи амалӣ намудани лоиҳаи «Қорӣ намудани низоми автоматикунонидашудаи назорат ва баҳисобгирии тичоратии нерӯи барқ дар шаҳри Душанбе» тасдиқ гардидааст.

Тадбирҳои андешидашуда аз давра ба давра ба иқтисодиёти рақамӣ гузаштани соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқи ҷумҳурӣ шаҳодат медиҳад, ки амалишавии онҳо ба рушди иқтисоди мамлакат мусоидат мекунад. Зеро, истифодаи технологияҳои рақамӣ дар соҳаи саноат низ хеле саривақтӣ буда, татбиқи самараноки усулҳои технологӣ ва инноватсионӣ дар як вақт боиси пешбурди соҳаи саноат шуда метавонад. Аммо, ба андешаи мо, омили мазкур дар он сурате амалӣ мегардад, ки агар дар қувваҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолӣ усулҳои муосири рақамикунонӣ самаранок ба роҳ монда шаванд. Боиси таассуф аст, ки муаммои мазкур дар Тоҷикистон ба пуррагӣ ҳалли худро наёфтааст.

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Ключевые слова: цифровая экономика; цифровые технологии; телекоммуникационная инфраструктура; информационное общество; скоростной Интернет; цифровые продукты; электронные системы.

Аннотация: Рассматриваются вопросы становления и развития цифровой экономики. Обосновано, что одним из основных элементов формирования цифровой экономики являются цифровые технологии. На основе анализа научных теорий и передового зарубежного опыта предложены научные рекомендации по внедрению цифровых технологий, созданию мощных цифровых систем и по созданию в этом контексте надёжных электронных систем, которые считаются основной составляющей цифровой экономики. Отмечается, что в Республике Таджикистан развивается цифровая экономика, одна из них – интеллектуальная собственность. Подчёркивается, что для развития цифровой экономики очень важно обновить коммуникационную инфраструктуру и обеспечить высокоскоростным Интернетом коммерческие и хозяйствующие субъекты.

Исмоилова Мадина Исмоиловна - начальник отдела гражданского, предпринимательского и семейного законодательства E-mail: madina-jona@mail.ru, Тел.: (+992) 002 66 66 61.

DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Key words: digital economy; digital technologies; telecommunications infrastructure; information society; high-speed Internet; digital products; electronic systems.

Annotation: The issues of formation and development of the digital economy are considered. It is substantiated that one of the main elements of the formation of the digital economy is digital technologies. Based on the analysis of scientific theories and advanced foreign experience, scientific recommendations are proposed for the implementation of digital technologies, the creation of powerful digital systems and the creation in this context of reliable electronic systems, which are considered the main component of the digital economy. It is noted that the digital economy is developing in the Republic of Tajikistan, one of which is intellectual property. It is emphasized that for the development of the digital economy, it is very important to update the communication infrastructure and provide commercial and economic entities with high-speed Internet.

Ismoilova, Madina Ismoilovna - Head of the Department of Civil, Business and Family Law E-mail: madina-jona@mail.ru, Tel.: (+992) 002 66 66 61.

Рӯйхати адабиёт:

1. Мирзоалиев А.А. Масъалаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ. «ВЕСТНИК ТГУПБП», выпуск 2 (95), 2023.
2. Ю.В. Белоусов. Иқтисоди рақамӣ: мафҳум ва тамоюлҳои рушд. Хабарнигори Институти иқтисодиёти академияи илмҳои Русия по 1/2021.
3. Исмоилов Ш. М., Хучамкулов Р.Б., Лутфуллоев М. Д. Дурнамои рушди иқтисоди рақамӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон // Вестник ТГУПБП. Силсилаи илмҳои ҷамъиятӣ. - 2020. - №3 (84).
4. Манбай электроника <https://www.hocktraining.com/blog/era-cifrovoi-ekonomiki>. (санай муро ровиат 25.05.2024)
5. Манбай электроника https://ru.wikipedia.org/wiki/Мир_ (линзаҳо). (санай муро ровиат 25.05.2024)
6. Д. Тапскотт ҷамъияти электронӣ-рақамӣ. [Заҳираи электронӣ] / манбаи дастрасӣ: <https://www.livelib.ru/book/1000308074-elektronnotsifrovoe-obschestvo-don-tapskott>. Санай муро ровиат 24.05.2024
7. Манбай электроника <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20221004>. (санай муро ровиат: 24.05.2024).
8. Василенко Н. В. иқтисоди Рақамӣ: концепсияҳо ва воқеият: кластерҳои Инноватсионӣ дар иқтисоди рақамӣ: назария ва амалия: корҳои конфронси илмӣ-амалӣ бо иштироки байналмилалӣ 17-22 майи соли 2017 / таҳрири доктор экон. илм, профессор А.В. Бабкин / Н.В. Василенко. Санкт-Петербург: Нашри Политех. соли 2017 С.147-151.
9. Манбаи электронии <https://khadamotialoqa.tj>. (санай мурочиат 24.05.2024)

Список литературы:

1. А. Мирзоалиев.А. Проблемы развития цифровой экономики. "ВЕСТНИК ТГУПБП", выпуск 2 (95), 2023.
2. Ю.В. Белоусов. Цифровая экономика: понимание и тенденции развития. Вестник Института экономики Российской академии наук №1/2021.

3. Ш. Исмоилов.М., Худжамкулов Р.Б., Лутфуллоев М.Д. Перспективы развития цифровой экономики в условиях Республики Таджикистан // Вестник ТГУПБП Серия общественных наук. - 2020. - №3 (84).

4. Источник электронов <https://www.hocktraining.com/blog/era-cifrovoi-ekonomiki> (дата обращения 25.05.2024)

5. Источник электронов https://ru.wikipedia.org/wiki/Мир_ (в объективе). (дата обращения 25.05.2024)

6. Д.Тапскотт Электронно-цифровое общество. [Электронное хранилище]/ источник доступа: <https://www.livelib.ru/book/1000308074-elektronnotsifrovoe-obschestvo-don-tapskott>. дата обращения 24.05.2024

7. Источник электронов <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20221004>. (дата обращения: 24.05.2024).

8. Василенко Н.В. Цифровая экономика: концепции и реальность: Инновационные кластеры в цифровой экономике: теория и практика: труды научно-практической конференции с международным участием 17-22 мая 2017 года / под ред. д-ра экон. наука, проф. А. В. Бабкина / Н.В. Василенко. - Санкт-Петербург: Изд-во Политех. ун-та, 2017. - С. 147-151.

9. Источник электронов <https://khadamotialoqa.tj> (дата обращения 24.05.2024)

List of literature:

1. A. Mirzoaliev. A. Problems of digital economy development. BULLETIN OF THE TSUPBP, issue 2 (95), 2023.

2. Yu.V. Belousov. Digital economy: understanding and development trends. Bulletin of the Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences No.1/2021.

3. Sh. Ismoilov.M., Khudzhamkulov R.B., Lutfulloev M.D. Prospects for the development of the digital economy in the Republic of Tajikistan // Bulletin of the TSUPBP Series of social sciences. - 2020. - №3 (84).

4. The source of electrons <https://www.hocktraining.com/blog/era-cifrovoi-ekonomiki> (accessed 05/25/2024)

5. The source of electrons https://ru.wikipedia.org/wiki/Мир_ (in the lens). (accessed 05/25/2024)

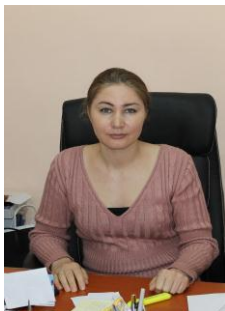
6. D.Tapscott Electronic Digital Society. [Electronic storage]/ access source: <https://www.livelib.ru/book/1000308074-elektronnotsifrovoe-obschestvo-don-tapskott> date of application 05/24/2024

7. The source of electrons <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20221004> (date of access: 05/24/2024).

8. Vasilenko N.V. Digital economy: concepts and reality: Innovative clusters in the digital economy: theory and practice: proceedings of a scientific and practical conference with an international section on May 17-22, 2017 / edited by Dr. ekon. nauka, prof. A.V. Babkin / N.V. Vasilenko. - St. Petersburg: Polytech Publishing House. Unita, 2017. - pp. 147-151.

9. Electron source <https://khadamotialoqa.tj> (accessed 05/24/2024)

**12.00.05 – ҲУҚУҚИ МЕҲНАТӢ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҚТИМОӢ;
12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ;
12.00.05 – LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW**

УДК: 331.104:349.2:347:342.9:349.3

Султонова Тахмина Истамовна,

*доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедрой
предпринимательского права Российско-Таджикского
(Славянского) университета.*

E-mail: sultanova77@mail.ru

Тел.: (+992) 2230460

**ПРАВООТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ТРУДОВОГО ПРАВА: КВАЛИФИЦИРУЮЩИЕ
ПРИЗНАКИ И СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ**

Ключевые слова: трудовые правоотношения; трудовое право; субъектный состав; работник; работодатель; объект трудовых правоотношений; содержание трудовых правоотношений.

Аннотация: В настоящей статье рассматриваются особенности правоотношений в сфере трудового права. Правоотношения в сфере трудового права определяются как урегулированные трудовым законодательством трудовые отношения и производные от них отношения. Выделяются как общие, так и специфические черты этих правоотношений. К общим чертам относятся общественный характер, основанность на законе, сознательно-волевой характер, гарантированность и охраняемость государством. Специфические признаки, выделяющие трудовые правоотношения, включают: уникальный субъектный состав, сложный состав прав и обязанностей участников, сочетание договорного регулирования с возможностью одностороннего изменения или прекращения договора, и личный характер трудовых правоотношений. Также анализируются элементы структуры трудовых правоотношений, такие как объект, субъект, содержание, основания возникновения и прекращения. Особое внимание уделено рассмотрению объектов трудовых правоотношений, которые включают результаты трудовой деятельности и социально-экономические блага, а также охрану материальных интересов и трудовых прав участников.

Трудовые отношения занимают центральное место в системе общественных отношений, регулируемых правом Республики Таджикистан. Их значение состоит в том, что они оказывают существенное влияние на экономическую и социальную жизнь общества. В первую очередь, это проявляется в том, что трудовые отношения являются основой для организации производственного процесса. Чётко прописанные права и обязанности работников и работодателей, а также справедливая система вознаграждений и стимулирования труда создают мотивацию для сотрудников к качественному выполнению своих обязанностей и повышению квалификации.

К тому же чётко оформленные трудовые отношения способствуют социальной стабильности, снижению уровня конфликтов между работниками и работодателями, и укреплению доверия в обществе, обеспечивая, тем самым, социальную защиту работников и гарантируя им право на безопасные условия труда, справедливую оплату, защиту от необоснованного увольнения и доступ к социальным льготам и компенсациям [6, с.22].

Правоотношения в сфере трудового права представляют собой урегулированные трудовым законодательством трудовые отношения и производные от них отношения. В свою очередь, трудовые отношения – это урегулированные трудовым

законодательством общественные отношения, возникающие между работником и работодателем в процессе трудовой деятельности.

Достаточно лаконичное определение трудовых отношений формулирует В.Н. Толкунова, определяя их как «добровольную юридическую связь работника с работодателем, по которой работник обязан лично выполнять регулярно оговоренную трудовую функцию в общем трудовом процессе производства (работать по определенной специальности, квалификации, должности), подчиняясь правилам внутреннего трудового распорядка данного производства, а работодатель обязан своевременно и систематически оплачивать его труд по реальному вкладу и создавать условия труда не ниже предусмотренных законодательством, трудовым и коллективными договорами, соглашениями» [7, с.61].

По мнению И.К. Дмитриевой трудовые отношения – это «возникающее на основании трудового договора и урегулированное нормами трудового права общественно-трудовое отношение, по которому один субъект - работник обязуется выполнять трудовую функцию с подчинением правилам внутреннего трудового распорядка, а другой субъект - работодатель обязан предоставить работу, обеспечивать здоровые и безопасные условия труда и оплачивать труд работника в соответствии с его квалификацией, сложностью работы, количеством и качеством труда» [2, с.82].

Трудовым правоотношениям присущ ряд общих и специфических черт и признаков. К числу общих черт, присущих в равной мере всем правоотношениям, относятся общественный характер правоотношений, их основанность на законе, сознательно-волевой характер, гарантированность и охраняемость государством и ряд иных признаков. Обладают этими признаками, разумеется, и трудовые правоотношения.

Вместе с тем, рассматриваемым правовым связям присущ и ряд специфических моментов, позволяющих выделить трудовые правоотношения из общей совокупности всех правоотношений. К числу

рассматриваемых моментов, черт или признаков относятся следующие:

1. Субъектный состав трудовых правоотношений. Специфика субъектного состава трудовых правоотношений является одним из важных признаков этих правоотношений, подчеркивающих их самобытный характер и природу.

Понятие «субъект трудового правоотношения» тесно связано с понятием «субъект трудового права». Научно-категориальный правовой аппарат оперирует обеими этими категориями. По поводу соотношения этих понятий среди учёных нет единства взглядов, однако преимущественно в основе их разграничения лежит (степень) уровень реализации субъектом своих субъективных гражданских прав, в пределах правосубъектности, установленной законом. В этом вопросе мы разделяем традиционное мнение о том, что «субъектами права именуется люди и организации, выступающие в качестве потенциальных носителей предусмотренных законами государства прав и обязанностей» [5, с.5].

Субъект права – это лишь потенциальный участник возможного правоотношения. Это всякое лицо, которое обладает правоспособностью, то есть является носителем абстрактных юридических прав и обязанностей в силу самого действия закона («непосредственно из закона»), независимо от того, реализует оно их в действительности или нет. Однако чтобы иметь конкретные субъективные права и нести обязанности, недостаточно обладать правоспособностью. Правоспособность является лишь необходимой предпосылкой появления конкретного субъективного права, так называемым первоначальным условием для возможности участия субъекта в конкретных правоотношениях. И только воплощение в жизнь того комплекса типичных прав и обязанностей, определённых действующим законодательством, преобразует субъекта права в статус субъекта правоотношения. Из этого вытекает, что субъектом правоотношения является уже реальный участник конкретного жизненного правоотношения, реализовавший в действительности свою правосубъектность.

Следует понимать, что в категории «субъект права» проявляется статическое состояние правового статуса лица, в то время как категория «субъект правоотношения» есть проявление динамичного состояния правового статуса лица. Поэтому, чтобы стать субъектом правоотношения, лицо первым делом должно иметь статус субъекта права. Поэтому нельзя противопоставлять друг другу эти две категории. Только в своём взаимодействии они определяют правовое положение конкретных участников правоотношений.

Если применить такое соотношение этих двух категорий к сфере трудового права, то субъектом трудового права будет являться лицо, наделённое трудовым законодательством абстрактным комплексом трудовых прав и обязанностей. Такое лицо само по себе ещё не является обладателем конкретных трудовых прав и носителем трудовых обязанностей. Трудовое законодательство признаёт за ним лишь потенциальную возможность обладания этими трудовыми правами и обязанностями в результате вступления в трудовые отношения. И только совершение определённых действий, результатом которых является возникновение трудовых отношений, будучи юридическими фактами, преобразуют абстрактную возможность иметь трудовые права и обязанности в конкретную действительность, и влечёт возникновение конкретных трудовых прав и обязанностей. Так, гражданин может потенциально быть субъектом трудовых правоотношений, но для того, чтобы реализовать эту возможность, ему необходимо совершить определённые действия, которые приведут к возникновению трудовых отношений (например, заключить трудовой договор с работодателем). Только после совершения определенных действий, направленных на приобретение правового статуса субъекта трудовых отношений, лицо, будучи субъектом трудового права, станет субъектом трудовых отношений.

Таким образом, момент преобразования у конкретного лица правового статуса субъекта права в правовой статус субъекта трудовых правоотношений связан с вступлением им в определённые трудовые отношения.

В Трудовом кодексе Республики Таджикистан предусмотрена самостоятельная глава (глава 2), содержание которой раскрывает характеристику субъектов трудовых отношений. В данной главе к субъектам трудовых отношений законодатель относит работника и работодателя, то есть непосредственных участников (сторон) трудового договора. Однако в силу того, что предметом трудового права являются не только трудовые отношения, но и иные тесно связанные с ними и производные от них отношения, субъектами трудовых отношений могут быть также и иные лица.

Так, согласно положениям ст. 9 Трудового кодекса РТ, сфера действия кодекса распространяется на следующие группы общественных отношений, обусловленных спецификой предмета регулирования трудового права:

- трудовые отношения;
- отношения, непосредственно связанные с трудовыми отношениями;
- отношения социального партнерства;
- отношения по безопасности и охране труда.

Кроме этого, глава 14 Трудового кодекса РТ регулирует отношения по рассмотрению индивидуальных трудовых споров, а глава 40 Трудового кодекса РТ предусматривает отношения по надзору в сфере труда.

Исходя из такого широкого круга общественных отношений, регулируемых трудовым правом, следует вывод о том, что субъектный состав трудовых правоотношений выходит далеко за рамки фигур работника и работодателя, и включает в себя также иных лиц, круг которых зависит от вида указанных общественных отношений. Так, в отношениях по социальному партнерству ключевыми фигурами являются представители работников и представители работодателя. Субъектами отношений по безопасности и охране труда являются профсоюзные органы или иные уполномоченные работниками органы и работодатель. Субъектами отношений по государственному надзору за соблюдением трудового законодательства являются уполномоченные государственные органы и работодатель. Субъектами отношений по разрешению индивидуальных

трудовых споров являются согласительные комиссии и работники.

Специфика субъектного состава трудовых правоотношений порождает объективную необходимость многоуровневого регулирования трудовых отношений, как на уровне национального законодательства, так и на международном уровне, а также на локальном и индивидуально-договорном уровнях правового регулирования. При этом трудовое право закрепляет приоритет локальных нормативных правовых актов и актов индивидуально-договорного регулирования по отношению к публично-правовым источникам регулирования, при условии, что первая группа нормативных правовых актов улучшает положения работников и повышает гарантии их трудовых прав [4, с.505].

2. Сложный состав прав и обязанностей субъектов трудовых правоотношений является следующим специфичным их признаком. Суть этого признака сводится к тому, что каждый из участников трудовых отношений (работодатель и работник) имеют друг по отношению к другу не одну, а несколько корреспондирующих прав и обязанностей. При этом по одним из них ответственность несёт сам работодатель, по другим – его органы управления (руководитель, директор и др.).

3. Сочетание договорного регулирования трудовой деятельности с возможностью одностороннего изменения или прекращения трудового договора. Это означает, что несмотря на принцип свободы трудового договора, который предполагает, что любое его изменение или расторжение должно осуществляться осуществляется по соглашению сторон, законодатель в тоже время предусматривает отдельные отступления от этого принципа и допускает возможности одностороннего расторжения или изменения трудового договора [3, с. 257]. Так, например, работнику предоставлено право в любой момент расторгнуть трудовой договор по собственному желанию, предупредив об этом работодателя за две недели. В свою очередь, работодатель имеет право изменить существенные условия трудового договора в случае изменения организационных или технологических

условий труда, в одностороннем порядке изменить организацию рабочего времени. Трудовой кодекс РТ предусматривает ряд оснований расторжения трудового договора в одностороннем порядке по инициативе, как работника, так и работодателя (ст. 41, 42).

4. Личный характер трудовых правоотношений. В силу того, что трудовое право изобилует наличием различного характера индивидуальных правовых актов (трудовой договор; ученический договор; договор на профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации; индивидуальные соглашения работодателя и работника; договор о полной индивидуальной или коллективной материальной ответственности), все они являются правовой формой выражения индивидуально-договорного регулирования трудовых отношений, а поэтому конкретизируют права и обязанности индивидуально-определённых лиц. В процессе заключения всех указанных характера индивидуальных правовых актов учитываются индивидуальные интересы работника и конкретные производственные и иные возможности работодателя [1, с.28].

Личный характер трудовых правоотношений также означает, что трудовая функция, по поводу которой заключается трудовой договор между конкретным работником и работодателем, должна выполняться работником лично. Нельзя вступить в трудовое правоотношение и при этом выполнять свои трудовые обязанности через представителя. Трудовое законодательство Республики Таджикистан требует обязательного личного участия субъектов трудовых отношений в реализации своих правомочий и не допускает возможность замены одного лица другим. Работник не может поручить выполнение своих трудовых обязанностей другим лицам (коллегам по работе, друзьям, родственникам).

И даже в тех случаях, когда у субъектов трудового права возникает необходимость в передачи части своих правомочий другим лицам (представителям), эти отношения регулируются нормами не трудового права, а иных отраслей права. Так, к группе прав, не требующих обязательного личного участия работника, реализация которых может

происходить через представителя, можно отнести право на получение заработной платы и иных денежных выплат; право на обращение за защитой нарушенных трудовых прав и интересов; право на возмещение ущерба, причиненного здоровью. Перечисленные правомочия работника могут осуществляться через институт представительства, но регулирование представительских отношений – это сфера гражданского права и гражданского процессуального права, а не трудового права.

5. Трудовое отношение возникает по поводу выполнения трудовой деятельности по определенной трудовой функции. Трудовая функция – это работа по определенной должности в соответствии со штатным расписанием, специальности, профессии с указанием квалификации либо другая обусловленная соглашением сторон определенная работа, носящая регулярный характер.

Трудовая функция находит своё выражение через определенную работу и с позиции функционального разделения труда представляет собой выполнение определенных действий и операций в рамках единой системы организации труда в конкретном производственном или бизнес-процессе. То есть трудовая функция, хотя и носит обособленный характер, её нельзя рассматривать как нечто самостоятельное. Будучи отдельным видом труда, выражаемым в виде определенных действий, закреплённых за конкретным работником, трудовая функция в системе разделения труда занимает место всего лишь одного из её отдельных элементов, являясь частью разграниченного производственного процесса. В силу таких особенностей трудовой функции, она может выполняться только в коллективе работников, а поэтому требует установления соответствующих правил внутреннего трудового распорядка и подчинения им работников организации под угрозой применения правовых санкций.

6. Длительный характер трудовых правоотношений. Суть данного признака состоит в том, что трудовой функции, по поводу которой возникают трудовые отношения, присущая известная протяжённость реализации во времени.

Выполнение трудовой функции не ограничивается осуществлением разовых действий, а предполагает определённую трудовым договором длительность и систематичность в рамках предусмотренных в организации правил внутреннего трудового распорядка и установленного рабочего времени. Иными словами, трудовая функция – это регулярная работы, а не достижение конкретного результата труда. Поэтому трудовое отношение не прекращается выполнением работником какого-либо вида или объёма работ. Работник обязан регулярно выполнять обусловленную трудовым договором работу, что вызывает ответные действия со стороны работодателя – оплачивать труд и обеспечивать работнику необходимые условия труда.

Также как и всякие другие общественные отношения, правоотношения в сфере трудового права в структурном плане складываются из таких элементов, как объект, субъект, содержание, основания возникновения и прекращения.

Объектом правоотношений сферы трудового права являются результаты трудовой деятельности в конкретном производственном или бизнес-процессе, а также различного социально-экономические блага, которые удовлетворяют требованиям работника и работодателя. Если говорить об охранительных правоотношениях, то здесь объектом выступает охрана материального интереса и трудовых прав их участников.

Что касается субъектов правоотношений в сфере труда, то, как уже отмечалось, субъектный состав этих правоотношений выходит далеко за рамки фигур работника и работодателя. Субъектами правоотношений в сфере трудового права являются также иные лица, круг которых зависит от конкретного вида правоотношений. Так, в отношениях по социальному партнерству ключевыми фигурами являются представители работников и представители работодателя. Субъектами отношений по безопасности и охране труда являются профсоюзные органы или иные уполномоченные работниками органы и работодатель. Субъектами отношений по государственному надзору за соблюдением трудового законодательства являются уполномоченные государственные

органы и работодатель. Субъектами отношений по разрешению индивидуальных трудовых споров являются работники и согласительные комиссии, а также иные юрисдикционные органы. Субъектами отношений по обеспечению занятости выступают органы службы занятости.

Общая теория права связывает содержание всякого общественного отношения с совокупностью прав и обязанностей участников этих отношений. Исходя из этого, содержание правоотношений в сфере трудового права составляет совокупность прав и обязанностей их субъектов: в первую очередь, основных субъектов (работника и работодателя) и, во вторую очередь, неосновных субъектов. К примеру, содержание правоотношений, вытекающих из трудового договора, включает права и обязанности работника и работодателя как сторон трудового договора. Содержанием правоотношений по надзору и контролю в сфере труда будут являться права и обязанности органов государственного надзора, работодателя и работника, связанные с восстановлением нарушенных прав работников в результате противоправных действий работодателя, а также привлечением к ответственности виновных должностных лиц.

Следует отметить, что содержание правоотношений в сфере трудового права – это, как правило, взаимные трудовые права и обязанности его субъектов, определённые трудовым законодательством, коллективным договором, соглашениями, трудовым договором. Эти взаимосвязанные права и обязанности касаются рабочего времени, времени отдыха, оплаты труда, дисциплинарной ответственности и т.д. Объём и характер трудовых прав и обязанностей находятся во взаимосвязи со многими факторами, поэтому конкретизируются применительно к трудовой функции (специальности, квалификации, должности) работника.

Что касается оснований возникновения, изменение и прекращения правоотношений в сфере трудового права, то здесь речь идёт об обстоятельствах, с которыми трудовое

законодательство связывает возникновение, изменение и прекращение правоотношений, то есть юридических фактов. Так, согласно общему правилу, трудовые отношения между работником и работодателем возникают на основании трудового договора (ст. 16 Трудового кодекса РТ). В отдельных случаях законодатель определяет иные юридические факты, как основания возникновения трудовых отношений. Перечень таких оснований указан в п.2 ст. 16 Трудового кодекса РТ. К ним, в частности, относятся:

- избрание на должность;
- избрание по конкурсу на должность;
- назначение на должность или утверждение в должности;
- направление на работу уполномоченными органами в счёт установленной квоты или по направлению;
- вынесение судебного решения о заключении трудового договора.

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод, что правоотношения в сфере трудового права, как одна из центральных категорий трудового права, обладают уникальными признаками, отличающими их от других видов правоотношений. Эти признаки включают в себя специфический субъектный состав, сложный комплекс прав и обязанностей участников, сочетание договорного регулирования с возможностью одностороннего изменения условий труда, а также личный характер трудовых правоотношений. Анализ структурных элементов трудовых правоотношений показал, что они включают объект, субъект, содержание, основания возникновения и прекращения.

Понимание специфики и элементов структуры трудовых правоотношений имеет важное значение для эффективного управления персоналом, разработки законодательных актов, а также для соблюдения социальных стандартов и норм в рабочей среде. Изучение специфики трудовых отношений позволяет определить основные принципы, которыми должны руководствоваться работодатель и работник в процессе взаимодействия.

МУНОСИБАТҲОИ ҲУҚУҚӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ: АЛОМАТҲОИ ТАҲАССУСӢ ВА УНСУРҲОИ СОҲТОРӢ

Калидвожаҳо: муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатӣ; ҳуқуқи меҳнатӣ; ҳайати субъектӣ; корманд; корфармо; объекти муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатӣ; мундариҷаи муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатӣ.

Аннотатсия: Дар ин мақола хусусиятҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи меҳнат баррасӣ карда мешаванд. Муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи меҳнат ҳамчун муносибатҳои меҳнатӣ ва муносибатҳои ҳосилшудаи қонунгузори меҳнат муайян карда мешаванд. Хусусиятҳои умумӣ ва мушаххаси ин муносибатҳои ҳуқуқӣ фарқ мекунад. Ба хусусиятҳои умумӣ хусусияти чамъиятӣ, асоснокӣ ба қонун, хусусияти огоҳона-ихтиерӣ, қафолат ва ҳифзи давлат дохил мешаванд. Аломатҳои мушаххасе, ки муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатиро муайян мекунад, инҳоянд: таркиби беназири субъектӣ, таркиби мураккаби ҳуқуқ ва ўҳдадорҳои иштирокчиен, омезиши танзими шартномавӣ бо имконияти яктарафа тағир додан ё қатъ кардани шартнома ва хусусияти шахсии муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатӣ. Унсурҳои соҳтори муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатӣ, аз қабилӣ объект, субъект, мундариҷа, асосҳои пайдоиш ва қатъ низ таҳлил карда мешаванд. Ба баррасии объектҳои муносибатҳои ҳуқуқии меҳнатӣ, ки натиҷаҳои фаъолияти меҳнатӣ ва неъматҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, инчунин ҳифзи манфиатҳои моддӣ ва ҳуқуқҳои меҳнатии иштирокчиенро дар бар мегиранд, диққати махсус дода мешавад.

Султонова Таҳмина Истамовна - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ Донишгоҳи (Славянии) Россия ва Тоҷикистон.
E-mail: sultanova77@mail.ru, Тел.: (+992) 223-04-60.

LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF LABOR LAW: QUALIFYING FEATURES AND STRUCTURAL ELEMENTS

Key words: labor relations; labor law; subject composition; employee; employer; object of labor relations; content of labor relations.

Annotation: This article examines the features of legal relations in the field of labor law. Legal relations in the field of labor law are defined as labor relations regulated by labor legislation and relations derived from them. Both general and specific features of these legal relations are highlighted. Common features include a social character, being based on the law, a conscious-volitional character, guaranteed and protected by the state. Specific features that distinguish labor relations include: a unique subject composition, a complex composition of the rights and obligations of participants, a combination of contractual regulation with the possibility of unilateral change or termination of the contract, and the personal nature of labor relations. The elements of the structure of labor relations, such as object, subject, content, grounds for origin and termination, are also analyzed. Particular attention is paid to the consideration of the objects of labor relations, which include the results of labor activity and socio-economic benefits, as well as the protection of material interests and labor rights of participants.

Sultonova Tahmina Istamovna - doctor of juridical sciences, professor, Manager of Chair of business law department of Russian-Tajik (Slavonic) University. E-mail: sultanova77@mail.ru, Тел.: (+992) 2230460

Список литературы:

1. Безина А.К. Работодатель как субъект российского трудового права: Учебное пособие. - Казань: Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, 2003. - 138 с.
2. Дмитриева И.К. Российское трудовое право: Учебник для вузов. - М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. - 415 с
3. Кудрин А.С. О значении социального и правового воздействия субъектов права на трудовые отношения в контексте обеспечения достойного труда // Вестник Пермского Университета. Юридические науки. - 2014. - № 1. - С. 256 - 259.

4. Лушникова М.В., Лушников А.М. Очерки теории трудового права. СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 938 с.
5. Мицкевич А.В. Субъекты советского права. - М., 1962. – 213 с.
6. Надъярных Е.Э. Сочетание государственного и договорного регулирования трудовых отношений как специфика метода трудового права // Трудовое право в России и за рубежом. - 2012. - № 2. - С. 21 - 24.
7. Толкунова В.Н. Трудовое право: Курс лекций. - М.: ООО «ТК «Велби», 2002. - 320 с.

Рӯйхати адабиёт:

1. Безина А.К. Корфармо ҳамчун субъекти ҳуқуқи меҳнати русия: дастури Таълимӣ. Қазон: донишгоҳи давлатии Қазони ба номи м. В. И. Улянова-Ленин, 2003. - 138 с.
2. Дмитриева И.К. Ҳуқуқи меҳнати Русия: Китоби Дарсӣ барои донишгоҳҳо. М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. - 415 с.
3. Кудрин А.С. Дар бораи аҳамияти таъсири иҷтимоӣ ва ҳуқуқии субъектҳои ҳуқуқ ба муносибатҳои меҳнатӣ дар заминаи таъмини меҳнати шоиста // Вестник Пермского Университета. Илмҳои ҳуқуқӣ. - 2014. - № 1. - С.256-259.
4. Лушникова М.В., Лушников А. М. Очеркҳои назарияи ҳуқуқи меҳнат. СПб.:Маркази ҳуқуқии Матбуот, 2006. - 938 с.
5. Мицкевич А.В. Субъектҳои ҳуқуқи шӯравӣ. - М., 1962. - 213 с.
6. Надъярных Е. Э. Омезиши танзими давлатӣ ва шартномавии муносибатҳои меҳнатӣ ҳамчун хусусияти усули ҳуқуқи меҳнатӣ // Ҳуқуқи Меҳнатӣ дар Русия ва хориҷа. - 2012. - № 2. – С. 21-24.
7. Толкунова В. Н. Ҳуқуқи меҳнатӣ: Курси лексияҳо. - М.: ЧДММ «ТК Велби», 2002. - 320 с.

List of literature:

1. Bezina A.K. The employer as a subject of Russian labor law: Textbook. - Kazan: Kazan State University named after. IN AND. Ulyanova-Lenina, 2003. - 138 p.
2. Dmitrieva I.K. Russian labor law: Textbook for universities. - M.: INFRA-M-NORMA, 1997. - 415 p.
3. Kudrin A.S. On the importance of the social and legal impact of subjects of law on labor relations in the context of ensuring decent work // Bulletin of Perm University. Legal sciences. - 2014. - No. 1. - P. 256 - 259.
4. Lushnikova M.V., Lushnikov A.M. Essays on the theory of labor law. St. Petersburg: Legal Center Press, 2006. – 938 p.
5. Mitskevich A.V. Subjects of Soviet law. - M., 1962. – 213 p.
6. Nadyarnykh E.E. The combination of state and contractual regulation of labor relations as a specific method of labor law // Labor Law in Russia and Abroad. - 2012. - No. 2. - P. 21 - 24.
7. Tolkunova V.N. Labor law: Course of lectures. - M.: LLC "TK "Velby", 2002. - 320 p.

УДК 340:334.712

Бобокалон Ғоиб Мерган,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон н.и.ғ., дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: bgoib@mail.ru
Тел.: (+992) 907-94-87-73.

МАВҚЕЪ ВА НАҚШИ КОНСТИТУТСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ТАҲКИМИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР БОРАИ ҲИФЗИ ИҶТИМОИИ МАЪЮБОН

Калидвожаҳо: ҳифзи иҷтимоии маъюбон; кафолати таъмини иҷтимоӣ; дастгирии давлатии маъюбон; шахсони пиронсол; низоми хадамоти иҷтимоӣ; нафақаи давлатӣ; кумакпулиҳо; кафолатҳои ҳифзи иҷтимоӣ; дастрас будани ёри тиббӣ; маориф; шаклҳои гуногуни иттилоот; санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур мавқеъ ва нақши Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими қонунгузорӣ дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъюбон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст. Мақсад аз таҳлил ва таҳқиқи мақолаи мазкур баҳри баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, тарғиби арзишҳои демократӣ, мустақкам намудани институти ҳуқуқи инсон, муносибати эҳтиромона бо он, баланд бардоштани мақоми қонун, тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳияи эҳтиром нисбат ба онҳо ва таъмин намудани волоияти қонун, ташаққул додани низоми устувори рафтори ҳуқуқӣ, оштинопазирӣ нисбат ба ҳама гуна ҳуқуқвайронкунӣ ва ноғузир будани масъулияти ҳуқуқӣ, ҳамоҳангсозии фаъолияти тамоми субъектҳои тарғиб ва ташвиқи ҳуқуқӣ, ташкил намудани механизми самараноки ҳамкориҳои давлат ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар самти маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон дар ин самт мебошад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар суҳанронҳои худ ҳамеша таъкид менамоянд, ки то кадом сатҳу дараҷа ҳуқуқбунёд будани давлат аз сатҳу сифати қонунҳои он саҳт вобастагӣ дорад. Барои татбиқ намудани сиёсати давлатии ислоҳоти соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳанг, ҷиҳати таъмини рушди иқтисодӣ ва танзими самараноки муносибатҳои меҳнатӣ, баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоӣ, сатҳи некӯаҳволии шаҳрвандон аз қабули қонунҳо ва бо танзими ҳуқуқии дурусту одилонаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, хусусан муносибатҳои меҳнатӣ вобастагии калон дорад [1, с. 65].

Бояд тазаккур дод мавқеи қонунгузори миллӣ ва ҳолати воқеии он дар самти амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат на танҳо нишондиҳандаи баланди маърифати

фарҳангии маънавии ҷомеа мебошад, балки ин иқдом бевосита ба равандҳои сиёсати иқтисодӣ иҷтимоӣ ва сиёсии давлат низ таъсири худро мерасонад ва ҳамчун кафолати муҳими амалишавии ҳуқуқи шахс ба меҳнат маҳсуб меёбад.

Қонунҳо ҳамчун манбаъҳои ҳама гуна соҳаҳои ҳуқуқ қувваи олии ҳуқуқиро доро мебошанд. Дар байни онҳо, албата ҷои асосиро Конститутсия ишғол менамояд, ки ҳамчун сарчашмаи ҳамаи соҳаи ҳуқуқ хизмат менамояд, меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд.

Дар аксарияти давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ва дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ, доир ба рушди инкишофи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, олимони таҳқиқоту омӯзишҳо гузаронида, назарияҳои маъмулу муҳталиф пешбарӣ намудаанд. Равандҳои тадқиқотӣ-илмӣ инкишоф ва ташаққули қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар замони муосир низ

аҳамияти хешро ба ҳайси объекти таҳлили илмӣ аз даст надода, баракс, бар замми он, таваҷҷуҳи олимону муҳаққиқони ватанию хориҷиро ба ин падидаи ҳаётан муҳим, афзун намудааст. Сабаби асосии таваҷҷуҳи бештар ба қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар ҳама марҳилаҳои инкишофи таърихӣ он аст, ки иҷтимоӣ ҷузъи ҳаёти инсонӣ буда, ҳаёти ҷомеаи муосирро бе он тасаввур намудан номумкин аст ва дар пешрафти ҷомеа нақши халқунанда дорад. Дар баробари инкишофи ҷомеаи инсонӣ ва мураккаб гардидани муносибатҳои ҷамъиятии ҷомеа, нуфӯз ва саҳми қонунгузорӣ оид ба меҳнат бештар мегардад. Дар ҳаёти имрӯза, қабл аз ҳама нақши давлат дар идора намудани соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ алалхусус ҳаёти иҷтимоӣ, ки яке аз умдатарини проблемаи ҳаёти инсонӣ маҳсуб меёбад, инчунин, таъминии қонуният дар муносибатҳои меҳнатӣ, муҳим мебошад [2, с. 17].

Чӣ тавре, ки дар Пайёми навбатии худ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид таъкид менамояд: “Танзими давлатии муносибатҳои меҳнатӣ, шуғли аҳоли, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, касбомӯзӣ ва муҳочирати аҳоли ба суботи иҷтимоӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли таъсири бевосита дорад”[3].

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат, ки аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маншаъ мегирад, дорои қувваи олии ҳуқуқӣ буда, меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд.

Вазифаи Конститутсия ҳамчун манбаи асосии ҳуқуқи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он аст, ки бунёди асосии ҳаёти инсон меҳнат мебошад. Лозим ба ёдоварист, зикр мекунад академик Фозил Тоҳиров, баъд аз он, ки дар таърихи 9-уми сентябри соли 1991 мустақилияти давлатии Тоҷикистон эълон гардид, ду маротиба (моҳи феврари соли 1992 ва моҳи июни соли 1993) комиссияҳои таҳияи конститутсия ташкил карда шуд. Вале бо сабаби тезу тунд шудани вазъии ҷамъиятию сиёсӣ раванди конститутсионӣ дар кишвари мо ба таъхир афтод ва танҳо бо ташаббуси Пешвои миллат хушбахтона, 6-уми ноябри соли 1994 бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ (референдум)

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид[4, 70].

Барои боз ҳам ба таври возеҳ исбот намудани ин гуфтаҳо чунин равшанӣ андохтанро зарур мешуморем. Олими шинохтаи ватанӣ Саид Раҷабов дар мақолаи худ дар мавзӯи “Маҷлиси Олӣ-мақоми Олии Намояндагии Ҳокимияти Давлатӣ”, чунин ишора намудаанд- “Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иҷлосияи 17-уми даъвати дувоздаҳум, ки 25 июни соли 1993 доир гардида буд, Комиссияи конститутсиониро таҳти роҳбарии Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Раҳмонов Э.Ш. дар ҳайати 62 нафар аъзоён таъсис дод. Комиссия дар муддати 9,5 моҳ ин ҳуҷҷати муҳимро тайёр намуда, ба раёсати Шӯрои Олии ҚТ, 13 апрели соли 1994 ба муҳокимаи умумихалқӣ тавсия шуд ва дар муҳокимаи он 1 млн. 200 ҳазор нафар шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок намуда, 8,5 ҳазор таклифу эродҳо, пешниҳод гардид. 21 июли соли 1994 ба овоздиҳии умумихалқӣ пешниҳод гардид”[5, с. 46].

Натиҷаи расмӣ раъйпурсиро олими шинохтаи ҳуқуқи ватанӣ А. Имомов дар китоби Ҳуқуқи конститутсионӣ бо таври возеҳ рӯйи қоғаз овардааст, ки чунин аст - “6 ноябри соли 1994 оид ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон раъйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. Натиҷаи расмӣ раъйпурсӣ чунин буд: дар 64 ҳавзаи овоздиҳӣ 2 685 724 шаҳрванд ба рӯйхат гирифта шуда, дар раъйпурсӣ 2 535 437 нафар ё ки 94,4% ширкат варзиданд. Ба тарафдорӣ Конститутсия 2 352 554 нафар, ё ки 87,59%, муқобили Конститутсия 105 300 нафар, ё ки 3,92% овоз доданд. Бо ҳамин натиҷа Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 маъқул дониста шуда, ба амал даромад” [6, с. 77-80].

Бо мурури замон ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон се маротиба тағйироту иловаҳо 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 23 майи соли 2016 [7] ворид карда шуда, шакли ҷумҳурии давлатро муайян, ягонагӣ, тарзи президентии идораи онро муқаррар намуда ва ҳамзамон моҳияти давлатро демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ эълон намуд.

Вобаста ба ин, олими шинохтаи ҳуқуқи ватанӣ академик Маҳкам Маҳмудзода чунин зикр намудаанд - “Конститутсияи мамлакат

хамчун санади дорои қувваи олии ҳуқуқӣ дар таърихи начандон тӯлоии худ ифодакунандаи сиёсати амиқи пешгирифтаи давлату ҳукумати кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ эътироф шуда, барои эҳтиром гузоштан ба арзишҳои пазируфташудаи инсонӣ ба монанди риоя ва ҳифзи ҳуқуқи озодаҳои инсон, таъмини шароити мусоид барои зиндагии арзандаи ҳар шахс ва устувории ваҳдати миллӣ заминаи воқеӣ гузошта, аз ҷониби коршиносони байналмиллалӣ яке аз беҳтарин конституцияҳо эътироф шудааст» [8, с. 7].

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашмаи асосӣ барои тамоми соҳаҳои ҳуқуқ, аз ҷумла соҳаи ҳуқуқи таъминоти иҷтимоӣ маҳсуб мебошад. Ҳамчун қонуни асосӣ, Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои қувваи олии ҳуқуқӣ буда, меъёрҳои он мустақиман амал мекунад. Тамоми дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар асос ва дар мутобиқат бо Конституцияи ҚТ қабул шуда, дар сурати хилофи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон буданашон эътибори ҳуқуқӣ надоранд.

Дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд меъёрҳои ҷой дода шудаанд, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба иҷтимоӣ аз онҳо асос ёфтааст, аз ҷумла, моддаҳои 1, 17, 28, 35, 37, 39 ва ғайра.

Қисми сеюми моддаи 1 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳияти иҷтимоии давлатро муайян кардааст. Моҳияти иҷтимоӣ доштани давлати Тоҷикистон дар он зоҳир мегардад, ки сиёсати дохилии он ба фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодаи шахсият нигаронида шудааст. Таъмини неқӯаҳолии ҷамъият дар асоси адолати иҷтимоӣ - принсипи асосии давлати иҷтимоист. Мафҳуми неқӯаҳолии ҷамъият дар муҳайё намудани шароити барои фаъолияти меҳнат, муқаррар кардани андозаи ҳадди ақалли музди меҳнат, гирифтани музди сазовор барои иҷрои кор, дастгирии давлатии маъҷубон ва шахсони пиронсол, мунтазам инкишоф додани низоми ҳадамоти иҷтимоӣ, муқаррар намудани нафақаи давлатӣ, кумакпулиҳо, инчунин дигар кафолатҳои ҳифзи иҷтимоӣ, ба ҳама дастрас будани ёри тиббӣ, маориф, шаклҳои гуногуни иттилоот ва ғайра ифода меёбад.

Хулоса моҳияти иҷтимоӣ доштани давлати Тоҷикистон дар он зоҳир мешавад, ки сиёсати дохилии он барои фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодаи шахсият нигаронида шудааст.

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳар як шахс ҳуқуқ ва имконияти дастрас намудани намудҳои алоҳидаи таъминоти иҷтимоиро ҳангоми руҳ додани ҳолатҳои объективӣ-иҷтимоӣ навобаства аз чинс, наҷод, миллат, забон кафолат медиҳад. Дар моддаи 39 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, ки дар айёми пиронсолӣ, беморӣ, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти меҳнатӣ, маҳрум шудан аз саробон ва ва дигар мавридҳои, ки қонун муайян намудааст, ба ҳар шахс давлат таъминоти иҷтимоиро кафолат медиҳад.

Дар муқаррароти қисми 3 моддаи 10 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон он санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф шудаанд, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳурӣ маҳсуб меёбад. Санадҳои байналмилалӣ аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда, Эълумии умумии ҳуқуқи инсон аз 10 декабри соли 1948, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аз 16 декабри соли 1966, Конвенсияю (Созишномаю) Тавсияҳои Созмони байналмилалӣи меҳнат маҳсуб мегарданд.

Дар қатори санадҳои зикргардида, Конвенсия (Созишнома) ва Тавсияномаҳои СБМ санадҳои асосӣ ва муҳимтарини танзими байналмилалӣ-ҳуқуқии ҳифзи иҷтимоии маъҷубон мавқеи муҳимро ишғол менамояд.

Айни ҳол Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсияи №159 аз соли 1983 «Дар бораи барқарорсозии касбӣ ва шуғли маъҷубон» [9], ки тасдиқи он соли 1993 ба қайд гирифта шудааст, эътироф намудааст.

Ин Конвенсияи СБМ аввалин санади байналмилалӣ ҳамаҷонибааст, ки баҳри ҳифзи ҳуқуқҳои шахсони дорои нуқси ҷисмонӣ ва рӯҳӣ равона шудааст. Акнун маъҷубони тахти парастории давлат қарордошта баробари ҳимоя аз ҳуқуқ ва имкониятҳо бархурдоранд.

Ҳаминро бояд тазаккур дод, ки соли 1993 Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи конвенсияҳо ва тавсияномаҳои СБМ-ро, ки

қаблан аз тарафи собиқ ИҚШС тасдиқ шуда буданд, эътироф намуд, имрӯз зиёда аз 64 конвенсия ва тавсияномаҳои СБМ дар меъёрҳои муносибатҳои иҷтимоӣ татбиқ (имплементатсия) гаштаанд, ки маъҷубон дар баробари ҳимоя аз ҳуқуқ ва имкониятҳо бархурдоранд.

Хулоса татбиқ (имплементатсия)-ро дар амалия ҳамчун баамалбарории воқеии уҳдадорихои байналмилалӣ дар сатҳи дохилидавлатӣ бо роҳи табдил додани меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ба қонунҳо ва санадҳои зерқонунии миллӣ шарҳ дода мешавад.

Яке аз роҳҳои табдил додани меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ба қонунҳо дар танзими ҳифзи иҷтимоии маъҷубон, мавқеи асосиро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2010 «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон», ки аз моддаи 39 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маншаъ гирифта, асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии таъминоти ҳифзи иҷтимоии маъҷубонро муайян намуда, ба онҳо имконияти баробари зиндагӣ ва ҳамгирӣ бо ҷомеаи фароҳам меорад, ишғол менамояд. Қонуни мазкур аз 6 боб ва 36 модда иборат аст, ки ба ҳар яке онҳо дар алоҳидагӣ тафсиру тавзеҳот дода мешавад[10].

Мақсади Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон» дар муқаррар намудани асосҳои ташкилӣ-ҳуқуқии фаъолияти соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ ба аҳоли ифода ёфта, меъёрҳои он муносибатҳоеро, ки ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқи шаҳрвандони Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба хизматрасонии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон ба миён меоянд, ба танзим медарорад.

Дар асоси моддаи 39 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи таъмини нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон"[11], ки сарчашмаи муҳими таъминоти иҷтимоӣ маҳсуб мебошад, 25 июни соли 1993 қабул гардидааст, ки аз 120 модда, 12 фасл иборат мебошад. Фасли 1-қоидаҳои умумӣ, фасли 2-нафақаҳои меҳнатӣ, нафақа аз рӯи синну сол, фасли 3- нафақа аз рӯи маъҷубӣ, фасли 4-нафақа ба сабаби маҳрум шудан аз саробон, фасли 5-нафақа барои хизмати дарозмуддат, фасли 6-ҳисоби собиқаи корӣ барои таъмини

нафақаи меҳнатӣ, фасли 7-ҳисоб кардани нафақа, фасли 8-таъин кардани нафақа, фасли 9-пардохти нафақа, фасли 10-нафақаҳои иҷтимоӣ, фасли 11-тартиб ва шартҳои аз нав ҳисоб кардани нафақа, фасли 12-ҳуқуқи шӯроҳои маҳаллии депутатҳои халқ ва коллективҳои меҳнатӣ дар бобати таъминоти моддии нафақахӯрон. Дар муқаддимаи ин Қонун омадааст, ки "қонуни мазкур мутобиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тамоми шаҳрвандоне, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунанд, ҳуқуқи таъминоти моддиро тавассути пардохти нафақаҳои меҳнатӣ иҷтимоӣ дар ҳамин Қонун пешбинишуда кафолат медиҳад".

Фасли 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи таъмини нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон", ки сухан оид ба нафақа аз рӯи маъҷубӣ меравад, чунин меъёрҳоро дарбар мегирад, шартҳо ва давраи таъини нафақаи маъҷубӣ (м.21); гурӯҳҳои маъҷубӣ (м.22); собиқаи корӣ, ки барои нафақагирӣ ҳуқуқ (м.23); маъҷубӣ ба сабаби маъҷуб гаштан дар кор ё бемории касбӣ (м.24); маъҷубият дар натиҷаи осеби ҳарбӣ (м. 24.1); маъҷубияте, ки кас дар натиҷаи беморихои давраи адои хизмати ҳарбӣ (ҷамъомадҳои ҳарбӣ) мубтало шудааст (м.24.2).

Инчунин, дар асоси моддаи 39 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, асоси меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллӣ санадҳои зерқонунӣ қабул карда мешаванд, ки дар таҳкими қонунгузорӣ дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон мавқеи муҳимро ишғол менамоянд, аз ҷула, моддаи 251 Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаи 345 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моддаи 57 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ" Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 июли соли 2022, №363 дар бораи "Номгӯи маҳсулоти махсуси истифодаи инфиродӣ барои маъҷубон, ки таҳвил ва воридоти онҳо аз пардохти андоз аз арзиши иловашуда ва бочи гумрукӣ озод мебошанд", қабул шудааст.

Хулоса, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун қонуни асосӣ ва маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ барои Тоҷикистон дар тамоми соҳаҳои ҳаётбахши ҷомеа, баҳусус, фаъолияти созандагиро бунёдкорӣ шароити мусоиди сиёсату иҷтимоӣ, иқтисодӣ

фарҳанги ро фароҳам оварда, мардуми иҷтимоии маъҷубон мавқеъ ва нақши ҳоси кишварро ба меҳнати софдилона ва хусусан худро доро мебошад. дар таҳкими қонунгузорӣ дар бораи ҳифзи

Муқаррир: н.и.х., дотсент Саъдизода Ҷ.

ПОЗИЦИЯ И РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В РАЗВИТИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЕ ИНВАЛИДОВ

Ключевые слова: социальная защита инвалидов; гарантии социального обеспечения; государственная поддержка инвалидов; пожилые люди; система социального обслуживания; государственная пенсия; пособия; гарантии социальной защиты; доступность медицинской помощи; образование; различные формы информации; нормативные акты. правовые акты.

Аннотация: В данной статье анализируется и обсуждается позиция и роль Конституции Республики Таджикистан в укреплении законодательства о социальной защите инвалидов. Целью анализа и исследования данной статьи является повышение уровня правового образования граждан, продвижение демократических ценностей, укрепление института прав человека, уважительное отношение к нему, повышение статуса закона, просвещение граждан. в духе уважения к ним и обеспечения верховенства закона, формирования обеспечивающей устойчивую систему правового поведения, непримиримости по отношению к любому нарушению закона и неотвратимости юридической ответственности, координации деятельности всех субъектов правового продвижения и поощрение, создание эффективного механизма сотрудничества государства и институтов гражданского общества в направлении правового просвещения граждан в этой сфере.

Бобокалон Гоиб Мерган - начальник отдела законодательства по труду, миграции и социальной защите Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, доцент кафедры предпринимательского и коммерческого права юридического факультета Таджикского национального университета, к.ю.н. E-mail: bgoib@mail.ru, Тел.: (+992) 907948773.

POSITION AND ROLE OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON SOCIAL PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES

Key words: social protection of disabled people; guarantees of social security; state support for disabled people; elderly people; social service system; state pension; benefits; guarantees of social protection; availability of medical care; education; various forms of information; regulations. legal acts.

Annotation: This article analyzes and discusses the position and role of the Constitution of the Republic of Tajikistan in strengthening legislation on social protection of people with disabilities. The purpose of the analysis and research of this article is to increase the level of legal education of citizens, promote democratic values, strengthen the institution of human rights, respect for it, increase the status of the law, and educate citizens. in the spirit of respect for them and ensuring the rule of law, the formation of a sustainable system of legal behavior, intransigence towards any violation of the law and the inevitability of legal responsibility, coordination of the activities of all subjects of legal promotion and encouragement, the creation of an effective mechanism for cooperation between the state and civil society institutions in the direction of legal educating citizens in this area.

Bobokalon Goib Mergan - Head of the Department of Legislation on Labor, Migration and Social Protection of the National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan, Associate Professor of the Department of Entrepreneurial and Commercial Law, Faculty of Law, Tajik National University, candidate of Legal Sciences. E-mail: bgoib@mail.ru, Тел.: (+992) 907948773.

Рӯйхати адабиёт:

1. Бобокалонов Ғ.М. Нақши Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таъмини қонуният, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд дар муносибатҳои меҳнатӣ. Давлатшиносӣ ва Ҳуқуқи инсон. Маҷаллаи илмӣ амалӣ. № 3 (11) 2018. ISSN 2414 9217.– Душанбе, 2018. - С. 65-70.
2. Бобокалонов Ғ.М. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва инкишофи қонунгузорӣ оид ба меҳнат. /Маҷаллаи илмӣ–таҳлилии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қонунгузорӣ» №3 (35). – Душанбе: 2019 июл–сентябр.– С.17–23.
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2016 12:06, шаҳри Душанбе. [Маводи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://president.tj/node/13739>. (санаи муроҷиат 22.04.2024).
4. Таҳиров Ф. Т. мушкилоти мубрами таърих ва назарияи давлат Ва ҳуқуқ дар шароити ноустувории давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе: Дониш, 2009. 370 С. ;
5. Бобокалонов Ғ.М. Мавқеъ ва нақши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар қонунгузорӣ оид ба меҳнат. Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон асосгузори қонунгузори соҳибкорӣ ва сайёҳӣ» бахшида ба Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе: 16 ноябри соли 2017. – С.16-24.
6. Рачабов С. Маҷлиси Олӣ-мақоми Олии Намояндагии Ҳокимияти Давлатӣ. Давлат ва ҳуқуқ. Маҷаллаи илмӣ амалӣ, ДДМТ.Факултети ҳуқуқ. -Душанбе: «Сино». №4, 1997. –С. 45-48.
7. Имомов А. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Нашри чорум бо тағйироту иловаҳо. –Душанбе: «Офсет Империя». 2017. – 762 с.
8. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 бо тағйироту иловаҳо аз 22 майи соли 2016. //Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Маводи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <http://www.mmk.tj>. (санаи муроҷиат 10.04.2024).
9. Маҳмудзода М. Конституция заминаи ташаккули низоми ҳуқуқи миллий (маҷмӯи мақолаю маърузаҳо). –Душанбе: “ЭР-граф” 2014. – 596 с.
10. Конвенсияи СБМ № 159 «Дар бораи барқарорсозии касбӣ ва шугли маъюбон» аз июни соли 1983. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ ба матни русӣ: URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900814> (санаи муроҷиат: 12.04.2024 с.).
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2010 «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъюбон»// Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. / [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 20.03.2024).
12. Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993, №15-16, мод. 350, Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1996, №3, мод.48; соли 1997, № 9, мод.117; соли 1998, № 10, мод. 119, № 22, мод.318; соли 1999, № 5, мод. 61, № 9, мод. 236, №12, мод.351; соли 2002, № 4, г.1, мод.158; №11,мод.711,735; соли 2005, № 7, мод. 406; соли 2007, №7, мод. 695; соли 2008, №10, мод.823.
13. БМИҲ, Адлия. Версияи 7.0.

Список литературы:

1. Бобокалонов Г.М. Роль Конституции Республики Таджикистан в обеспечении законности, защите прав и свобод человека в трудовых отношениях. //Государствование и права человека. Научно–практический журнал. № 3 (11) 2018. ISSN 2414 9217. – Душанбе, 2018. – С. 65-70.
2. Бобокалонов Г.М. Конституция Республики Таджикистан и развитие законодательства о труде. / Научно-аналитический журнал Национального законодательного центра при Президенте Республики Таджикистан «Законодательство» №3 (35). - Душанбе: июль-сентябрь 2019 г. - С.17-23.

3. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Верховному Собранию Республики Таджикистан. 22.12.2016 12:06, г. Душанбе. [Электронный ресурс]. Источник доступа: <http://president.tj/node/13739>. (дата обращения 10.04.2024).

4. Тахиров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: «Дониш», 2009. – 370 с.;

5. Бобокалонов Г.М. Вклад и роль Лидера нации, Президента Республики Таджикистана, уважаемого Эмомали Рахмона в законодательстве о труде. Материалы республиканской научно–практической конференции на тему «Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон основатель предпринимательского и туристического законодательства» посвящённой ко Дню Президента Республики Таджикистан. – Душанбе: 16 ноября 2017года. – С. 16–24.

6. Раджабов С. Маджлиси Оли ʻи высшего органа представительство государственной власти. Государство и право. Научно-практический журнал ТГНУ. – Душанбе: «Сино». № 4, 1997. - С. 45-48.

7. Имомов А. Конституционное право Республики Таджикистан. Учебник. Издание четвертое с изменениями и дополнениями. -Душанбе: «Офсет империя». 2017. – 762 с.

8. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года с изменениями от 22 мая 2016 года. // Национальный законодательный центр при Президенте Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. Источник доступа: <http://www.mmk.tj>. (дата обращения 10.04.2024).

9. Махмудзода М. Конституция основа формирования национальной правовой системы (сборник статей и тезисы). – Душанбе: «ЭР-Граф» 2014. – 596 с.

10. Конвенция МОТ № 159 «О профессиональной реабилитации и трудоустройстве инвалидов» от июня 1983 г. [Электронный ресурс]. Источник доступа к русскому тексту: URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900814> (дата обращения: 04.12.2024 г.).

11. Закон Республики Таджикистан от 29 декабря 2010 года «О социальной защите инвалидов» // Централизованная информационно-правовая база данных РТ «Адлия». Форма 7.0. / [Электронный ресурс]. Источник доступа: URL: <http://www.adlia.tj> (дата обращения: 20.03.2024).

12. Известия Верховного Совета Республики Таджикистан за 1993 год, № 15-16, ст. 350, Известия Верховного Собрания Республики Таджикистан за 1996 год, №3, статья 48; 1997 г., № 9, статья 117; 1998, № 10, ст. 119, № 22, статья 318; 1999, № 5, ст. 61, № 9, ст. 236, № 12, статья 351; 2002, № 4, р. 1, ст. 158; № 11, статья 711735; 2005, № 7, ст. 406; 2007, № 7, ст. 695; 2008, № 10, статья 823.

13. ЦБПИ. «Адлия»<http://adlia.tj/>. Версия 7.0.

List of literature:

1. Bobokalonov G.M. The role of the Constitution of the Republic of Tajikistan in ensuring the rule of law, protecting human rights and freedoms in labor relations. //State studies and human rights. Scientific and practical journal. No. 3 (11) 2018. ISSN 2414 9217. – Dushanbe, 2018. – pp. 65-70.

2. Bobokalonov G.M. The Constitution of the Republic of Tajikistan and the development of labor legislation. / Scientific and analytical journal of the National Legislative Center under the President of the Republic of Tajikistan “Legislation” No. 3 (35). - Dushanbe: July-September 2019 - pp. 17-23.

3. Message from the President of the Republic of Tajikistan, Leader of the Nation Emomali Rahmon to the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan. 12/22/2016 12:06, Dushanbe. [Electronic resource]. Access source: <http://president.tj/node/13739>. (date of access: 04/10/2024).

4. Takhirov F.T. Current problems of history and theory of state and law in the conditions of state independence of the Republic of Tajikistan. – Dushanbe: “Donish”, 2009. – 370 p.;

5. Bobokalonov G.M. Contribution and role of the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon in labour legislation. Materials of the national scientific–practical conference on «The Leader of the Nation, the President of the Republic of

Tajikistan, the respected Emomali Rahmon founder of business and tourism legislation» dedicated to the Day of the President of the Republic of Tajikistan. Dushanbe: November 16, 2017. – P. 16–24.

6. Radjabov S. Majlisi Oli of the highest body of state power. State and law. Scientific and practical journal of TSNU. – Dushanbe: “Sino”. No. 4, 1997. - pp. 45-48.

7. Imomov A. Constitutional law of the Republic of Tajikistan. Textbook. Fourth edition with changes and additions. -Dushanbe: “Offset Empire”. 2017. – 762 p.

8. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994, as amended on May 22, 2016. // National Legislative Center under the President of the Republic of Tajikistan [Electronic resource]. Access source: <http://www.mmk.tj>. (date of access: 04/10/2024).

9. Makhmudzoda M. The Constitution is the basis for the formation of the national legal system (collection of articles and theses). – Dushanbe: “ER-Graf” 2014. – 596 p.

10. ILO Convention No. 159 “On Vocational Rehabilitation and Employment of Persons with Disabilities” of June 1983 [Electronic resource]. Source of access to the Russian text: URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900814> (access date: 12/04/2024).

11. Law of the Republic of Tajikistan dated December 29, 2010 “On social protection of disabled people” // Centralized information and legal database of the Republic of Tajikistan “Adlia”. Form 7.0. / [Electronic resource]. Access source: URL: <http://www.adlia.tj> (access date: 03/20/2024).

12. News of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan for 1993, No. 15-16, art. 350, News of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan for 1996, No. 3, article 48; 1997, No. 9, Article 117; 1998, No. 10, art. 119, No. 22, Article 318; 1999, No. 5, art. 61, No. 9, Art. 236, No. 12, Article 351; 2002, No. 4, p. 1, art. 158; No. 11, article 711735; 2005, No. 7, art. 406; 2007, No. 7, art. 695; 2008, No. 10, article 823.

13. CBPI. "Adlia." Version 7.0.

**12.00.06 – ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ САРВАТҲОИ ТАБИЙ; ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ;
ҲУҚУҚИ КИШОВАРЗӢ**

**12.00.06 – ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО;
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО**

**12.00.06 – LAND LAW; NATURAL RESOURCE LAW; ENVIRONMENTAL LAW;
AGRICULTURAL LAW**

УДК: 575.3

Одиназода Шохрух Хисрав,

сардори шуъбаи қонунгузори кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зисти Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: shohrux_odinazoda@bk.ru

Тел.: (+992) 93-110-04-40.

**БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲО ОИД БА НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН “ДАР БОРАИ ХОЧАГИИ ЁРИРАСОНИ ШАХСӢ”**

Калидвожаҳо: қонунгузори замин; қонунгузори кишоварзӣ; хоҷагии ёрирасони шахсӣ; навигарӣ; қонунгузорӣ; муқаддимаи қонун; мафҳуми хоҷагии ёрирасони шахсӣ; идоракунии давлатӣ дар самти пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ.

Аннотатсия: Доир ба танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти ташкил ва пешбурди фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар низоми қонунгузори мамлакат ду маротиба қонунҳои махсуси соҳавӣ қабул карда шудааст. Аз ҷумла, Қонуни ҚТ “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ” аз соли 2003 ва қонуни амалкунанда бошад, аз соли 2022 қабул гардидааст. Дар мақолаи мазкур маҳз навгониҳо ва баъзе афзалиятҳои ҳуқуқии муқаррароти Қонуни ҚТ “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ” аз 19 июли соли 2022, №1891 дар тафовут аз қонуни қаблӣ мавриди таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ қарор дода мешавад.

Хоҷагии ёрирасони шахсӣ яке аз субъекти мустақили соҳаи кишоварзӣ ба ҳисоб рафта, самти асосии фаъолияти он истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ бо мақсади қонъ намудани талаботи аъзои хоҷагии ёрирасони шахсӣ ба озӯқаворӣ ва эҳтиёҷоти дигар мебошад. Дар айни замон хоҷагии ёрирасони шахсӣ яке аз шаклҳои маъмули фаъолияти кишоварзии шаҳрвандон буда, фаъолияти иқтисодии аҳолии деҳотро тавсиф мекунад. Мавҷудият ва рушди хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар кишвар ба паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва таъмини амнияти озӯқаворӣ мусоидат менамояд [1, с. 134-135].

Бобати танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти ташкил ва пешбурди фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар низоми қонунгузори мамлакат ду маротиба қонунҳои махсуси соҳавӣ қабул карда шудааст. Аз ҷумла, дар соли 2003 ва қонуни амалкунанда бошад, аз соли 2022 қабул гардидааст.

Дар мақолаи мазкур маҳз навгониҳо ва баъзе афзалиятҳои ҳуқуқии муқаррароти Қонуни ҚТ “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ” аз 19 июли соли 2022, №1891 дар тафовут аз қонуни қаблӣ мавриди таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ қарор дода мешавад.

Қонуни ҚТ «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 8 декабри соли 2003, №47 [2] санади меъёрии ҳуқуқие ба ҳисоб мерафт, ки асосҳои ҳуқуқии ташкил ва пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсиро аз тарафи шаҳрвандон ва ҳамчунин чораҳои аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ дастгирӣ кардани онҳоро муайян карда, ба шаҳрвандони ҚТ ҳуқуқи ташкил кардани хоҷагии ёрирасони шахсӣ, мустақилияти хоҷагӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандонро, ки дорои хоҷагии ёрирасони шахсӣ мебошанд, қафолат меод. Қонуни мазкур аз 7 боб ва 21 модда иборат буд.

Қонуни ҚТ «Дар бораи хочагии ёрирасони шахсӣ» аз 19 июли соли 2022, №1891 [3] муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба ташкил, пешбурд, рушд ва қатъи фаъолияти хочагиҳои ёрирасони шахсӣ танзим менамояд, ки аз аз 6 боб ва 21 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур санади меъёрии ҳуқуқиест, ки асосҳои ҳуқуқи ташкил ва пешбурди хочагии ёрирасони шахсиро аз тарафи шаҳрвандон ва ҳамчунин чораҳои аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ дастгирӣ кардани онҳоро муайян карда, ба шаҳрвандони ҚТ ҳуқуқи ташкил кардани хочагии ёрирасони шахсӣ, мустақилияти хочагӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандонро, ки дорои хочагии ёрирасони шахсӣ мебошанд, кафолат медиҳад.

Яке аз нағониҳои муҳиму аввалиндараҷаи Қонуни ҚТ «Дар бораи хочагии ёрирасони шахсӣ» аз 19 июли соли 2022, №1891 ин пешбинӣ намудани муқаддимаи қонун, ки дар он мақсад, мавзӯ ва вазифаҳои қонун пешбинӣ мегарданд, ба шумор меравад. Бояд қайд намуд, ки мақсад ва доираи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар муқаддимаи онҳо муайян карда мешавад. Муқаддима қисми таркибии санади қонунгузорӣ буда, дар он мақсади қабул кардани санади қонунгузорӣ, мавзӯ ва вазифаҳои асосии он инъикос карда мешавад. Дар м. 43 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414 [4] тартиби ифодаи таркиби санади меъёрии ҳуқуқӣ ба таври зайл муайян карда шудааст: «таркиби санади қонунгузорӣ метавонад аз муқаддима, қисм, фасл, зерфасл, боб, параграф, модда, қисм дар модда, банд ва сарҳат иборат бошад».

Дар қисми муқаддимавии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ одатан асосҳои назариявӣ ва ё мақсади санади меъёрии ҳуқуқӣ муқаррар карда мешавад. Ҳамчунин, муқаддима аҳамияти муҳими назариявӣ-амалӣ дорад, зеро дар муқаддима доираи муайяни муносибатҳои ҷамъиятиро пешбинӣ карда мешаванд, ки амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба онҳо паҳн мегардад.

Қобили зикр аст, ки дар Қонуни пештар амалкунанда, Қонуни ҚТ «Дар бораи хочагии ёрирасони шахсӣ» аз 8 декабри соли 2003, №47 дар фарқият аз дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мақсад ва доираи амали Қонуни

мазкур на дар муқаддима, балки дар моддаи алоҳида пешбинӣ гардида буд. Дар моддаи 1 Қонуни пештар амалкунанда доираи муносибатҳои муқаррар гардида буданд, ки мавзӯи батанзимдарории Қонуни мазкурро ташкил медоданд. Аз ҷумла:

– асосҳои ҳуқуқи ташкил ва пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ аз тарафи шаҳрвандон;

– чораҳои аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ дастгирӣ кардани хочагии ёрирасони шахсӣ.

Дар баробари ин, Қонуни ҚТ «Дар бораи хочагии ёрирасони шахсӣ» аз 19 июли соли 2022, №1891 муайянкунии масъалаҳои мазкурро дар доираи муқаддима пешбинӣ намудааст. Тибқи он, Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба ташкил, пешбурд, рушд ва қатъи фаъолияти хочагиҳои ёрирасони шахсӣ танзим менамояд. Аз ин ҷо бармеояд, то андозае мавзӯи танзими масъалаи мавзӯи қонун дар муқаддима дарҷ ёфтааст.

Бояд қайд намуд, ки асосҳои ҳуқуқи ташкил ва пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ – ин маҷмӯи муқарароти меъёрӣ ва нишондодҳои дигари ҳуқуқӣ, ки дар Қонуни пештар амалкунанда муқаррар шуда, ҳуқуқи шаҳрвандон ба ташкил ва пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ, тартиби ҷудо намудани қитъаи замин барои ташкили ин хочагӣ ва тартиби пешбурди хочагии ёрирасони шахсиро танзим менамоянд [5, с. 24].

Дар баробари ин, бояд таъкид дошт, ки мавзӯи батанзимдарории қонунгузорӣ доир ба хочагии ёрирасони шахсиро муносибатҳои зерин низ ташкил медиҳанд:

– асосҳои иқтисодии фаъолияти хочагии ёрирасони шахсӣ (ё вазъи молумулкии хочагии ёрирасони шахсӣ);

– коркард ва ихтиёрдорӣ намудани маҳсулоти кишоварзие, ки дар хочагии ёрирасони шахсӣ истеҳсол карда мешавад;

– асосҳои ташкилии фаъолияти хочагии ёрирасони шахсӣ.

Дар қонуни қаблан амалкунанда мақсади он низ муайян карда гардида буд, инҳо ба шумор мерафтанд:

– ба шаҳрвандони ҚТ додани кафолати ҳуқуқи ташкил кардани хочагии ёрирасони шахсӣ;

– кафолати мустақилияти хочагӣ;

– кафолати ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандонро, ки дорои хоҷагии ёрирасони шахсӣ мебошанд.

Қонуни ҚТ «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 19 июли соли 2022, №1891 дар низоми санадҳои қонунгузорӣ ягона санади меъёрии ҳуқуқие мебошад, ки ба шаҳрвандони ҚТ ҳуқуқ медиҳад, ки хоҷагии ёрирасони шахсӣ ташкил намоянд ва роҳҳои татбиқи ин ҳуқуқ, мустақилияти хоҷагидорӣ хоҷагии ёрирасони шахсӣ ва ҳуқуқҳои шаҳрвандоне, ки дорои хоҷагии ёрирасони шахсӣ мебошанд, танзим намудааст. Қонуни мазкур имконият медиҳад, ки дар ҚТ ташкил ва фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ ба низоми муайян дароварда шуда, хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар кишвар ба як низоми муътадил рушд карда, тавассути фаъолияти хоҷагидорӣ худ дар истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзии ватанӣ саҳмгузор гарданд.

Муқаддима ё моддаи алоҳидаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки мавзӯи батанзимдарорӣ онро муайян менамояд бояд муайянқунандаи доираи тамоми муносибатҳои ҷамъиятиро бошад, ки аз ҷониби санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим карда мешавад, зеро ин қисми санади меъёрии ҳуқуқӣ муайян мекунад, ки доираи амали ин санад ба кадом муносибатҳои ҷамъиятӣ паҳн мегардад. Номукаммалии муқаддима ё моддаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба мавзӯи батанзимдарорӣ он ба доираи татбиқи он ба муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳалал мерасонад. Аз ин лиҳоз, дар қисмати муқаддимаӣ ё моддаи алоҳидаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд тамоми муносибатҳои ҷамъиятиро бошад, ки ба доираи амали ин санад дохил мегарданд, ба таври мушаххас ва пурра пешбинӣ карда шаванд.

Аз таҳлили пурраи Қонуни мазкур бармеояд, ки дар он мақсад, мавзӯ ва вазифаҳои қонун пурра танзим нагардидаанд. Бинобар ин, муқаддимаи Қонуни мазкур номукамал буда, бояд дар он мақсад ва вазифаҳои батанзимдарорӣ Қонуни мазкур низ пурра пешбинӣ карда шаванд.

Дигар афзалияти Қонуни мазкурро ин мукаммалу мушаххас пешбинӣ намудани мафҳуми хоҷагии ёрирасони шахсӣ ташкил менамояд. Мувофиқи қисми 1 моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 8 декабри соли 2003, №47 хоҷагии ёрирасони шахсӣ хоҷагии

пешбинӣ гардида буд, ки бо меҳнати шахсии шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ бо мақсади истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва қонеъ гардонидани талаботи худ бо озуқаворӣ ва эҳтиёҷоти дигар пеш бурда мешавад.

Тибқи муқаррароти қисми якуми моддаи 1 Қонуни амалқунанда бошад, чунин мафҳуми хоҷагии ёрирасони шахсӣ пешбинӣ гардидааст: хоҷагии ёрирасони шахсӣ шакли фаъолияти ғайрисиҳборӣ мустақилонаи шаҳрванд ё бо ҷалби аъзои оила ва (ё) дигар шаҳрвандон барои истеҳсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ мебошад, ки дар қитъаҳои замини барои пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ додашуда ва (ё) бадастоварда ҷиҳати қонеъ гардонидани талаботи шахсӣ амалӣ карда мешавад.

Аз мафҳуми додашуда чунин хусусиятҳои муҳими хоҷагии ёрирасони шахсиро чундо намудан мумкин аст:

а) хоҷагии ёрирасони шахсӣ шакли фаъолияти ғайрисиҳборӣ мустақилонаи шаҳрванд ё бо ҷалби аъзои оила ва (ё) дигар шаҳрвандон мебошад. Хоҷагии ёрирасон шахсӣ субъекти мустақили хоҷагидорӣест, ки субъектоне он шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ ба ҳисоб меравад, яъне хоҷагии оилавӣ аст. Дигар шаҳрвандоне, ки аъзои оилаи шаҳрванд набуда, бо онҳо якҷоя зиндагӣ намеқунанд аъзои хоҷагии ёрирасони шахсӣ шуда наметавонанд. Таъминоти шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ бо озуқаворӣ ва дигар эҳтиёҷот мақсади дигари хоҷагии ёрирасони шахсӣ ба ҳисоб меравад.

Хоҷагии ёрирасони шахсӣ мақсади ба муомилот баровардани маҳсулоти кишоварзии истеҳсолнамудааш ва аз он ба даст овардани фоидаи надошта (ин маънои онро надорад, ки хоҷагии ёрирасони шахсӣ наметавонад, ки маҳсулоташро ба бозор барорад), мақсади асосии он таъминот ба озуқаворӣ ва дигар эҳтиёҷоти оилавию маишӣ мебошад. Ин хусусият маънои онро дорад, ки субъекти фаъолияти соҳибкорӣ набуда, мақсади асосии он ба даст овардани фоидаи равона гардидааст. Аммо, аъзои хоҷагии ёрирасони шахсӣ метавонанд, маҳсулоти кишоварзии барзиёд истеҳсолнамудаашонро, ки барои таъминоти озуқаворӣ оила зиёд мебошанд, ба фурӯш бароранд ва аз арзиши ин муомилот эҳтиёҷоти моддӣ ва дигари худро қонеъ намоянд.

б) мақсади хочагии ёрирасони шахсӣ истехсол ва коркард намудани маҳсулоти кишоварзӣ ва қонё намудани талаботи худ бо озуқаворӣ ва эҳтиёҷоти дигар мебошад. Истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ тибқи мафҳуми зикршуда самти асосии фаъолияти хочагии ёрирасони шахсӣ маҳсуб меёбад ва тавассути ин шаҳрванд эҳтиёҷоти худ ва аъзои оилаи худро ба озуқаворӣ ва дигар эҳтиёҷот таъмин менамояд. Таҳти мафҳуми маҳсулоти кишоварзӣ маҳсулоти растанипарварӣ, чорводорӣ, паррандапарварӣ, занбӯриасалпарварӣ, аз ҷумла маҳсулоте, ки дар натиҷаи коркарди аввалия ҳосил шудааст фаҳмида мешавад, ки зиёд кардани ин маҳсулот ҳамчун мақсади асосии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хочагии ёрирасони шахсӣ» мебошад.

в) хусусияти машғулияти аввала (асосӣ)-и шахсоне, ки хочагии ёрирасони шахсиро пеш мебаранд. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидае маъмул мебошад, ки дар пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ иширок намудан ин машғулияти иловагӣ (дуюминдараҷа)-и аъзои он ба ҳисоб меравад, яъне ин шаҳрвандон дорои ҷойи кори доимӣ буда, иловатан дар пешбурди хочагӣ иштирок менамоянд. Дар шароити муносири кишвар шаҳрвандоне, ки дорои хочагии ёрирасони шахсӣ мебошанд, на ҳама вақт иштироки онҳо дар пешбурди хочагӣ хусусияти дуоиминдараҷа дорад.

Шаҳрвандон дар баробари доштани кори доимии муайян метавонанд озодона дар пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ иштирок намоянд. Вобаста ба ин асос ду гурӯҳи хочагии ёрирасони шахсиро ҷудо намудан мумкин аст: а) хочагии ёрирасони шахсӣ, ки ба фаъолияти ғайривоҳибкории шаҳрванд ё шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ дар қитъаи замини бо мақсади пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ ҷудогардида бе истифодаи меҳнати кироя асос ёфтааст ва барои онҳо иштирок дар корҳои хочагӣ хусусияти машғулияти дуоиминдараҷаро дорад. Ин хочагӣ хусусияти истеъмолӣ дорад; б) хочагии ёрирасони шахсӣ, ки фаъолияти ғайривоҳибкории шахсоне ба истехсол ва фуруши маҳсулоти кишоварзӣ машғул буда, барои онҳо маҳсулоти кишоварзӣ сарчашмаи даромади ягона ё асосӣ ба ҳисоб меравад ва иштироки онҳо дар хочагӣ хусусияти машғулияти асосӣ (аввалиндараҷа)-ро дорад. Ҷунин намуди

хочагии ёрирасони шахсӣ хусусияти молӣ-истеъмолӣ дорад.

г) пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ фаъолияти соҳибкорӣ намебошад, маҳсулоти кишоварзӣ ва ғойдае, ки аз пешбурди хочагӣ ба даст оварда мешавад мавриди андозбандӣ қарор дода ба ҳисоб намеравад.

ғ) пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ хусусияти истеъмолӣ дорад, яъне хочагии истеъмолӣ мебошад. Маҳсулоти кишоварзӣ дар хочагии ёрирасони шахсӣ бо мақсади қонё намудани талаботи аъзои хочагӣ ба озуқаворӣ ва эҳтиёҷоти дигар истехсол карда мешавад.

Ҳамин тавр, хочагии ёрирасони шахсӣ аз дигар шаклҳои хочагидорӣ бо як қатор хусусиятҳо, ба монанди ҳуқуқи шаҳрвандон ба гирифтани қитъаи замин барои пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ, намудҳои ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин, ҳаҷми истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ, мақсади пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ, истифодаи меҳнати аъзои оила ва дигар шахсоне бо онҳо якҷоя зиндагикунанда фарқ менамояд.

Сеюм навгонӣ ва афзалияти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хочагии ёрирасони шахсӣ»-ро пешбинӣ намудани масъалаҳои танзими давлатии пешбурд ва рушди хочагиҳои ёрирасони шахсӣ, инчунин идоракунии давлатӣ дар ин самт ташкил медиҳад, ки дар доираи боби алоҳида (боби 2) мавриди танзим қарор дода шудааст.

Бояд гуфт, ки дастгирии давлатии хочагии ёрирасони шахсӣ яке аз шаклҳои танзими давлатии он ба шумор меравад. Дастгирии давлатии хочагии ёрирасони шахсӣ аз маҷмӯи дастгириҳо, имтиёзҳо ва кафолатҳои иборат мебошанд, ки дар қонунгузорӣ пешбинӣ шуда, барои васеъ намудани имкониятҳо ва рушд бахшидани фаъолияти хочагидорӣ он равона карда шудаанд.

Дар Қонуни қаблӣ дар доираи боби 2 (ташкил ва пешбурди хочагии ёрирасони шахсӣ) моддаи 7 масъалаи дастгирии давлатӣ ва дигар намудҳои дастгирии хочагии ёрирасони шахсиро пешбинӣ менамуд. Тибқи қисми якуми моддаи мазкур хочагии ёрирасони шахсӣ аз тарафи давлат бо тартиби

муқарраркардаи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон дастгирӣ карда мешавад.

Ҳамчунин, Қонуни болозикр низоми хоси дастгириҳои давлатии хоҷагии ғирирасони шахси пешбинӣ намуда буд, ки инҳо дар ташкили кооперативҳои кишоварзӣ, **оид ба** истифодаи техникаи кишоварзӣ, коркарди замин, истеҳсоли коркард, нигоҳдории маҳсулоти кишоварзӣ; дар густариш додани хизматрасонии **муҳандисию** техникаӣ, мелиоративӣ, байторӣ, зоотехникаӣ, агрономӣ ва иттилоотию машваратӣ; дар истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти зиёдатии кишоварзӣ; барҳам додани оқибати ҳолатҳои фавқуллода; ҷудо кардани чарогоҳ ва алафзор; додани **қарз** бо гарав барои харидани техникаю таҷҳизот, чорвои зотӣ бо тартиби нисбати хоҷагии деҳқонӣ муқарраргардида; масъалаҳои дигари дар қонунгузорӣ пешбиншуда ба шумор мерафтанд.

Дар Қонуни амалкунанда бошад, масъалаҳои танзими давлатии пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ дар боби 2 мавриди танзим қарор дода шуда, дар моддаи 5 бевосита масъалаи танзим ва дастгирии давлатии пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ муқаррар карда шудааст, ки мафҳум, усулҳо ва роҳу василаҳои дастгириҳои давлатӣ дар ин самтро мушаххас менамояд.

Тибқи қисми 1 моддаи 5 Қонуни мазкур танзим ва дастгирии давлатии пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ аз маҷмуи чорабиниҳои, ки фаъолияти самаранокро дар хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ таъмин менамоянд, иборат мебошанд.

Танзими давлатии пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ бо усулҳои зерин амалӣ карда мешавад: 1) қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунанда ва ба рушди фаъолияти хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ мусоидаткунанда; 2) амалигардонии чорабиниҳо оид ба рушди хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ; 3) назорати риояи талаботи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон оид ба пешбурди фаъолият дар қитъаҳои замини хоҷагии иловагии ғирирасони шахсӣ.

Инчунин, дастгирии давлатии хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ бо роҳҳои зерин амалӣ карда мешавад: 1) ташаккули инфрасохтори хизматрасонии истеҳсол, коркард ва нигоҳдории маҳсулоти кишоварзӣ; 2) ташкили

хизматрасонии техникаӣ, обёрӣ, байторию санитарӣ ва иттилоотию машваратӣ; 3) пешгирӣ ва бартараф кардани оқибатҳои ҳолатҳои фавқуллода; 4) шаклҳои дигари дастгирӣ, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии Чумҳурии Тоҷикистон муайян кардаанд.

Дар асоси Қонуни ҚТ «Дар бораи дастгирии давлатии соҳаҳои комплекси агросаноатии ҚТ» аз 18 март соли 2022, № 1866 [6] дастгирии давлатии соҳаҳои комплекси агросаноатии ҚТ тавассути ҷудо намудани кумаки молиявӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ, ҷалби сармоя ва кумакҳои бебозгашти ватанӣ ва хориҷӣ амалӣ карда мешавад.

Мувофиқи моддаи 14 Қонуни мазкур дастгирии давлатии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ тавассути ҷудо намудани кумаки молиявӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ, ҷалби сармоя ва кумакҳои бебозгашти ватанӣ ва хориҷӣ ба самтҳои афзалиятноки зерин амалӣ карда мешавад:

- 1) бунёди корхонаҳои саноатии хурду миёна ва бузурги коркарди маҳсулоти кишоварзӣ;
- 2) ҷорӣ кардани техника ва технологияҳои нав дар истеҳсолоти кишоварзӣ ва коркарди саноатии маҳсулоти соҳа;
- 3) парвариши тухмиҳои элита ва суперэлита, инчунин тухмиҳои репродуксияи якум ва дуум, таъсиси фонди гардиши тухмии зироатҳои кишоварзӣ;
- 4) ҳосилхезгардонии заминҳои кишоварзӣ;
- 5) беҳтаргардонии ҳолати мелиоративии заминҳои қорами обӣ;
- 6) азхудкунии заминҳои нав ва ба гардиши кишоварзӣ даровардани заминҳои партов;
- 7) зиёд намудани ҳосилнокӣ ва истеҳсоли пахта, картошка, сабзавот, полизӣ, ғалладона, мубориза бо ҳашароти зараровари кишоварзӣ ва касалиҳо;
- 8) бунёди боғу тоқзорҳо ва хоҷагиҳои маҳсусгардондашудаи ниҳолпарварӣ;
- 9) харид ва парвариши чорвои хушзот, паранда ва моҳӣ;
- 10) рушди соҳаи байторӣ, истеҳсоли маҳсулоти доруворӣ байторӣ ва гузарондани чорабиниҳои эпизоотӣ;
- 11) рушди соҳаи занбӯриасалпарварӣ;
- 12) пешбурди корҳои илмию таҳқиқотӣ, таҳкими фонди генетикии зироат ва ҳайвоноти кишоварзӣ.

Дар ҳаҷон оид ба дастгирии хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ таҷрибаҳои назаррас мавҷуд аст, ҳатто дар кишварҳои бузург хоҷагиҳои хурд дар таъмини озуқаворӣ ва даромади

оилаҳои дехот нақши муҳимро иҷро мекунанд. Масалан, дар ИМА дар соли 1997 вазорати кишоварзӣ Комиссияи миллиро оид ба хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ таъсис дод, ки барои рушди онҳо чораҳои махсус таҳия кардаанд. Дар натиҷа, то соли 2000-ум дар ин кишвар шумораи хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ афзуд, гарчанде ки шумораи онҳо дар тӯли асри 20 коҳиш ёфтааст [7, с. 127].

Дар қонунгузори мамлакатҳои хориҷӣ низоми гуногуни дастгирии давлатии шаҳрвандони дорои хоҷагии ғирирасони шахсӣ муқаррар гардидааст. Мувофиқи м. 7 Қонуни ФР «Дар бораи хоҷагии ғирирасони шахсӣ» аз 7 июли соли 2003, №112-ФЗ [8] дастгирии давлатии шаҳрвандони дорои хоҷагии ғирирасони шахсӣ дар самтҳои зерин амалӣ карда мешавад:

– ташаккули инфрасохтори хизматрасонӣ (роҳҳо, иншооти коммуникатсионӣ, обтаъминкунӣ ва қувваи барқ ва ғайра) ва вайрон шудани ғайолияти хоҷагиҳои хусусӣ, пешбурди фурӯш (савдо), коркард, хизматрасонӣ ва дигар кооперативҳои истеъмолии кишоварзӣ;

– ҳавасмандгардонии рушди хоҷагии ғирирасони шахсӣ бо роҳи фароҳам овардани шароити ташкилию ҳуқуқӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ, аз ҷумла додани хоҷагии ғирирасони шахсӣ ва (ё) кооперативҳои кишоварзӣ, ки ба онҳо хизмат мерасонанд ва дигар ташкилотҳо бо захираҳои молиявӣ ва моддию техникаии давлатӣ, инчунин илмӣ ва коркардҳо ва технологияҳо;

– чорабиниҳо оид ба беҳтар кардани сифати ҳайвоноти маҳсулноқ ва зотпарварӣ, ташкили бордоркунии сунъии ҳайвоноти кишоварзӣ;

– ҳар сол азназаргузаронии ройғони байтории саршумори чорво, ташкили хизматрасониҳои байтории он, мубориза бар зидди касалиҳои сироятии ҳайвонот.

Дар м. 7 Қонуни Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи хоҷагии ғирирасони шахсии шаҳрвандон» аз 11 ноябри соли 2002, №149-З [9] пешбинӣ гардидааст, ки «давлат риояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандонро вобаста ба пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсӣ қафолат медиҳад.

– аз ҷониби мақомоти маҳаллӣ, мақомоти иҷроия ва маъмурии ноҳия ташкил намудани корхонаҳои воҳиди (бо нуқтаи

машваратдиҳӣ ва нуқтаи иҷроияи техникаи кишоварзӣ) ба шаҳрвандоне, ки пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсиро амалӣ менамоянд, таъмин карда мешавад, хизматрасонӣ оид ба кишт ва ҷамъоварии маҳсулоти кишоварзӣ, тайёр намудани хӯроқи чорво, афзоиши маҳсулот, тайёр намудани сӯзишворӣ коркарди қитъаи замин ва дигар хизматрасониҳо;

– расонидани кумак оид ба афзоиши истеҳсоли маҳсулотҳои дар хоҷагии ғирирасони шахсӣ истеҳсолшаванда;

– ҳар сол гузаронидани чорабиниҳои профилактикӣ оид ба пешгирии касалиҳои сирояткунанда ба ҳайвоноте, ки дар ҳуқуқи моликиятии шаҳрвандони пешбарандаи хоҷагии ғирирасони шахсӣ қарор доранд;

– шаҳрвандоне, ки дар пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсӣ ба парвариши гурӯҳи ҳайвоноти хурд (хуқ, ҳайвонҳои калони шохдор, асп) паранда машғуланд бо нуриҳои органикӣ ва минералӣ, воситаҳои ҳифзи растаниҳо, маводҳо барои кишти зироатҳои кишоварзӣ, комбикор ва гандум бо мақсади хӯроқи чорво таъмин карда мешавад.

Мақомоти маъмурӣ ва иҷроияи маҳаллӣ уҳдадоранд, ки дар навбати аввал шаҳрвандони истеҳсолкунандаи маҳсулоти кишоварзиро бо таҷҳизотҳои мутобиқ ба талаботҳои техникаи маҳалҳои фурӯш бо мақсади амалинамоии он, инчунин ҳимояи онҳо аз ҳар гуна тамаъҷӯӣ ва дигар намуди ҷиноятҳо ба муқобили ин маҳсулотҳо таъмин намоянд.

Ҳангоми пешбурди хоҷагии ғирирасони шахсӣ аз ҷониби шаҳрвандон дар ҳудуде, ки дар он ҷо объектҳои аҳамияти истеҳсоли ва иҷтимоию маишӣ вучуд надорад, мақомоти маҳаллии иҷроия ва маъмурӣ бояд сохтани роҳ, хатти радио, интиқоли қувваи барқ, обтаъминкунӣ, хатти интиқоли газ, телевизион ва мелиоратсияи заминро таъмин намоянд.

Масъалаҳои молиявӣ оид ба сохтани роҳ, хатти радио, интиқоли қувваи барқ, обтаъминкунӣ, хатти интиқоли газ, телевизион ва мелиоратсияи замин аз ҳисоби воситаҳои бучети маҳаллӣ ва ҷумҳуриявӣ таъмин карда мешавад. Дастгирии давлатии хоҷагиҳои ғирирасони шахсӣ метавонад дар дигар самтҳо низ амалӣ карда шавад».

Яке аз навгонҳои махсуси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ғирирасони шахсӣ», ки масъалаҳои муҳим оид ба татбиқи қонун ба шумор мераванд,

ин муқаррар намудани салоҳиятҳо ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ махсуб мегардад. Дар Қонуни қаблӣ чунин масъалаҳо мавҷуд набуданд, яъне доир ба масъалаи салоҳияти Ҳукумати мамлакат ва ваколатҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар ин самт муқаррароти бевосита пешбинӣ нагардида буд.

Дар сатҳи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз соли 2022 чунин муқарраротҳо пурра мавриди танзим қарор дода шуданд. Аз ҷумла, дар боби 2 (танзими давлатии пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ) дар доираи 6 Салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташкил, пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ, Моддаи 7. Ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар ташкил, пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ ва Моддаи 8. Ваколатҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар ташкил, пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ, пешбинӣ шудаанд.

Тибқи муқаррароти моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» ба салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташкил, пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ мансуб мебошанд: 1) амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар таъмини рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ; 2) тасдиқи барномаҳои дастгирӣ ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ; 3) амалӣ намудани ваколатҳои дигари пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар асоси муқаррароти моддаи 7 Қонуни болозикр ба ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар ташкил, пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ дохил мешаванд: 1) таҳия, тасдиқ ва амалисозии барномаҳои маҳаллии рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ; 2) муқаррар намудани нишондиҳандаҳои асосии рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ дар ҳудудҳои дахлдор; 3) мусоидат ба бехтарсозии таъминоти хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ бо захираҳои моддию техникаӣ, оби полизӣ, тухмии растаниҳо, ниҳолҳо, ҳайвоноти

кишоварзӣ, нуриҳои минералӣ, сӯзишворӣ ва дигар маводҳо; 4) амалӣ намудани ваколатҳои дигари пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мувофиқи моддаи 8 Қонуни мазкур ба ваколатҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар ташкил, пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ дохил мешаванд: 1) ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳрҳо ва ноҳияҳо пешниҳод намудани таклифҳо доир ба ҷудо намудани қитъаҳои замин барои пешбурди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ; 2) пешбурди китоби баҳисобгирии хоҷагиҳо; 3) гузарондани мониторинги истифодабарии қитъаҳои замин барои пешбурди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ; 4) татбиқи чораҳо барои таъмини пешбурди фаъолияти озод ва мустақилонаи хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ ҳангоми истехсол, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ; 5) амалӣ намудани ваколатҳои дигари пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар маҷмӯъ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» ҳамчун санади қонунгузорӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба ташкил, пешбурд, рушд ва қатъи фаъолияти хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ мавқеи махсусро касб намуда, бо дарназардошти танзим ва муқаррарномаи масъалаҳои умумӣ аз қабилӣ, мафҳуми хоҷагии ёрирасони шахсӣ, қонунгузорӣ дар самти мазкур, қитъаҳои замин барои пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ, манъи даҳлат ба фаъолияти хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ, инчунин муносибатҳои махсус - танзими давлатии пешбурд ва рушди хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ, ҳуқуқ ва уҳдадорҳои шаҳрвандон ҳангоми пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ, пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ, муносибатҳои молумулкӣ дар хоҷагии ёрирасони шахсӣ ва дигар муқаррароти хотимавӣ навғониҳои мушаххас ва афзалиятҳои мукамалро дар ин самт ба вучуд оварда, баҳри рушди фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар мамлакат мусоидат менамояд.

Муқарриз: н.и.х., дотсент Соҳибзода М.М.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБНОВЛЕНИЯ ЗАКОНА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН “О ЛИЧНОМ ПОДСОБНОМ ХОЗЯЙСТВЕ”

Ключевые слова: земельное законодательство; сельскохозяйственное законодательство; личное подсобное хозяйство; обновление; законодательство; преамбула закона; понятие личное подсобное хозяйство; государственное управление в направлении развития личного подсобного хозяйства.

Аннотация: Что касается регулирования общественных отношений по направлению организации и стимулирования деятельности личного подсобного хозяйства, то в законодательной системе страны дважды принимались специальные отраслевые законы. В частности, Закон Республики Таджикистан «О личном подсобном хозяйстве» был принят в 2003 году, а действующий закон принят в 2022 году. В данной статье подвергнуты сравнительно-правовому анализу новеллы и некоторые правовые преимущества положений Закона Республики Таджикистан «О личном подсобном хозяйстве» от 19 июля 2022 года № 1891, в отличие от предыдущего закона.

Одиназода Шохрух Хисрав - начальник отдела сельскохозяйственного законодательства, природопользования и охраны окружающей среды Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан. E-mail: shohrukh_odinazoda@bk.ru, Тел.: (+992) 931100440.

SOME ISSUES OF UPDATING THE LAW OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN “ON PERSONAL HOUSEHOLDING”

Key words: land legislation; agricultural legislation; personal subsidiary plot; update; legislation; preamble of the law; the concept of personal subsidiary plot; public administration in the direction of development of personal subsidiary farming.

Annotation: Regarding the regulation of public relations in the direction of organization and promotion of the activity of personal auxiliary economy in the legislative system of the country, special sectoral laws have been adopted twice. In particular, the Law of the Republic of Tajikistan "On Personal Support Farm" was adopted in 2003 and the current law was adopted in 2022. In this article, the novelties and some legal advantages of the provisions of the Law of the Republic of Tajikistan "On Personal Support Farm" dated July 19, 2022, No. 1891, in contrast to the previous law, are subjected to a comparative legal analysis.

Odinazoda Shohrukh Khisrav - head of the department of agricultural legislation, use of natural resources and environmental protection National Center of Legislation under the President of the Republic of Tajikistan. E-mail: shohrukh_odinazoda@bk.ru, Тел.: (+992) 931100440.

Рӯйхати адабиёт:

1. Соҳибов М.М. Инкишофи қонунгузорӣ дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2020. – № 1. – С. 134-135.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ” аз 8 декабри соли 2003, №47 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2003. – №12. – Мод. 675; – 2006. – №7. – Мод. 349; – 2011. – №6. – Мод. 449.
3. Қонуни ҚТ «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 19 июли соли 2022, №1891 // Маркази миллии қонунгузори назди Президенти ҚТ [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат: 26.05.2024).
4. Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, № 1414 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – с. 2017. – №5, қ. 1. – Мод. 271.
5. Соҳибзода М.М., Шарифзода Ф.Ш., Асрорзода З., Қодирзода М.А., Шерзода Б.С., Одиназода Ш.Х. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ»: нашри аввал (тафсири оммавию илмӣ ва амалӣ) // Зери таҳрири Саидзода И.Ҳ., директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти ҚТ, номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2022. – 246 с.

6. Қонуни ҚТ «Дар бораи дастгирии давлатии соҳаҳои комплекси агросаноатии ҚТ» аз 18 март соли 2022, № 1866 // [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.mmk.tj> (санаи мурочиат: 26.05.2024).

7. Калинин Н. И. Шарҳи модда ба моддаи Қонуни федералӣ № 112-ФЗ аз 7 июли соли 2003 «Дар бораи хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ» // [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: СПС «Гарант». (санаи мурочиат: 28.05.2024).

8. Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 7 июли соли 2003, №112-ҚФ // Дар тахр. Қонуни федералӣ аз 22.07.2008. – №141-ҚФ, аз 23.07.2008. – №160-ҚФ, аз 30.12.2008. – №302-ҚФ, аз 21.06.2011. – №147-ҚФ.

9. Қонуни Чумхурии Беларус «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсии шаҳрвандон» аз 11 ноябри соли 2002, №149-3 Манбаи дастрасӣ: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3129 (санаи мурочиат: 28.05.2024).

Список литературы:

1. Сохибов М.М. Развитие законодательства о личном подсобном хозяйстве в Республике Таджикистан // Государствоведение и права человека. – 2020. – № 1. – С. 134-135.

2. Закон Республики Таджикистан «О личном подсобном хозяйстве» от 8 декабря 2003 года, №47 // Ахбор Маджили Оли Республики Таджикистан. – 2003. – №12. – Ст. 675; – 2006. – №7. – Ст. 349; – 2011. – №6. – Ст. 449.

3. Закон Республики Таджикистан «О личном подсобном хозяйстве» от 19 июля 2022 года № 1891 // Национальный центр законодательства при Президенте РТ [Электронный ресурс]. Источник доступа: URL: <http://www.mmk.tj> (дата обращения: 26.05.2024).

4. Закон Республики Таджикистан “О нормативных правовых актах” от 30 мая 2017 г., № 1414 // Ахбор Маджили Оли Республики Таджикистан. – 2017 г. – №5, п. 1. – Ст. 271.

5. Сахибзода М.М., Шарифзода Ф.Ш., Асрорзода З., Кодирзода М.А., Шерзода Б.С., Одиназода Ш.Х. Толкование Закона Республики Таджикистан «О личном подсобном хозяйстве»: первое издание (общественное, научно-практическое толкование) // Под редакцией Саидзода И.Х., директора Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, кандидата юридических наук, доцент. – Душанбе: «ЭР-граф», 2022. – 246 с.

6. Закон Республики Таджикистан “О государственной поддержке отраслей агропромышленного комплекса Республики Таджикистан” от 18 марта 2022 г, № 1866 // [Электронный ресурс]. Источник доступа: URL: <http://www.mmk.tj> (дата обращения: 28.05.2024).

7. Калинин Н. И. Постатейный комментарий к Федеральному закону от 7 июля 2003 года №112-ФЗ «О личном подсобном хозяйстве» // [Электронный ресурс]. Источник доступа: СПС «Гарант». (дата обращения: 28.05.2024).

8. Закон Российской Федерации «О личном подсобном хозяйстве» от 7 июля 2003 г. № 112-ФЗ // В ред. Федеральные законы от 22.07.2008. - от 23.07.2008 № 141-ФЗ. - от 30.12.2008 № 160-ФЗ. - от 21.06.2011 № 302-ФЗ. - № 147-ФЗ.

9. Закон Республики Беларусь «О личных подсобных хозяйствах граждан» от 11 ноября 2002 г. № 149-3 // [Электронный ресурс]. Источник доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3129 (дата обращения: 28.05.2024).

List of literature:

1. Sokhibov M.M. Development of legislation on private farming in the Republic of Tajikistan // State Studies and Human Rights. – 2020. – No. 1. – P. 134-135.

2. Law of the Republic of Tajikistan “On personal subsidiary farming” dated December 8, 2003, No. 47 // Akhbor Majili Oli of the Republic of Tajikistan. – 2003. – No. 12. – St. 675; – 2006. – No. 7. – St. 349; – 2011. – No. 6. – St. 449.

3. Law of the Republic of Tajikistan “On personal subsidiary farming” dated July 19, 2022 No. 1891 // National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan [Electronic resource]. Access source: URL: <http://www.mmk.tj> (access date: 05/26/2024).

4. Law of the Republic of Tajikistan “On normative legal acts” dated May 30, 2017, No. 1414 // Akhbor Majili Oli of the Republic of Tajikistan. – 2017 – No. 5, paragraph 1. – Art. 271.

5. Sakhizoda M.M., Sharifzoda F.Sh., Asrorzoda Z., Kodirzoda M.A., Sherzoda B.S., Odinzoda Sh.H. Interpretation of the Law of the Republic of Tajikistan “On Personal Subsistence Farming”: first edition (public, scientific and practical interpretation) // Edited by Saidzoda I.Kh., Director of the National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor. – Dushanbe: “ER-graph”, 2022. – 246 p.

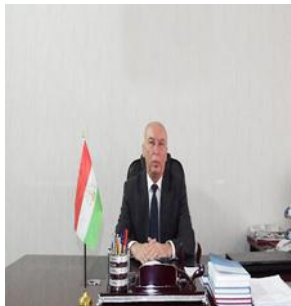
6. Law of the Republic of Tajikistan “On state support for sectors of the agro-industrial complex of the Republic of Tajikistan” dated March 18, 2022, No. 1866 // [Electronic resource]. Access source: URL: <http://www.mmk.tj> (access date: 05/28/2024).

7. Kalinin N.I. Article-by-article commentary to the Federal Law of July 7, 2003 No. 112-FZ “On personal subsidiary plots” // [Electronic resource]. Access source: SPS “Garant”. (date of access: 05/28/2024).

8. Law of the Russian Federation “On personal subsidiary farming” dated July 7, 2003 No. 112-FZ // Ed. Federal laws of July 22, 2008. - dated July 23, 2008 No. 141-FZ. - dated December 30, 2008 No. 160-FZ. - dated June 21, 2011 No. 302-FZ. - No. 147-FZ.

9. Law of the Republic of Belarus “On personal subsidiary plots of citizens” dated November 11, 2002 No. 149-Z // [Electronic resource]. Access source: <http://base.spinform.ru/>

**12.00.08 – ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҚРОИ ЧАЗО;
12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО;
12.00.08 – CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW**

ТДУ: 343

Ахмедов Нарзуллохон Иzzатуллоевич,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти
кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминалистика
ва пешгирии коррупсияи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии
ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
E-mail: amirkhon1313@mail.ru
Тел.: (+992) 927-55-00-03

**ҶАВОБГАРИИ ЧИНОЯТӢ БАРОИ ИТТИЛООТИ БАРӢАЛО БАРДУРУҒ
ОИД БА КИРДОРИ ТЕРРОРИСТӢ**

Калидвожаҳо: ҷиноят; ҷавобгариҳои ҷиноятӣ; ҷазо; иттилооти баръало бардуруғ; кирдори террористӣ; терроризм; ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ.

Аннотатсия: Дар мақолаи илмӣ сухан дар бораи ба ҷамъият хавфнокии иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ меравад. Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятии таркиби ҷинояти мазкур ба амалбароварда шудааст. Объект, предмети ҷиноят ва ҷабрдида аз ҷинояти мазкур муайян карда шудааст.

Таҳлили ҳаматарафаи тарафи объективӣ, субъект ва тарафи субъективии ҷиноят мазкур гузаронида шудааст. Ҳолатҳои гуногуни марбут ба иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ бандубаст карда шудааст.

Ҳамчунин, ҳолатҳои вазнинкунандаи таркиби ҷинояти мазкур муайян карда шудааст.

Дар яке аз паёмҳои қаблии худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ироа намуданд, ки «Вазъи тағйирёбандаи ҷаҳони имруза ва хусусияти устувор пайдо намудани зухуроти хатарноки замони муосир, аз ҷумла терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, киберҷиноятҳо ва дигар ҷиноятҳои фаромиллӣ, ки башариятро ба ташвиш овардаанд, моро водор месозад, ки ба масъалаҳои таъмини амнияти кишварамон диққати аввалиндараҷа диҳем.

Зеро пайравони созмонҳои террористиву экстремистӣ барои ноором сохтани вазъият дар ҷомеа ва тафриқаандозиву барангехтани низоъҳои диниву мазҳабӣ кушиш карда, барои гумроҳ сохтани сокинони мамлакат, бахусус, ҷавонон ва ба созмонҳои манъшуда ҷалб

намудани онҳо аз шабакаҳои интернетӣ васеъ истифода мебаранд.

Таъкид месозам, ки хоинони миллат ва хоҷаҳои хориҷии онҳо то ҳануз аз нақшаҳои нопоку ғарзноки худ, ки ибтидои солҳои 90-ум доштанд, даст накашидаанд.

Онҳо то ба ҳол аз хориҷи кишвар бо тамоми роҳу воситаҳо кушиш карда истодаанд, ки ҷомеаи моро ноором сохта, фарҳангу мазҳаби бегонаро ба сари мардуми мо таҳмил кунанд.

Мардуми шарифи Тоҷикистон, махсусан, ҷавонони бонангу номуси кишвар инро набояд фаромуш кунанд ва бояд ҳамеша хушёру зирак бошанд.

Тавре ки ман борҳо таъкид карда будам, ғаъолияти чунин равияҳои экстремистӣ, радикалӣ ва хурофотпарастӣ яке аз омилҳои асосии хатарзо барои имрузу фардои Тоҷикистон ва дигар кишварҳои минтақа ба шумор меравад ва аз мо андешидани чораҳои муштарақро талаб менамояд.

Бо мақсади идомаи корҳо дар ин самт, Прокуратураи генералӣ вазифадор карда мешавад, ки лоиҳаи нави «Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба терроризм ва экстремизм барои солҳои 2021-2025»-ро таҳия ва ба баррасии Ҳукумат пешниҳод намояд.

Мо борҳо эълон намудаем, ки Тоҷикистон дар арсаи мубориза бар зидди терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, маводи муҳаддир, киберчинояткорӣ ва дигар чиноятҳои муташаккили фаромиллӣ шарикӣ табиӣ давлатҳо ва созмонҳои байналмилалӣ муносибона мебошад.

Аз ин ру, Прокуратураи генералӣ, вазорати қорҳои дохилӣ ва Кумитаи давлатии амнияти миллиро зарур аст, ки ҳамкориро бо сохторҳои марбут ба давлатҳои хориҷӣ ва минтақавӣ байналмилалӣ дар ин самт тақвият бахшанд» [1].

Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 ҷиҳати иҷрои дастури супоришхӯе, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» зикр гардидаанд, мутобиқ ба иқдоми Тоҷикистон доир ба амалисозии Стратегияи глобалии зиддиррористии Созмони Милалӣ Муттаҳид ва қатъномаҳои Шурои амнияти Созмони Милалӣ Муттаҳид қабул гардидааст.

Мақсади муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи асосҳои сохтори конститусионӣ, тамомияти арзии давлат, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, амнияти ҷамъиятӣ, ҳифзи аҳоли ва ҳуқуқи озодаҳои инсон ва шаҳрванд аз таҳдидҳои экстремистӣ ва террористӣ мебошанд.

Вазифаҳои муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар марҳилаи кунунӣ баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ, тақвияти ҳамкорӣҳои онҳо бо ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар самти коҳиш додан, кам ва паст намудани хавфу таҳдиди терроризм, инчунин тақвияти ҳифзи ҳуқуқи озодаҳои асосии инсон ва таъмини волоияти қонун мебошанд [8].

Дар моддаи 180 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷиноятӣ барои иттилооти баръало бардуруғ оид ба

кирдори террористӣ пешбинӣ гардидааст ва он бо меъёрҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст, ки иттилооти баръало бардуруғ оид ба руҳ додани тарқиш, сухтор ё дигар кирдоре, ки боиси хавфи марғи одамон, расонидани зарари ҷиддӣ ба молу мулк ё ба руҳ додани оқибатҳои дигари барои ҷамъият хавфнок оварда мерасонад ё ба амнияти ҳавопаймо ва шиноварии бехатарии киштии обӣ таҳдид мекунад [2], ҷинояте мебошад, ки ба муқобили амнияти ҷамъиятӣ равона гардидааст.

Барои ҷамъият хавфнокии ҷинояти мазкур дар он зоҳир мегардад, ки иттилооти баръало бардуруғ назми муътадили ҳаёти ҷамъият ва давлатро вайрон намуда, ба фаъолияти қорхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои элементҳои (аносири) бетартибиро ворид менамояд, қори нақлиётро вайрон мегардонад ва, дар байни одамон овозаҳои бардуруғ ва воҳиманокӯ даҳшатнокро паҳн менамояд. Кирдори марбут ба иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ ҳолати ғайриоддиро вобаста ба сафарбар намудани қувва ва воситаи зарурӣ оид ба пешгирии ва бартараф намудани оқибати амали террористӣ, аз иҷрои уҳдадорӣҳои асосӣ дур қардани қувваи муайяни мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сафарбар намудани намоёндоғони онҳоро ба ҷойи дигар, маҳдуд қардани ҳуқуқи озодаи шахсон ва ба расонидани зарари ҷиддӣ моддӣ оварда мерасонад.

Дар Тоҷикистон маротибаи дуум дар таҳрири нави Қонун «Дар бораи муқовимат ба терроризм» аз 23 декабри соли 2021, № 1808 қабул шудааст, ки он аз 12 боб ва 46 модда иборат буда, принципҳои асосии муқовимат ба терроризм, асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии пешгирии терроризм ва мубориза бо он, роҳи усулҳои бартараф намудани оқибатҳои амали террористиро бо мақсади таъмини бехатарии шахс, ҷамъият ва давлат, ҳифзи соҳибхитӣ, тамомияти арзӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд. Тибқи муқаррароти қонун дар мавриди расидани иттилоот оид ба кирдори террористӣ намоёндоғони субъектҳои бевосита ба терроризм муқовиматкунанда ва, дар муқовимат ба терроризм иштироккунанда ва ҳамчунин, намоёндоғони дигар мақомотҳои ёрирасон фавран ба ҷойи ҳодиса ҳозир шаванд

[3]. Дар мавриди расидани иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ мақомоти дахлдори давлатӣ ва намояндагони онҳо аз вазифаҳои асосии худ дур монда, бо корҳои бефоида машғул шуда, қувва ва вақтро беҳуда сарф менамоянд.

Нооромиҳои дар давлатҳои Осиёи Марказӣ бамиёномадаи ба терроризм ва экстремизм алоқаманди дошта ба амният хатари ҷиддӣ доранд. Таҳдиди ташкилоти байналмилалӣ чиноятӣ, ки экстремизми динӣ ва терроризмро ҳамчун силоҳ истифода бурда истодаанд, зиёд шуда истодааст.

Зухуроти терроризму экстремизм ба хатари бесобиқаи ҷаҳонӣ табдил ёфта, оқибатҳои фочабору дарозмуддати ҷамъиятиву сиёсӣ ва маънавро ба бор меорад.

Дар ҳоле, ки ҳамагӣ чанд сол пеш созмонҳои террористӣ танҳо нақшаи ноором кардани вазъият, таъсир расондан ба тасмимгирии мақомоти давлатӣ ва ҳадди аксар тасарруфи қудратро дар кишварҳои алоҳида доштанд, имруз онҳо нияти бунёди империяҳои бузург ва аз байн бурдани низоми дунявиро дар қисматҳои бузурги олам доранд [6].

Объекти чинояти мазкур – маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки асосҳои таъмини шароити амнияти мавҷудаи ҷомеаро танзим менамоянд. Аз ин лиҳоз объекти чинояти мазкурро амнияти ҷамъиятӣ ташкил медиҳад.

Ба сифати предмети чиноят – молу мулк, арзишҳои моддӣ давлат, ҷомеа, шахрвандон, ҳаёт ва саломатии одамон баромад менамояд.

Тарафи объективи чинояти таҳлилшавандаро танҳо рафтор дар шакли ғайриқонунии кирдор ташкил медиҳад.

Вобаста ба масоили марбут ба иттилоот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонун «Дар бораи иттилоот» аз 10 майи соли 2002, № 55 қабул шудааст, ки он аз 5 боб ва 44 модда иборат буда, асосҳои ҳуқуқии фаъолияти иттилоотӣ, мақсад, вазифа, принцип, субъект ва объектҳои муносибатҳои иттилоотиро ба танзим дароварда, сиёсати давлатии иттилоотиро дар ҷомеа муқаррар менамояд.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 1 Қонуни мазкур - иттилоот – маълумот дар бораи шахс, ашё, воқеаҳо, падидаҳо ва

ҷараёнҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо мебошад [4].

Кирдори (амали) террористӣ – бевосита содир намудани чиноятҳои дорои хусусияти террористӣ дар шакли ба гаравгон гирифтани ва ё боздошт намудани гаравгонҳо, рабудани одамон, суиқасд ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ, намояндагони гуруҳҳои миллӣ, динӣ, мазҳабӣ, наҷодӣ, дигар гуруҳҳои аҳоли, намояндагони давлатҳои хориҷӣ, созмонҳои байналмилалӣ, ғасб намудан, зарар расонидан ва нобуд кардани иншооти давлатӣ ва ё ҷамъиятӣ, амалӣ кардани тарқиш, суҳтор, тирпарронӣ, истифода намудан ва ё таҳдиди истифодаи таҷҳизоти тарқанда, моддаҳои радиоактивӣ, биологӣ, тарқанда, кимиёвӣ ва дигар маводи захролудкунанда, ғасб намудан, ҳай карда бурдани воситаҳои нақлиёти заминӣ, обӣ ва ҳавоӣ, ташкили бетартибӣ ва иғвои он дар ҷойҳои серодам ва ҷамъиятӣ, ҷойҳои маҳрум ва маҳдуд кардан аз озодӣ, ҷойҳои гузаронидани ҷорабиниҳои оммавӣ, расонидани зарар ба ҳаёт ё саломатии аҳоли, молу мулкҳои шахсонӣ воқеӣ ва ё ҳуқуқӣ бо роҳи содир кардани садамаҳо, фочиаҳои техногенӣ, паҳн кардани таҳдид бо дилхоҳ восита ва тарзу усулҳо, инчунин, кирдорҳои дигари террористӣ, ки тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, муқаррар шудаанд [3].

Тарқиш – ин зуд суҳтани модда, ки бо баровардани миқдори зиёди энергия дар ҳаҷми маҳдуд ва ба пайдоиши газҳои фишурда ҳамроҳ мешавад, ки дар натиҷа мавҷи зарба ба вучуд меояд ва паҳн мегардад, ки метавонад боиси пайдоиши тарқиш гардад ё боиси ба амал омадани вазъияти ғавқулуддаи техногенӣ мегардад. Ҳангоми суҳтани модда тарқиш ва дар муҳити атроф мавҷи тарқиш ба амал меояд, ки ин мавҷ дар тамоми муҳити атроф бо суръати баланд паҳн мешавад.

Суҳтор – оташи назоратнашаванда, ки ба ҳаёт ва саломатии одамон зарар ва ба ҷамъияту давлат зиёни моддӣ мерасонад [5].

Амнияти ҳавопаймо (парвозҳо) дар авиатсияи гражданин – ин тавсифи маҷмуеи мебошад, ки ҳолати зарурии сатҳи хатари расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатии одамон, расонидани зарар ба молу мулкҳои авиатсияи гражданинро дар мавриди иҷрои

боркашонӣ ё мусофиркашонии ҳавоӣ ва ё иҷрои корҳои авиатсионӣ муайян менамояд.

Шиновариҳои беҳатарии киштии обӣ – ин тавсифи маҷмуе мебошад, ки қобилияти истифодабарии киштиҳои обии боркашон ва мусофиркашонро дар роҳҳои обӣ бе таҳдиди вайрон кардан ва расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатии одамонро (эмин нигоҳ доштани онҳоро аз ҳама гуна хатарҳо) муайян менамояд.

Мазмуни кирдори дар м. 180 ҚЧ пешбинишударо расонидани иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ ба маълумоти доираи муайяни шахсон ё ташкилотҳо ташкил медиҳад. Шакли расонидани маълумот (бо тариқи телефон, дар намуди мактуб, бо воситаи ахбори омма, алоқаи компютерӣ) ва ғ. ба бандубасти ҷиноят таъсир намерасонад. Нишонии маълумотдиҳанда метавонад ҳам ташкилот ва муассисаҳои бошанд, ки аз руи хизмат ба чунин иттилоот эътиной зоҳир намоянд (мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ғ.), ва метавонанд, ки дигар ташкилотҳо низ бошанд.

Иттилооти баръало бардуруғ бояд, ки дар худ маълумот оид ба тарқиш, суҳтор ва дигар ҳаракатҳои омодашудаистодаро дошта бошад, ки боиси хавфи марғи одамон, расонидани зарари ҷиддӣ ба молу мулк ё ба миён омадани оқибатҳои дигари барои ҷамъият хавфнок мегардад. Қонунгузориҳои амалкунанда ҷинояти мазкурро ҳамчун иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ номгузорӣ намуда, дар диспозитсияи модда содир намудани тарқиш, суҳтор, тирпарронӣ аз силоҳи оташфишон ё дигар кирдори дорои хусусияти террористиро нишон надодааст. Аз ин ру, кирдорҳои алоҳида бояд, ки бо дарназардошти аломатҳои терроризм (м. 179 ҚЧ ҚТ) муайян карда шаванд.

Аз ин ҷиҳат, бинобар он, ки аломати ҳатмии терроризм мақсади махсус мебошад, дар расонидани иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ низ бояд, ки мақсад ҷой дошта бошад. Агар дар иттилоот суҳан дар бораи дигар мақсад (несту нобуд кардани молу мулк, қасд, авбошӣ ва ғ.) равад, пас кирдори содиршуда аломатҳои тарқиби иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористиро ташкил намедиҳад ва бо дигар

моддаҳои ҚЧ – авбошӣ, расонидани хабари бардуруғ ва ғ. бандубаст карда мешавад.

Мумкин аст, ки мазмуни иттилоот дорои маълумот оид ба тайёршавӣ ва содиршавии амали терроризм, дар бораи иҷрокунандагони амал, ҷой ва вақти содиршавии амали террористӣ ё дорои маълумоти хусусияти умумидошта бошад, ки онҳо ба бандубасти ҷинояти мазкур таъсир намерасонанд.

Ҷинояти мазкур аз лаҳзаи ба нишони зарурӣ рафта расидани иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ хотима ёфта эътироф мешавад.

Тарафи субъективии ҷиноятро гуноҳ дар шакли қасди бевосита тавсиф меёбад. Шартҳои ҳатмии ҷавобгарӣ – иттилооти баръало бардуруғ мебошад. Шахси гунаҳгор бояд дарк намояд, ки маълумотҳои асосии дар иттилоот ҷойдодашуда ё умуман ҳамаи маълумотҳои дар он мавҷуда ба ҳолати воқеӣ мувофиқат намекунанд. Дар ҳолати бовиҷдонона гумроҳ шудан ва ё нодуруст баҳо додан ба иттилооти мавҷуда ё ҷой дошта кирдори шахс набояд, ки бо моддаи 180 ҚЧ ҚТ бандубаст карда шаванд.

Ангезаи ҷиноят – гуногун мебошад: вайрон намудани фаъолияти муътадили мақомоти давлатӣ, дар байни шаҳрвандон ба миён овардани ҳолати тарсу ҳарос.

Субъекти ҷиноят – шахси ҷисмонии воқеии ба синну соли 16-расида мебошад.

Кирдори дар қисми 1 моддаи 180 ҚЧ пешбинигардида ҷинояте мебошад, ки ба категорияи начандон вазнин дохил мешавад.

Дар қисми 2 моддаи 180 ҚЧ ҳолати вазнинкунандаи кирдор ва ҷазо пешбинӣ гардидааст, ки он дар аз беэҳтиётӣ боиси расонидани зарар ба саломатӣ ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошад.

Ҷинояти мазкур бо ду шакли гуноҳ содир карда шуда эътироф мегардад. Иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ қасдона содир карда мешавад, ки дар натиҷа оқибати ҷинояткорона дар намуди расонидани зарар ба саломатӣ ё дигар оқибатҳои вазнин бинобар ҷой доштани гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ фаро мерасанд.

Зери мафҳуми «зарар ба саломатии одам расонидашуда», вайроншавии ягонагии анатомӣ ва функцияи физиологии узвҳо ва бофтаҳои одам, дар натиҷаи таъсири омилҳои физикавӣ, кимиёвӣ, биологӣ ва руҳӣ аз муҳити атроф фаҳмида мешавад [10].

Мафхуми «дигар оқибатҳои вазнин» бояд дар ҳолати мушаххас ба таври алоҳида бо дарназардошти ҳамаи ҳолатҳои кор маънидод карда шавад ва он метавонад дар ноором сохтани қори мақомоти ҳокимият ва худидорақунӣ, дар қатъ гардидани чорабиниҳои, ки аҳамияти муҳими сиёсӣ ё фарҳангӣ-маърифатӣ доранд, фалаҷ сохтани қори нақлиёт, алоқа, объектҳои таъмини зисти шаҳр ва маҳалҳои аҳолинишин, расонидани зарари қалони моддӣ, паҳн намудани эпидемия, ноором намудани муносибатҳои миллию динӣ ва ғайраҳо, зоҳир гардад[9].

Категорияи ҷинояти дар қисми 2 моддаи 180 ҚҚ ҚТ пешбинигардида – ҷинояти дараҷаи миёна мебошад.

Мақсад аз таҳлил ва тадқиқоти таркиби ҷинояти марбут ба иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ (м. 180 ҚҚ) ин тақвияти афзалиятнокии Кодекси ҷиноятӣ нисбат ба қонунҳои пешбиниқунандаи мубориза бар зидди ҷиноятҳои алоҳида (масалан, оид ба муқовимат бо савдои одам, терроризм, экстремизм, коррупсия, ҷиноятҳои муташаккил, қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят ба дастовардашуда) дар фаъолияти ҳуқуқтатбиққунӣ, ки он дар муқарраротҳои Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст, мебошад. Аз ҷумла, дар бандҳои 25 ва 26 Консепсияи мазкур муқаррар гардидааст, ки «Дар замони муосир қонунгузори ҷиноятӣ ба сифати яке аз воситаҳои муҳими танзимсозандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад намуда, манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлатро аз таҷовузҳои ҷиноятқорона ҳифз менамояд. Ҷаҳонишавӣ, ба вуқӯъ омадани шаклҳои нави ҷиноятқорӣ, аз қабилӣ терроризм, экстремизм, коррупсия, гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва киберҷиноятҳо аз давлат талаб менамояд, ки қонунгузори ҷиноятиро давра ба давра тақмил диҳад.

Таъмини самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ аз ҳалли мушкилиҳои зерини қонунгузори ҷиноятӣ вобастагӣ дорад:

- мутобиқ намудани меъёрҳои қонунгузори ҷиноятӣ ба талаботи санадҳои

ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон;

- инсондустона (гуманизатсия) гардонидани қонунгузори ҷиноятӣ нисбат ба субъектони муайян, пеш аз ҳама, шахсони содирнамудаи ҷиноятҳои дараҷаи начандон вазнин ва (ё) дараҷаи миёна, қонунҳои ҳомила ва қонунҳои, ки қӯдақони ноболиғи то синни 8-сола доранд, ноболиғон, маъюбон ва нафақахурон;

- барҳам додани ҷавобгарии ҷиноятӣ (декриминализатсия) барои баъзе аз кирдорҳои ҷиноятӣ бо дар назар доштани хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии онҳо тавассути хориҷ намуданашон аз Кодекси ҷиноятӣ ва муқаррар намудани ҷавобгарӣ дар Кодекси ҳуқуқвайронқунии маъмурӣ;

- тақвияти афзалиятнокии Кодекси ҷиноятӣ нисбат ба қонунҳои пешбиниқунандаи мубориза бар зидди ҷиноятҳои алоҳида (масалан, оид ба муқовимат бо савдои одам, терроризм, экстремизм, коррупсия, ҷиноятҳои муташаккил, қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят ба дастовардашуда) дар фаъолияти ҳуқуқтатбиққунӣ» [7].

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти таҳлили ҳамаҷонибаи моддаи 180 ҚҚ, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ пешбинӣ намудааст, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст:

1. Объекти бевоситаи асосии ҷинояти баррасишавандаро амнияти ҷамъиятӣ ташкил медиҳад.

2. Ба сифати объекти бевоситаи иловагии ҷинояти мазкур ҳаёт ва саломатии одамон, молу мулк, фаъолияти муътадили мақомоти давлатӣ, нақлиёт, алоқа ва ғайра баромад менамояд.

3. Предмети ҷинояти таҳлилшавандаро – молу мулк, арзишҳои моддии давлат, ҷомеа, шаҳрвандон, ҳаёт ва саломатии одамон ташкил медиҳад.

4. Ҷабрдида аз ҷинояти мазкур ҳар як шахс новобаста аз синну сол, ҷинс, вазъи молумулқӣ ва саломатӣ шуда метавонад.

5. Иттилооти баръало бардуруғ оид ба кирдори террористӣ ба гуруҳи ҷиноятҳои дорои террористӣ шомил намешавад зеро, ки гунаҳгор ягон амали террористиро, ки аломатҳои тарафи объективии ҷиноятҳои

дори хусусияти террористӣ метавонад дар як маврид ба тартиботи ташкилдиҳандаро, содир наменамояд. чамъиятӣ низ таҷовуз оварад ё тартиботи

6. Иттилооти баръало бардуруғ оид ба ҳуқуқи муқарраргардидаи чамъиятиро зери кирдори террористӣ ҷинояте мебошад, ки хавфу хатар гузорад.

ЗАВЕДОМО ЛОЖНОЕ СООБЩЕНИЕ ОБ АКТЕ ТЕРРОРИЗМА

Ключевые слова: преступление; уголовная ответственность; наказание; заведомо ложное сообщение; террористические деяние; терроризм; преступление террористического характера.

Аннотация: В научной статье речь идет об общественной опасности заведомо ложное сообщение об акте терроризма для общества. Проведено уголовно-правовой анализ данного состава преступления. Определены объект, предмет преступления и потерпевший от преступления.

Всесторонно анализированы объективная сторона, субъект и субъективная сторона данного преступления. Различные ситуации, связанные с заведомым ложным сообщением об акте терроризма

Также, определены отягчающие обстоятельства состава данного преступления.

Ахмедов Нарзуллохон Иzzатуллоевич – кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права, криминалистики и предупреждения коррупции юридического факультета Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики E-mail: amirkhon1313@mail.ru. Тел.: (+992) 927-55-00-03

KNOWINGLY FALSE REPORT ABOUT AN ACT OF TERRORISM

Key words: crime; criminal liability; punishment; knowingly false report; terrorist act; terrorism; crime of a terrorist nature.

Annotation: The scientific article deals with the social danger of a deliberately false report about an act of terrorism for society. A legal-criminal analysis of the composition of this crime has been carried out.

The object, the subject of the crime and the victim of this crime comprehensively analyzed. Various situations related to deliberately false reporting of an act of terrorism have been considered.

There have been also determined the aggravating circumstances of this crime.

Akhmedov Narzullokhon Izzatulloevich – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Prevention of Corruption of TSULBP E-mail: amirkhon1313@mail.ru, Tel.: (+992) 927-55-00-03;

Рӯйхати адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 26 январи соли 2021 ш. Душанбе.

2. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998, № 574 бо тағйири иловаҳо дар ҳолати 13 ноябри соли 2023 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1998, № 9, мод. 68, мод. 69.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм» аз 23 декабри соли 2021, № 1808 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2022, № 1, қ. 1, мод. 2.

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» аз 10 майи соли 2002, № 55 бо тағйироту иловаҳои воридгардида дар ҳолати 27 ноябри соли 2014 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2002, № 4, қ. 2, мод. 320.

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи беҳатарӣ аз сухтор» аз 20 марти соли 2008, № 363 бо тағйироту иловаҳои воридгардида дар ҳолати 13 ноябри соли 2023 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008, № 3, мод. 142.

6. Барномаи давлатии муқовимат ба ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 265 тасдиқ шудааст.

7. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст.

8. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, № 187 тасдиқ шудааст.

9. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 июни соли 2013, № 5 «Дар бораи таҷрибаи татбиқи меъёрҳои қонунҳои ҷиноятӣ ва муҳофизатии ҷиноятӣ оид ба мубориза бар зидди терроризм» / Маҷмуаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. - С.219.

10. Меъроҳои тиббии муайян намудани дараҷаи зарари ба саломатии одам расонидашуда, ки бо фармониши Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2014, № 918 тасдиқ шудааст.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Таджикистан Основателя мира и национального единства-Лидера Нации Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 26 января 2021 г.

2. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года, № 574 с изменениями и дополнениями по состоянию на 13 ноября 2023 года // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1998 год, № 9, ст. 68, ст. 69.

3. Закон Республики Таджикистан «О противодействии терроризму» от 23 декабря 2021 года, № 1808 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2022 год, № 1, ч. 1, ст. 2.

4. Закон Республики Таджикистан «Об информации» от 10 мая 2002 года, № 55 с изменениями и дополнениями по состоянию на 27 ноября 2014 года // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2002 год, № 4, ч. 2, ст. 320.

5. Закон Республики Таджикистан «О пожарной безопасности» от 20 марта 2008 года, № 363 с изменениями и дополнениями по состоянию на 13 ноября 2023 года // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2008 год, № 3, ст. 142.

6. Государственная программа противодействия преступности в Республике Таджикистан на 2021 - 2030 годы, утверждена постановлением Правительством Республики Таджикистан от 30 июня 2021 года, № 265.

7. Концепция правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы, утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 6 февраля 2018 года, № 1005.

8. Стратегия противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021 - 2025 годы, утвержденная Указом Президента Республики Таджикистан от 1 июня 2021 года, № 187.

9. Постановление Пленума Верховного Суда Республики Таджикистан от 14 июня 2013 года, № 5 «О практике применения норм уголовного и уголовно-процессуального законов в борьбе с терроризмом» / Сборник Постановлений Пленума Верховного Суда Республики Таджикистан (2002-2019). – Душанбе, 2019. - С. 219.

10. Медицинские критерии определения степени тяжести вреда, причиненного здоровью человека, утвержденные распоряжением Министерства здравоохранения и социальной защиты населения Республики Таджикистан от 1 ноября 2014 года, № 918.

List of literature:

1. 1.Address by the President of the Republic of Tajikistan, H.E. Emomali Rahmon “On Major Dimensions of Tajikistan’s Domestic and Foreign Policy” 28.12.2023 15:40, Dushanbe city <http://president.tj/en/node/32193>

2. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, № 574 with amendments and additions as of November 13, 2023//Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 1998, № 9, art. 68, art. 69.
3. Law of the Republic of Tajikistan «On countering terrorism» dated December 23, 2021, № 1808 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2022, № 1, part 1, art. 2.
4. Law of the Republic of Tajikistan «On information» dated May 10, 2002, №55 with amendments and additions as of November 27, 2014/ Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2002, № 4, part 2, art. 320.
5. Law of the Republic of Tajikistan «On fire safety» dated March 20, 2008, № 363 with amendments and additions as of November 13, 2023// Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2008, № 3, art. 142.
6. State program to combat crime in the Republic of Tajikistan for 2021 - 2030, approved by Decree of the Government of the Republic of Tajikistan dated June 30, 2021, № 265.
7. Concept of legal policy of the Republic of Tajikistan for 2018-2028, approved by Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated February 6, 2018, № 1005.
8. Strategy for countering extremism and terrorism in the Republic of Tajikistan for 2021 - 2025, approved by Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated June 1, 2021, № 187.
9. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan dated June 14, 2013, № 5 «On the practice of applying the norms of criminal and criminal procedural laws in the fight against terrorism» /Collection of Resolutions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan (2002-2019). – Dushanbe, 2019. - P.219.
10. Medical criteria for determining the severity of harm caused to human health, approved by order of the Ministry of Health and Social Protection of the Population of the Republic of Tajikistan dated November 1, 2014, № 918.

ТДУ: 343.9.1

Сабурзода Наврӯзи Мирзоалӣ,

сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Маркази миллии қонунгузориш назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

E-mail: navruz.saburzoda@mail.ru

Тел.: (+992) 901-15-01-10.

КРИМИНАЛИЗАТСИЯ ВА ДЕКРИМИНАЛИЗАТСИЯ ДАР ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ

Калидвожаҳо: криминализатсия ва декриминализатсия; кирдори ба ҷамъият хавфнок; ҳуқуқи чиноятӣ; муносибатҳои ҷамъиятӣ; ҷавобгарии чиноятӣ; таркиби чиноят; сиёсати ҳуқуқи чиноятӣ; Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур тавсифи криминализатсия ва декриминализатсия ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Ҳамзамон дар мақола тавсифи гуногунии андешаҳо оид ба муайянсозии асосҳо ва мазмуни мафҳуми «криминализатсия ва декриминализатсия» рӯи кор омадааст. Асоснок гардидааст, ки санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, ба сифати асоси криминализатсия баромад мекунад.

Дар илми ҳуқуқи чиноятӣ ба масоили криминализатсияи кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок то имрӯз аҳамияти ҷиддӣ дода нашудааст. Одатан ин гуна масъалаҳо дар рафти тадқиқоти босамари корҳои алоҳидаи илмӣ мавриди омӯзиш қарор мегиранд. Масъалаи криминализатсия яке аз масоили мушкил ва дар яқвақт бисёр масъулиятнок аст. Бинобар ин, тадқиқи ин масъала рафтори нозуқро талаб менамояд. Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ мафҳумҳои гуногуни криминализатсия мавҷуд аст.

Таҳлили ин мафҳумҳо нишон медиҳад, ки гурӯҳе онро чун асос, дигаре онро чун принцип, савумин чун шароит ва чорумӣ онро критерияи криминализатсияи кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок меноманд. Ба ақидаи мо, асос номидани он факторҳое, ки ҳангоми мавҷудияти онҳо кирдори ба ҷамъият хавфнок криминализатсия қарда мешаванд, дуруст аст. Чунки асос ин зухуроте мебошад, ки чун замина барои дигар зухурот баромад намуда, ба маънидодкунии аввала хизмат мекунад. Худи криминализатсия пеш аз ҳама ин чараён аст.

Чараёне, ки барои ошкор намудани кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок, мақсаднок будани манъи он ва мустаҳкам намудани он дар Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ) тавассути муқаррар қардани ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазо равона қарда шудааст. Криминализатсияро агар дар

инкишоф бинем, он аз як қатор давраҳои ба ҳам алоқаманд иборат аст:

- ҷамъоварии иттилоот оид ба паҳнгардии кирдори нави ба ҷамъият хавфнок;
- таҳлили шароитҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, равонию криминологии он;
- пешгуиҳои оқибатҳои криминализатсия;
- қабули қарор оиди мақсаднокии эътирофи кирдор ҳамчун чиноят;
- ба вучуд овардани меъёри ҳуқуқии чиноятӣ ва наشري он.

Дар се давраи аввали криминализатсия нақши ҳалқунандаро масоили асосҳои криминализатсия, яъне далелҳои, ки барои мақсаднок ва ба шароити иҷтимоӣ мувофиқ будани мустаҳкамкунии кирдори ба ҷамъият хавфнок дар КҶ ҚТ мебозанд. Вобаста ба ин, дар байни олимони ақидаи ягона оид ба ифодаи таърифи он низ вучуд надорад. Қайд қардан ба маврид аст, ки бори аввал мафҳуми асосҳои криминализатсия аз ҷониби Г.А. Злобин соли 1982 вориди илм гардид.

Ба ақидаи ӯ, «асосҳои криминализатсия - ин чараёнҳои дар ҳаёти моддию маънавӣ гузарандае мебошад, ки инкишофи онҳо ногузирии объективии ҳимояи ҳуқуқии чиноятии ин ё он арзишро ба миён меоварад» [1, с.102-119]. Ба таври дигар гӯем, асосҳои криминализатсия ин ҳолате мебошад, ки талаботи объективии иҷтимоиро оид ба тақмили КҶ ҚТ ба миён оварда, ногузирии

эҷоди меъёри навро ба миён мегузорад. Агар сухан дар бораи декриминализатсия равад, пас асоси он сабаби иҷтимоие мебошад, ки бо дарназардошти он ин меъёри КҶ ҚТ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ ба таври дахлдор таъсир расонида наметавонад.

Асоси криминализатсия метавонад бавучудой ё инкишоф ёфтани гурӯҳи муайяни муносибатҳои ҷамъиятӣ дар заминаи рушди иқтисодию техникаӣ гарданд. Масалан, инкишоф ёфтани муносибатҳои иқтисодӣ, зарурати ҳифзи истехсолкунандаи ватанӣ ва пеш аз ҳама саломатии аҳоли аз молу маҳсулоти тамғаношуда, зарурати дар моддаи 259¹ КҶ ҚТ криминализатсия кардани истехсол, ба даст овардан, нигоҳдорӣ, ҳамлу нақл ё ба муомилот баровардани мол ва маҳсулоти тамғаношуда гардид.

Ба криминализатсия намудани кирдорҳои муайян зарурати ҳимояи объектҳои муайян тавассути КҶ ҚТ дар сурати нокифоя будани дигар шаклҳои ҳимоя шуда метавонад. Барои мисол, ворид намудани моддаи 338¹ (Ғайриқонунӣ додани қитъаи замин) ва дар таҳрири нав додани моддаи 338 КҶ ҚТ (Худсарона ишғол намудани қитъаи замин ва сохтмони худсарона дар он) барои муомилоти ғайриқонунии замин овардан мумкин аст.

Тақрибан дар ҳамин вақт академик В.Н. Кудратсев дар мақолаи худ оид ба масоили илмӣ заминаҳои криминализатсия дар ин масъала фикронӣ намуда буд. Ба ақидаи ӯ, «асоси криминализатсия ин ба ҷамъият зараовар будани кирдор буда, ба паҳнгардии он ба ғайр аз КҶ бо дигар роҳу восита мубориза бурдан номумкин аст» [2, с.304].

Барои криминализатсия намудани кирдорҳои муайян инкишоф ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ ба самте, ки дар ҷомеа таҳаммулпазирӣ, ноамниятию якдигарбадбиниро ба вучуд меорад, асос шуда метавонад. Дар шароити нав чунин муносибатҳои ҷамъиятӣ ба муқобили муносибатҳои мавҷуда, урфу одат, анъана ва дину расму русуми иҷроӣ он баромада, меҳодад онҳоро несту нобуд созад. Маҳз дар чунин шароит қонунгузорию ҷиноятӣ барои ҳимояи ҷомеаи мавҷуда маҷбур мегардад, ки тавассути криминализатсия ба мубориза бархезад. Мисоли ин гуфтаҳо, ворид намудани моддаҳои 307¹-307⁴ ба КҶ ҚТ ҷиҳати

мубориза бо ташкил ва фаъолияти экстремистӣ шуда метавонад [3].

Ба сифати асоси криминализатсия иҷроӣ талаботҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, баромад мекунад. Тоҷикистон ҷиҳати иҷроӣ уҳдадорҳои байналмилалӣ худ дар самти мубориза бо терроризм чун хатари байналмилалӣ ба КҶ ҚТ моддаҳои 179¹-179³-ро ворид намуд, ки онҳо асосҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ дар самти мубориза бар зидди терроризм дар кишвари мо баромад мекунад [4]. Қонунгузор барои таснифбандӣ ва ба ҳайату гурӯҳи ҷиноятҳо шомил намудани ин ва ё он намуди муайяни кирдор қайд мекунад, ки кирдоре криминализатсия мешавад, ки агар ҳадди зарари ба ҷамъият хавфнокии он то ба андозае, ки он водоркунанда ба истифодаи ҷораҳои таъсиррасонии ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ бошад.

Хусусияти хатарнокии ҷамъиятӣ, пеш аз ҳама вобаста ба арзишҳои неъматӣ таҷовузшавандае, ки дар натиҷаи амали мушаххаси инсонӣ он зарар дидааст ё мебоист бинад, инъикос мегардад (яъне, вобаста ба арзишнокии муносибатҳои ҷамъиятӣ). Бинобар ин, бо ёрии меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ муҳимтарин муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳифз карда шуда, таҳти ҳимоя қарор мегиранд. Яъне, ҳар он лаҳзае, ки вобаста ба шароити мушаххаси ҳаёти ҷомеа дар ин ё он давраи муайян қонун қабул мегардад, ҳамон лаҳза арзиши гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятӣ аз тарафи қонунгузор муайян карда мешавад. Масалан, то солҳои 1940-ум, интизоми меҳнатӣ дар корхонаҳо ҳамчун объекти муҳофизатии ҳуқуқи ҷиноятӣ маҳсуб намегафт. Иловадан, ба ғайр аз арзишҳои неъматӣ мавҷуда, ҳангоми ҳалли масоил оид ба эътироф кардан ё накардани кирдори ҷиноятӣ хусусияти қасд ё сӯиқасд ба назар гирифта мешавад (яъне, тарзи истифодабарии усул, роҳ ва восита, ки боиси зарар мегардад).

Танҳо ҳамон ангега, ғараз, қасд ё сӯиқасд ба ҳайси ҷиноят эътироф мегардад, ки бо таркиби объективонаи хеш метавонад ба неъматӣ ҳифзшаванда зарар расонад. Масалан, ҳуқуқҳои молумулқие, ки дар натиҷаи ангега ва сӯиқасд ҳамчун объекти таҳдидшаванда баромад мекунад, метавонад аз тарафи кирдорҳои характери дуздидошта (м. 244 КҶ ҚТ), қаллобӣ (м. 247 КҶ ҚТ),

ғоратгарӣ (м. 248 КҶ ҚТ), роҳзанӣ (м. 249 КҶ ҚТ), тамаъҷӯӣ (м. 250 КҶ ҚТ), қасдан ё аз беэҳтиётӣ несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк (м.м. 255 ва 256 КҶ ҚТ), зарар бинад. Дар вақти баҳодихӣ ба кирдори хатарвор ва хавфноки ҷамъиятӣ, таъсири муносибату хислати равонии шахс зимни амалаш ва оқибатҳои он низ ба назар гирифта мешавад. Дарачаи хавфнокии кирдор нафақат аз мавҷуд будани гуноҳ ва шакли он вобаста аст, балки хадафе, ки ҷинояткор дар назди худ қарор медиҳад ва нияти ба сомон расонидани амалаш низ аз аҳмият ҳолӣ нест. Бинобар ин, ин ва ё он кирдор вобаста ба мақсад ва ангезааш мумкин аст ҷиноят бошад, ё ин ки набошад ва ё мумкин аст ба аломатҳои дигари таркиби ҷиноят рост ояд.

Сӯиистифода аз ваколатҳои мансабӣ ҷиноят эътироф мегардад, агар ин кирдор бо ғараз ё дигар манфиатҳои шахсӣ содир шуда бошад (м. 314 КҶ). Кирдори ба ҷамъият хавфнок боз вобастагӣ дорад бо дигар ҳолатҳое, ки барои содирӣ он алоқаманд бошад. Ба ин ҳолатҳо шомил мешаванд вақт, макон, вазъият, роҳ (тарз, усул, яъне ҷигунагии содир намудан), хислату хусусияту характери содир намудани ҷиноят ва ғ. Ин ҳолатҳо дар раванди коркардабароии таркибҳои ҷиноятҳо аз тарафи қонунгузор таҳти омӯзиш қарор мегиранд.

Дар ин асно, бояд гуфт, ки зиёдтани имконияти шароити зарурӣ барои бадастоварии асосҳои криминализатсия ин иттилоот ва маълумоте ба шумор меравад, ки он аз татбиқи усулҳои алтернативии ҷигунагии қабул намудани ҷомеа маншаъ мегирад. Омилҳои аз назар ва аз санҷиш гузаранда бо ҷунин асосҳои криминологӣ-ҳуқуқии криминализатсия ҳамчун асоси қабули эътиборнокии ҳолатҳои динамикии кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок бо дарназардошти ба бор омадани сабаб ва шароити онҳо, дар алоқамандии зич қарор дорад.

Декриминализатсия чун ҷараёне, ки кирдорҳои муаянро чун ҷиноят беэътибор эълон менамояд, дар назария ва амалияи ҳуқуқтабиққунии ҷиноятӣ таври мукамал мавриди баррасӣ қарор нагирифтааст. Вобаста ба ин, дар адабиётҳое, ки масъалаи декриминализатсияро таҳлил намудааст, оид ба мафҳуми ин зухурот ақидаи ягона мавҷуд

нест. Масалан, яке аз муҳаққиқони масоили сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ А.И. Коробеев декриминализатсияро ҳамчун «ҷараёни муқарар намудани асосҳои аз байн рафтани ба ҷамъият хавфнокии кирдор, эътирофи мақсаднок набудани муборизаи ҳуқуқии ҷиноятӣ бекор намудани ҷазо барои содир намудани ҷунин кирдор» меномад [5, с.268]. Аммо ин мафҳум аз камбудихо ҳолӣ нест. Масалан, ба мафҳуми декриминализатсия ворид намудани бекорнамудани ҷазо барои кирдорҳои пештар ба ҷамъият хавфнок қобили қабул нест. Ҷунин мафҳуми декриминализатсия аз ҷониби олими дигари шинохта. А.В. Наумов пешкаш гаштааст. Ба ақидаи ӯ «декриминализатсия - ин хориҷ намудани таҳти татбиқи ҷазо қарор гирифтани кирдори ба ҷамъият хавфнок, яъне бекор намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ мебошад» [6, с.161]. Бекор намудани ҷазо барои кирдори ба ҷамъият хавфнок - ин ба дигар институти сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ-депенализатсия таалуқ дорад ва ба ҷараёни декриминализатсия дохил намешавад.

Шарҳи классикии декриминализатсияро В.Н. Кудрявцев тартиб додааст: «Декриминализатсия – ин бекор кардан, соқит намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ин ё он амалҳое, ки қаблан ҳамчун ҷиноят эътироф шуда буданд, аз он ҷумла гузаронидани ин амалҳо ба категорияи ҳуқуқвайронкунонии нисбатан сабук (маъмурӣ, интизомӣ ва ғайра) маҳсуб меёбад. Декриминализатсия – ин криминализатсия «бо аломати тарҳ» мебошад» [7, с.35]. Мо бо андешаи В.Н. Кудрявцев дар бобати он, ки декриминализатсияи амалҳо худ як раванд аст, ҳамфикр ҳастем.

Ҷунин ҳисобида мешавад, ки «раванди декриминализатсия муқобили раванди криминализатсия мавқеъ дорад» [8, с.34]. Аз ин лиҳоз, бекор кардани меъёрҳое, ки асос барои криминализатсияи амал буданд, ҷиҳати декриминализатсияи он асос мешаванд. Ҳамин тариқ, ба андешаи мо, оғози раванди декриминализатсия аз ҷониби ҳокимият эътирофи хатарнокии ҷамъиятӣ надоштани амал маҳсуб ёфта, натиҷаи декриминализатсия – соқит намудани аломатҳои намуди ҷиноят аз КҶ ҚТ мебошад.

Ба ақидаи мо, декриминализатсия – ҷараёне мебошад, ки дар натиҷаи он

қонунгузор бо дарназардошти қонуниятҳои объективии инкишофи ҷомеа бекор намудани ҷавобгарии ҷиноятиро барои кирдорҳои муайяни ба ҷамъият хавфноки дар қонуни ҷиноятӣ муқараршуда амалӣ месозад. Декриминализатсия пеш аз ҳама ин ҷараёни объективӣ мебошад. Чунки он дар натиҷаи инкишоф ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ, махсусан иваз шудани соҳти иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии давлатҳо ба миён меояд [9]. Мисоли ин гуфтаҳо мо дар декриминализатсияи як қатор ҷиноятҳо, ки барои машғул шудан ба ғайриқонунии соҳибкорӣ пешбинӣ шуда буданд, бинобар интиҳоб намудани роҳи инкишофи минбаъдаи Тоҷикистон чун иқтисодӣ бозорӣ дида метавонем. Барои асоснокии гузаронидани декриминализатсия қонунгузор бояд имконияти татбиқи самараноки ҷораҳои эътибор ба амале, ки дигар ҷиноят ҳисобида намешавад, бо дигар тадбирҳо, аз қабилӣ ҷавобгарии маъмури ва ҳуқуқию маданӣ, инчунин, ҷораҳои таъбадӣ, тарбиявӣ ва маърифатӣ, таҷдиди назар намояд.

Айни замон ақидаи бештар паҳншуда дар бораи зарурати гузаронидани декриминализатсияи амалӣ - инсондӯстӣ ва либерализатсияи ҳуқуқи ҷиноятӣ боқӣ мемонанд, ки онҳо бо «қоҳиш ёфтани унсури ҷазо дар қисми махсус ва тағйир додани шартҳои амали институтҳо ва меъёрҳои алоҳидаи қисми умумии ҚЧ ҚТ, ки мавқеи шахсонӣ содирнамудаи ҷиноятро беҳтар мегардонанд», алоқамандӣ доранд. Вале, аз ҷониби олимони борҳо зикр мегардид, ки тадбири инсондӯстӣ дар меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ бояд оқилона ва зарурӣ бошад. Он танҳо дар ҳолате лозим меояд, ки ҷомеа ва илм қонунгузори амалқунандаро воқеан ҳам барзиёд ҷазодиханда эътироф намоянд. Дар акси ҳол, тадбири инсондӯстӣ дар ҷомеа ҳамчун тараҳҳум ва бечазой барои ҷиноятқорон қабул карда мешавад. Ба таври дигар «инсондӯстии беасоси қонунгузорӣ метавонад ба сактаи ҳуқуқӣ оварда расонад». Дар маводҳои вобаста ба декриминализатсия, муаллифон чунин мафҳумҳо, ба монанди «меъёрҳо», «омилҳо», «асосҳо» ва «шароитҳо»-и декриминализатсия, истифода мебаранд. Калимаҳои номбурда синоним

маҳсуб меёбанд. Дар баробари баррасии мафҳуми «асосҳои криминализатсия», мо истифодаи мафҳуми «асосҳои декриминализатсия»-ро низ мувофиқи мақсад меҳисобем.

Декриминализатсия – ин раванDEST, ки оғози он эътирофи ҷиноят ҳамчун амали ғайриқонунии ҷамъиятӣ, ё ҳулоса дар бораи маҳдудияти қонунии ҷамъиятии амали криминализатсияшуда ба ҳисоб рафта, натиҷаи он соқит намудани ҷиноят аз ҚЧ ҚТ, ё ворид намудани тағйиротҳои вобаста ба маҳдудияти асосҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ, ба намуди вучуддоштаи ҷиноят, мебошад.

Мавҷудияти намуди ҷиноят дар ҚЧ ҚТ анҷоми раванди криминализатсия, ё оғози раванди декриминализатсия мебошад. Соқит намудан ё ворид кардани аломатҳои ҷиноятҳо ба ҚЧ ҚТ, ва ё тағйир додани аломатҳои ҷиноятҳои аллақай дар ҚЧ ҚТ мавҷуд буда, вобаста ба васеъ ё маҳдуд кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ, низ натиҷаи криминализатсия ё декриминализатсия маҳсуб мешаванд. Феълан, криминализатсия ва декриминализатсия равандҳои ба ҳам вобаста мебошанд.

Криминализатсия яке аз усулҳои асосии сиёсати ҷиноятӣ буда, равандери ифода мекунад, ки аз эътирофи қонунии ҷамъиятӣ доштани амал ё ҳулосаи васеъ намудани доираи қонунии ҷамъиятии амали криминализатсияшуда оғоз меёбад. Натиҷаи он бо дохил намудани шакли нави ҷиноят ба ҚЧ ҚТ ё ворид кардани тағйиротҳои вобаста ба васеъ намудани асосҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ, дар намуди мавҷудбудаи ҷиноят, хотима дода мешавад.

Декриминализатсия яке аз усулҳои асосии сиёсати ҷиноятӣ буда, равандери ифода мекунад, ки аз эътирофи ҷиноят ҳамчун амали ғайриқонунии ҷамъиятӣ ё ҳулосаи маҳдуд намудани доираи қонунии ҷамъиятии амали криминализатсияшуда оғоз меёбад. Натиҷаи он бо соқит намудани шакли ҷиноят аз ҚЧ ҚТ ё ворид кардани тағйиротҳои вобаста ба қоҳиш додани асосҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ, дар намуди мавҷудбудаи ҷиноят, анҷом дода мешавад.

Муқаррир: н.и.х., дотсент Холиқзода Ш.Л

КРИМИНАЛИЗАЦИЯ И ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Ключевые слова: криминализация ва декриминализация; действия, опасные для общества; уголовное право; связи с общественностью; уголовная ответственность; состав преступления; уголовно-правовая политика, Уголовный кодекс Республики Таджикистан.

Аннотация: В данной статье анализируется описание криминализации и декриминализации. При этом в статье описывается разнообразие мнений по определению основы и содержания понятия «декриминализация». Обосновано, что основанием криминализации выступают международно-правовые документы, признанные Республикой Таджикистан.

Сабурзода Наврузи Мирзоали – главный специалист отдела законодательства по государственному устройству, судебным органам и правоохранительной деятельности Национального законодательного центра при Президенте Республики Таджикистан. E-mail: navruz.saburzoda@mail.ru Тел.: (+992) 901-15-01-10.

CRIMINALIZATION AND DECRIMINALIZATION OF DANGEROUS ACTS

Key words: criminalization; decriminalization; actions dangerous to society; criminal law; public relations; criminal liability; Corpus delicti; criminal legal policy, Criminal Code of the Republic of Tajikistan.

Annotation: This article analyzes the description of criminalization and decriminalization. At the same time, the article describes the diversity of opinions on defining the basis and content of the concept of “decriminalization”. It is substantiated that the basis for criminalization are international legal documents recognized by the Republic of Tajikistan.

Saburzoda Navruz Mirzoali - is the chief specialist of the department of legislation on state structure, judicial bodies and law enforcement activities of the National Legislative Center under the President of the Republic of Tajikistan. E-mail: navruz.saburzoda@mail.ru Tel.: (+992) 901-15-01-10.

Рӯйхати адабиёт:

1. Злобин Г.А., Келина С.Г. Баъзе масъалаҳои назариявии ҷинояткорӣ вобаста ба кирдорҳои ба ҷамъият хавфнок // Проблемаҳои адолати судӣ ва қонуни ҷиноятӣ. М. 1978. - С.102-119.
2. Кудрявцев В.Н. Асосҳои манъи қонуни ҷиноятӣ / Москва: Илм (Ҳуқуқ ва ҷомеашиносӣ), 1982. - 304 с. -.
3. Сафаров А.И. Сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ. Воситаи илмӣ-амалӣ. // Душанбе. с. 2015.
4. Кодекси Ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон // Матбааи “Соф”. Душанбе. с. 2016.
5. Сиёсати ҳуқуқии ҷиноятҳои шӯравӣ. Проблемаҳои криминализиатсия ва пенализатсия / Коробеев А. И. Владивосток: Нашриёти донишгоҳи Шарқи Дур, 1987. - 268 с.
6. Наумов А.В. Қонуни ҷиноии Русия. Курси лекцияҳо: Дар 2 ҷилд Т.1. Як қисми умумӣ. С. 161.
7. Кудрявтсев В. Н. Асосҳои манъи ҳуқуқии ҷиноятӣ (боби муаллифи Кудрявтсев В.Н.) Москва: Меъёрҳои ҳуқуқӣ : НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 35 с.
8. Крылова Н. Оид ба масъалаи ҳамоҳангсозӣ ва гуманизатсияи қонуни ҷиноятӣ // Ҳуқуқи ҷиноятӣ. 2011. № 6. С.34.
9. Криминология: Китоби дарсӣ / зери таҳрири умумии А.И. Долгова – нашри 4, бо тағйири коркард. – Москва : Норма : ИНФРА-М, 2020. - 1008 с.

Список литературы:

1. Злобин Г.А., Келина С.Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний // Проблемы правосудия и уголовного права. М. 1978. — С.102-119;

2. Кудрявцев В.Н. Основания уголовно-правового запрета / Москва.: Наука, (Право и социология) – 1982 год. - 304 с.
3. Сафаров А.И. Уголовно-правовая политика. Научно-практический инструмент. // Душанбе. с. 2015.
4. Уголовный кодекс Республики Таджикистан // Типография “Соф”. – Душанбе, 2016. – С. 88-190.
5. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации / Коробеев А.И. - Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. - 268 с.
6. Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций: В 2 т. Т.1. Общая часть. С. 161.
7. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета (главы автора Кудрявцева В. Н.) - Москва: Юр.Норма: НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 35 с.
8. Крылова Н. К вопросу о гармонизации и гуманизации уголовного закона // Уголовное право. – 2011. – №6. – С. 34.
9. Криминология: учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Норма : ИНФРА-М, 2020. – 1008 с.

List of literature:

1. Zlobin G.A., Kelina S.G. Some theoretical issues of criminalization of socially dangerous acts // Problems of justice and criminal law. M. 1978. — pp.102-119;
2. Kudryavtsev V.N. Grounds for a criminal law ban / Moscow.: Nauka, (Law and Sociology) – 1982. - 304 p.
3. Safarov A.I. Criminal law policy. A scientific and practical tool. // Dushanbe, S. 2015;
4. The Criminal Code of the Republic of Tajikistan. // Printing house “Sof”. Dushanbe. 2016. pp. 88-190;
5. Soviet criminal law policy. Problems of criminalization and penalization / Korobeev A.I. - Vladivostok: Publishing House of the Far East. Unita, 1987. - 268 p.
6. Naumov A.V. Russian criminal law. Course of lectures: In 2 vols. Vol.1. General part. p. 161.7.
7. Kudryavtsev V.N. The foundations of the criminal law prohibition (chapters by the author Kudryavtseva V.N.) - Moscow: Legal Norm: SIC INFRA-M, 2016. - 35 p.
8. Krylova N. On the issue of harmonization and humanization of criminal law // Criminal law. 2011. №6. p.34.
9. Criminology: textbook / edited by A.I. Dolgova. — 4th ed., reprint. and add. — Moscow :Norma: INFRA-M, 2020. - 1008 p.

УДК: 343.57

Гайратов Тимуршо Муборакшоевич,
кандидат юридических наук, и.о. доцента кафедры
коммерческого и антикоррупционного права
Таджикского государственного университета
коммерции

E-mail: tgayratov84@gmail.com

Тел.: +(992)933-37-41-37.

Хакимов Шахбоз Шодибоевич,
соискатель кафедры коммерческого и
антикоррупционного права Таджикского
государственного университета коммерции
E-mail: shahbozhakimov97@mail.ru.

Тел.: +(992)988-78-17-78.

СУБЪЕКТ ОРГАНИЗАЦИИ ИЛИ СОДЕРЖАНИЯ ПРИТОНОВ ДЛЯ ПОТРЕБЛЕНИЯ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ИЛИ ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ, ИЛИ ИХ АНАЛОГОВ

Ключевые слова: субъект; наркотики; притон; потребления; психотропные вещества; содержание; преступление; уголовная ответственность; физическое лицо; юридическое лицо.

Аннотация: На основании проведенного исследования авторы делают вывод о том, что субъект данного состава преступления является общим.

Авторы, исследуя зарубежный опыт привлечения к уголовной ответственности юридического лица, утверждают, что он является весьма положительным и способствует благоприятному решению, прежде всего, при совершении экономических и экологических преступлений. По мнению авторов нормы транснационального уголовного права, признают совершение преступления юридическим лицом, однако такая ответственность возможна только в рамках национального права. Каждое государство-участник, в частности, обеспечивает применение в отношении юридических лиц, привлекаемых к ответственности, эффективных, соответствующих санкций, однако незначительная юридическая практика усложняет полноценное признание юридического лица субъектом уголовной ответственности.

Признание юридического лица субъектом уголовной ответственности должно согласовываться с принципом личной ответственности, а также субъективной вменяемости. Ведь юридическое лицо в понимании уголовного права само по себе не совершает действий, действия совершаются только физическими лицами и только физические лица могут осознавать общественную опасность действий или бездействия.

Авторы считают допустимым привлечения к уголовной ответственности юридического лица к уголовной ответственности с применением к нему отдельных видов уголовного наказания, среди которых наиболее действенной будет штраф.

Злоупотребление наркотическими средствами и психотропными веществами и их незаконный оборот имеют для всех государств мира пагубные последствия, независимо от уровня их развития, ведь они затрагивают все секторы общества. Их нелегальное распространение охватывает широкие круги общества и способствует росту уровня преступности, смертности населения, трагедии семей и разрушению многих человеческих судеб.

Для нашего государства стал характерным рост масштабов злоупотребление наркотическими средствами и психотропными веществами, что связано с быстрыми изменениями социально-экономических условий, а также увеличением предложений и повышением спроса на них.

Помимо негативного влияния на здоровье населения немедицинское употребление наркотических средств и психотропных веществ является одной из причин ухудшения криминогенной ситуации в стране и образования ложного круга «наркотики» – «преступление» – «наркотики». Каждый год наркозависимыми лицами и лицами, которые допускают периодическое употребление наркотическими и психотропными веществами, совершается значительное количество преступлений с целью получения средств для дальнейшего их приобретения.

Незаконное обращение наркотиков - чрезвычайно сложное, многогранное и в то же время общественно опасное явление в современном мире. С одной стороны, наркотики являются полезными и необходимыми медицинскими препаратами, а с другой стороны – они причиняют огромный ущерб, который практически не подвергается счету. Прежде всего, это и деградация личности наркозависимого лица, и тяга к совершению разнообразных преступлений и снижение материально-технического и интеллектуального потенциала общества и ухудшение его генофонда и искривление вследствие «отмывания наркосредств» законного распределения материальных благ и проникновения преступников в государственные и властные структуры и их влияние на формирование политики государств в преступных интересах, и многое другое.

Проведение исследования научной литературы посвященной субъекту преступления дает основание говорить о целесообразности построения научных классификаций преступлений по признакам субъекта преступления.

Теоретико-практическое значение разделения преступлений в зависимости от признаков субъекта обусловлено:

а) криминализацией (декриминализацией) общественно опасных деяний;

б) отграничением преступлений от деяний, не

являются преступлениями;

в) разграничением видов (категорий) преступлений;

г) уголовно-правовой квалификацией содеянного;

д) особенностями освобождения от уголовной ответственности;

е) особенностями назначенного наказания;

ж) особенностями применения других мер уголовно-правового характера

В этой связи особо научно практический интерес представляет исследование субъекта организации или содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ.

Для правильной квалификации организации или содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ особое значение имеет предметное исследование всех элементов состава преступления. В уголовно-правовой доктрине одним из элементов состава преступления является субъект преступления.

Таджикский уголовный закон (далее – УК РТ) не раскрывает понятия субъекта преступления, что конечно же является существенным недостатком.

Для установления признака субъекта преступления присущих ст. 205 УК РТ «Организация или содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, или их аналогов» необходимо сослаться на ч. 1 статьи 23 УК РТ устанавливающая, что субъектом исследуемого состава может быть только лицо осознающее фактический характер своих действий т.е. вменяемое, и достигшее шестнадцати лет [6].

Толкование ч. 1 ст. 23 УК РТ дает нам основание, причислить физическое лицо, которое наделено согласно действующему законодательству правами и обязанностями к первому обязательному признаку субъекта преступления. В Республике Таджикистан на основании требований уголовного

законодательства любое физическое лицо может быть признано субъектом общественно опасного деяния. В случае совершения преступления лицом пользующийся дипломатическим иммунитетом (неприкосновенностью) в Республике Таджикистан привлечения указанной категории лиц к уголовной ответственности должен решаться согласно нормам международного права.(ч. 4. ст14. УК РТ).

Классификация преступлений в зависимости от возраста субъекта преступления имеет уголовно-правовое значение в таких случаях:

а) для криминализации преступлений, то есть для законодательного признания соответствующего деяния преступлением.

В этом случае необходимо определить, с какого возраста лицо может подлежать уголовной ответственности за совершение конкретного преступления;

б) для решения вопроса о привлечении лица к уголовной ответственности.

Возраст – один из основных признаков субъекта преступления, и его точное установление является необходимым условием для решения вопроса о привлечении к уголовной ответственности лица, совершившего общественно

опасное деяние, предусмотренное уголовным законом;

в) для квалификации преступления. Для правильной квалификации преступления по субъекту состава преступления необходимо доказать, что лицо, совершившее общественно опасное деяние, достигшее установленного уголовным законом возраста

Возраст лица с которого наступает уголовная ответственность совершившего общественно опасное деяния подпадающие под признаки организации или содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, или их аналогов являются вторым обязательным признаком состава преступления.

Субъектом организации или содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, или их аналогов признается лицо достигшее в момент совершения преступления 16 летнего возраста (ч. 1 ст. 23 УК РТ).

Несмотря на то, что в ст. 200 незаконный оборот наркотических средств или психотропных веществ с целью сбыта, ст. 201 незаконное обращение с наркотическими средствами или психотропными веществами, ст. 202 хищение наркотических средств или психотропных веществ в и ст. 204 УК РТ незаконное культивирование, запрещенных к возделыванию растений, содержащих наркотические вещества субъектом преступления признается лицо достигшее 14 летнего возраста, считаем что законодатель правильно установил возрастную планку. Поскольку при совершении общественно опасного деяния исследуемого состава лицо в силу возраста и социального развития еще не способен полностью осознавать фактического характера своего общественно опасного деяния.

УК РТ предусматривает привлечения к уголовной ответственности исключительно физических лиц, тогда как юридические лица могут быть привлечены и к другим видам ответственности (гражданская, административная, дисциплинарная).

Вопросы связанные с возможностью привлечения юридического лица к уголовной ответственности, какие виды наказания могут быть к ним применены в отечественной уголовно-правовой доктрине остаются как весьма актуальными, так и малоизученными.

Проведенное исследование практики привлечения к уголовной ответственности юридических лиц в ряда иностранных государств показывает, что он является весьма положительным и способствует благоприятному решению, прежде всего, при совершении экономических и экологических преступлений.

Уголовное законодательство Французской Республики устанавливает, что субъектами преступления являются как физические, так и юридические лица. Так, согласно ст.121–2 УК Франции «Юридические лица, за исключением Государства, подлежат уголовной ответственности в соответствии с положениями статей со 121–4 по 121–7 и в случаях, предусмотренных законом или регламентом за преступные деяния, совершенные в их пользу органами или представителями юридического лица» [3].

Указания в тексте диспозиции статьи предписания исключая привлечения к уголовной ответственности государство, по нашему мнению, является не обязательной поскольку эти вопросы как правило входят в юрисдикцию международных - правовых институтов и нормами внутреннего законодательства не регулируются.

Ст. 30 Уголовного кодекса КНР гласит что: «Компании, предприятия, организации, учреждения, коллективы, осуществляющие опасную для общества деятельность, исходя из положений, установленных настоящим Кодексом для преступлений, совершаемых организациями или учреждениями, должны нести уголовную ответственность» [4].

Перечисляя практически всех субъектов хозяйственной деятельности китайский, законодатель внес ясность для их определения, что в процессе привлечения к уголовной ответственности исключит возможность их неправильного толкования и положительно отразится при назначении вида и размера уголовного наказания.

Изучение научной литературы посвященной вопросу установления уголовной ответственности юридического лица показывает, что есть как сторонники, так и противники.

По мнению Британского профессора Р. Филлимора «Уголовное право - имеет дело с физическими лицами - существами мыслящими, чувствующими и имеющими волю. Юридические лица, строго говоря, не имеют этих атрибутов, хотя через представительства и систему управления воля определенных индивидов рассматривается как воля корпорации, но только для определенных целей. Для того чтобы имелось основание для применения уголовного закона, необходима индивидуальная воля. Воля, выраженная через посредство представительства, не дает основания для применения уголовного закона» [5, С.14].

Несмотря на то, что с момента высказывания английский профессор Р. Филлимор своей позиции по вопросу привлечения юридического лица к уголовной ответственности прошло более ста лет она остается весьма актуальной. Хотя международная практика привлечения целых

государств к ответственности и деятельность Международного уголовного суда (МУС) вносят свои коррективы относительно данной проблемы.

Профессор Н.С. Таганцев как бы с недоумением отмечал, как можно «посадить в тюрьму, сослать на поселение или на каторгу акционерное общество, земство?» [1, С.323.].

В настоящее время для введения института уголовной ответственности юридических лиц существуют внешние предпосылки, объединяющие факторы формирования качественно новых общественных отношений; необходимой источниковой базы; обязательств государств, связанных с участием государств в международных соглашениях; наличие норм действующего национального законодательства, в частности, мер уголовно-правового влияния в отношении юридических лиц.

Нормы транснационального уголовного права признают совершение преступления юридическим лицом, однако такая ответственность возможна только в рамках национального права. Каждое государство-участник, в частности, обеспечивает применение в отношении юридических лиц, привлекаемых к ответственности, эффективных, соответствующих санкций, однако незначительная юридическая практика усложняет полноценное признание юридического лица субъектом уголовной ответственности.

Признание юридического лица субъектом уголовной ответственности должно согласовываться с принципом личной ответственности, а также субъективной вменяемости. Ведь юридическое лицо в понимании уголовного права само по себе не совершает действий, действия совершаются только физическими лицами и только физические лица могут осознавать общественную опасность действий или бездействия.

При отсутствии значительной практики привлечения юридических лиц к уголовной ответственности в национальных правовых системах, именно правовое явление привлечения юридического лица к уголовной ответственности» остается в теории, однако на

практике заложены первые ростки повышения уровня ответственности и правового сознания участников и акционеров корпоративных прав юридических лиц виде внедрение такого правового института как «применение мер уголовно-правового характера в отношении юридических лиц.

Нормы, предусматривающие меры уголовно-правового воздействия в отношении юридических лиц, постепенно вводятся в законодательство разных государств и в силу фундаментальных причин указана тенденция получит дальнейшее развитие.

По нашему мнению, специфической особенностью привлечения к уголовной ответственности юридического лица заключается в том, что к нему можно применить только отдельные виды уголовного наказания, среди которых наиболее действенной будет штраф.

На основе выше обозначенных критерий можно выделить исчерпывающий круг общественно опасных деяний, по которым юридическое лицо может выступать в качестве субъекта преступления. К таким преступлениям, прежде всего, относятся экономические и в сфере экологии.

Вменяемость физического лица является одним из обязательных признаков субъекта преступления, без наличия которого лицо не может быть привлечено к уголовной ответственности.

В Юридическом словаре под вменяемостью понимают «состояние психически здорового человека,

выражающееся в способности отдавать отчет в своих действиях и руководить ими» [2, С.5].

Вменяемость в свою включает несколько обязательных признаков:

- способность осознавать фактический характер своего деяния;
- способность осознавать общественную опасность своего деяния;
- руководить своими действиями.

Для установления вменяемости субъекта необходимо рассмотреть вопрос о невменяемости.

В целях установления вменяемости субъекта преступления в юридической науке принято использовать в совокупности медицинский и юридический критерий, что как правило дает возможность дать объективную уголовно правовую оценку физическому лицу.

Проведение исследования субъекта организация или содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, или их аналогов показывает, что субъект данного состава преступления является общим с присущим ему трех основных признаков, отличающимся от других преступлений предметов, которых является наркотические средства возрастным критерием -16 летним возрастом.

Считаем допустимым привлечения к уголовной ответственности юридического лица к уголовной ответственности с применением к нему отдельных видов уголовного наказания, среди которых наиболее действенной будет штраф.

Рецензент: к.ю.н. Джабборов Ф.Н.

СУБЪЕКТИ ТАШКИЛ Ё НИГАҲДОШТИ ФАСОДХОНА БАРОИ ИСТЕЪМОЛИ ВОСИТАҲОИ НАШЪАДОР Ё МОДДАҲОИ ПСИХОТРОПӢ Ё ҲАММОНАНДИ (АНАЛОГИ) ОНҲО

Калидвожаҳо: субъект; воситаҳои нашъадор; фасодхона; истеъмол; моддаҳои психотропӣ; нигахдорӣ; чиноят; ҷавобгарии чиноятӣ; шахсони воқеӣ; чиноят; ҷавобгарии чиноятӣ; шахси воқеӣ; ҳуқуқӣ.

Аннотатсия: Дар мақола субъекти ташкил ё нигоҳдори фасодхона барои истеъмоли восидтаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ баррасӣ карда мешавад.

Муаллифон дар асоси тадқиқот ба ҳуҷҷаҳои меояд, ки субъекти ин чиноят умумӣ мебошад.

Муаллифон таҷрибаи хориҷии ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидани шахсонии ҳуқуқиро мавриди омӯзиш қарор дода, таъкид мекунад, ки он хеле ба манфиат буда, пеш аз ҳама ҳангоми содир намудани чиноятҳои иқтисодӣ ва экологӣ барои ҳалли мушкилот мусоидат мекунад. Ба ақидаи муаллифон, меъёрҳои ҳуқуқи чиноии фаромиллӣ содир шудани чиноятро аз

ҷониби шахси ҳуқуқӣ эътироф мекунад, вале чунин масъулият танҳо дар доираи қонунгузори миллӣ имконпазир аст. Ҳар як давлати иштирокчӣ, аз ҷумла, қафолат медиҳад, ки шахси ҳуқуқӣ ба ҷавобгарӣ кашида шуда, муҷозотҳои муассир ва мувофиқ қарор гиранд, аммо таҷрибаи ками ҳуқуқӣ эътирофи пурраи шахси ҳуқуқиро ҳамчун субъекти ҷавобгарии ҷиноятӣ мушкил месозад.

Ба сифати субъекти ҷавобгарии ҷиноятӣ эътироф намудани шахси ҳуқуқӣ бояд ба принсипи ҷавобгарии фардӣ, инчунин мукаллафии субъективӣ мувофиқ бошад. Охир, шахси ҳуқуқӣ дар фаҳмиши ҳуқуқи ҷиноятӣ худаш кирдор содир намекунад, кирдорҳо танҳо аз ҷониби шахси воқеии алоҳида анҷом дода мешаванд ва танҳо шахси воқеӣ метавонанд хавфи ҷамъиятии амал ё беамалиро дарк кунанд.

Муаллифон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахси ҳуқуқиро бо роҳи татбиқ намудани навъҳои алоҳидаи ҷазои ҷиноятӣ, ки дар байни онҳо самарабахштаринаш ҷарима мебошад, ҷоиз мешуморанд.

Ғайратов Тимуршо Муборакшоевич - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, и. о. дотсенти кафедраи ҳуқуқи тичоратӣ ва зиддикоррупсионии донишгоҳи давлатии Тичорати Тоҷикистон. E-mail: tgayratov84@gmail.com, Тел.: +(992)933374137.

Ҳақимов Шаҳбоз Шодибоевич - доктараби кафедраи ҳуқуқи тичоратӣ ва зиддикоррупсионии донишгоҳи давлатии Тичорати Тоҷикистон. E-mail: shahbozhakimov97@mail.ru, Тел.: +(9929)88781778.

SUBJECT OF ORGANIZING OR MAINTAINING HALLS FOR THE CONSUMPTION OF DRUGS OR PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, OR THEIR ANALOGUES

Key words: subject; drugs; den; consumption; psychotropic substances; content; crime; criminal liability; individual; legal entity.

Annotation: Based on the study, the authors conclude that the subject of this crime is common. The authors, examining foreign experience in bringing a legal entity to criminal liability, argue that it is very positive and contributes to a favorable solution, first of all, when committing economic and environmental crimes. According to the authors, the norms of transnational criminal law recognize the commission of a crime by a legal entity, but such liability is possible only within the framework of national law. Each participating State, in particular, ensures that legal entities held liable are subject to effective, appropriate sanctions, but little legal practice makes it difficult to fully recognize a legal entity as a subject of criminal liability.

Recognition of a legal entity as a subject of criminal liability must be consistent with the principle of personal responsibility, as well as subjective sanity. After all, a legal entity, in the understanding of criminal law, does not itself commit actions, actions are performed only by individuals, and only individuals can be aware of the social danger of actions or inaction.

The authors consider it permissible to hold a legal entity criminally liable by applying to it certain types of criminal punishment, among which the most effective would be a fine.

Gairatov Timursho Muborakshoevich - Candidate of Law, Acting Associate Professor of the Department of Commercial and Anti-Corruption Law of the Tajik State University of Commerce. E-mail: tgayratov84@gmail.com, Tel.: +(992)933374137.

Shakhboz Shodiboevich Khakimov - Candidate of the Department of Commercial and Anti-Corruption Law of the Tajik State University of Commerce. E-mail: shahbozhakimov97@mail.ru, Tel.: +(9929)88781778.

Список литературы:

1. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Изд. второе. СПб. 1902. – 823 с.
2. Турышев А.Д. Словарь уголовно-правовых понятий и терминов. Общая часть. Омск, 2000. – 112 с.

3. Уголовный Кодекс Франции с изменениями и дополнениями на 1 января 2002 г. М., 2002. – 648 с.
4. Уголовный Кодекс Китайской Народной Республики в редакции от 14 марта 1997 года.
5. Phillimore Commentaries upon international Law London 1879. – 722 p.
6. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г.//Информационная база АДЛИЯ-7.

Рӯйхати адабиёт:

1. Таганцев Н.С. Хукуки ҷиноятии Русия. Лексияҳо. Қисми умумӣ. Б. 1. Нашри дуюм. Санкт-Петербург 1902. – 823 с.
2. Туришев А.Д. Лугати мафҳумҳо ва истилоҳоти хукуки ҷиноятӣ. Қисми умумӣ. Омск, 2000. – 112 с.
3. Кодекси ҷиноятии Фаронса бо тағйиру иловаҳо аз 1 январи соли 2002. М., 2002. – 648 с.
4. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Халқии Хитой бо ислоҳи 14 марти соли 1997.
5. Тафсириҳои Филлмор оид ба хукуки байналмилалӣ. – Лондон 1879. – 722 с.
6. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998 // Пойгоҳи иттилоотии ADLIA-7.

List of literature:

1. Tagantsev N.S. Russian criminal law. Lectures. The general part. T. 1. Ed. second. St. Petersburg 1902. – 823 p.
2. Turyshhev A. D. Dictionary of criminal legal concepts and terms. A common part. Omsk, 2000. – 112 p.
3. Criminal Code of France with amendments and additions as of January 1, 2002. M., 2002. – 648 p.
4. Criminal Code of the People's Republic of China as amended on March 14, 1997.
5. Phillimore Commentaries upon International Law. – London 1879. – 722 p.
6. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998 // Information base ADLIA-

ТДУ 343

Зиёбоева Мавзунахон Нарзуллохоновна,
дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ,
криминалистика ва пешгирии коррупсия
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати
Тоҷикистон
E-mail: 927164595@mail.ru
Тел.: (+992) 927-96-00-40.

БАЪЗЕ МАСОИЛИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ТАҲЛИЛИ ҲУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ МАВҚУФ ГУЗОШТАНИ АДОИ ҶАЗО НИСБАТИ ЗАНОНИ ҲОМИЛА ВА ЗАНОНЕ, КИ КӢДАКОНИ ТО СИННИ ҲАШТСОЛА ДОРАНД

Калидвожаҳо: Мавқуф гузоштани адои ҷазо; занони ҳомила; занони кӯдакони то синни ҳаштсола дошта; ҷиноят; ҷавобгарии ҷиноятӣ; ҷазо; муҳлати санҷиш; принсипи инсондустӣ

Аннотатсия: Дар мақолаи илмӣ мазкур сухан дар бораи баъзе масоили назариявӣ ва амалии таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятии мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд, меравад. Дар мақола масоили марбут ба табиати ҳуқуқии мавқуф гузоштани адои ҷазо ва асоси шартҳои татбиқи он, муҳлати санҷиш оқибати ҳуқуқии иҷро нагардидани уҳдадорӣ аз ҷониби шахсе, ки нисбати у адои ҷазо мавқуф гузошта шудааст, мавриди тадқиқот қарор гирифтааст.

Ҳамчунин, масоили таъини ҷазо аз руи маҷмуи ҳукмҳо ҳаматарафа мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Дар моддаи 34 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, ки модару кӯдак таҳти ҳимояи махсуси давлатанд. Бо ҷунин муқаррароти конститутсионӣ ба уҳдаи давлат масъулияти азими рушди соҳаи иҷтимоӣ вогузошта шудааст. Ин масъулият аз андешидани тадбирҳои иборат аст, ки ба устувории оилаҳо, ҳавасмандгардонии модарӣ, ҳимояи манфиатҳои ҳама аъзои оила, аз ҷумла модару кӯдак ва муҳайё кардани шароити нигаронида шудаанд, ки амалишавии пурраи ҳуқуқи оилавино кафолат медиҳанд [1, 10].

Инъикоси ин меъёри конститутсионӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки дар ҳуқуқи миллӣ муқаррароти дахлдори як зумра санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, аз ҷумла Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдак, Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва ғайраҳо татбиқ шудаанд [6, 7].

Аз ҷумла, дар моддаи 16 Эълومияи ҷаҳонии ҳуқуқи башар ва моддаи 10 Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ оила ҳамчун рӯи табиӣ ва асоси ҷамъият эътироф шуда, ҳифзи

ҳуқуқи модарону кӯдакон сабт гардида, шаклҳои гуногуни дастгирии иҷтимоии оила пешбинӣ шудаанд. Инчунин дар ин санади ҳуқуқӣ таъкид шудааст, ки модарон дар давраи то таваллуд ва баъди таваллуд бояд бо ғамхорӣ махсус фаро гирифта шаванд.

Пешбинӣ намудани чораҳои махсуси ҳимояи модарӣ, бо ҳимояи махсус фаро гирифтани кӯдакон ва наврасон, манъи истифодаи меҳнати кӯдакон дар ҳолате, ки агар ин меҳнат ба саломатии ҷисмонӣ руҳии кӯдак ва инкишофи у зарар расонад, аз қабилӣ дигар шаклҳои дастгирии иҷтимоии оила мебошад.

Кӯдакон бояд аз истисмори иқтисодӣ иҷтимоӣ муҳофизат карда шаванд. Дар моддаи 25 Эълумияи ҷаҳонии ҳуқуқи башар аз ҳимояи иҷтимоии баробар бархурдор шудани ҳамаи кӯдакон, сарфи назар аз он, ки дар ақди нигоҳ ё берун аз он таваллуд шудаанд, муқаррар шудааст [5, 7].

Баъди пош хурдани Иттиҳоди Шуравӣ ва ташкил гардидани давлатҳои мустақили соҳибхотӣ, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон шароитҳои нави сиёсӣ

иктисодӣ, муаммоҳои ҷадиди зиндагониро ба миён овард, ки ба чунин шароитҳо ва муаммоҳои категорияи муайяни шахрвандон тайёр набуданд. Ин муаммоҳо ҳар чӣ бештар ба закон, ки аз табиати хеш ниғаҳдорандаи шамъи хонадонанд, таъсири манфӣ расонид.

Хусусан аз оне, ки закон ба меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ банд набуданд аз ҳама бештар мушкилӣ дар мувофиқ гардидани онҳо ба шароити нави иқтисодӣ ҳис карда мешуд. Аз ин ру, бештари занҳо бо сабабҳои гуногун сари вақт натавонистанд мавқеи худро муайян намуда ва роҳи дурусти зиндагонии худро ёбанд. Танқисии дарёфти моддиёт, ҷой доштани муносибатҳои номатлуб дар оила, бахусус дар рафти тарбия ва таъмини фарзандон ва дигар омилҳои манфӣ боиси он шуданд, ки закон даст ба ҷиноят зананд [14 с.56].

Ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки дар ҳар маврид ҳимояи оила, модарӣ ва кӯдакӣ аз ҷониби соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ ба амал бароварда мешавад. Қонунгузориҳои ҷиноятӣ ҷавобгариро барои ҷиноятҳои алоҳида пешбинӣ намуда, дар баробари ин дар моддаи 78 КҶ ҚТ мавқуф гузоштани адои ҷазоро нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд, ҳамчун як намуди озод кардан аз ҷазои ҷиноятӣ муқаррар намудааст [2].

Мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола дошта, ҳамчун институти нав дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб рафта, мазмунаш дар он зоҳир мегардад, ки категорияи муайяни занони маҳкумшуда, ки ҷиноятҳои дараҷаашон махсусан вазнинро содир накардаанд, дар давраи ҳомиладорӣ ва то ҳаштсола шудани кӯдак аз адои ҷазо бо тариқи мавқуф гузоштан озод карда шуданашон мумкин аст.

Таҷриба аз он гувоҳӣ медиҳад, ки категорияи гуногуни ҷиноятҳоро на танҳо занони кӯдакони то синни ҳаштсола дошта, инчунин занони ҳомила низ содир мекунанд. Мувофиқи муқаррароти м. 78 КҶ ҚТ ва м. 29 КИҶ ҚТ ба чунин гуруҳи занон имконияти татбиқи мавқуф гузоштани адои ҷазо чӣ дар лаҳзаи баровардани ҳукми айбдоркунӣ ва чӣ дар давраи адои ҷазо аз ҷониби суд ҷой дошта метавонад.

Кодекси пешинаи ҷиноятӣ имконияти мавқуф гузоштани иҷрои ҷазоро ба занони ҳомила ва дорои кӯдакони хурдсол дошта танҳо дар вақти адои ҷазо пешбинӣ мекард [4]. Масоили мазкур бо дарназардошти муқаррароти моддаи 365 КМҶ ҚШС Тоҷикистон ҳал карда мешуд [8].

Институти мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд дар моддаи 78 КҶ ҚТ соли 1998 ба таври зайл муқаррар шудааст: «1. Занони ҳомилаи маҳкумшуда ё занони дорои фарзандони то синни ҳаштсола ба истиснои заноне, ки барои ҷиноятҳои махсусан вазнин маҳкум гардидаанд, суд метавонад то ҳаштсола шудани кӯдак адои ҷазоро нисбати онҳо мавқуф гузорад.

2. Нисбати зани маҳкумшуда адои ҷазо дар сурате мавқуф гузошта мешавад, ки оила ё хешовандонаш барои яққоя бо ӯ зиндагӣ кардан розигӣ додаанд ё барои мустақилона таъмин намудани шароити лозимаи тарбияи кӯдак имконият доранд.

3. Агар зани маҳкумшудае, ки нисбати он адои ҷазо мавқуф гузошта шудааст аз кӯдак даст кашад ё уро ба ятимхона супорад, аз маҳалли сукунат ғайб зада бошад ё аз тарбияи кӯдак ва нигоҳубини у саркашӣ намояд, тартиботи ҷамъиятиро вайрон кунад ва дар ин хусус мақоми ба у назораткунанда зиёда аз ду маротиба уро хаттӣ огоҳ карда бошад, суд метавонад зани маҳкумшударо барои адо намудани ҷазои бо ҳукм таъиншуда фириштад.

4. Пас аз ҳаштсола шудани кӯдак ё дар ҳолати вафот кардани ӯ, суд вобаста ба рафтори зани маҳкумшуда метавонад уро аз адои ҷазо озод кунад ё онро бо ҷазои нисбатан сабуктар иваз намояд ва ё зани маҳкумшударо барои адо намудани ҷазои бо ҳукм таъиншуда фириштад. Дар ин ҳолат суд метавонад вақтеро, ки дар давоми он зани маҳкумшуда муҳлати ҷазоро адо накарда аст, пурра ё қисман ба муҳлати адои ҷазо ба ҳисоб гирад.

5. Агар зани маҳкумшуда дар давраи мавқуф гузоштани адои ҷазо ҷинояти нав содир кунад, суд мувофиқи қоидаҳои дар моддаи 68 ҳамин Кодекс пешбинигардида ба у ҷазо таъин мекунад» [2].

Кодекси ҷиноятӣ ҚТ соли 1998 бо ҷой додани институти мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва занони кӯдакони то синни ҳаштсола дошта ба суд

хуқуқ додааст, ки мавқуфгузорӣ аз иҷрои ҷазоро нисбат ба занони ҳомила ва занони дорои кӯдакони то синни ҳаштсола ҳам дар вақти баровардани ҳукм ва ҳам дар вақти адои ҷазои таъиншуда татбиқ намояд.

Асос барои татбиқи ин навъи озодкунӣ аз ҷазо мувофиқи мақсад набудани адои ҷазо аз ҷониби зани ҳомила ё худ занест, ки кӯдакони то синни ҳаштсола дорад. Ҳомиладорӣ ҳамчун ҳолати ҳоси физиологӣ, ки бо душвор гардидани вазъи саломатӣ ва бо тағйироти функционалии дарднок вобастагӣ дорад, чараёни иҷрои ҷазо ва ҳосил шудани мақсади ҷазоро дар иҷрои он мушкил мегардонад. Ин ҳолат ба модари дорои кӯдакони то синни ҳаштсола низ дахл дорад, ки у ба ғамхорӣ ва ташвишҳои иловагӣ нисбати худ ва кӯдаконаш эҳтиёҷманд аст.

Агар дар Кодекси ҷиноятии собиқ меъёри номбурда танҳо ба заноне равона мешуд, ки ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро адо менамуданд, пас, моддаи 78 КҶ ҚТ соли 1998 нисбат ба заноне, ки ба ҳама намудҳои ҷазо маҳкум шудаанд, дахл дорад. Бинобар ин, мавқуфгузорӣ аз адои ҷазоро танҳо ба як намуди ҷазо – маҳрум сохтан аз озодӣ тааллуқ доништан ғалат аст.

Қонун се шарти ҳатмиро муайян мекунад, ки барои пешниҳоди мавқуф гузоштан аз адои ҷазо зарур аст.

Шарти аввалин – ҳомиладорӣ зан ва ё таваллуди кӯдак аст. Баъди муқаррар кардани ҳомиладорӣ, масъала дар бораи мавқуф гузоштани адои ҷазо дар ҳар лаҳза гузошта мешавад ва он дар муддати ҳомиладорӣ то таваллуди кӯдак ва муддати то ба синни ҳаштсолагӣ расидани кӯдак давом мекунад. Барҳам хурдани ҳомиладорӣ, таваллуди тифли бечон ё марги вай дар вақти мавқуфгузори адои ҷазо бо назардошти шахсияти гунаҳгор ва тамоми ҳолатҳои кор боиси ба миён омадани масъала оид ба бекор кардани муҳлати мавқуф гузоштан шуда метавонад.

Шарти дуюм аз он иборат аст, ки зан набояд барои ҷиноятҳои махсусан вазнин маҳкум шуда бошад (қ. 1 м. 78 КҶ ҚТ) [2].

Шарти сеюм аз он иборат аст, ки адои ҷазо аз ҷониби ҷунин зан дар сурате мавқуф гузошта мешавад, ки агар оила ё ҳешовандонаш барои якҷоя бо ӯ зиндагӣ кардан розигӣ дода бошанд ё худ у барои мустақилона таъмин намудани шароити

лозими тарбияи кӯдак имконият дошта бошад.

Ҳангоми баровардани ҳукми суд мавҷудияти шароити зарурӣ ва ҳулосаи тиббӣ оид ба ҳомиладорӣ ё ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи таваллуд шудани кӯдакро ба эътибор гирифта, суд адои ҷазоро то ба синни ҳаштсолагӣ расидани кӯдак мавқуф мегузорад.

Қарор дар бораи мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати зани ҳомила ва ё зане, ки кӯдакони то синни ҳаштсола дорад аз ҷониби суде, ки ҳукмро баровардааст ё суди маҳалли адои ҷазо бо дархости маҳкумшуда, намояндаи қонунии ӯ, ҳешовандони наздикаш ва ё пешниҳоди прокурор, инҷунин, маъмурияти муассисаи ислоҳӣ қабул карда мешавад.

Мутобиқан ба қ. 10 м. 208 КИҶ ҚТ дар сурати ҳомила будани зане, ки ба корҳои хатмӣ, корҳои ислоҳӣ ё маҳдуд кардани озодӣ маҳкум шудааст, сардори муассиса ё мақоми иҷроқунандаи ҷазо оиди мавқуф гузоштани адои ҷазо аз рузи додани руҳсатӣ вобаста ба ҳомила ва таваллуд ба суд пешниҳод манзур мекунад [12].

Дар сурате, ки мавқуф гузоштани адои ҷазо аз руи пешниҳоди маъмурияти муассисаи ислоҳӣ амалӣ карда мешавад, маъмурияти муассисаи мазкур мутобиқи муқаррароти қ. 2 м. 209 КИҶ ҚТ уҳдадор аст бо ҳамроҳии пешниҳоди ба суд манзуркардаи худ тавсифнома ба маҳкумшуда, маълумотнома дар хусуси розигии ҳешовандон дар мавриди қабул кардани у ва фарзандаш ба манзили истиқоматӣ, таъмин кардани онҳо ва фароҳам овардани шароити зарурӣ чихати зист дар якҷоягӣ бо тифл, ё маълумотнома оиди он ки у манзили истиқоматӣ ва шароити зарурӣ чихати зист дар якҷоягӣ бо тифл доштани зан, ҳулосаи тиббӣ дар хусуси ҳомила ё маълумотнома дар бораи доштани тифл, инҷунин, парвандаи шахсии маҳкумшударо бояд замима намояд.

Давомнокии муҳлати санҷишӣ ҳангоми мавқуф гузоштани адои ҷазо муқаррар шудааст: нисбати зани ҳомиладор – бо ҷамъи муҳлати то таваллуд боқимонда ва вақти то ба синни ҳаштсолагӣ расидани кӯдак; нисбати зани кӯдаки то синни ҳаштсола дошта - ба боқимонда муҳлати то ба синни ҳаштсолагӣ расидани кӯдак.

Дар давраи муҳлати санчишӣ ба зиммаи зани маҳкумшуда шартҳои зерин гузошта мешавад:

- а) аз кӯдак даст нақашидан;
- б) кӯдакро ба ятимхона насупоридан;
- в) аз маҳалли сукунат ғайб назадан;
- г) аз тарбияи кӯдак ва нигоҳубини ӯ саркашӣ накардан;
- д) тартиботи чамъиятиро вайрон накардан.

Мувофиқи қонун аз болои рафтори зани маҳкумшуда, ки адои ҷазо нисбати ӯ мавқуф гузошта шудааст, мақоми махсуси давлатӣ – нозироти корҳои ислоҳӣ назорат мекунад (қ. 6 м. 209 КИҚЧ ҚТ) [3].

Мутобиқи муқаррароти қ. 3 м. 78 КЧ ҚТ агар зани маҳкумшудае, ки нисбати он адои ҷазо мавқуф гузошта шудааст аз кӯдак даст кашад ё ўро ба ятимхона супорад, аз маҳалли сукунат ғайб зада бошад ё аз тарбияи кӯдак ва нигоҳубини ӯ саркашӣ намояд, тартиботи чамъиятиро вайрон кунад ва дар ин хусус мақоми ба ӯ назораткунанда зиёда аз ду маротиба ўро хаттӣ огоҳ карда бошад, суд метавонад зани маҳкумшударо барои адо намудани ҷазои бо ҳукм таъиншуда фириштад[2].

Қонунгузори иҷроӣ ҷазои ҷинояти амалкунандаи ҚТ аввалин маротиба мафҳуми «саркашӣ намудан аз тарбияи фарзанд»-ро ҳамчун ҳолате, ки зани маҳкумшуда расман аз фарзанд даст нақашид, вале ўро дар таваллудхона гузошта бошад ва ё ба хонаи кӯдакон супорида бошад ва ё тарзи ҳаёти зиддиҷамъиятӣ гузаронад ва ба тарбия ва нигоҳубини фарзанд машғул нашавад ё фарзандашро дар назди хешу ақрабо ё дигар шахсон гузошта бошад ё пинҳон шуда бошад ё дигар кирдореро содир мекунад, ки дар хусуси саркашии ӯ аз фарзанд гувоҳӣ медиҳад, додааст (қ. 11 м. 209 КИҚЧ ҚТ).

Дар зери ибораи «дигар кирдореро содир мекунад», мумкин аст, кушиши фурухтани кӯдак, ба сифати донор истифода намудани он, манбаи даромад, мавриди лату куб қарор додан ва ғайра фаҳмида мешавад.

Мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд, озодшавии қатъӣ нест. Ҳангоми ба синни ҳаштсолагӣ расидани кӯдак суд уҳдадор аст масъалаи оқибати

гузаштани муҳлати мавқуфгузошташударо баррасӣ кунад.

Қонун ба суд ҳуқуқ додааст, ки аз се қарори зерини имконпазир якеашро қабул кунад:

- а) маҳкумшударо пурра аз адои қисми боқимондаи ҷазо озод кунад;
- б) қисми адонашудаи ҷазоро бо намуди сабуктари ҷазо иваз намояд;
- в) маҳкумшударо мувофиқи ҳукми суд барои давом додани адои ҷазои таъиншуда фириштад.

Ин масъаларо суд дар маҳалли истиқоматии зан бо назардошти муносибаташ ба тарбияи кӯдак ва иҷроӣ вазифаҳои модарӣ дар вақти мавқуфгузорӣ аз адои ҷазо бевосита ҳал менамояд.

Намуди номбаршудаи озод кардан аз адои ҷазо факултативӣ ва шартист. Хусусияти факултативӣ бо он муайян карда мешавад, ки татбиқи мавқуфгузори адои ҷазо на уҳдадорӣ, балки ҳуқуқи суд мебошад. Масъалаи татбиқ ё рад намудани мавқуф гузоштани адои ҷазо бо ба ҳисоб гирифтани хусусият ва дараҷаи зарари расонидашуда, шахсияти гунаҳгор, хоستان ва доштани имконияти бо тифл якҷоя зиндагонӣ кардан ва ба тарбияи у машғул шудан, рафтори ӯ пас аз содир намудани ҷиноят ё ҳангоми қисман адо намудани ҷазои таъиншуда ва дигар ҳолатҳо ҳал карда мешавад.

Хусусияти шартии мавқуф гузоштан, инчунин, бо он муайян мегардад, ки мавқуфгузорӣ бо асосҳои дар қ. 3 м. 78 КЧ ҚТ зикршуда бекор карда шуданаш мумкин аст, инчунин, дар он зоҳир гаштанаш мумкин аст, ки бо гузаштани вақти мавқуфгузори ҷазои ба маҳкумшуда таъингардида, вобаста ба ҳолатҳои мушаххас мувофиқи ҳукми суд иҷро шавад ё бо намуди сабуктари ҷазо иваз карда шавад. Аммо дар назар доштан зарур аст, ки бекор кардани мавқуфгузорӣ ва инчунин, иҷроӣ ҷазои баъди хотима ёфтани он ё иваз кардани қисми боқимондаи он ба ҷазои нисбатан сабуктар танҳо дар доираи муҳлати иҷроӣ ҳукми айбдоркунӣ имконпазир мешавад, ки дар м. 81 КЧ муқаррар карда шудааст.

Агар зане, ки адои ҷазояш вобаста ба ҳомиладорӣ ё таваллуди кӯдак мавқуф гузошта шудааст, аз нав ҷиноят содир намояд, пас, ба ӯ ҷазо аз руи маҷмуи ҳукмҳо таъин

карда мешавад. Дар ин асно ба ҷазояш пурра ё қисман ҳамон қисми ҷазое ҳамроҳ карда мешавад, ки дар ҳукми аввал буд ва адои он бинобар ҳомиладорӣ ё таваллуди кӯдак мавқуф гузошта шуда буд [11].

Ба андешаи мо муқаррар намудани институти мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд, омилҳои хусусияти дохилӣ дошта, кушиши кишвари мо дар роҳи пайгирӣ аз принципҳои адолат, демократизм, инсондустӣ, сарфаи чораи ҷазои ҷиноятӣ, ки санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ оиди муаммоҳои пенитенсиарӣ қабул намуда, инчунин таҷрибаи татбиқи самаранокии ин меъёр дар Федератсияи Руссия ташкил додаанд [15 С.28, 16 С.10, 17 С.438].

Аз ҷиҳати мазмун дар санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ меъёрҳои мавҷуданд, ки ба ин мувофиқ мебошанд. Масалан, дар б. 23-и «Қоидаҳои ҳадди ақалли стандартҳои муносибат бо маҳкумон» пешбинӣ шудааст. Ҷунонҷӣ, бояд ғамхорӣ намуд, ки аз рӯи имконият таваллуд на дар маҳбас, балки дар беморхонаи (госпитали) мулкӣ анҷом гирад. Дар ҷое, ки ба занони маҳкумшуда иҷозати бо худ нигоҳ доштани тифл равост бояд ташкил намудани яслиҳо (боғчаҳо) бо таъмини ҳайати баландихтисос, ки дар он ҷо кӯдакон аз ғамхорӣ истифода намебаранд ҷойгиршуда пешбинӣ карда шаванд [9, с. 72-74].

Бар замми ин, барои ташаккул ва муқаррар намудани ҷунин намуди мавқуфгузорию адои ҷазо дар КҶ ҚТ соли 1998 нақши мусбиро моддаи 80 Модели Кодекси ҷиноятӣ барои кишварҳои Муштарок-ул-Манофеъ бозид [13].

Мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола дошта, ҳамчун институти нав дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб рафта, мазмунаш дар он зоҳир мегардад, ки категорияи муайяни занони маҳкумшуда дар давраи ҳомиладорӣ ва то ҳаштсола шудани кӯдак аз адои минбаъдаи ҷазо озод карда мешаванд.

Бевосита ба баррасии мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд даст зада, пеш аз ҳама онро бояд тазаккур дод, ки мавқуф гузоштан яке аз институтҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ буда, баҳри ҳимояи ҷӣ манфиатҳои заноне, ки дар ҳолати ҳомиладорӣ қарор

гирифта ва ҷӣ манфиатҳои кӯдакони то синни ҳаштсолаи ӯ, инчунин ислоҳи категорияи занҳои зикршуда бе ҷудо намудани онҳо аз ҷомеа, вале дар шароити назорат аз болои рафтори онҳо аз ҷониби мақомоти салоҳиятнок равона карда шудааст.

Ҷӣ хеле, ки аз мазмуни қонуни ҷиноятӣ бармеояд, дар иртибот ба марҳилаҳои татбиқшавӣ, мавқуф гузоштани адои ҷазоро мумкин аст дар ду ҷабҳа баррасӣ намуд: то оғози ҳақиқии иҷрои ҷазо, яъне, бевосита пас аз баровардан ва ба қувваи қонун даромадани ҳукм ё дар ҷараёни иҷрои воқеии ҳукм.

Дар ҳолати аввал, категорияи зикршудаи занони маҳкумшуда ба муассисаи ислоҳӣ фиристода намешаванд. Ҷабҳаи дуюми татбиқи мавқуф гузоштан дар ҷараёни воқеии ҷазо нисбати занони ҳомилаи маҳкумшуда ё занони дорои фарзандони то синни ҳаштсола дошта, истифода мегардад.

Барои татбиқи м. 78 КҶ ҚТ дар қучо қарор доштани кӯдак аҳамият надорад: бо ҳамроҳи зан дар ҳонаи кӯдакони назди колония, дар муассисаҳои кӯдакони мақомоти тандурустӣ, дар назди хешовандон ва ё шахсони дигар. Дар баробари ин, муҳлати адои ҷазо дар колонияҳои ислоҳӣ низ аҳамият надорад. Муҳимаш он аст, ки асосҳои дар к. 1 м. 78 КҶ ҚТ пешбинӣ шуда, ба миён омада бошанд.

Ҳаминро бояд зикр кард, ки арзиши ин институт бебаҳост. Бебаҳогии институти мазкур пеш аз ҳама дар он аст, ки асоси онро ғояи инсондустӣ ташкил дода ва бо мақсади қатъиян на танҳо нисбати зан – модар, ки таъиноти асосӣ ва табиӣ он – таваллуд ва тарбияи кӯдак аст, ки дар баробари ин, аз сазои нугувор эмин нигоҳ доштани кӯдак, ки айни замон таҷассумгари қафолати ҷомеа ва давлат аст, фаро гирифта, равона карда шудааст.

Татбиқи мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд, яке аз шаклҳои зарурии фардиқунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ буда, баҳри таъмини иҷрои ҳукми айбдоркунӣ дар амал татбиқебии адолати иҷтимоӣ, сарфаи чораҳои ҷазодихӣ, таъмини ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии модарони маҳкумшуда ва кӯдакони онҳо нигаронида шудааст.

Асоси назариявӣ ва иҷтимоии мавҷудияти меъёр дар бораи мавқуф

гузоштани адои ҷазо дар қонунгузорию ҷиноятӣ (м. 78 КҶ ҚТ) имкониятест, ки тавассути татбиқи он ба функцияи амалигардонии ҷавобгарии ҷиноятӣ бо роҳи муқаррарнамудаи назорат ба рафтори маҳкумшудагон, камтар маҳдуд намудани озодии шахсии онҳо, сафарбар намудани кушиши худи онҳо барои ноил шудан ба мақсадҳои дар наздашон гузошташуда, мусоидат менамояд.

Аз ҳама муҳимаш он аст, ки мавҷудияти ин меъёр дар КҶ ҚТ на танҳо аз инсондустии қонуни ҷиноятӣ гувоҳӣ медиҳад, инчунин дар як замон меъёри мазкур ҳолати принсипиалӣ оиди таҳти ҳимоя ва ғамхории маҳсуси давлат қарор доштани модару кӯдакро, ки дар м. 34 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сабт шудааст, амалӣ мегардонад.

Ҳамин тариқ, асос дар хусуси он ки Ҷумҳурии Тоҷикистон кушиши иҷрои талаботҳои санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ оиди ҳуқуқи инсонро, ки Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расонидааст, дорад ва тасдиқ менамояд [7].

Дар асоси таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятии мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати қонуни ҳомила ва қонун, ки кӯдакони то синни

ҳаштсола доранд, ба чунин ҳоласа омадан мумкин аст:

1) мавқуф гузоштани адои ҷазо – ин чораи табиати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ доштае мебошад, ки бо муваққатан даст кашидани давлат аз татбиқи чораҳои маҷбуркунӣ дар алоқамандӣ бо намудҳои гуногуни ҳолатҳо буда, ки ҷой доштани онҳо татбиқи ҷазоро ғайрмақсаднок мегардонад;

2) вобаста аз асосҳои мавқуфгузорӣ ва рафтори маҳкумшуда, баъди гузаштани давраи муайян ҷазо мумкин аст, ки ба таври воқеӣ иҷро карда шавад ё маҳкумшуда мумкин аст, ки пурра аз адо намудани ҷазо озод карда шавад;

3) мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати қонуни ҳомила ва қонун, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд – ин намуди шартан озод кардан аз адои ҷазои маҳрумӣ аз озодӣ мебошад;

4) ба сифати асоси татбиқномаи мавқуф гузоштани адои ҷазо маҷмуи ҳолатҳои баромад менамоянд, ки вазнинии ҷиноят, муҳлати ҷазо, ҳомиладорӣ ва ё дар таълиму тарбия зани ҷиноятсодиркарда мавҷуд будани кӯдакони то синни ҳаштсоларо, тасниф медиҳанд.

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНО ПРАВОВОГО АНАЛИЗА ОТСРОЧКА ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ БЕРЕМЕННЫМ ЖЕНЩИНАМ И ЖЕНЩИНАМ, ИМЕЮЩИМ ДЕТЕЙ В ВОЗРАСТЕ ДО ВОСЬМИ ЛЕТ

Ключевые слова: Отсрочка отбывания наказания; беременные женщины; женщины; имеющие детей в возрасте до восьми лет; преступление; уголовная ответственность; наказание; испытательный срок; принцип гуманизм.

Аннотация: В настоящей научной статье рассмотрены вопросы, связанные с некоторыми теоретическими и практическими вопросами уголовно-правового анализа отсрочки отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим детей в возрасте до восьми лет. В статье исследованы юридическая природа отсрочки отбывания наказания, основание и условия ее применения, испытательный срок, правовые последствия невыполнения обязательств со стороны лиц, в отношении которого принято отсрочка отбывания наказания.

Кроме того, всесторонне анализированы вопросы назначения наказания по совокупности приговоров.

Зиёбоева Мавзунахон Нарзуллохоневна - доцент кафедры уголовного права, криминалистики и предупреждения коррупции юридического факультета Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики E-mail: 927164595@mail.ru, Тел.: (+992) 927-96-00-40.

SOME THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF LEGAL-CRIME ANALYSIS OF THE IMPOSITION OF PENALTIES ON WOMEN AND WOMEN, WHO HAVE CHILDREN UNDER THE AGE OF EIGHT

Key words: Deferment of serving a sentence; pregnant women; women who have children under the age of eight; crime; criminal liability; punishment; probation; principle of humanism.

Annotation: This scientific article deals with some theoretical and practical issues of legal and criminal analysis of the imposition of penalties on pregnant women and women who have children under the age of eight. The article examines issues related to the legal nature of the imposition of a sentence and the conditions of its application, the period of probation is the legal consequence of the obligation of the person to serve the sentence.

At the same time, the issue of sentencing was thoroughly analyzed.

Ziyoboeva Mausalakhon Narzullokhonovna – Associate Professor of Criminal Law, Criminology and prevention of corruption Law Faculty of the Tajik State University of law Business and policy E-mail: 927164595@mail.ru. Tel.: (+992) 927-96-00-40.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. – Душанбе, 2016.
2. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998, № 574 бо тағйиру иловаҳо дар ҳолати 13 ноябри соли 2023 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1998, № 9, мод. 68, мод. 69;
3. Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 августи соли 2001, № 32 бо тағйиру иловаҳо дар ҳолати 18 марти соли 2022 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2001, № 7, м. 505.
4. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948; Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки бо қатъномаи 2200 А (XXI) Ассамблеяи Генералӣ 16 декабри соли 1966.
5. Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак аз 20 ноябри Соли 1989 Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсияи 26 июни Соли 1993-ро тасдиқ намуда, 25 ноябри соли 1993 барои Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибор пайдо кард.
6. Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки бо қатъномаи 2200 А (XXI) Ассамблеяи Генералӣ 16 декабри соли 1966 қабул шудааст.
7. Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ ҶШС Тоҷикистон (бо тағйиру иловаҳо ба 1 январи соли 1988). Душанбе: Ирфон, 1989. Саҳ. 185.
8. Қоидаҳои ҳадди ақалли стандартҳои муносибат бо маҳкумон, ки 30 августи соли 1955 аз ҷониби Конгресси аввали СММ оиди муаммои пешгирии ҷинояткорӣ ва муносибат ба ҳуқуқвайронкунандагон, ки соли 1954 дар ҷаласаи пленарии 994-уми Шуро қабул гардидааст. / Ҳуқуқи инсон: Маҷмуаи санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузори миллӣ дар 8 ҷилд. Ҷилди 3. – Душанбе, 2010. – С. 72-74.
9. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, Шарқи озод, 2009. – С. 186.
10. Тафсир ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳаррири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе. Глобус. 2006. – С. 186-189.
11. Тафсир ба Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ / З.А. Камолов, А.И. Сафарзода, Ш.Л. Холиқов, Т.Ш. Шарипов, Ф.И. Ғаниев, П.Н. Наврузова. – Душанбе, 2018. – С. 580.
12. Курси ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ. Ҷилди 2: Таълимоти ҷазо. Китоби дарсӣ барои донишгоҳҳо. Таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Н.Ф. Кузнетсова ва номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент И.М. Тяжкова. М.: НАШРИЕТИ ЗЕРЦАЛО, 1999. С.235-243.
13. Масоили татбиқ ва иҷроӣ намудҳои алтернативаи ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳайати муаллифон. – Душанбе, 2011.- С. 56.

14. Забаева М. Н. Таъхири адои ҷазо барои занони ҳомила ва заноне, ки тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон қўдакони то ҳаштсола доранд: масъалаҳои назария ва амалия. Муаллиф. дис. ... канд. ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. Душанбе, 2022. 28 с.;

15. Стечкин Г.С. Ба Таъхир гузоштани адои ҷазо барои занони ҳомила ва заноне, ки қўдакони хурдсол доранд, ҳамчун ҷораи ҳуқуқи ҷиноятӣ, ки бо ҷудошавӣ аз ҷомеа алоқаманд нест. Муаллиф. дис. ... канд. ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. М., 2003. Саҳ. 10;

16. Дунов В. А. Механизми таъсири ҳуқуқи ҷиноятӣ: асосҳои назариявӣ ва амалияи татбиқ. Дис. духтур. ҳуқуқшинос. илмҳои илмӣ. Толият, соли 2000. Саҳ. 438.

Список литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан принятая всенародным референдумом 6 ноября 1994 г. 26 сентября 1999 г, 22 июня 2003 г. и 22 мая 2016 г. с изменениями и дополнениями – Душанбе, 2016 г.

2. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года, № 574 с изменениями и дополнениями по состоянию на 13 ноября 2023 года // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1998 год, № 9, ст. 68, ст. 69;

3. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Таджикистан от 6 августа 2001 года, № 32 с изменениями и дополнениями по состоянию на 18 марта 2022 года // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2001 год, № 7, ст. 505.

4. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года; Международный пакт об экономическом, социальном и культурном праве, принятый резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года.

5. Конвенция о правах ребёнка от 20 ноября 1989 г. Республика Таджикистан ратифицировала Конвенцию 26 июля 1993 г., вступила в силу для Республике Таджикистан 25 ноября 1993 г.

6. Международный пакт об экономическом, социальном и культурном праве, принятый резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года.

7. Уголовно – процессуальный кодекс Таджикской ССР (с изменениями и дополнениями, внесенными по состоянию на 1 января 1988.). – Душанбе: «Ирфон», 1989. – С. 185.

8. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными, принятый 30 августа 1955 года первым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, принятой в 1954 году на 994-м пленарном заседании Совета / Права человека: Сборник международных документов и национального законодательства в 8 томах. Том 3. – Душанбе, 2010. – С. 72-74.

9. Научно-публицистический комментарий к Конституции Республики Таджикистан. – Душанбе, Шарқи оод, 2009. – С. 186.

10. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Таджикистан / Отв. ред. Х. Х. Шарипов. – Душанбе. Глобус. 2006. – С. 186-189.

11. Комментарий к Кодексу исполнения уголовных наказаний / З.А. Камолов, А.И. Сафарзода, Ш.Л. Холиков, Т.Ш. Шарипов, Ф.И. Ганиев, П.Н. Наврузова. – Душанбе, 2018. – С. 580.

12. Курс уголовного права. Общая часть. Том 2: Учение о наказании. Учебник для вузов. Под ред. доктора юридических наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой и кандидата юридических наук, доцента И.М. Тяжковой. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1999. – С. 235-243.

13. Вопросы применения и исполнения альтернативных видов наказания лишения свободы в Республике Таджикистан. Коллектив авторов. – Душанбе, 2011.- С. 56.

14. Зиёбоева М.Н. Отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим детей в возрасте до восьми лет по законодательству Республики Таджикистан: вопросы теории и практики. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2022. – С. 28

15. Стечкин Г.С. Отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, как уголовно – правовая мера, не связанная с изоляцией от общества. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – С. 10;

16. Дуюнов В. А. Механизм уголовно-правового воздействия: теоретические основы и практика реализации. – Дис. докт. юрид. наук. – Тольяти, 2000. – С. 438.

List of literature:

1. The Constitution of Tajikistan was adopted on 6 November 1994 and amended on 26 September 1999, on 22 June 2003 and on 22 May 2016.- Dushanbe, 2016.
2. Criminal Code of the Republic of Tajikistan dated May 21, 1998, № 574 with amendments and additions as of November 13, 2023// Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 1998, № 9, art. 68, art. 69;
3. Criminal Executive Code of the Republic of Tajikistan dated August 6, 2001, № 32 with amendments and additions as of March 18, 2022// Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2001, № 7, art. 505.
4. Universal Declaration of Human Rights of 10 December 1948; international covenant on economic, social and cultural law, signed by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of 16 December 1966.
5. Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989. The Republic of Tajikistan ratified the Convention on 26 July 1993, entered into force in the Republic of Tajikistan on 25 November 1993.
6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Law, established by General Assembly resolution 2200 A (XXI) of 16 December 1966.
7. Criminal – procedural code of the Tajik SSR (with amendments and additions as of January 1, 1988). – Dushanbe: «Irfon», 1989. – S. 185.
8. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted on 30 August 1955 by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, adopted in 1954 at the 994th plenary meeting of the Council. / Human rights: Compendium of international instruments and national legislation in 8 parts. Part 3. – Dushanbe, 2010. – P. 72-74.
9. Scientific and public commentary on the Constitution of the Republic of Tajikistan. – Dushanbe, Sharyoi Ozod, 2009. – P. 186.
10. Commentary on the Criminal Code of the Republic of Tajikistan /Rep. ed. H. H. Sharipov. – Dushanbe. Globe. 2006. – P. 186-189.
11. Commentary on the Criminal Executive Code /Z. A. Kamolov, A. AND. Safarzoda, Sh.L. Kholikov, T. SH. Sharipov, F. AND. Ganiev, P. N. Navruzova. – Dushanbe, 2018. – P. 580.
12. Criminal law course. General part. Volume 2: The Teaching of Punishment. Textbook for universities. Ed. Doctor of Law, Professor N.F. Kuznetsova and Candidate of Legal Sciences, Associate Professor I.M. Tyazhkova. – M.: ZERTSALO Publishing House, 1999. – P. 235-243.
13. Issues of application and execution of alternative types of punishment of imprisonment in the Republic of Tajikistan. Collective of authors. – Dushanbe, 2011.- P. 56.
14. Ziyoboeva M.N. Postponement of serving sentences for pregnant women and women with children under eight years of age under the legislation of the Republic of Tajikistan: issues of theory and practice. Author. dis. ... Ph.D. lawyer. Sciences. – Dushanbe, 2022. – P. 28
15. Stechkin G.S. Postponement of serving sentences for pregnant women and women with young children as a criminal – legal measure not related to isolation from society. Author. dis. ... Ph.D. lawyer. Sciences. – M., 2003. – P. 10;
16. Duyunov V. A. Mechanism of criminal legal influence: theoretical foundations and implementation practice. – Dis. Dr. lawyer. Sciences. – Togliati, 2000. – P. 438.

12.00.09 – МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ;
12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС;
12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS;

ТДУ: 343

Кабирзода Гавхарой Қосимӣ,

*муаллими калони кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати
прокурории Донигоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва
сиёсати Тоҷикистон*

E-mail: gavkharoy.barotova.84@mail.ru

Тел.: (+992) 92-909-22-93.

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ – ҲУҚУҚИИ ОҒОЗ НАМУДАНИ ПАРВАНДАҲОИ АЙБДОРКУНИИ ХУСУСӢ ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ

Калидвожаҳо: Кодекси муурофиавии чиноятӣ; айбдоркунии хусусӣ; муурофиаи чиноятӣ; оғоз намудани парвандаи айбдоркунии хусусӣ; зарардида; ҷабрдида; таъқиби чиноят.

Аннотатсия: Дар мақола масъалаҳои оғоз намудани парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ ва хусусиятҳои фарқкунандаи оғоз шудани он аз дигар намуди айбдоркуниҳо мавриди таҳқиқот қарор дода шудаанд. Моҳияти айбдоркунӣ доштани аризаи шахси зарардида, ки боиси ба ҷавобгарӣ кашидани шахс гардида, бидуни фикри айбдоркунӣ парвандаи чиноятӣ мегардад, муаллиф аҳамияти бештар додааст. Ҷой надоштани пешбурди то судии тафтиши пешакӣ дар пешбурди парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ ва аз тарафи суд оғоз шудани парванда, дар мақола баррасӣ шудааст.

Яке аз масъалаҳои баҳсталаб дар муурофиаи чиноятӣ ин пешбурди парвандаҳои чиноятӣ оид ба айбдоркунии хусусӣ мебошад. Айбдорӣ хусусӣ шакли махсуси таъқиби чиноятӣ мебошад, ки бо ташаббуси ҷабрдида оғоз карда мешавад. Хусусияти айбдорӣ хусусӣ дар он ифода меёбад, ки ҷабрдида (зарардида) дар як вақт ҳамчун айбдоркунанда низ баромад мекунад. Тибқи Кодекси муурофиавии чиноятӣ (минбаъд КМҚ ҚТ) имконият медиҳад, ки парвандаи чиноятӣ, ки бо хоҳиши ҷабрдида оғоз шудааст, бо сабаби ба созиш омадани тарафҳо қатъ карда шавад. КМҚ ҚТ ба созиш омадани ҷабрдидаро (зарардидаро) бо айбдоршаванда то ба ҳонаи машваратӣ рафтани судья барои баровардани ҳукм роҳ дода мешавад.

Айбдоркунии хусусӣ – амали шахсе мебошад, ки аз чиноят зарар дидааст ва аз суд талаб мекунад, ки шахсе, ки ба ӯ зарар расонидааст ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шавад инчунин мустақилона айби шахсро ғош карда, далелҳоро ба суд пешниҳод менамояд.

В.Т. Трубникова ибрази ақида менамояд, ки парвандаҳои чиноятӣ айбдоркунии хусусӣ

шакли соддакардашудаи муурофиаи судӣ буда, ҳамчун марҳилаи муқаррарӣ ба роҳ монда намешавад [11, с.121].

Хусусияти фарқкунандаи шакли пешбурди парванда назар ба дигар шаклҳои айбдоркунӣ тибқи КМҚ ҚТ аз тарафи судҳои салоҳияташон умумӣ оғоз карда мешавад. Муурофиа ки ба таври мувоҳисавӣ сурат мегирад ва дар он баҳсу мунозираҳо дида мешавад, пас ҷӣ гуна таъиноти (функсияи) судӣ метавонад парвандаи чиноятиро оғоз намояд. Ба андешаи мо ба мақомоти ҳокимияти судӣ ҳамчун мақомоти таъқиби чиноят ва ё танҳо пешбарандаи адолати судӣ вазифаҳои оғози парвандаҳои чиноятиро вогузор кардан мумкин нест.

Ҷой надоштани марҳилаи тосудӣ ба парвандаҳои чиноятӣ айбдоркунии хусусӣ ба омода накардани фикри айбдоркунӣ оварда мерасонад. Вале дар муурофиаи чиноятӣ ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидани шахс бидуни айбдоркунӣ ғайриимкон буда, КМҚ ҚТ аризаи шахси зарардидаро ба сифати фикри айбдоркунӣ баробар кардааст. Бояд тазаққур дод, ки шахсро бевосита бо пешниҳод намудани ариза ҷабрдида эътироф намудан

гайриимкон аст, зеро мурочиати шахс танҳо тавассути ариза буда, он хусусияти эҳтимолии мурофиавӣ дошта метавонад.

Ҷабрдида – иштирокчии мурофияи ҷиноятӣ, шахси ҷисмонист, ки аз ҷиноят ба вай зарари маънавӣ, ҷисмонӣ ва моддӣ расонида шудааст [13, с.530]. Дар асоси қ.1 м.42 КМҚ ҚТ бораи ҷабрдида эътироф кардани шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ таҳқиқбаранда, муфаттиш ва прокурор баъди муқаррар кардани ҳодисаи ҷиноят ва воқеияти бар асари ҷиноят расидани зарар фавран қарор қабул карда, суд таъинот мебарорад [6].

Олимон ва муҳаққиқони соҳа оид ба масъалаи моҳияти ҳуқуқии аризаи айбдоркунандаи хусусӣ нуктаҳои гуногун кардаанд. Ҳамин тариқ, як қатор таҳқиқотчиён чунин мешуморанд, ки ариза барои оғоз намудани парвандаи айбдоркунии хусусӣ асоси ҳуқуқӣ барои оғоз намудани ин категорияи парвандаҳо мебошад [1, с.45; 2, с.132; 12, с.28].

Аризаи ҷабрдида тарафдорони ин нукта маҳз сабаби оғози парвандаи айбдоркунии хусусӣ (мувофиқи хусусияти ҳуқуқии ин истиллоҳ ва маънои этимологии он) комилан асоснок донистанд, зеро КМҚ ҚШСТ ба монанди суд, прокурор, сардори воҳиди таҳқиқ ва муфаттишро ҳамчун шахсони мансабдори ваколатдори мақомоти давлатӣ вобаста намуда буданд.

Таҳлили меъёри қонуни мурофияи ҷиноятӣ оид ба оғоз намудани айбдоркунии хусусӣ ба воситаи пешниҳоди аризаи ҷабрдида ё намояндаи қонунии ӯ аз он шаҳодат медиҳад, ки парвандаи ҷиноятӣ оид ба айбдоркунии хусусӣ ба воситаи намояндаи ҷабрдида низ оғоз карда мешаванд. Яъне ба андешаи мо ин танҳо дар ҳолатҳои надоштани қобилияти амалкунии ҷабрдида аст.

Ҳамин тариқ, тибқи қ. 3 м. 354 КМҚ ҚТ дар ариза бояд дарҳости ба суд қабул намудани парвандаи ҷиноятӣ дар бар гирад. Қонунгузор ба аризаи айбдоркунандаи хусусӣ қувваи санади оғоз намудани парвандаи ҷиноятиро асос ва сабаб нахисобад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки аризаи пешниҳодгардидаи айбдоркунандаи хусусӣ моҳияти айбдоркуниро дошта, мавзӯ ва доираи баррасии парвандаро муайян мекунад [4, с.4; 10, с.4].

Доир ба моҳияти аризаи айбдоркунандаи хусусӣ аз ҷониби баъзе муҳаққиқон мавриди таҳлил қарор дода шуда, оғози парвандаи айбдоркунии хусусӣ метавонад ҳамчун амали ҷавоби ҷабрдида ба кирдори ба ӯ содиршуда тавсиф карда шавад [7, с.127].

КМҚ ҚТ тартиби оғоз намудани парвандаи айбдоркунии хусусиро бидуни фикри айбдоркунӣ танҳо бо пешниҳод гардидани аризаи ҷабрдида маҳдуд намудааст [8, с.37]. Хусусияти ҷой надоштани фикри айбдоркунӣ ва аз ҷониби ҷабрдида пешниҳод гардидани ариза ба суд барои оғоз шудани парвандаи ҷиноятӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар он пешбурди тафтиши пешакӣ ҷой надорад.

Масъалаи субъектҳои айбдоркунӣ дар парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ баррасии алоҳидаро тақозо мекунад. Моҳияти дар қонун пешниҳод кардани ариза ҳамчун ба сифати «ҷабрдида», ба андешаи мо ин ба дигар меъёрҳои қонунгузори мурофиавии ҷиноятӣ муҳолиф буданро нишон медиҳад. Аз тавсияи м. 42 КМҚ ҚТ бармеояд, ки зарурати муқаррар кардани мавҷудияти асосҳои моддӣ ва мурофиавии эътироф кардани шахсро ҳамчун ҷабрдида пешбинӣ мекунад. Ба асосҳои моддию ҳуқуқӣ мавҷуд будани асос барои таҳмин кардан дар бораи расонидани зарари ҷисмонӣ, ва маънавӣ фаҳмида мешавад.

Масъалаи дар қадом синну сол ҷабрдида мустақилона ваколатҳои худро ҳамчун айбдоркунандаи хусусӣ амалӣ карда метавонад дар қонунгузорӣ пешбинӣ нашудааст ва доир ба қобилияти амалкунӣ низ ягон маҳдудиятҳо оварда низ нашудааст. Вале бояд дар қонуни мурофиавии ҷиноятӣ масъалаи муайян кардани синни қобилияти пурраи мурофиавии айбдоркунандаи хусусӣ бояд мавриди таҳлили қонунгузор қарор дода шавад. Зеро дар меъёри КМҚ ҚТ бевосита нишон дода нашудааст, ки шахс дар қадом синну сол ҳуқуқи мустақилона анҷом додани таъқиби хусусиро дорад. Ба қонунгузорӣ танзим нашудани ин меъёр анъанавӣ шуда, аз таҷрибаи аввалини қонунгузори ба расмият даровардани падидаи айбдоркунии хусусӣ, масъалаи синну соли қобилияти пурраи амалкунии мурофиавии ҷиноятӣ то ҳол ҳалли худо наёфтааст.

И.Я. Фойнитский дар ин бора

навиштааст, ки «масъалаи ноболиғ будани ҷабрдида дар давлатҳои ғарб махсус мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар қонунҳои ҷиноятӣ оид ба ин масъала қоидаҳои дақиқ гузошта шуда, ягон шубҳа ҷой надорад [14, с.32].

Доир ба ин масъалаи синну соли амалкунӣ ҳамчун айбдоркунандаи хусусӣ дар давлатҳои гуногун оид ба рушди таърихӣ падидаи айбдоркунии хусусӣ олимони соҳа андешаҳои гуногун баён карданд ки ба ноболиғони аз 10 то 17 сола мустақилона бо ариза ба суд ҷиҳати оғоз намудани айбдоркунии хусусӣ муроҷиат карда бошанд.

Дар ин хусус ба созиш омадани ноболиғ на танҳо бо розигии ҳуди ҷабрдидаи ноболиғ, балки намояндаи қонунӣ ӯ низ иҷозат дода мешуданд [16, с.63; 3, с.136; 9, с.121-122].

КМЧ ҚТ оғоз намудани парвандаи айбдоркунии хусусиро ба ташаббуси шахси зарардида вогузор кардааст, ки шахсе, ки ҷиноятро содир кардааст ба ӯ маълум нагардиданаш аз эҳтимол дур нест. Аз ин рӯ суд метавонад барои оғози парвандаи ҷиноятӣ айбдоркунии хусусӣ маводи онро барои оғози парвандаи ҷиноятӣ ва гузаронидани таҳқиқ ва ё тафтиши пешакӣ аз рӯи тобеияти тафтишӣ ба мақомоти дахлдор ирсол кунад.

Агар ба талабот ва мазмуни аризаи айбдоркунии хусусӣ аҳаммиат диҳем чунин менамояд, ки дар ариза таснифи ҷиноят ҷой доштани аз рӯи мантиқ нодуруст аст, вале ин ҳуҷжат бояд аҳамияти мурофиавиро дар бар гирад [15, с.131].

Аз муқаррароти КМЧ ҚТ бармеояд, ки ариза бояд қонунӣ, асоснок ва хеле возеҳ ифода карда шавад, то айбдоршаванда бо хондани он, хусусиятҳои воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки нисбати ӯ пешбинӣ гардидааст равшан фаҳмад. Барои ин хеле муҳим аст, ки он пурра ва кофӣ бошад. Ва чуноне, ки В. В. Дорощков андеша дорад, «набудани истинод ба моддаи Кодекси ҷиноятӣ ин маҳдуд шудани ҳуқуқи судшаванда мебошад [5, с.49].

Азбаски парванда танҳо бо пешниҳоди аризаи ҷабрдида ё намояндаи ӯ дар суд оғоз гардида, марҳилаи тафтиши пешакӣ вучуд надорад, субъекти ҷамъоварии далелҳо ба монанди мақомоти тафтишӣ танҳо тарафҳо ба ҳисоб мераванд.

Баъзе муаммоҳои баррасии парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ дида мешаванд, ки яке аз

онҳо ин бо ташаббуси суд талаб карда гирифтани ҳуҷжатҳо ки шахсияти судшавандаро тавсиф мекунад, инчунин маълумотро талаб мекунад, ки доғи судӣ доранд ё не. Илова бар ин, дар бораи пурсиши шохидон, дар бораи таъин ва гузаронидани экспертизаи судии тиббӣ саволҳо дода мешавад, ҳуҷжатҳои тиббӣ аз ҷумла барои фиристодан ба мутахассис хангоми таъини экспертизаи судӣ-тиббӣ, ки барои ҳокимияти судӣ ин амалҳо дар мурофиаи ҷиноятӣ набояд хос бошад.

Ба андешаи мо, чунин фаъолнокии мақомоти ҳокимияти судӣ ба далел ин бевосита ба шакли мувоҳисавии мурофиаи судӣ, ба фарзия муҳолиф аст. Ҷамъоварии далелҳо ба ғоидаи айбдоркунандаи хусусӣ судро ба фаъолияти прокурорӣ баробар мекунад.

Қонунгузор ба айбдоркунандаи хусусӣ ҳуқуқ додааст, ки ариза пешниҳод намояд, на ин ки танҳо бо додани аризаву ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахс. Ҳалли масъалаи оғози парвандаи ҷиноятӣ айбдоркунии хусусӣ бевосита аз қарори суд вобаста аст. Қонунгузор воқеан ҳам муайян ва фош кардани айбдорӣ шахсро ба масъулияти ҷабрдида вогузор кардааст, ки ин ҳуқуқҳои ҷабрдида ва ҳам нисбати шахсе, ки ариза пешниҳод гардидааст маҳдуд карда мешавад. Вале дар асоси талаботи қ.1 м.145 КМЧ ҚТ мақомоти таҳқиқ, таҳқиқбаранда, муфаттиш ва прокурор вазифадоранд дар бораи ҳама гуна ҷинояти тайёршаванда, содиршаванда ва содиршуда аризаю иттилоотро қабул ва баррасӣ намоянд.

Оид ба парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ, ки аз ҷониби судья баррасӣ мешавад, пешакӣ ягон тафтишот гузаронида намешавад. Танҳо бо ухдадорӣ тарафҳо далелҳо ҷамъ оварда шуда ба суд пешниҳод карда мешаванд. Аз рӯи талаботи қ.3 м.355 КМЧ ҚТ бо дархости айбдоркунандаи хусусӣ судья бояд ба ӯ дар ҷамъоварии далелҳо мусоидат кунад. Ҳокимияти судӣ хангоми гузаронидани мурофиаи ҷиноятӣ баҳри таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, пешгирии ҷиноят, эҳтироми қонун, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ба амал баровардани адолати судӣ равона шудааст, на ин ки ба роҳ мондани таъкиби ҷиноятӣ.

Мувофиқи хоҳиши ҷабрида (зарардида) судя айбдоршавандаро (судшавандаро) барои муайян кардани доғи судӣ ба маркази ахбороти Вазорати қорҳои дохилӣ мефиристад талаб менамояд, ки нусхаи ҳукмҳои суд, агар айбдоршаванда қаблан суд шуда бошад пешниҳод намояд.

Ҳангоми таҳия ва ба тавсиб расонидани Кодекси муурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2010 барномаи ислоҳоти судӣ ҳуқуқӣ ба роҳбарӣ гирифта шуда, таҷрибаҳои байналмилалӣ ба назар гирифта шуда буданд. Бо мақсади тақмил додани кодекси мазкур тағйиротҳо ворид шуда истодаанд, ки то ҳол баъзе муаммоҳо ҳалли худро наёфта истодаанд. Дар қисми Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон низ тақмилҳо дар раванди иҷро қарор дорад.

1. Бо мақсади беҳтар намудани низоми муурофиавии ҷиноятӣ оид ба таҳкими минбаъдаи принципҳои мубоҳисавӣ ва баробарҳуқуқӣ дар фаъолияти иштирокчиени муурофиа хусусан дар парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ чораҳо андешидан зарур аст.

2. Дар заминаи таҳкими мустақилияти судяҳо зарур аст, ки ваколатҳои муурофиавии онҳо дар самти оғоз намудани парвандаҳои ҷиноятӣ аз нав дида баромада, ҳуқуқи онҳо нисбати пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ айбдоркунии хусусӣ мушаххас карда шавад. Мисол суд ба мақомоти таҳқиқ бояд оиди

ҷамъовариҳои далелҳо ва исботи айб супориш ирсол намуда, муҳлати иҷрои онро таҳти назорат қарор диҳад.

3. Лоихаҳои қонунҳои таҳияшаванда ва тағйиротҳои, ки онҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси муурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд барои бартараф кардани номувофиқатӣ ва такрори онҳо мувофиқа карда шаванд.

4. қ.6 м. 24 КМҚ ҚТ пешбинӣ мекунад, ки парвандаҳои ҷиноятӣ, ба истиснои парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои дар қисмҳои 2 ва 3 моддаи мазкур пешбинишуда, парвандаҳои дорои хусусияти умумӣ доништа мешаванд. Лекин қ. 3 теъдоди муайяни ҷиноятҳоро парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ эътироф кардааст, бояд ба назар гирифта шаванд.

5. Инчунин тибқи қ. 2 м. 43 КМҚ ҚТ ҳангоми ба созиш омадани намояндагони қонунӣ ҷабридаи ноқилоғ ва ё шахси ғайри қобили амалкунӣ бо айбдоршаванда, ки розигии намояндаи қонунӣ онҳо асос барои қатъ кардани пешбурди парвандаи мазкур мегардад. Бо назардошти қ.1 б.ж м.62 ҚҚ ҚТ “Ҳолатҳои, ки ҷазоро вазнин мекунад” пешниҳод мекунем, ки бо сабаби чунин созиш парвандаи мазкур қатъ карда нашаванд.

Муқарриз: н.и.х., дотсент Қаҳоров Н.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ВОЗБУЖДЕНИЯ ЧАСТНОГО ОБВИНЕНИЯ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Ключевые слова: частное обвинение; уголовный процесс; возбуждение частного обвинения; пострадавший; потерпевший; уголовное преследование.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы возбуждения частного обвинения и отличительные особенности их возбуждения от других видов обвинения. Автор придавал большее значение сущности обвинительного заключения заявлению потерпевшего, которое влечет за собой привлечение лица к ответственности, не задумываясь об обвинительном заключении уголовного дела. В этой статье рассматривается отсутствие возможности досудебного расследования в ведении частных обвинительных дел и возбуждении дела судом.

Кабирзода Гавхарой Косими - старший преподаватель кафедры судебного права и прокурорского надзора Таджикского государственного университета. E-mail: gavkharoy.barotova.84@mail.ru, Тел.: (+992) 92-909-22-93.

THEORETICAL AND LEGAL ISSUES OF INITIATION OF PRIVATE PROSECUTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Key words: private prosecution; criminal proceedings; initiation of private prosecution; victim; victim; criminal prosecution.

Annotation: The article discusses the issues of initiation of private prosecution and the distinctive features of their initiation from other types of prosecution. The author attached more importance to the essence of the indictment to the victim's statement, which entails bringing a person to justice, without thinking about the indictment of the criminal case. This article examines the lack of the possibility of pre-trial investigation in the conduct of private prosecution cases and the initiation of proceedings by the court.

Kabirzoda Gavkharoy Kosimi - the Tajik State University of Law, Business and Politics, Khujand, Republic of Tajikistan, E-mail: gavkharoy.barotova.84@mail.ru, Tel.: +992-92-909-22-93.

Рӯйхати адабиёт:

1. Алперт С.А. Пешбурди парвандаҳое, ки бо шикоятӣ ҷабрдида оғоз карда мешавад [Матн]: Омӯзиш. дастур / С. А. Алперт; Харк. ҳуқуқшинос. ин-Т. Харков: Харк. ҳуқуқшинос. ин-т, соли 1976. 46 с.; Мурофияи Судӣ оид ба парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ [Мақола] / С.И. Катъало, В. З. Лукашевич; Ленинград. донишгоҳи давлатии ба номи м. А. А. Жданов. Ленинград: Нашриети Ленинград. соли 1972 208 с; Дорошков, В.В. айбдоркунии Хусусӣ: назарияи Ҳуқуқӣ ва амалияи судӣ / В. В. Дорошков. М.: Меъер, 2000. - 144 с.
2. Вандишев В.В. Мурофияи ҷиноятӣ. Курси лексияҳо / В.В. Вандишев. СПб.: Питер, - 2002. - 302 с.
3. Власов А.А. Проблемаҳои ҷимояи судӣ, шаъну шараф ва обрӯи қорӣ / А. А. Власов. М.: Нашри ба номи Сабашниковҳо - 2000.- 342с.
4. Головачук. О. С. Айбдоркунии хусусӣ дар мурофияи ҷиноятӣ: дис. ... номз. илм. ҳуқуқ. -Екатеринбург, 2001. - 177с.
5. Дорошков В.В. Айбдоркунии хусусӣ [Матн]: Назарияи ҳуқуқӣ ва амалияи судӣ / В. В. Дорошков. Москва: Меъер, 2000.- 144 с.
6. Кодекси мурофиявии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Қонуни ҚТ аз 21.07.2010 по 618, бо тағйироти охири аз 03.01.2024 № 2017). [Манбаи дастрасӣ] URL: <https://mmk.tj/content/кодекси-мурофиявии-ҷиноятӣи-ҷумҳурии-тоҷикистон> (Санаи мурочиат: 13.04.2024).
7. Коркунов В.М., Лазарев В.А., Холоденко В.Д.Оғози парвандаи ҷиноятӣ дар низоми фаъолияти мурофиявии ҷиноятӣ: [Монография] / В.М. Коркунов, В.А. Лазарев, В.Д. Холоденко. Вазорати маорифи Федератсияи Россия. Таълимгоҳи давлатии муассисаи олии «Академияи давлатии ҳуқуқи Саратов». Саратов: Нашрияи Саратов. академияи давлатии ҳуқуқ. - 2002. - 153с.
8. Новокрешенов Н. С. Истеҳсолот дар назди судьяи созишдиҳанда оид ба парвандаҳои айбдоркунии хусусӣ: Дастури таълимӣ / Н. С.Новокрешенов. Иркутск: Донишгоҳи давлатии Иркутск, 2007. - С.37.
9. Петухов Ю. Е. Таносуби айбдоркунии оммавӣ ва хусусӣ дар мурофияи ҷиноятӣ: дисс. ... номз. илм. ҳуқуқ. - М., 1996.-С.121-122.
10. Попова И.И. Мафҳуми айбдоркунии хусусӣ / И. И. Попова // Судьяи созишдиҳанда. - 2005. - № 10. - С.4.
11. Трубникова Т.В. Асосҳои назариявии истеҳсолоти соддашудаи судӣ: монография / Т.В. Трубникова; Донишгоҳи Томск [ТГУ] ба номи м. В.В. Куйбышева. Томск: Донишгоҳи давлатии Томск [ТГУ]. 1999. - 132с.
12. Файзулин М. Сабабҳои оғоз кардани парвандаи ҷиноятӣ: Сиёсати ҳуқуқӣ / М. Файзулин // адлияи Шӯравӣ. - 1993. - № 23.- С.28.
13. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқӣ: таҳти таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, Маҳмудов М.А. - Душанбе: ЭР-граф, 2004. – 600с.
14. Фойницкий И. Я. Курси мурофияи ҷиноятӣ. Т.2. / Таҳрири А. В. Смирнова СПб.: Алфа, соли 1996. - 607 с.
15. Хатуяева В. В. Быков В. М. Дар ин бора нигаред: Быков, В. М. Оғоз кардани парвандаҳои ҷиноятӣи айбдоркунии хусусӣ оид ба КМҚ ҚТ / В. М. Быков // Ҳуқуқшиносӣ -

2006.-№3. - С.131.

16. Челтсов-Бебутов, Михаил Александрович. Муурофияи ҷиноятии шӯравӣ. [Дастур барои институт ва факултети ҳуқуқшиносӣ] / Профессор М.А. Челтсов; Вазорати олий ва миёнаи махсуси таълими РСФСР. Иттиҳоди умумиттифоқӣ. ҳуқуқшинос. дар хориҷ. ин - т. нашри 4-ум., коркард. Москва: Госюриздат, 1962. - 503 с.

Сиписок литературы:

1. Альперт С.А. Производство по уголовным делам, возбуждаемым по жалобе потерпевшего [Текст]: Учеб. пособие / С.А. Альперт; Харьк. юрид. ин-т. - Харьков: Харьк. юрид. ин-т, 1976. - 46 с.; Судопроизводство по делам частного обвинения [Текст] / С. И. Катькало, В. З. Лукашевич; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. - Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. - 208 с.; Дорошков, В. В. Частное обвинение: Правовая теория и судебная практика / В.В. Дорошков. - М.: Норма, 2000. - 144 с.

2. Вандышев В. В. Уголовный процесс. Курс лекций / В. В. Вандышев. - СПб.: Питер, 2002. - 302 с.

3. Власов А. А. Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации / А. А. Власов. - М.: Изд-во им. Сабашниковых.- 2000. – 342с.

4. Головачук О. С. Частное обвинение в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук.- Екатеринбург, 2001. – 177с.

5. Дорошков В.В. Частное обвинение [Текст]: Правовая теория и судебная практика / В. В. Дорошков. - Москва: Норма, 2000. - 144 с.

6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан. (Закон РТ от 21.07.2010 № 618, с последними изменениями от 03.01.2024 № 2017). [Доступный источник]: URL: <https://mmk.tj/content/кодекси-муурофиявии-ҷиноятии-Ҷумҳурии-Тоҷикистон> (дата обращения: 13.04.2024).

7. Коркунов В.М., Лазарев В.А., Холоденко В.Д. Возбуждение уголовного дела в системе уголовно-процессуальной деятельности: [Монография] / В. М. Коркунов, В. А. Лазарев, В. Д. Холоденко; М-во образования Рос. Федерации. Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования "Саратов. гос. акад. права". - Саратов: Изд-во Саратов. гос. акад. права, 2002. – 153с.

8. Новокрещенов Н. С. Производство у мирового судьи по делам частного обвинения: учеб. пособие / Н. С. Новокрещенов. - Иркутск: Иркут. гос. ун-т, 2007. - С. 37.

9. Петухов Ю. Е. Соотношение публичного и частного обвинения в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09/Ю. Е. Петухов.-М., 1996.-С. 121-122.

10. Попова И. И. Понятие частного обвинения / И. И. Попова // Мировой судья. - 2005. - № 10. - С. 4.

11. Трубникова Т.В. Теоретические основы упрощенных судебных производств: монография / Т. В. Трубникова; Томский университет [ТГУ] им. В.В. Куйбышева. - Томск: Томский университет [ТГУ], 1999. - 132 с.

12. Файзулин М. Поводы к возбуждению уголовного дела: правовая природа / М. Файзулин // Советская юстиция. - 1993. - № 23. - С. 28.

13. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ: Зери таҳрири доктори илми ҳуқуқ, профессор, узви вобастаи АИ ҶТ Маҳмудов М.А. – Душанбе: ЭР-граф, 2004.- 600 с.

14. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. - Т. 2. / Под ред. А.В. Смирнова СПб.: Альфа, 1996. - 607 с.

15. Хатуаева В. В. Быков В. М. См. об этом: Быков, В. М. Возбуждение уголовных дел частного обвинения по УПК РФ / В. М. Быков // Правоведение.-2006.-№3.- С.131.

16. Чельцов-Бебутов М. Чельцов-Бебутов, Михаил Александрович. Советский уголовный процесс. [Учебник для юрид. ин-тов и фак.] / Проф. М. А. Чельцов; М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР. Всесоюз. юрид. заоч. ин-т. - 4-е изд., испр. и перераб. - Москва: Госюриздат, 1962. - 503 с.

List of literature:

1. Alpert S.A. Proceedings in criminal cases initiated on the complaint of the victim [Text]: Textbook / S.A. Alpert; Kharkiv. Jurid. in-T. - Kharkiv: Kharkiv. Jurid. in-t, 1976. - 46 p.; Proceedings in cases of private prosecution [Text] / S. I. Katkalo, V. Z. Lukashevich; Leningr. State University named after A. A. Zhdanov. - Leningrad: Publishing House of the Leningrad University, 1972. - 208 p.; Doroshkov, V. V. Private prosecution: Legal theory and judicial practice / V.V. Doroshkov. - M.: Norm, 2000. - 144 p.
2. Vandyshev V. V. Criminal proceedings. Course of lectures / V. V. Vandyshev. - St. Petersburg: Peter, 2002. - 302 p.
3. Vlasov A. A. Problems of judicial protection of honor, dignity and business reputation / A. A. Vlasov. - M.: Publishing House. Sabashnikov, 2000. – 342s.
4. Golovachuk O. S. Private prosecution in criminal proceedings: diss. ... cand. Jurid. sciences' - Yekaterinburg, 2001. – 177s.
5. Doroshkov V.V. Private clarification [Text]: Legal theory and judicial practice / V. V. Doroshkov. - Moscow: Norma, 2000. - 144 P.
6. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan. (Law of the Republic of Tatarstan dated 07/21/2010 No. 618, with the latest amendments dated 01/3/2024 No. 2017). : URL: <https://mmk.tj/content/кодекси-мурофиавии-ҷиноятии-Ҷумҳурии-Тоҷикистон> (date of application: 04/13/2024).
7. Kornukov V.M., Lazarev V.A., Kholodenko V.D. Initiation of a criminal case in the system of criminal procedural activity: [Monograph] / V. M. Kornukov, V. A. Lazarev, V. D. Kholodenko. Ministry of Education of the Russian Federation. Federation. State education. institution of higher education. education "Saratov State Academy. rights." - Saratov: Publishing House of Sarat. State Academy of Sciences. law, 2002. – 153c.
8. Novokreschenov N. S. Proceedings before a justice of the peace in cases of private prosecution: studies. the manual / N. S. Novokreschenov. Irkutsk: Irkut State University, 2007, p. 37.
9. Petukhov Yu. E. The ratio of public and private charges in criminal proceedings: diss. ... cand. Jurid. sciences': 12.00.09/Yu. E. Petukhov -M., 1996.-pp. 121-122. 10. Popova I. I. The concept of private prosecution / I. I. Popova // Justice of the Peace. - 2005. - No.
10. - p. 4. 11. Theoretical foundations of simplified judicial proceedings: monograph / T. V. Trubnikova; Tomsk University [TSU] named after V.V. Kuibyshev. Tomsk: Tomsk University [TSU], 1999. 132 p.
11. Trubnikova T. V. Theoretical foundations of simplified judicial proceedings: monograph / T. V. Trubnikova; Tomsk University [TSU] named after V.V. Kuibyshev. Tomsk: Tomsk University [TSU], 1999. 132 p.
12. Fayzulin M. Reasons for initiating a criminal case: the legal nature / M. Fayzulin // Soviet justice. - 1993. - No. 23. - S. 28.
13. Farangi istinti uu: Zeri tariri of doctori Ilmi Wu, Professor, usvi vabasta AI T Mamedov M. A. – Dushanbe: ER-Graf, 2004.- 600 p.
14. Foynitsky I. Ya. The course of criminal justice. - Vol. 2. / Edited by A.V. Smirnov St. Petersburg: Alpha, 1996. - 607 p.
15. Khatuaeva V. V. Bykov V. M. See about this: Bykov, V. M. Initiation of criminal cases of private prosecution under the Code of Criminal Procedure of the Russian Federation / V. M. Bykov // Pravovedenie-2006.-No. 3.- p.131.
17. Cheltsov-Bebutov M. Cheltsov-Bebutov, Mikhail Alexandrovich. The Soviet criminal trial [Textbook for lawyers. in-tov and fac.] / Prof. M. A. Cheltsov; M. V. higher. and Wednesday. spec. education of the RSFSR. The All-Union. Jurid. part-time in-T. - 4th ed., ispr. and overwork. - Moscow: Gosyurizdat, 1962. - 503 p.

УДК: 343.131(575.3)

Кодиров Умедчон Махмашарифович,
докторанти Ph.D-и шӯъбаи рӯзонаи кафедраи
ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурорӣи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: kodirov0997@mail.ru
Тел.: (+992) 048-59-55-55.

МАТЛАБ СУБЪЕКТ ХУСУСИЯТИ ШИКОЯТ ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ

Калидвожаҳо: мафҳум; моҳияти шикоят; муурофияи чиноятӣ; назорати судӣ; марҳилаҳои пеш аз судӣ; муфаттиш; сардори мақомоти тафтишотӣ; прокурор; суд; муустақилияти муурофиявӣ; шикояти кассатсионӣ; муурофияи пешакӣ.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур муаллиф бештар ба масъалаҳои мақсади шикояд дар муурофияи чиноятӣ, иштирокчиёни муурофияи чиноятӣ ҳамчун субъёкоти озодии шикоят, хусусиятҳои шикоят дар муурофияи чиноятиро баррасӣ намуда, қайд мекунад, ки бештар вақт дар амалия вобаста ба озодии шикоят дар муурофияи чиноятӣ бисёр шахрвандон наметавонанд ҳуқуқҳои худашонро ҳимоят намояд, мафҳуми шикоят дар муурофияи чиноятӣ ҳамчун мууроҷиати расмӣ иштирокчиёни муурофияи чиноятӣ ё шахсони дигаре, ки ҳуқуқу манфиатҳои қонунии онҳо бо амали (беамалии) ё қарори мақомот ва шахсони мансабдори таъкиби чиноятӣ таҳти таъсир расонидааст, суд ба роҳбари дахлдори мақомоти таҳқиқ, прокурор ва суд бо талаби баргараф намудани зарари содиршудаи муурофияи чиноятӣ ва дигар меъёрҳои барои истифода дар муурофияи чиноятӣ ҳатми доништа, инчунин барқарор намудани зарари расонидашудаи онҳоро талаб мекунад. Мувофиқи моддаи 119-и кодекси муурофияи чиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ё суд, судья иштирокчиёни муурофияи судии чиноятӣ ва дигар шахсоне, ки манфиати онҳо ҳалалдор шудааст, ба мақомоти давлатӣ ё шахси мансабдоре, ки барои пешбурди парвандаи чиноятӣ масъул мебошанд метавонанд бевосита шикоят намоянд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин маротиба ба тариқи раҷпурсии умумихалқӣ 6-уми ноябри соли 1994 Конститутсия бахтномаи миллат қабул гардид, ки дар он риояи ҳуқуқу озодии инсон ва шахрванд дар ҷойи аввал меистад. Дар моддаи 5-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки инсон, ҳуқуқ ва озодии ӯ арзиши олӣ мебошанд, ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазир аст ҳуқуқу озодии инсон ва шахрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд. Аммо дар ҳолатҳои зарури бо мақсади таъмини тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохтори конститусионӣ, амнияти давлат баъзе ҳуқуқу озодии инсон маҳдуд карда мешавад.

Мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи шахрвандон ҳуқуқ доранд шахсан ё якҷоя бо дигарон ва ё ба воситаи намояндагони ваколатдори худ, бо тартиби муқаррар намудаи қонунгузорӣ ба мақомоти

ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳалли ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидорақунии шаҳрак ва деҳот ва шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо сарфи назар аз шакли моликиятшон, ки ҳалли масъалаҳои дар мууроҷиат овардашуда ба салоҳияти онҳо дохил мешаванд, мууроҷиат намоянд [10, с. 243].

Шаҳрвандони хоричӣ ва бетабаа низ ҳуқуқӣ бо тартиби муқарраргардидаи Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи суди конститутсионӣ” аз 3 ноябри соли 1995, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мууроҷиати шахрвандон” аз 14 декабри соли 1996 ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳалли ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидорақунии шаҳрак ва деҳот ва шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо сарфи назар аз шакли моликиятшон, ки ҳалли

масъалаҳои дар мурочиат овардашуда ба салоҳияти онҳо дохил мешаванд, метавонанд мурочиат намоянд [10, с. 243-247].

Мафҳуми шикоят дар моддаи 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мурочиати шахрвандон” чунин омадааст, ки шикоятҳо ин мурочиатҳои шахрвандон бо талаби барқарор намудани ҳуқуқи манфиатҳои қонунии онҳо мебошад, ки аз амал, беамалӣ ё бо қарорҳои мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳо ва ташкилотҳо сарфи назар аз шакли моликият инчунин шахсони мансабдор вайрон карда шудаанд [2, с. 3.].

Олими рус Кушнарева Н.А. қайд месозад, ки шаклҳои шикоят аз рӯи хусусиятҳои предмети он муайян карда мешавад:

- шакли шикоят аз амали мурофиавӣ, беамалӣ аз қарорҳои мақомоти тафтишотии пешакӣ ва прокурор ба мақомоти болоии тафтишоти пешакӣ ё прокурори болоӣ;

- шакли шикоят аз амалҳои мурофиавӣ, беамалӣ аз қарорҳои мақомоти тафтишоти пешакӣ ва прокурор ба суд, агар ҳуқуқҳои шахрвандон ҳалалдор шуда бошанд;

Мувофиқи моддаи 1 сарҳати 5-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мурочиати шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ шикоят ин изҳори норозигӣ нисбат ба амали ва ё беамалии шахсони мансабдор, роҳбарон ва шахсони ваколатдоршудаи мақомату ташкилоти дахлдор ҷиҳати Ҳимоя ва барқарор намудани ҳуқуқи озодиҳо ё манфиати қонунии вайронгардидаи худ ё дигар шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад [3, с. 1].

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мурочиатҳои шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад.

Тартиби пешниҳоди мурочиатҳои шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ мурочиатҳои шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ бевосита ба мақомату ташкилоти дахлдор, ки баррасии масъалаҳои дар мурочиат дарҷгардида ба салоҳияти онҳо мансуб аст ё бо тартиби тобеияти идоравӣ ба мақомоти болоӣ, ки шахси амалаш мавриди шикоят қароргирифта тобеи он аст, пешниҳод карда мешаванд.

Шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ ҳуқуқдоранд шахсан ё тавассути намояндаи ваколатдори худ мурочиати ҳаттии худро ба мақомату ташкилоти дахлдор ба воситаи алоқаи почта ё почтаи электронӣ ирсол намоянд. Ба манфиати шахсони ғайриқобили амал ё қобилияти амалашон маҳдуд бо тартиби пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон намояндагони қонунии онҳо ё мақомоти ваколатдор мурочиатҳоро пешниҳод менамоянд [3, с. 5].

Назорати риояи тартиби баррасии мурочиатҳои мақомату ташкилоти дахлдор дар доираи салоҳияти худ риояи тартиби баррасии мурочиатҳоро назорат карда, муҳтавои мурочиатҳои дохилшударо мавриди таҳлил қарор дода, ҷиҳати ошкор ва бартараф сохтани сабабҳои риоя нагардидани ҳуқуқи озодиҳо ва бартараф сохтани сабабҳои риоя нагардидани ҳуқуқи озодиҳо ва манфиатҳои қонунии шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ тадбирҳо меандешанд.

Мувофиқи моддаи 119-и Кодекси Мурофиаи Ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ё суд, судья иштирокчиёни мурофиаи ҷиноятӣ ва дигар шахсоне, ки манфиати онҳо ҳалалдор шудааст, ҳуқуқдоранд ба мақомоти давлатӣ ё шахси мансабдоре, ки барои пешбурди парвандаи ҷиноятӣ масъул мебошад шикоят намоянд [2, с. 70-72].

Озодии шикоят дар мурофиавии ҷиноятӣ ин воситаи муҳимтарини ҳифзи ҳуқуқи ва манфиатҳои қонунии ҳар як иштирокчиёни мурофиаи ҷиноятӣ ва дигар шахрвандон мебошад. Шикояткунанда ин шахси воқеи ва ҳуқуқӣ шуда метавонад, ки ба мақомату ташкилоти дахлдор оид ба Ҳимояи ҳуқуқи озодиҳо ва манфиати қонунии худ муҳофизат намояд. Шикоят аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ё суд, судья аз ҷониби иштирокчиёни мурофиаи ҷиноятӣ ва дигар шахсоне, ки манфиати онҳо ҳалалдор шудааст, ба мақомоти давлатӣ ё шахси мансабдоре, ки барои пешбурди парвандаи ҷиноятӣ масъул аст оварда мешавад.

Ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқи шикоят маҳдудкунӣ вобаста ба миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсилот ва молу мулк, инчунин

шакли моликият, маҳалли ҷойгиршавӣ, шакли ташкилию ҳуқуқии шахсонни воқеи ва ҳуқуқӣ манъ мебошад. Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳуқуқ доранд шахсан дар шакли шифоҳӣ, хаттӣ ва электронӣ ба мақомоту ташкилоти дахлдор муроҷиат намоянд. Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳуқуқи худро оид ба муроҷиатҳо озодона ва ба таври ихтиёри амалӣ менамоянд. Маҷбур намудани шахс барои муроҷиат кардан ё ширкат намудан дар пешниҳоди он манъ аст. Амалӣ намудани ҳуқуқ ба шикоят набояд ҳуқуқ ва озодиҳои шахсони дигарро халалдор созад.

Моддаи 124-и Кодекси Мурофиаи Ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби баррасии шикоят аз амал (беамалии) шахсони мансабдоре, ки пешбурди таъқиби ҷиноятиро дар марҳилаи то судӣ ба амал мебароранд, муайян менамояд [2, с. 47-48].

Барои пешниҳоди шикоят бояд мӯҳлатҳои муайян риоя карда шавад аз амал (беамалӣ) ва қарори таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор, суд, судья дар тамоми давраи пешбурди таҳқиқ, тафтиши пешакӣ ва муҳокимаи судӣ шикоят кардан мумкин аст. Шикоят аз қарори рад кардани оғози парвандаи ҷиноятӣ ва қатъ кардани парвандаи ҷиноятӣ, ҳукм ва таиноте, ки судҳои марҳилаи якум баровардаанд, дар муҳлати муайянгардида дар КМЧ ҚТ оварда мешавад [2, с. 47-48].

Тартиби умумии баррасии шикоят дар моддаи 122-и Кодекси Мурофиаи Ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст, ки баррасии шикоятро ба зиммаи прокурор ва судьяе, ки аз амали онҳо шикоят кардаанд ва инчунин ба зиммаи шахси мансабдоре, ки қарори аз он шикоятшударо тасдиқ намудааст, вогузоштан мумкин нест, прокурор ва судья дар чараёни баррасии шикоят вазифадоранд, ки вачҳҳои дар он овардашударо ҳамаҷониба санҷад, ҳангоми зарурат маводи иловагӣ талаб намояд ва бо хоҳиши аризадиҳанда вобаста ба амал ва қарор аз он шикоятшуда аз вай тавзеҳот гирад. Прокурор ё судьяе, ки шикоятро баррасӣ мекунад, инчунин вазифадор аст дар доираи ваколати худ барои барқарор намудани ҳуқуқи манфиатҳои қонунии поймолшудаи иштирокчиёни мурофиаи ҷиноятӣ, инчунин дигар шахрвандон, корхона, ташкилот ва

муассисаҳо чораҳои зарурӣ андешад [2, с. 47-48].

Агар аз амал ё қарори ғайриқонунии шикоятшуда ба шахрванд зарари маънавӣ, ҷисмонӣ ё моддӣ расида бошад, ба ӯ бояд ҳуқуқҳояш дар бораи ҷуброн ё бартараф кардани зарар ва тартиби ин ҳуқуқ, ки боби 47-и Кодекси Мурофиаи Ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне пешбурд оид ба рӯёнидани зараре, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти тафтишотии то судӣ вобаста ба парвандаи ҷиноятӣ расидааст, фаҳмонда шавад.

Аз амал (беамалӣ) қарори мақомоти таҳқиқ, таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокуроре, ки иҷрои қонунҳоро ҳангоми пешбурди тафтиши пешакӣ ва таҳқиқ назорат мекунад, шикоят намудан мумкин аст. Аз амал ва қарори прокурор ба прокурори болоӣ ва ё суд шикоят карда мешавад.

Ҳуқуқи шикоят кардан аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои суд ва шахсони мансабдори мурофиаи ҷиноятиро ба амалбароранда, ин иловаи принсипи ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар мурофиаи ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Дар он меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода ёфтаанд, ки ҳуқуқи ҳар шахсро ҳифз кардани озодиҳои худ бо ҳар роҳу воситаи бо қонун манънабуда пешбинӣ кардааст. Аз моҳият ва мазмуни меъёрҳои Конститутсия бармеояд, ки на танҳо аз амал, балки аз беамалӣ ва қарорҳои мақомоти таҳқиқ, таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор шикоят кардан мумкин аст. Ин муқаррарот имконият медиҳад, ки ҳифзи ҳуқуқро ҳамчунин дар он ҳолатҳое, ки аз тарафи муфаттиш, таҳқиқбаранда, прокурор ва суд ягон қарори мурофиавӣ бароварда намешавад, ки ин қарор асоси шикоят кардан мегардид ва ин ҳуқуқи ашхоси манфиатдорро вайрон мекунад.

Раҳматҷонов А., ва Оқилова М.М вобаста ба озодии шикоят дар мурофиаи ҷиноятӣ дар китоби дарсӣ мурофиаи ҷиноятӣ қайд мекунанд, ки принсипи озодона шикоят кардан аз болои ҳаракатҳо ва қарорҳои шахси таҳқиқкунандаи ибтидоӣ, муфаттиш, прокурор ва суд дар як қатор моддаҳои КМЧ ҚТ пешбинӣ шудааст, ки ҳар як шахси манфиатдор (гумонбаршуда, айбдоршаванда, ҷабрдида, даъвогарии граждани, ҷавобгари граждани, намояндаи

қонунии онҳо ва дигарон) дар муурофияи ҷиноятӣ метаваонад аз болои ҳаракатҳо ва қарорҳои ғайриқонунӣ ва беасоси шахсони масъули пешбурди парвандаи ҷиноятӣ озодона шикоят кунанд ва ҳуқуқи вайроншудаи худро барқарор намоянд [12, с. 79].

Аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои қабулгардида дар марҳилаи тосудӣ ба прокурор ва ё суд шикоят кардан мумкин аст, яъне ба маҳали ҷойгиршавӣ ва гузаронида шудани тафтиши пешакӣ ва таҳқиқ. Фаҳмонидан ва таъмин намудани ҳуқуқ ба шикоят ба зиммаи шахсони муурофияи ҷиноятиро пешбаранда гузошта шудааст. Иштирокчиёни муурофияи ҷиноятӣ ҳуқуқӣ шикоят кардан аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои шахсони мансабдори муурофияи ҷиноятӣ доро мебошанд. Дар ҳама қарор ва амалҳои гузаронидашудаи мақомоти таҳқиқ, таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ки манфиати шахрвандоро ҳалалдор месозад шикоят намудан мумкин аст. Мисоли ин шуда метаваонад чунончи аз ҷониби мақомоти таҳқиқ, таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор дар вақти гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯи, кофтуков дар манзили истиқоматӣ ба моликияти шахс зарар расонида мешавад дар амалия кам ба чашм мерасад, ки дар чунин ҳолат аз болои рафтори чунин шахсон шикоят намоянд.

Вобаста ба шикоят аз амал ва қарори суд ва шахсони мансабдорӣ дар пешбурди парвандаи ҷиноятӣ масъул ақидаи олимони ватани бисёр мавҷуд мебошад, аз он ҷумла Юлдошев Р.Р дар китоби муурофияи ҷиноятӣ қисми умумӣ қайд мекунад, ки шикоят -ин аз амал (беамалӣ) ва қарорҳои таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ё суд, судья иштирокчиёни муурофияи судии ҷиноятӣ ва дигар шахсоне, ки менфиати онҳо ҳалалдор шудааст, ба мақомоти давлатӣ ё шахси мансабдоре, ки барои пешбурди парвандаи ҷиноятӣ масъул мебошад, шикоят оварда мешавад [11, с. 205].

А.П. Гускова олими рус махсусан қайд мекунад: «Ҳуқуқи шикоят кардан аз болои амал ва қарорҳои муурофиявӣ ба дараҷаи принципҳои муурофияи ҷиноятӣ баланд бардошта шудааст, ки қонунгузор бо ҳамин восита ҳокимияти судиро дар таъмини ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд дар

муурофияи ҷиноятӣ муайян намудааст» (6 с. 17-20).

Субъектҳои ҳуқуқи шикоят дар муурофияи ҷинояти ҳангоми татбиқи он бо роҳи пешниҳоди шикоят муайян карда мешаванд, нисбат ба қарору амали мақомотҳо, инчунин шахсони мансабдоре, ки ваколатҳои судиро дар муурофияи ҷиноятӣ иҷро мекунанд. Дар асоси сабабҳои, ки ҷаро субъектҳо бояд ба воқеият мурочиат кунанд - аз рӯи ҳуқуқи шикоят кардан онҳоро ба чанд гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1) субъектҳои, ки аз рӯи шикояти онҳо парванда дар натиҷаи вайрон кардани ҳуқуқҳои оғоз шудааст (ба инҳо на танҳо шахсоне, ки бевосита дар муурофияи ҷиноятӣ иштирокдоранд, балки шахсони дигаре низ дохил мешаванд, ки манфиатҳо ва ҳуқуқҳои оғозшуда ғайриқонунӣ маҳдуд ё поймол шудааст);

2) субъектҳои, ки мутобиқи қонунгузории муурофиявии ҷиноятӣ барои баррасии шикояти пешниҳодшуда ваколатдор мебошанд (роҳбари мақомоти таҳқиқотӣ, прокурор, суд

3) субъектҳои, ки аз болои қарорҳо ва кирдори онҳо шикоят оварда шудааст (тибқи қонун инҳо шахсони мансабдор ва мақомоте мебошанд, ки барои пешбурди парвандаи ҷинояти даъват карда шудаанд).

В.А. Лазарева олими рус чунин мешуморад, ки « ҳуқуқи шикоят кардан аз амал ва қарорҳои ва шахсони мансабдори пешбурди парвандаи ҷиноятӣ ба дараҷаи принципҳои муурофияи ҷиноятӣ аз эътирофи аҳамияти истисноии ҳуқуқ ба шикоят аз ҷониби қонунгузор аз муҳимтарин ҳуқуқи шикоят намудан мебошад, ки қафолати эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои инсон дар муурофияи ҷиноятӣ мебошад» (5, с. 109).

Хулоса дар мақолаи мазкур мақсад ва мафҳуми озодии шикоят дар муурофияи ҷиноятӣ ба таври васеъ инъикос гардидааст инчунин мақсади муурофияи ҷиноятӣ ҳам таъкиби ҷиноятӣ ва ҳам муқаррар кардани ҷазои одилона барои гунаҳкорон, инчунин рад кардани ҷавобгарии ҷинояти барои шахсони бегуноҳ, қафолатбахшии ҳар як шахсе мебошад, ки беасос ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шудааст. Дар баробари ин, тартиби пешбурди парвандаи ҷиноятӣ бояд ҳимояи ҳуқуқи ҳар як шахсро, ки дар доираи тафтишот иштирок мекунад, таъмин намояд,

махдуд кардани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд танҳо дар сурати риояи қатъии қонун имконпазир аст. Ҳуқуқи шикоят унсурҳои муҳими вазъи мурофиавии субъектҳои мурофиавӣ ҳастанд. Буда, имкон медиҳад сари вақт ба суд муроҷиат намуда, барои баррасии

он масъалаҳои баҳснок гузошта, қонунӣ ва асоснок будани ҷаъолияти мақомоти тафтишотии пешакӣ ва ҳалли масъалаҳои дигареро ҳал намояд.

ЦЕЛЬ И СУБЪЕКТ ХАРАКТЕР ЖАЛОБЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Ключевые слова: понятие; сущность апелляционной жалобы; уголовное производство; судебный контроль; досудебные стадии; следователь; руководитель следственного органа; прокурор; суд; процессуальная независимость; кассационная жалоба; предварительное судебное разбирательство.

Аннотация: В данной статье автор рассматривает вопросы цели жалобы в уголовном процессе, участников уголовного процесса как субъектов свободы обжалования, особенности апелляционной жалобы в уголовном процессе, а также отмечает, что большинство На практике многие граждане не могут защитить свои права в силу свободы обжалования в уголовном судопроизводстве как официального обращения участников уголовного процесса или иных лиц, законные права и интересы которых затрагиваются действием (бездействием) или решением органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное преследование, суда соответствующему руководителю следственного органа, прокурору и суду с требованием об устранении вреда, причиненного уголовным производством, и иными критериями использования в производстве по составу преступления, а также возмещение причиненного им вреда согласно статье 119 Уголовно-процессуального кодекса Республики Таджикистан вследствие действия (бездействия) и решения следователя, Следователь, прокурор или суд, судья, участники уголовного судопроизводства и другие лица, интересы которых нарушены, могут обратиться непосредственно к государственному органу или должностному лицу, ответственному за ведение уголовного дела.

Кадиров Умеддҷон Махмашарифович - доктор философии. Кафедра судебного права и прокурорского надзора юридического факультета Таджикского национального университета E-mail: kodirov0997@mail.ru, Тел.: (+992) 048-59-55-55.

THE PURPOSE AND SUBJECT OF THE COMPLAINT IN THE CRIMINAL PROCESS

Key words: concept; essence of the appeal; criminal proceedings; judicial control; pre-trial stages; investigator; head of the investigative body; prosecutor; court; procedural independence; cassation appeal; preliminary trial.

Annotation: In this article, the author examines the issues of the purpose of a complaint in criminal proceedings, participants in criminal proceedings as subjects of freedom of appeal, features of an appeal in criminal proceedings, and also notes that in practice, many citizens cannot protect their rights due to freedom of appeal in criminal proceedings as an official appeal of participants in criminal proceedings or other persons, legitimate whose rights and interests are affected an action (inaction) or decision of the bodies and officials carrying out criminal prosecution, the court to the appropriate head of the investigative body, the prosecutor and the court with a demand for the elimination of harm caused by criminal proceedings and other criteria for use in criminal proceedings, as well as compensation for harm caused by them in accordance with article 119 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan as a result of actions (inaction) and decisions of the investigator, An investigator, prosecutor or court, judge, participants in criminal proceedings and other persons whose interests have been violated may apply directly to a State body or an official responsible for conducting a criminal case.

Qadirov Umedjon Makhmasharifovich - Doctor of Philosophy. Department of Judicial Law and Prosecutorial Supervision of the Faculty of Law of the Tajik National University E-mail address: kodirov0997@mail.ru, Tel.: (+992) 048-59-55-55.

Рӯйхати адабиётҳо:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. (манбаи элетронӣ. <https://www.ahd.tj/docs/kitobhona/sanadhoi/konunho/0023.pdf>).

2. Кодекси муурофиявии ҷиноятӣи ҷумҳурии тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №12, мод. 815, мод. 816; с. 2010, №7, мод. 551; с. 2011, №3, мод. 159, №7-8, мод. 609; с. 2012, №4, мод. 259, №7, мод. 714, №8, мод. 815, №12, қ.1, мод. 1020, мод. 1025; с. 2013, №7, мод. 510, мод. 511; с. 2014, №3, мод. 142, №11, мод. 643; с. 2015, №11, мод. 950; с. 2016, №3, мод. 128, №5, мод. 357, №7, мод. 610, мод. 611; с. 2017, №1-2, мод. 4; с. 2018, №5, мод. 267; с. 2019, №1, мод. 3; с. 2020, №7-9, мод. 602, мод. 608; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 январӣ соли 2021, №1755)(Қонуни ҚТ аз 21.07.2010 № 618, аз 25.03.2011 № 692, аз 2.08.2011 № 755, аз 16.04.2012 № 809, аз 03.07.2012 № 864, аз 01.08.2012 № 878, аз 28.12.2012 № 927, аз 28.12.2012 № 932, аз 22.07.2013 № 982, № 983, аз 14.03.2014 № 1067, аз 27.11.2014 № 1134, аз 23.11.2015 № 1229, аз 15.03.2016 № 1275, аз 14.05.2016 № 1306, аз 23.07.2016 № 1332, № 1333, аз 24.02.2017 № 1381, аз 17.05.2018 № 1516, аз 2.01.2019 № 1556, аз 04.07.2020 № 1696, аз 04.07.2020 № 1702, аз 29.01.2021 № 1755, аз 20.04.2021 № 1777, аз 23.12.2021 № 1810, аз 23.12.2021 № 1811, аз 18.03.2022 № 1853, аз 19.07.2022 № 1900, аз 24.12.2022 № 1926, № 1927, аз 03.01.2024 № 2017) Шикоят аз амал ва қарори суд сах 47-48 (манбаи элетронни <https://mmk.tj>).

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мууроҷиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ” Бо қарори Маҷлиси намояндагонӣи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 июни соли 2016 № 471 қабул карда шуд. Бо қарори Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 июли соли 2016 № 265 ҷонибдорӣ карда шуд. 23 июли соли 2016 № 1339 (манбаи элетронни <https://www.ahd.tj/docs/kitobhona/sanadhoi/konunho/new/qonuni%20muurojiat.pdf>)

4. Федотов И.С. Тартиби судии баррасии шикоятҳо дар муурофияи ҷиноятӣ: масъалаҳои ҳифзи ҳуқуқ // Бюллетени Институти Воронеж Вазорати корҳои дохилии Русия. 2012. № 4. с. 26-30.

5. Лазарева В.А. Ҳуқуқ ба ҳимояи судӣ ва мушкилоти татбиқи он дар муурофияи пешакии парвандаи ҷиноятӣ: монография. М.: Юрилитформ, 2010. 168 с

6. Гускова А.П. Дар бораи масъалаи тартиби судии баррасии шикоятҳо оид ба парвандаи ҷиноятӣ дар муурофияи пешақӣ // Проблемаҳои тақмил ва татбиқи қонунгузорӣ оид ба мубориза бар зидди ҷинояткорӣ: Материалҳои Федератсияи умумироссия. илмӣ-амалӣ конф., бахшидашуда 95-солагии Башк. давлат донишгоҳ / Башк. давлат универ. Уфа: РИО БашГУ, 2004. Қисми 1. / реп. ред. З.Д.Еникеев. 2004. Саҳ. 17-20.

7. Яблоков В.А. Татбиқи ҳокимияти судӣ дар марҳилаҳои то муурофияи судӣ дар Русия. Самара, 2001. 208 с.

8. Зайцева Е.А., Костерина Н.В. Салоҳияти суд дар марҳилаи тафтишоти пешақӣ: монография. Волгоград: В.А. ВКД Русия, 2007. 148 с.

9. Раҳимзода Р. китоби дарсии Муурофияи ҷиноятӣ Душанбе “ЭР-граф”, 2017, 282-285 с

10. Қудратов Н.А ҳуқуқи муурофиявии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаи таълими Душанбе 2013 243-247 с

11. Юлдошев Р.Р. китоби дарси Муурофияи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: курси лексияҳо // зери таҳрири Р.Р. Юлдошев, - Душанбе: “Эр-граф”, 2016. 240с

12. Раҳматҷонов А., Оқилова М.М. китоби дарси муурофияи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ. Курси лексия (маводи таълими) Хучанд-2003 саҳ 78-79

Список литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан была принята на всенародном референдуме 6 ноября 1994 года. 26 сентября 1999 г., 22 июня 2003 г. и 22 мая 2016 г. в него путем всенародных референдумов вносились изменения и дополнения. (электронный ресурс. <https://www.ahd.tj/docs/kitobhona/sanadhoi/konunho/0023.pdf>)

2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан (Вести Верховного Собрания Республики Таджикистан, п. 2009 г., № 12, ст. 815, ст. 816; п. 2010 г., № 7, ст. 551; п. 2011, № 3, ст. 159, ст. 259, ст. 1025; 2013 г., ст. 11, 2016 г., ст. 611, 2018 г., ст. 2020, ст. 608; Закон Республики Таджикистан от 21.07.2010 г. ст. 608. 2011 г. № 692, от 28.08.2011 № 755, от 16.04.2012 № 809, от 03.07.2012 № 878, от 28.12.2012 № ; 927, от 28.12.2012 № 22. 07.2013 № 982, № 983 от 14.03.2014, № 1067 от 27.11.2014, № 1134 от 23.11.2015, № 1275 от 14.05.2016 , № 1306, от 23.07.2016 32, № 1333, от 24.02.2017 № 1381, от 17.05.2018 № 1516, от 01.02.2019 № 1556, от 04.07.2020 № 1696, от 07.04. 2020 № 1702, от 29.01.2021 № 1755, от 04.04.2021 № 1777, от 23.12.2021 № 1810, от 23.12.2021 № 1811, от 18.03.2022 № 1853, от 19.07.20. 22 Нет. 1900, от 24.12.2022 № 1926, № 1927 от 03.01.2024 № 2017) Жалоба на действие и решение суда стр. 47-48 (электронный ресурс <https://mmk.tj>)

3. Закон Республики Таджикистан «Об обращениях физических и юридических лиц» принят решением Маджлиси намадём Верховного Маджлиси Оли Республики Таджикистан № 471 от 9 июня 2016 года. Решением Национального Собрания Верховного Собрания Республики Таджикистан от 15 июля 2016 года №265 была поддержана. 23 июля 2016 г. № 1339 (электронный ресурс <https://www.ahd.tj/docs/kitobhona/sanadhoi/konunho/new/qonuni%20murojiat.pdf>)

4. Федотов И.С. Судебный порядок рассмотрения жалоб в уголовном процессе: вопросы правоприменения // Вестник Воронежского института МВД России. 2012. № 4. с. 26-30.

5. Лазарева В.А. Право на судебную защиту и проблемы его реализации в предварительном производстве по уголовному делу: монография. М.: Юрилитформ, 2010. 168 с.

6. Гуськова А.П. К вопросу о судебном порядке рассмотрения жалоб по уголовным делам в предварительном производстве // Проблемы совершенствования и реализации законодательства о борьбе с преступностью: Материалы Всероссийской Федерации. научно-практическая конференция, посвященная 95-летию Башка. Государственный университет / Генерал. Государственный университет. Уфа: РИО БашГУ, 2004. Ч. 1. / отв. ред. З.Д. Еникеев. 2004. П. 17-20.

7. Яблоков В.А. Применение судебной власти на досудебных стадиях в России: Самара, 2001. 208 с.

8. Зайцева Е.А., Костерина Н.В. Подсудность суда на стадии предварительного следствия: монография. Волгоград: В.А. МВД России, 2007. 148 с.

9. Рахимзода Р. Душанбинский учебник уголовного процесса «ЭР-Граф», 2017, 282-285 с.

10. Кудратов Н. Уголовно-процессуальное право Республики Таджикистан учебное пособие Душанбе 2013 243-247 с.

11. Юлдошев Р.Р. Учебник уголовного процесса. Общая часть: курс лекций // Под ред. Р.Р. Юлдошев, - Душанбе: «Эр-граф», 2016. 240 с.

12. Рахматжонов А., Окилова М.М. учебник уголовного процесса. Общая часть. Лекционный курс (методический материал) Худжанд-2003 с.

List of literature:

1. The Constitution of the Republic of Tajikistan was adopted in a national referendum on November 6, 1994. On September 26, 1999, June 22, 2003, and May 22, 2016, changes and additions were made to it through national referendums. (electronic resource. <https://www.ahd.tj/docs/kitobhona/sanadhoi/konunho/0023.pdf>)

2. Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan (News of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 2009, No. 12, art. 815, art. 816; p. 2010, No. 7, art. 551; p. 2011, No. 3, art. 159 , article 7-8, article 259, article 1025; 2013, article 511, article 11, 2016 128, art. 611, 2018, art , article 3; 2020, article 608; Law of the Republic of Tajikistan, dated 21.07.2010, № 618 2011 No. 692, from 08.2.2011 No. 755, from 04.16.2012 No. 809, from 07.03.2012 No. 878, from 12.28.2012 No. 927, from 12.28.2012 No. 22. 07.2013 No. 982, No. 983, dated 14.03.2014, No. 1067, dated 27.11.2014, No. 1134, dated 23.11.2015, No. 1275, dated 14.05.2016, No. 1306, dated 23.07.2016 32,

No. 1333 , from 02.24.2017 No. 1381, from 05.17.2018 No. 1516, from 01.2.2019 No. 1556, from 07.04.2020 No. 1696, from 07.04.2020 No. 1702, from 01.29.2021 No. 1755, from 04.04. 2021 No. 1777, from 12.23.2021 No. 1810, from 12.23.2021 No. 1811, from 03.18.2022 No. 1853, from 07.19.2022 No. 1900, from 12.24.2022 No. 1926, No. 1927 from 03.01.2024 No. 2017) Complaint against the action and decision of the court p. 47-48 (electronic resource <https://mmk.tj>)

3. The Law of the Republic of Tajikistan "On Appeals of Individuals and Legal Entities" was adopted by the decision of the Majlisi Namadyom of the Supreme Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan No. 471 of June 9, 2016. By the decision of the National Assembly of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan dated July 15, 2016 No. 265 was supported. July 23, 2016 No. 1339 (electronic resource <https://www.ahd.tj/docs/kitobhona/sanadhoi/konunho/new/qonuni%20murojiat.pdf>)

4. Fedotov I.S. Judicial procedure for consideration of complaints in criminal proceedings: issues of law enforcement // Bulletin of the Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. 2012. No. 4. p. 26-30.

5. Lazareva V.A. The right to judicial protection and the problems of its implementation in the preliminary proceedings of a criminal case: monograph. M.: Yurilitform, 2010. 168 p

6. Guskova A.P. On the issue of the judicial procedure for consideration of complaints on criminal cases in preliminary proceedings // Problems of improvement and implementation of legislation on the fight against crime: Materials of the All-Russian Federation. scientific-practical conference dedicated to the 95th anniversary of Bashk. State University / General. State Univ. Ufa: RIO BashGU, 2004. Part 1. / rep. ed. Z.D. Yenikeev. 2004. P. 17-20.

7. Yablokov V.A. Application of judicial power in pre-trial stages in Russia: Samara, 2001. 208 p.

8. Zaitseva E.A., Kosterina N.V. Jurisdiction of the court at the stage of preliminary investigation: monograph. Volgograd: V.A. Ministry of Internal Affairs of Russia, 2007. 148 p.

9. Rahimzoda R. Dushanbe Criminal Procedure textbook "ER-Graph", 2017, 282-285 p.

10. Kudratov N.A criminal procedural law of the Republic of Tajikistan educational tool Dushanbe 2013 243-247 p

11. Yuldoshev RR. Textbook of Criminal Procedure. General part: a course of lectures // under the editorship of R.R. Yuldoshev, - Dushanbe: "Er-graf", 2016. 240 p

12. Rahmatjonov A., Okilova M.M. a textbook of criminal procedure. General part. Lecture course (teaching material) Khujand-2003 p. 78-79

**12.00.11 – ФАЪОЛИЯТИ СУДӢ; ФАЪОЛИЯТИ ПРОКУРОРӢ; ФАЪОЛИЯТИ
ҲУҚУҚҲИМОЯВӢ ВА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ**
**12.00.11 – СУДЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; ПРОКУРОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ;
ПРАВООЩИТНАЯ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**
**12.00.11 – JUDICIAL ACTIVITIES; PROSECUTORIAL ACTIVITIES; HUMAN RIGHTS
AND LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES**

УДК: 343.163

Набизода Набӣ Мирзонаим,

*муаллими калони Донишкадаи масъалаҳои омӯзиши
қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, ҷинойткорӣ ва
такмилӣ ихтисоси кормандони мақомоти
прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон, унвонҷӯи
Институди фалсафа, сиёсатишносӣ ва ҳуқуқи ба
номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон*

E-mail: nabi.nabizoda1974@mail.ru

Тел.: (+992) 935-40-50-05.

**АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ ТАШКИЛИ ФАЪОЛИЯТИ ҲУҚУҚТАТБИҚКУНИИ
МАҚОМОТИ ПРОКУРАТУРАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Калидвожаҳо: асосҳои ҳуқуқӣ; конституция; санади байналмилалӣ; созишнома; қонун; қонуни конституционӣ; қонуни ҷорӣ; кодекс; фармон; қарор; стратегия; барнома; концепсия.

Аннотатсия: Асосҳои ҳуқуқӣ заминаи меъерии танзим ва рушди иҷтимоии муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки меъёрҳои ҳуқуқиро мустақкам, қоидаҳои рафторро муқаррар ва доираи субъектҳои онро муайян менамояд. Мазмуни асосҳои ҳуқуқӣ низоми санадҳои ҳуқуқие, ки муносибатҳои ҷамъиятиро танзим мекунад; принцип-ғояҳо, ки механизми танзими ҳуқуқиро ташаккул медиҳанд; воситаҳои ноил гардидан ба натиҷа ва ғайраро дар бар мегирад. Дар мақолаи мазкур мухтасар асосҳои ҳуқуқии ташкили фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Омӯзиши фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура бидуни баррасии асосҳои ҳуқуқии он ғайриимкон мебошад. Маҳаки фаъолиятро санадҳои меъерии ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо меъёр ва самти фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ муайян гардиданд.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ онҳо вобаста ба қувваи ҳуқуқӣ ва мундариҷаи меъёрҳои ҳуқуқие, ки сохтор ва фаъолияти прокуратура танзим менамоянд, тасниф карда шудаанд [22, 38].

Ба андешаи А.Х. Казарин фаъолияти мақомоти прокуратура тавассути заминаи ҳуқуқии мундариҷаи он зоҳир мегардад [73, 23].

В.Б. Ястербов ва В.В. Ястербов ба ин ақидаанд, ки заминаи фаъолияти прокуратура аз санадҳои меъерии ҳуқуқӣ иборат мебошад,

ки онҳо вазифаҳои назоратӣ ё қисман амалигардонии дигар вазифаҳои прокуратура танзим намудаанд. Дар ҳамаи ҳолат ваколатҳои прокурор бояд бевосита ба қонунгузорӣ дар бораи прокуратура бо истифодаи шакли танзими ҳуқуқӣ муқаррар карда шаванд [33, 61].

Санадҳои меъерии ҳуқуқӣ, чуноне, ки И. Камолзода қайд менамояд, асосҳои ҳуқуқиро ба рушди ҷомеа, ислоҳоти соҳаҳои гуногуни ҳаёти давлативу ҷамъиятӣ муҳайё месозанд. Онҳо сарчашмаи асосии ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, бартариро дар ин низом доро мебошанд; ба онҳо субъектҳои фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ афзалият медиҳанд. Дар як вақт, вазифаи ҳуқуқэҷодкунанда дошта, ҳамзамон, вазифаи танзимсозандаи онҳо низ тақмил меёбад [24, 3-4].

Ба андешаи мо низ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ заминаи асосии ҳуқуқии ташкили фаъолияти ҳуқукатбиккунии мақомоти прокуратура маҳсуб меёбад. Таҳлили мавзӯи мазкур хусусияти методологӣ дошта, имконият медиҳад, ки низоми меъёрии ҳуқуқии он бевосита мавриди баррасӣ қарор дода шавад. Бинобар ин, ҳангоми омӯзиши фаъолияти ҳуқукатбиккунии мақомоти прокуратура таҳқиқи заминаҳои ҳуқуқии танзими ин ниҳоди давлатӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Асосҳои ҳуқуқии ташкили фаъолияти ҳуқукатбиккунии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз давраи ташаккули он қабул гардида буданд. Дар зинаи аввали таъсисёбӣ як қатор санадҳои ҳуқуқӣ интишор шуданд, ки онҳо асосҳои ҳуқуқии мақомоти прокуратураро ташкил дода, заминаҳои фаъолияти ҳуқукатбиккуниро муқаррар намуданд. Ба инҳо, Қарори Кумитаи Инқилобии Ҷумҳурии Худмӯхтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Комиссариати халқии адлия ва прокуратураи давлатии ҚХШС-и Тоҷикистон” аз 14 декабри соли 1924, Эълومияи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 августи соли 1990, илова ба Эълумияи Истиқлолияти давлатӣ аз 9 сентябри соли 1991, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 ва ғайра дохил мешуданд.

Бори нахуст андешаи таҷзияи ҳокимият ба шӯҳаҳои қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ дар матни Эълумияи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 августи соли 1990[9] ифода ёфта, таъсиси мақомоти прокуратура низ дар баробари дигар сохтори хифзи ҳуқуқ пешбинӣ гардид.

Ҳоло асосҳои ҳуқуқии фаъолияти ҳуқукатбиккунии мақомоти прокуратураи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд. Дар қатори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, меъёрҳои шартномаҳои байналмилалӣ низ дохил мешаванд.

Дар суҳанронии худ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 25-умин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд карданд, ки “Қонунҳое, ки дар доираи

Конститутсия бо мақсади амалисозии он қабул шудаанд, соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ро танзим карда, сохтор ва фаъолияти давлат, аз ҳама муҳим шароити мусоидро барои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ муҳайё месозанд” [31].

Ба андешаи И.Т. Маҳмудов, Н.Б. Хоҷаева миёни меъёрҳои ҳуқуқие, ки мавқеи расмӣ мақомоти давлатиро муайян мекунанд, пеш аз ҳама, афзалият ба меъёрҳои ҳуқуқии дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақкамшуда, дода мешавад. Зеро онҳо қоидаҳои умумиро мустақкам намуда, мавқеи ҳуқуқӣ-конститутсионӣ мақомоти давлатиро равшан мекунанд. Аз ин рӯ, мавқеи умумии ҳуқуқии прокуратура ҳамчун мақомоти давлатӣ пеш аз ҳама бо меъёрҳои Қонуни асосии кишвар - Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад [25, 52-53]. Меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тариқи ислоҳоти конститусионӣ тақмил ва мустақкам карда шуданд, ки асосан вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд, инчунин, фаъолияти мақомоти давлатиро фаро гирифтанд.

Дар ислоҳоти конститусионӣ вобаста ба мақомоти прокуратура низ тағйири иловаҳо ворид карда шуд. Аз ҷумла, 14 марти соли 1992 дар Иҷлосияи дувоздаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба банди 9 моддаи 99 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйир бо таҳрири зайл ворид гардид: «Бо пешниҳоди Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва розигии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйин кардани Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон». Дар қисми якуми моддаи 104 калимаҳои «Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «Додситони генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуданд [28, 31].

Дастоварди муҳими асосҳои ҳуқуқӣ-конститутсионӣ мақомоти прокуратура дар он аст, ки маҳз дар санади асосии меъёрӣ-ҳуқуқии кишвар боби алоҳида ба прокуратура бахшида шудааст, ҳамчунин, яке аз бартариҳо дар он дида мешавад, ки танзими конститусионӣ-ҳуқуқӣ на танҳо аз масъалаҳои ташкилӣ, балки функционалиро сохторӣ иборат аст [32, 102].

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон боби 9, ки 5 моддаро дар бар мегирад, ба фаъолияти мақомоти прокуратура

бахшида шудааст. Аз ҷумла, дар моддаи 93 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Назорати риояи дақиқ ва иҷроӣ яхелаи қонунҳоро дар ҳудуди Тоҷикистон Прокурори генералӣ ва прокурорҳои тобеи он дар доираи ваколати худ татбиқ менамоянд». Моддаи мазкур ҳуқуқи истисноии Прокурори генералӣ ва прокурорҳои тобеи ӯро барои амалӣ намудани назорат аз болои риояи қонунгузорию миллию дар доираи муқаррарнамудаи ваколатҳои муайян менамояд.

Дар дигар моддаҳои он мақоми роҳбарикунандаи Прокурори генералӣ муқаррар шудааст, ки аз ҷаъолияти худ ба Маҷлиси миллию Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобот медиҳад.

Ҷаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ характери доимӣ дошта, тибқи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон онро мақомоти прокуратура дар асоси принципҳои қонунӣ, тобеъ будан танҳо ба қонун, маҳдудият барои анҷом додани ҷаъолиятҳои дигар, аз ҷумла, вакил ё узви ҳизбу иттиҳодия будан, ба роҳ мондани ҷаъолияти соҳибкор амалӣ менамояд.

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо ба ҷаъолияти илмиву таълимӣ машғул шудани прокурорро иҷозат додааст, ки чунин ваколат ба омӯзиши ҷанбаҳои назариявии ҷаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ мусоидат менамояд.

Ҷиҳати пешгирии таъсир расонидан ба ҷаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ Прокурори генералӣ ва прокурорҳои тобеи он аз ваколати “бе даҳолати дигар мақомоти давлатӣ ва шахсонӣ мансабдор” мустақилона дар асоси қонун ҷаъолият мекунад.

Бешубҳа, дар ташаккули мақоми ҳуқуқи прокуратура нақши асосиро Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дошта, қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки қабул карда мешаванд, набояд ба меъёрҳои қонуни асосии кишвар муҳолиф бошанд. Аз ин рӯ, аҳамияти Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашмаи қонунгузорӣ дар бораи прокуратура дар он зоҳир мегардад, ки муқаррароти он дар ҷаъолияти прокуратура, ҳамчунин, меъёрҳои конституционӣ, ки бевосита ба хусусиятҳои мақоми ҳуқуқи прокуратура алоқаманд мебошанд, татбиқ карда мешаванд. Дар асоси

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз қонунгузорӣ дар бораи мақомоти прокуратура ва таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқи ба ҷаъолияти он равонагардида ташаккул меёбад.

Санадҳои байналмилалӣ, ки тибқи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низомии таркибии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд, бевосита асоси ҳуқуқи ҷаъолияти муайян ё мақомоти давлатӣ ба шумор мераванд. Дар иерархияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ низ санадҳои байналмилалӣ пас аз Конституция ҷой дода шудаанд. Санадҳои зерин, ки меъёрҳои умумэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣро доро мебошанд, метавонанд заминаи ҳуқуқи ҷаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ мақомоти прокуратураро ташкил диҳанд:

-Эълонии умумии ҳуқуқи башар (Қатъномаи Ассамблеяи Генералии СММ) аз 10.12.1948;

-Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ аз 16.12.1966;

-Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иқтимоӣ ва фарҳангӣ аз 16.12.1966;

-Конвенсияи Минск оид ба ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ аз 22 январи соли 1993;

-Конвенсияи Кишинёв оид ба ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ аз 7 октябри соли 2002;

-Созишнома оид ба супоридани маҳкумшудагон ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ барои адои минбаъдаи ҷазо аз 6 март соли 1998 ва ғайра.

Ҳамчунин, ҷаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ мақомоти прокуратураро созишнома ва шартномаҳои байналмилалӣ ва байнидавлатӣ, аз ҷумла, шартнома дар бораи расонидани ёрии ҳуқуқӣ, истирод, супоридани маҳкумшудагон ва ғайра муайян менамоянд [14, 8].

О.В. Воронин чунин андеша дорад, ки табиати ҳуқуқи созишнома ва шартномаҳои байналмилалӣ гуногун буда, на ҳамаи онҳо метавонанд ба танзими ҳуқуқи ҷаъолияти мақомоти прокуратура таъсир расонанд. Масалан, созишномаҳои байналмилалӣ байниҳуқуматӣ, ки аз номи мақомоти

ҳокимияти иҷроия ба имзо мерасанд, асосҳои ҳуқуқии мақомоти прокуратура муайян намекунад [22, 41]. Вале ба назари мо дилхоҳ санаде, ки бо мақсади ташкил ва тақмили фаъолияти мақомоти прокуратура, таҷдид сохтор ва ҷоннок намудани самтҳои фаъолияти он равона мешаванд, ҳамчун заминаи ҳуқуқӣ ба ҳисоб мераванд. Дар низоми шартномаҳои байналмилалӣ шартномаҳо, ки аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон баста мешаванд, ҳамчун санадҳои дучониба ё бисёрҷониба байни давлату созмонҳо ба ҳисоб мераванд. Вобаста ба ин Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо прокуратураҳои Федератсияи Россия, Ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Туркманистон, Украина, Ўзбекистон, Чехия ва ғайра дар сатҳи байниидоравӣ шартномаҳо ба имзо расонидааст.

Механизми ҳамкориҳои мазкур бо умумияти қонунгузори кишварҳои хориҷӣ ва зарурати ҳамкориҳои ҳамарӯза дар мубориза ба ҷинояткорӣ асос ёфта, манфиати он аз ташкили фаъолияти муштарак ва ҳамкориҳои прокуратураҳо ҷиҳати таҳкими қонунӣ, тартиботи ҳуқуқӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва манфиати шаҳрвандон, ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти байни давлатӣ дар соҳаи мубориза ба ҷинояткорӣ, иштирок дар қори ба ҳам наздик намудани қонунгузори кишварҳо дар соҳаҳои номбурда ва ташаккули фазои ҳуқуқии ягона иборат мебошад.

Ҳамзамон, таҳия ва татбиқи шартномаҳои байниидоравӣ муносибатҳои ҳамкориро дар соҳаи мубориза ба ҷинояткорӣ, ба монанди муқовимат ба терроризм ва ифротгарӣ, хариду фурӯши одамон, муомилоти ғайриқонунӣ маводи нашъадор, муҳочирати ғайриқонунӣ, мубориза ба коррупсия ва ҷиноятҳои дигар иқтисодӣ тақвият мебахшад.

Ҷиҳати густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ дар даврони Истиқлолият зиёда аз 3000 дархосту супоришҳои байналмилалӣ мақомоти марбутаи дигар давлатҳо ба иҷро расонида шудааст.

Мақомоти прокуратура метавонад меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалиро мустақиман татбиқ намояд. Он дар доираи салоҳияти худ бо мақомоти дахлдори дигар давлатҳо ва ташкилоти байналмилалӣ робитаи мустақим анҷом дода, дар бораи

ҳуқуқатбиқкунӣ, ёрии ҳуқуқӣ, мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ҳамкориро ба роҳ мемонад.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни конститутсионӣ “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” ҷанбаҳои гуногуни салоҳияти байналмилалӣ прокуратура муайян кардаанд. Ҳамчунин, санадҳои байналмилалӣ, ки дар самтҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқатбиқкунӣ ба имзо мерасанд, бевосита заминаи ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқатбиқкунӣ мақомоти прокуратура ба ҳисоб меравад. Масалан, тибқи моддаи 3 Қонуни конститутсионӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд [11].

Ҳамчунин, қонуни конститутсионӣ мазкур муайян кардааст, ки мақомоти прокуратура мутобиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатҳои додани иҷозат барои боздошти шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд (моддаи 33), талаб кардани риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқи инсон, муносибати инсондӯстона бо маҳбусон ва маҳкумшудагон (моддаи 45), ба роҳ мондани ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар мақомоти салоҳиятноки давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ, тақмил додани мураттабсозии байналмилалӣ ҳуқуқӣ, иштирок дар таҳияи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 47), ба эътибор гирифтани принципҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ (моддаи 48) дорад. Аз ин нишондоди қонуни конститутсионӣ бармеояд, ки санадҳои байналмилалӣ дар ҳама самтҳои фаъолияти мақомоти прокуратура заминаи ҳуқуқӣ ба ҳисоб рафта, дар асоси меъёрҳои онҳо низ фаъолияти ҳуқуқатбиқкунӣ мақомоти прокуратура амалӣ карда мешавад.

Муҳимтарин санад, қонуни конститутсионӣ мебошад, ки бевосита ташкили мақомоти давлатӣ дар боби алоҳидаи Конститутсия пешбинӣ гардидааст. Қонуни

конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” чойи намоёнро дар байни қонунҳои конститутсионӣ ҳамчун санади асосии муайянкунандаи ташкили фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура ишғол менамояд.

Қонуни конститутсионии мазкур муқаррароти умумии марбут ба фаъолияти прокуратура, сохтор ва принципҳои ташкили онро муайян намуда, назорати прокурорӣ, самтҳои алоҳидаи онро (аз болои мақома, ки кофтуковро анҷом медиҳад, дар қойҳои маҳрумӣ аз озодӣ), иштироки прокурор дар мурофиаи судӣ, шаклҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ, асосҳои хизмат дар мақомот, фаъолияти прокуратураи ҳарбӣ, инчунин масъалаҳои дигар, ки ба фаъолияти прокуратура дахл доштара дида мебарояд, тавсиф менамояд. Қонуни конститутсионии мазкур санади меъёрии ҳуқуқӣ буда, муқаррароти асосии танзими ҳуқуқии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян мекунад. Таҳлили ҳаматарафаи қонуни мазкур дар мақолаи алоҳида баррасӣ карда мешавад.

Кодекс ҳамчун санади ҳуқуқӣ сарчашмаи соҳаҳои ҳуқуқӣ ва фаъолиятҳои ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Аксарияти кодексҳо барои мураттабсозӣ ва татбиқ гардидани намудҳои гуногуни ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд қабул мешаванд. Ҳоло масоили ҳуқуқҳои мурофиавӣ, маъмурӣ, тандурустӣ, маданӣ, манзилӣ, истифодаи замин, обу экология, иттилоот ва ғайра бо кодекс танзим мегарданд. Дар баробари соҳаҳои номбаршуда, мақомоти давлатӣ низ меъёрҳои ҳуқуқии кодексҳоро дар фаъолияти худ истифода мекунанд. Аз ин нигоҳ бармеояд, ки кодекс заминаи ҳуқуқии фаъолияти мақомоти давлатӣ низ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, кодекс ҳамчун қонуни мураттаб заминаи ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ, ба хусус, фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура маҳсуб меёбад.

Пеш аз ҳама мақомоти прокуратура иҷрои меъёрҳои кодексҳои амалкунандаро назорат мекунад. Сипас кодекс бевосита фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии прокуратураро ба танзим дароварда, заминаҳои ҳуқуқии онро ташкил медиҳад. Мақомоти прокуратура барои ба амал баровардани фаъолияти

ҳуқуқтатбиқкунии худ дар самтҳои гуногун кодексҳоро ҳамчун манбаи ҳуқуқии расмӣ истифода менамояд.

Ваколатҳои мурофиавии прокурор дар кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ, мурофиавии гражданин, мурофиавии иқтисодӣ, ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, мурофиаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва дигар қонунҳои муқаррар карда шудаанд.

Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратураро ҳангоми таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ муайян намуда, ба танзим медиҳад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ низ қайд карда мешавад, ки “қонунгузориҳои ҷиноятӣ-мурофиавӣ” нақши калони прокурорро дар таъқиби ҷиноятӣ мустаҳкам карда, равандҳои нави гузаронидани мурофиаи ҷиноятӣ, ки сатҳи баланди фаъолияти мақомоти таҳқиқ ва таҳкими корпуси давлатии айбдоркуниро талаб менамояд, татбиқ менамояд [27].

И.Т. Маҳмудов, дуруст қайд мекунад, ки яке аз дастовардҳои муҳими Кодекси мазкур ин таъмини шароити арзанда барои баҳсу мунозираи воқеӣ ва баробарии тарафҳо ба ҳисоб меравад. Яъне прокурор имкон пайдо кард, ки ҳамчун иштирокчиҳои баробарҳуқуқи мурофиа ва намояндаи тарафи айбдор мавриди таҳқиқи ҳолатҳои қор ва пешниҳоди далелҳо дар суд фаъолона иштирок намояд. Аз нигоҳи кодекс амалкунанда ваколатҳои прокурор ва суд дар мурофиаи ҷиноятӣ ба таври ҷиддӣ бознигарӣ шуда, ҳудуди иштироки суд дар мурофиаи ҷиноятӣ амалан васеъ гашт. Дар маҷмӯъ, қабули КМҶ ҚТ дар таҳрири нав ба ҷудошавӣ ва мустақилияти функцияҳои мурофиавии таъқиботи ҷиноятӣ, химоя ва баррасии парванда дар суд мусоидат намуд [25, 256].

Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 13 ноябри соли 1998 ва дар таҳрири нав аз 5 марти соли 2007 барои ташаққул ва рушди хизмати давлатӣ зиёда аз 200 санади меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи соҳа, аз ҷумла, Кодекси одоби хизматчиҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 марти соли 2016, №647 қабул гардидааст [29, 3].

Кодекси одоби хизматчиҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кодексҳои соҳавии

одоби хизматчии давлатӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ тасдиқ карда мешаванд. Онҳо асосан ба санадҳои зерқонунӣ дохил мешаванд, зеро тартиби қабули онҳо дар қонуни алоҳида муқаррар мегардад.

Кодекси одоби хизматчии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҷмӯи меъёр, принцип ва қоидаҳои рафтори хизматӣ ва ғайрихизмати хизматчии давлатиро, ки сифатҳои ахлоқии фаъолияти касбӣ ва рафтори ӯро дар қор ва чома таҷассум намуда, ифодагари арзишҳои эътирофшудаи ахлоқи инсонӣ, талаботи маънавии ҷамъият нисбат ба хизматчии давлатӣ мебошанд, танзим менамояд. Муқаррароти Кодекси мазкур нисбат ба хизматчиёни давлатии сиёсӣ ва маъмурӣ, ки мансабҳои давлатии хизмати давлатиро дар мақомоти давлатии низоми хизмати давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ишғол менамоянд, татбиқ мегардад [29, 3].

Барои танзими одоби касбӣ ва шахсии қорманди мақомоти прокуратура, пешгирӣ қардани вайронкунии интизоми хизматию иҷроия, муҳайё сохтани фазои оштинопазир ба амалҳои коррупсионӣ аз қониби баъзе қормандон даст назадан ба ин амалҳо санади алоҳида бо номи Кодекси одоби касбии қорманди мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шуда, дар он масъалаҳои интизоми хизматӣ, одоби касбӣ ва пешгирии коррупсия дар мақомоти прокуратура баррасӣ гардиданд.

Ҳамчунин, баъзе аз қонунҳои қорӣ низ асоси ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратураро ташкил медиҳанд. Чунончӣ, хизмат дар мақомоти давлатӣ ба қатори хизмати давлатии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад, ки дар қонуни алоҳида муқаррар шудааст [12]. Ба қатори яке аз чунин қонунҳо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» ба ҳисоб меравад. Дар асоси Қонуни мазкур рутбаҳои дараҷавии мақомоти прокуратура ва тартиби додани он, ҳуқуқи имтиёзҳо ва таъминоти кафолатҳои дигари иҷтимоии барои сарпрокуратураи ҳарбӣ ва эътироф шудани ин мақомот ҳамчун хизматчии ҳарбии Вазорати мудоғиба муқаррар карда шудааст.

Ҳамчунин, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» амалӣ намудани назорати прокурориро дар соҳаҳои худ танзими худ ба прокуратура нисбат додаанд (моддаи 21).

Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун асоси ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура ба ҳисоб рафта, дар робита ба фаъолияти ин ниҳоди давлатӣ қабул карда шуда, дар асоси он таҷдиди сохтор, муқаррар қардани ҳуқуқи имтиёзҳо, ваколату уҳдадорихои алоҳида барои қормандони мақомоти прокуратура пешбинӣ мегардад.

Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан ба тақмили раванди фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура равона шудааст. Аз ҷумла, фармонҳо оид ба идоракунии, нишонҳо, рутбаҳои қормандони мақомот [15], ташкил ва фаъолияти мақомоти прокуратураи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро [16] танзим менамоянд.

Қарорҳои Маҷлиси намояндагон ва Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ асосҳои ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратураро ташкил медиҳанд. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқаррар намудани рутбаҳои мансабӣ барои қормандони мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» [20] рӯйхати рутбаҳои мансабиро муайян қардааст, ки ба қормандони прокуратура дода мешаванд.

Дар Қарори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби ҳисоб қардани собиқаи қор» [21] на танҳо ба мақомоти прокуратура, балки ба бисёр идораҳои давлатӣ, аз ҷумла, муассисаҳои ислоҳӣ, мақомоти гумрук ва ғайра низ дахл дорад. Дар Қарори мазкур хусусиятҳои гуногуни ҳисоби собиқаи қор вобаста ба вазъият ва шароити қор муайян қарда шудааст. Қарори Ҳуқумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи меъёрҳо ва тартиби ба тариқи ройгон додани либоси расмӣ ба прокуророн ва муфаттишони дорой рутбаи дараҷавӣ» аз 26 январи соли 2008, №40 тартиби истифодаи либосҳои расмӣ кормандони мақомоти прокуратураро зимни иҷрои вазифаҳои худ муқаррар намудааст.

Ҳамчунин, дар асоси фармони қарорҳои мақомоти болоӣ стратегияву барномаҳо тасдиқ мегарданд, ки ба ташкили фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура низ шароит фароҳам меоранд. Стратегия санади барномавии муайянкунандаи вазифа ва самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар самти муайян мебошанд. Мақомоти прокуратура низ дар фаъолияти худ як қатор стратегияҳоро истифода менамояд.

Барномаҳои давлатӣ, ки бо санадҳои муайяни мақомоти олии ҳокимияти двалатӣ қабул мегарданд, ба татбиқи меъёрҳои қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мусоидат менамояд. Масалан, “Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Барномаи таҳкими интизоми хизматӣ, одоби касбӣ ва пешгирии коррупсия дар мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2012, 2013-2015, 2016-2018, 2019-2020, 2021-2023, 2024-2026” [19] маҷмӯи ҳуҷҷатҳои мебошанд, ки ҳамчун ҳуҷҷати барномавӣ ва муайянкунандаи нақшаву дурнамои самти муайяни фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ хизмат мекунад. Мақомоти прокуратура нақша-чорабиниҳо оиди баромади кормандони дастгоҳи марказии прокуратураро тартиб дода, мунтазам дар ташкилоту муассисаҳо, корхонаю хоҷагиҳо ва мактабу донишгоҳҳо вохӯрию сӯҳбатҳо ташкил менамоянд, доир ба мавзӯҳои ҳуқуқӣ, ватандӯстӣ ва воситаҳои татбиқшавии меъёрҳои ҳуқуқ ва қонунҳо дар ҷомеа баромадҳо анҷом медиҳанд.

Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори санадҳои арзишманде ҷой дорад, ки айни ҳол мавриди баррасӣ қарор гирифта, гурӯҳи олимон онро ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мансуб медонанд.

Дар паёми ҳамасолаи худ Президенти кишвар «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» баён мекунад, ки дар матни он бевосита фаъолияти мақомоти прокуратура ишора гардида, нақш ва мақоми

ин ниҳод, тартиби фаъолият ва пешгирии камбудҳои ҷойдошта баррасӣ карда мешавад.

Консепсияҳо низ асоси ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратураро ташкил медиҳанд. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст, заминаи ҳамаи соҳаҳои фаъолияти ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад [13]. Дар асоси он Консепсияҳои соҳавии ҳуқуқӣ таҳия мегардад ва самти муайяноро тақвим медиҳад. Ҳоло Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 2 ноябри соли 2013, № 492 тасдиқ шудааст, дар ҳамчун консепсияи соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ дар самти фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура истифода мегардад.

Дар асоси таснифбандие, ки профессор Р.С. Шарофзода анҷом додааст, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба қонун ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ тақсим мешаванд. Санадҳои меъёрии зерқонунӣ бошад, ба фармонҳои Президент, санадҳои ҳуқумат, вазоратҳо, мақомоти маҳаллии худидорақунӣ, локалӣ ҷудо мекунад [30, 350]. Қобили зикр аст, ки дар таснифи мазкур санадҳои мақомоти прокуратура бояд ҷой дода шаванд ва онҳо низ ба қатори санадҳои зерқонунӣ дохил мегарданд.

Мувофиқи моддаи 18 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» Прокурори генералӣ низомномаҳои воҳидҳои низомии мақомотро тасдиқ мекунад, фармонҳо, амрҳо, дастурҳо, низомномаю дастурамалҳо мебарорад, ки иҷрои онҳо аз тарафи ҳамаи кормандон ҳатмӣ мебошад.

Фармонҳои Прокурори генералӣ татбиқи самтҳои асосии фаъолият ё муқаррар кардани соҳаи назорати прокуратураро муайян менамоянд. Фармонҳо аз ҷониби Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шахсе, ки вазифаи ӯро иҷро мекунад, бароварда мешаванд [17, 65-70].

Ҳулоса, аз таҳлили асосҳои ҳуқуқии ташкили фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура бармеояд, ки мақомоти мазкур самтҳои фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии худро дар асоси санадҳои муайян ҳуқуқӣ ба роҳ мемонад. Санадҳои ҳуқуқие, ки тибқи

онҳо фаъолияти мақомоти прокуратура ташкил ва амалӣ мегардад, ба ду гурӯҳ – санадҳои асосӣ ва дигар санадҳо тақсим мешавад: а) Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон; б) меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ; в) Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон”; г) фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон; г) санадҳои зерқонунӣ; д) созишнома ва шартномаҳои Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ба санадҳои асосии меъёрии ҳуқуқӣ Конститутсия, қонунҳои бо роҳи раёйпурсии умумихалқӣ қабулгардида, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳо, қарорҳои яқояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд.

Ба қатори дигар санадҳо асосан санадҳои татбиқи ҳуқуқ, санадҳои дохилдоравӣ, низомнома, оиннома, дастур, санадҳои барномавӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Санадҳои мазкур заминаҳои меъёрӣ, самтҳои фаъолият ва тартиби амалигардонии вазифаҳои мақомоти прокуратураро муқаррар менамоянд.

Заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ вобаста ба мундариҷаи меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки ташкил ва фаъолияти прокуратураро танзим менамоянд, ба асосҳои муайян тасниф мешаванд: аз ҷумла, асосҳои, ки сохтори прокуратура ва асосҳои, ки фаъолияти мақомоти прокуратураро танзим мекунад, асосҳои, ки дар фаъолияти мақомоти прокуратура татбиқ карда мешаванд. Қобили зикр аст, ки баъзе аз санадҳои ҳуқуқӣ ҳамаи асосҳои ҳуқуқиро фаро мегиранд, масалан, Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон”.

Сарфи назар аз мураккабии муайян намудан ва татбиқи асосҳои ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти

прокуратура, қорҳо оид ба тақмили заминаи ҳуқуқии мақомоти прокуратура, ба андешаи мо, дар стратегияи ҳуқуқэҷодкунӣ ва қонунгузорӣ ҳамчун афзалияти бебаҳс сазовори эътироф мешавад.

Аҳамияти махсус ба мақомоти прокуратура муайянӣ ва мукаммалии мазмуни сарчашмаҳои танзими ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ он дар шароити муосир ба омилҳои хусусияти объективӣ ва субъективӣ вобаста аст. Дар байни онҳо муқаррароти ислоҳоти конститутсионӣ афзалияти бечунучаро доранд, ки мундариҷаи он дар қонунгузорӣ инъикос ёфт. Аз онҳо дар бораи зарурати мустаҳкам намудани мавқеи ҳуқуқии прокуратура дар низомии мақомоти давлатӣ дар асоси нақши прокуратура ҳамчун зинаи муҳимтарини механизми амалӣ гардонидани ҳокимият аз тарафи давлат ҳулосабарорӣ карда мешавад.

Беҳтар намудани асосҳои ҳуқуқии фаъолияти прокуратура ба раванди фаъолияти ҳуқуқии он дар чунин ҳолатҳо аҳамияти калон дорад:

- фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура ҳамчун соҳаи алоҳидаи фаъолияти давлатӣ ва соҳаи донишҳои назариявӣ-илмӣ рушду инкишоф меёбад;

- дараҷаи тайёрии касбии қормандони прокуратура ва амалияи иҷрои вазифаҳои мақомоти прокуратура, ки ба раванди ҳуқуқтатбиқкунӣ мусоидат мекунад, пешрафт мекунад;

- норасоӣ ва муҳолифатҳо дар танзими ҳуқуқии фаъолияти прокуратура ҳангоми ба амал баровардани фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ кам карда мешаванд;

- мақоми Прокурори генералӣ ҳамчун субъекти асосии фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ рушду тақвият баҳшида мешавад;

- таҷдиди қонунгузории амалкунанда ба таъмини танзими дохилии вазъи ҳуқуқии мақомоти прокуратура ва прокурорҳо ҳамчун шахсони мансабдори он, мусоидат намуда, номутобиқатии меъёрҳои ҳуқуқии ошкоршуда баргараф карда мешаванд;

- санадҳои меъёрии ҳуқуқии қуҳнашуда, меъёрҳои инфиродии онҳо ва ғайра ҳангоми ташаккули асосҳои ҳуқуқӣ дар шароити муосир таҷдиди назар карда мешаванд;

Барои пурсамар гардонидани фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура

тақмили қонунгузорӣ ва асосҳои ҳуқуқи он зарур аст. Аз ин рӯ, барои амалӣ намудани он муҳим аст, ки Консепсияи муносири ташаққули мақомоти прокуратура коркард карда шавад. Барои таҳияи ин санад мақомоти прокуратура манфиатдор буда, мушкилоти мавҷударо дар соҳаи фаъолияти худ беҳтар дарк менамоянд.

Ҳамин тавр, таҳлили таҳаввулоти қонунгузорӣ дар бораи прокуратура аз нигоҳи меъёрҳои конститусионӣ, соҳавӣ ва таҷрибаи мавҷудаи касбии фаъолияти қонунбарорӣ муҳим буда, тавассути он амалияи танзими ҳуқуқи фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти прокуратура ҷоннок мегардад.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Ключевые слова: правовые основы; конституция; международный акт; соглашение; закон; конституционный закон; действующий закон; кодекс; указ; постановление; стратегия; программа; концепсия.

Аннотация: Правовые основы являются нормативной базой регулирования и социального развития общественных отношений, которая закрепляет правовые нормы, устанавливает правила поведения и определяет круг его субъектов. Содержание правовых основ включает в себя систему правовых актов, регулирующих общественные отношения; принципы-идеи, формирующие механизм правового регулирования; средства достижения результатов и прочие. В настоящей статье коротко анализированы правовые основы правоприменительной практики органов прокуратуры Республики Таджикистан.

Набизода Наби Мирзонаим - старший преподаватель Института законности, правопорядка, преступности и профессионального развития прокуратуры Республики Таджикистан, кандидат наук Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана. E-mail: nabi.nabizoda1974@mail.ru, Тел.: (+992) 935-40-50-05.

LEGAL BASIS OF ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES OF PROSECUTOR'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Key words: legal basis; constitution; international document; agreement; law; constitutional law; current law; code; order; decision; strategy; program; concept.

Annotation: Legal foundations are the normative basis for the regulation and social development of public relations, which strengthen legal norms, establish rules of conduct and determine the scope of its subjects. The content of legal bases is the system of legal acts that regulate public relations; principles-ideas that form the mechanism of legal regulation; includes the means of achieving the result, etc. This article briefly analyzes the legal bases of the organization of law enforcement activities of the prosecutor's office of the Republic of Tajikistan.

Nabizoda Nabi Mirzonaim - senior lecturer of the Institute of Legality, Legal Order, Crime and Professional Development of Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan, degree candidate of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan. E-mail: nabi.nabizoda1974@mail.ru, Tel.: (+992) 935-40-50-05.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Д., 2016. – 44 с.
2. Эълумияи умумии ҳуқуқи башар (Қағномаи Ассамблеяи Генералии СММ) аз 10.12.1948.
3. Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ аз 16.12.1966.
4. Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иқтимоӣ ва фарҳангӣ аз 16.12.1966.
5. Конвенсияи Минск оид ба ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ аз 22 январи соли 1993.

6. Конвенсияи Кишинёв оид ба ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ вобаста ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ аз 7 октябри соли 2002.

7. Созишнома оид ба супоридани маҳкумшудагон ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ барои адои минбаъдаи ҷазо аз 6 март соли 1998.

8. Созишномаҳои дутарафа байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Хитой, Аморати Муттаҳидаи Араб, Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, Ҷумҳурии Туркия.

9. Эъломияи истиклолияти Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон» дар ҳайати Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравӣ Сотсиалистӣ аз 24 августи соли 1990 // Захираи электронии «Адлия». Санаи дастрасӣ: 10 январи соли 2024.

10. Кодекси одоби хизматчиҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2015, №591. Захираи электронӣ: Адлия. Санади дастрасӣ: 14.01.2024.

11. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2005, №7.

12. Қонуни ҚТ «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 8 июни соли 2007, Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, № 273.

13. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз "6" феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст. Захираи электронӣ: <https://mmk.tj/content>. Санаи дастрасӣ: 10.01.2024.

14. Созишнома байни Прокуратураи генералии Федератсияи Россия ва Прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ёрии ҳуқуқӣ ва ҳамкорӣ аз 07.12.1995.

15. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи тасдиқи Низомнома дар бораи рутбаҳои классикии кормандони мақомоти прокуратураи ҷумҳурии Тоҷикистон" аз 8 декабри соли 2006 по 73.

16. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тасдиқи Низомнома дар бораи мақомоти прокуратураи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16.09.2008 по 543 Фармонҳои Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба фаъолияти мақомоти Прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аз 2 ҷилд, зери таҳрири Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-лейтенанти адлия Раҳмон Ю.А. – Душанбе. – «Ирфон». – 2016. ҷилди 1. – С. 65-70.

17. Барномаи таҳкими интизоми хизматӣ, одоби касбӣ ва пешгирии коррупсия дар мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2012, 2013-2015, 2016-2018, 2019-2021, 2022-2023, 2024-2025.

18. Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2019, №599.

19. Қарори маҷлиси намояндагон Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2006 по 345 "Дар бораи муқаррар намудани рутбаҳои синфӣ ба кормандони мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон".

20. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.07.1996 по 332 "дар бораи тартиби ҳисоб кардани хизмати солона, таъин ва пардохти нафақа ва кӯмакпулӣ ба шахсоне, ки дар мақомоти қорҳои дохилӣ, мақомоти муассисаҳои низоми иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, мақомоти гумрук, воҳидҳои полиси андоз, Агентии назорати маводи муҳаддир дар мақомоти прокуратура ва дар вазифаи судья ва оилаҳои Онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмат кардаанд".

21. Воронин О. В. Назорати Прокурорӣ Дар Федератсияи Русия: масъалаҳои қисми Умумӣ: дастури Таълимӣ. Томск: Нашри НТЛ, 2007.

22. Казарина а. Х. Таҳаввули ақидаҳо дар бораи назорати прокурорӣ / / қорҳои Интиҳобшуда. Москва, соли 2014.

23. Камолзода И. И. санадҳои Меъёрии ҳуқуқӣ дар низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон: Проблемаҳои назария ва амалия. Мухтасари дисс. д. ю. н. аз рӯи ихтисоси 12.00.01 Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ (илмҳои ҳуқуқӣ). Душанбе, 2023.

24. Маҳмудов И.Т. Баъзе тадбирҳои баланд бардоштани самаранокии иштироки прокурор дар муруфияи ҷиноятӣ // Ҳуқуқи инсон дар ҷаҳони муосир: концепсияҳо, воқеият ва дурнамо // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба Рӯзи ҳуқуқи инсон ва Рӯзи байналмилалӣ муқовимат бо коррупсия, Душанбе, 3 декабри соли 2021: маҷмӯи мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо. Матбааи АИДНПҚТ. - Душанбе, 2021. – С. 256.

25. Маҳмудов И.Т., Хоҷаева Н. Б., Мавқеи мақомоти прокуратура дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва масоили дурнамои инкишофи он // Қонуният № 2, 2011.

26. Мельников В.Ю., Магомедов Г. Б., Саидов М. О. Вайрон кардани қонунгузори муруфияви ҷиноятӣ ва роҳҳои бартараф кардани онҳо. Китоби дарсӣ. Ростов дар Дон, 2020. Раҳмон Ю.А. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Хучанд: «Хуросон», 2019.

27. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи хизмати давлатӣ. Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нашри шашум. –Д., 2021.

28. Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Ҷилди 2. – Душанбе, – С. 350, – 654 с.

29. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 25-умин солгарди қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Захираи электронӣ: <http://www.president.tj/ru/node/21746>. Санаи муруҷиат: 16.12.2023.

30. Шобухин В. Ю., танзими Конституционӣ-ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти мақомоти прокуратура дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳлили муқоисавӣ // Корҳои Академияи ВКД ҷумҳурии Тоҷикистон по 4 (40), 2018.

31. Ястребов В.Б., Ястребов В. В. асосҳои Ҳуқуқии фаъолияти прокуратура дар марҳилаи муосир (варианти қарори қонунгузорӣ // Вестник Московского Университета. Ҷаноб. 11 (Ҳуқуқ). 2022, № 4.

Список литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан. – Д., 2016. – 44 с.
2. Всеобщая декларация прав человека (Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН) от 10.12.1948.
3. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16.12.1966 г.
4. Международное соглашение об экономических, социальных и культурных правах от 16.12.1966 г.
5. Минская конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 22 января 1993 г.
6. Кишиневская Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года.
7. Соглашение о переводе осужденных в место лишения свободы для дальнейшего отбывания наказания от 6 марта 1998 года.
8. Двусторонние соглашения между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой, Объединенными Арабскими Эмиратами, Исламской Республикой Афганистан, Турецкой Республикой.
9. Декларация независимости Таджикской Советской Социалистической Республики» в составе Союза Советских Социалистических Республик от 24 августа 1990 года // Электронный ресурс «Юстиция». Дата доступа: 10 января 2024 г.
10. Кодекс этики государственных служащих Республики Таджикистан по Приказу Президента Республики Таджикистан от 3 декабря 2015 года № 591. Электронный ресурс: Правосудие. Акт доступа: 14.01.2024.
11. Конституционный закон Республики Таджикистан «О прокуратуре Республики Таджикистан» // Ахбор Маджлиси Оли Республики Таджикистан, стр. 2005, № 7.
12. Закон Республики Таджикистан «О государственной службе» от 8 июня 2007 года, Ахбор Маджлиси Оли Республики Таджикистан, №273.

13. Концепция правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы утверждена указом Президента Республики Таджикистан от 6 февраля 2018 года № 1005. Электронный ресурс: <https://mmk.tj/content>. Дата обращения: 10.01.2024.

14. Соглашение между Генеральной прокуратурой Российской Федерации и Прокуратурой Республики Таджикистан о правовой помощи и сотрудничестве от 07.12.1995 года.

15. Указ Президента Республики Таджикистан «Об утверждении Положения о классных работниках прокуратуры Республики Таджикистан» от 8 декабря 2006 года № 73.

16. Указ Президента Республики Таджикистан «Об утверждении положения о военной прокуратуре Республики Таджикистан от 16.09.2008 № 543.

17. Приказы Генерального прокурора Республики Таджикистан и другие нормативные правовые акты о деятельности прокуратуры Республики Таджикистан, состоящие из 2 томов, под редакцией Генерального прокурора Республики Таджикистан, генерал-лейтенанта юстиции Рахмон Ю.А. - Душанбе. - «Ирфан». – 2016. Том 1. – С. 65-70.

18. Программа укрепления профессиональной дисциплины, профессиональной этики и предотвращения коррупции в органах прокуратуры Республики Таджикистан на 2010-2012, 2013-2015, 2016-2018, 2019-2021, 2022-2023, 2024-2025 годы.

19. Программа правового воспитания и обучения граждан Республики Таджикистан Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 27 ноября 2019 года № 599;

20. Постановление Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 30 июня 2006 года № 345 "О создании высших должностных лиц органов прокуратуры Республики Таджикистан".

21. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 18.07.1996. № 332 «Порядок исчисления выслуги лет, назначения и выплаты пенсий и пособий лицам, прошедшим военную службу в органах внутренних дел, учреждениях уголовно-исполнительной системы, таможенных органах, подразделениях налоговой полиции, Агентстве по контролю за наркотиками», и прокуратуры и т.д. Судебное положение моей семьи в Республике Таджикистан".

22. Воронин О.В. Прокурорский надзор в РФ: вопросы Общая часть: Учебное пособие. - Томск: Изд-во НТЛ, 2007.

23. Казарина А. ЧАС. Эволюция взглядов не является предметом прокурорского надзора // Избранные труды. Москва, 2014.

24. Камолзода И. Я. Нормативные правовые акты в системе источников права Республики Таджикистан: Теоретические и практические проблемы. Автореферат дисс. д.н. специальность 12.00.01 – Теория и история права и государства; история юридических и политических исследований (юридические науки). - Душанбе, 2023.

25. Махмудов И.Т. Некоторые меры по повышению эффективности участия прокурора в уголовном судопроизводстве // Права человека в современном мире: концепции, реальность и перспективы // Международная научно-практическая конференция, посвященная Дню прав человека и Международному дню борьбы с коррупцией, Душанбе, 3 декабря, 2021: набор научных статей и докладов. Типография АИДНПЖТ. - Душанбе, 2021. – С. 256.

26. Махмудов И.Т., Ходжаева Н. Б., Положение прокуратуры в системе государственной власти и вопросы перспектив ее развития // Законность № 2, 2011.

27. Мельников В.Ю., Магомедов Г.Б., Саидов М.О. Нарушения уголовно-процессуального законодательства и их устранение. Учебник. - Ростов-на-Дону, 2020.

28. Рахмон Ю.А. Прокурорский контроль. Учебник. - Худжанд: «Хорасон», 2019.

29. Нормативные правовые акты в сфере государственной службы. Агентство государственной службы при Президенте Республики Таджикистан. Шестое издание. - Д., 2021.

30. Сотиволдиев Р.Ш. Проблемы теории государства и право. Том 2. – Душанбе. – 654 с.

31. Выступление Основоположника национального мира и единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмона, посвященное 25-летию

принятия Конституции Республики Таджикистан. Электронный ресурс: <http://www.president.tj/ru/node/21746>. Дата обращения: 16.12.2023.

32. Шобухин В.Ю., Конституционно-правовое регулирование организации и деятельности органов прокуратуры в Российской Федерации и Республике Таджикистан: сравнительный анализ // Труды Академии МВД Республики Таджикистану № 4 (40), 2018.

33. Ястербов В.Б., Ястербов В.В. Правовые основы деятельности прокуратуры на современном этапе (вариант законодательного решения // Вестник Московского Университета. – Сер. 11(Право). 2022, № 4.

List of literature:

1. Constitution of the Republic of Tajikistan. – D., 2016. – 44 p.
2. Universal Declaration of Human Rights (Resolution of the UN General Assembly) of 12/10/1948.
3. International Covenant on Civil and Political Rights of December 16, 1966.
4. International Agreement on Economic, Social and Cultural Rights of December 16, 1966;
5. Minsk Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters of January 22, 1993.
6. Chisinau Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters of October 7, 2002.
7. Agreement on the transfer of convicts to a place of deprivation of liberty for further serving of their sentences dated March 6, 1998.
8. Bilateral agreements between the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China, the United Arab Emirates, the Islamic Republic of Afghanistan, the Republic of Turkey.
9. Declaration of Independence of the Tajik Soviet Socialist Republic" as part of the Union of Soviet Socialist Republics dated August 24, 1990 // Electronic resource "Justice". Date accessed: January 10, 2024.
10. Code of Ethics for Civil Servants of the Republic of Tajikistan by Order of the President of the Republic of Tajikistan dated December 3, 2015 No. 591. Electronic resource: Justice. Access certificate: 01/14/2024.
11. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan "On the Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan" // Akhbor Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2005, No. 7.
12. Law of the Republic of Tajikistan "On Civil Service" dated June 8, 2007, Akhbor Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, No. 273.
13. The concept of legal policy of the Republic of Tajikistan for 2018-2028 was approved by decree of the President of the Republic of Tajikistan dated February 6, 2018 No. 1005. Electronic resource: <https://mmk.tj/content>. Date of access: 01/10/2024.
14. Agreement between the General Prosecutor's Office of the Russian Federation and the Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan on legal assistance and cooperation dated December 7, 1995.
15. Decree of the President of the Republic of Tajikistan "On approval of the Regulations on class employees of the Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan" dated December 8, 2006 No. 73.
16. Decree of the President of the Republic of Tajikistan "On approval of the regulations on the military prosecutor's office of the Republic of Tajikistan dated September 16, 2008 No. 543.
17. Orders of the Prosecutor General of the Republic of Tajikistan and other normative legal acts on the activities of the prosecutor's office of the Republic of Tajikistan, consisting of 2 volumes, edited by the Prosecutor General of the Republic of Tajikistan, Lieutenant General of Justice Rakhmon Yu.A. - Dushanbe. - "Irfan." – 2016. Volume 1. – P. 65-70.
18. Program for strengthening professional discipline, professional ethics and preventing corruption in the prosecutor's office of the Republic of Tajikistan for 2010-2012, 2013-2015, 2016-2018, 2019-2021, 2022-2023, 2024-2025.

19. Program of legal education and training of citizens of the Republic of Tajikistan by Decree of the Government of the Republic of Tajikistan dated November 27, 2019 No. 599.
20. Resolution of the Majlisi Namoyandagon of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan dated June 30, 2006 No. 345 “On the creation of senior officials of the prosecutor’s office of the Republic of Tajikistan”.
21. Decree of the Government of the Republic of Tajikistan “The procedure for calculating length of service, assigning and paying pensions and benefits to persons who have completed military service in internal affairs bodies, institutions of the penal system, customs authorities, tax police units, the Drug Control Agency and the prosecutor’s office, etc. The judicial situation of my family in the Republic of Tajikistan" dated July 18, 1996. No. 332.
22. Voronin O.V. Prosecutor's supervision in the Russian Federation: issues General part: Training manual. - Tomsk: NTL Publishing House, 2007.
23. Kazarina A. The evolution of views is not the subject of prosecutorial supervision // Selected works. Moscow, 2014.
24. Kamolzoda I. Ya. Regulatory legal acts in the system of sources of law of the Republic of Tajikistan: Theoretical and practical problems. Abstract of dissertation. Doctor of Science specialty 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of legal and political research (legal sciences). - Dushanbe, 2023.
25. Makhmudov I.T. Some measures to increase the effectiveness of the prosecutor’s participation in criminal proceedings // Human rights in the modern world: concepts, reality and prospects // International scientific and practical conference dedicated to Human Rights Day and International Anti-Corruption Day, Dushanbe, December 3, 2021: set scientific articles and reports. Printing house AIDNPZHT. - Dushanbe, 2021. – P. 256.
26. Makhmudov I.T., Khodzhaeva N.B., The position of the prosecutor’s office in the system of state power and the prospects for its development // Legality No. 2, 2011.
27. Melnikov V.Yu., Magomedov G.B., Saidov M.O. Violations of criminal procedure legislation and their elimination. Textbook. - Rostov-on-Don, 2020.
28. Rakhmon Yu.A. Prosecutor's control. Textbook. - Khujand: “Khorason”, 2019.
29. Regulatory legal acts in the field of public service. Civil Service Agency under the President of the Republic.

УДК: 343

Чаъфаров Умар Муҳаммадович,

докторанти Ph.D-и шуъбаи рӯзонаи кафедраи
ҳуқуқи судӣ ва назорати прокуратурии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

E-mail: chafarov.umar@yandex.com

Тел.: (+992) 988-66-58-59.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ – ҲУҚУҚИИ ИШТИРОКИ ПРОКУРОР ДАР МУРОФИАИ МАДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ДАВЛАТҲОИ ХОРИҶА

Калидвожаҳо: прокурор; суд; муурофияи маданӣ; қонунгузорӣ; назорати прокуратура; субъект; санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ.

Аннотатсия: Мақола ба яке аз масъалаҳои мубрами ҳуқуқи муурофиявии маданӣ бахшида шуда, дар он асосҳои иштироки прокурор дар муурофияи маданӣ, шаклҳои иштирок, мақсад, вазъи ҳуқуқӣ ва таҳлили муқоисавӣ – ҳуқуқи иштироки прокурор дар муурофияи маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудааст. Аз нигоҳи муаллиф прокурор дар муурофияи маданӣ яке аз иштирокчиёни муҳими муурофиявии судии маданӣ ба ҳисоб рафта, бо иштироки худ дар муурофия ба қабули санадҳои қонунии асоснок, тантанаи адолати судӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, сиёсӣ ва дигар ҳуқуқҳои озодаҳои инсон ва шаҳрванд, ҷамъият ва давлат мусоидат намуда, вола будани ҳуқуқҳои озодаҳои инсон ва шаҳрвандро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд.

Мақомоти Прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз сохторҳои асосии низоми ҳифзи ҳуқуқҳои озодаҳои инсон ва шаҳрванд ба ҳисоб рафта, ҳамарӯза баҳри таъмини ҳуқуқҳои озодаҳои инсон ва шаҳрванд талош меварзад. Чунки фаъолияти он аз назорати иҷроӣ яқхелаи қонунҳо, таъмини волаияти қонун, таҳкими қонуният, ҳифзи ҳуқуқҳои озодаҳои инсон ва шаҳрванд, инчунин, таъмини манфиатҳои давлат ва ҷомеа иборат мебошад.

Дар баробари ин, прокуратура яке аз сохторҳои муҳимтарини низоми давлатдорӣ навини Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, ба ягон шохҳои ҳокимияти давлатӣ тааллуқ надорад ва иҷроӣ ҳатмии қонунҳоро аз ҷониби тамоми шохҳои ҳокимияти давлатӣ, корхонаҳо, ташкилоту муассисаҳо ва шахсонӣ мансабдор назорат намуда, дар мамлакат фазои ягонаи ҳуқуқиро фароҳам месозад.

Ташаккул ва таҳкими мақомоти прокуратура ба вазъи таърихӣ ва иҷтимоӣ ва иқтисодии даврони муайяни тараққиёти ҷомеа вобаста буда, дар ташаккули нави давлати ҳуқуқбунёд дар қатори дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ нақши муҳим бозидааст ва аз муҳимтарин ниҳода ба шумор меравад, ки дар рушди арзишҳои демократӣ, устувории вазъи тартиботи ҳуқуқӣ, пешгириву

ошқорсозии ҳуқуқвайронкуниҳо ва мубориза бар зидди ҷинояткорӣ нақши намоён дорад.

Вобаста ба ин масъала профессор Искандаров З.Ҳ. бисёр бомаврид зикр менамояд, ки прокуратура ҳамчун мақомоти давлатӣ ба гурӯҳи институти давлатии ҷомеаи ғайрисудии ҳуқуқи инсон шомил буда, дар ҷодаи ҷомеаи ҳуқуқи инсон ва таъмини қонуният дар кишвар саҳми назаррас дорад [15, с. 124].

Оиди мақомоти прокуратура Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронии худ дар мулоқот бо қорамандони мақомоти Прокуратура санаи 13 март соли 2018 қайд намуда буданд, ки “Мақомоти прокуратура яке аз ниҳодҳои муҳими давлатдорӣ мебошанд, ки фаъолияти онҳо ба ҳифзи арзишҳои ҷомеаи демократӣ, қонуният, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳуқуқҳои озодаҳои инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои давлат ва ҷомеа, ошқору пешгирӣ намудани ҳуқуқвайронкуниҳо ва мубориза бо ҷинояткорӣ равона гардидааст” [6].

Пояҳои ҳуқуқи фаъолияти мақомоти прокуратура дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (боби 9), Қонунҳои конституционӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», кодексҳои мурофиавӣ ва ҷандин санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд. Дар асоси Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандон, манфиатҳои давлат, шаклҳои гуногуни моликияти давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар мурофиаи судӣ; иштирок дар баррасии парвандаҳо аз ҷониби судҳо; эътироз, шикоят ва ариза овардан нисбати фармон, ҳалнома, ҳукм, таъинот ва қарорҳои судҳо, ки хилофи қонун мебошанд аз самтҳои асосии фаъолияти прокуратура ба ҳисоб мераванд [1; 2; 3].

Дар баробари дигар соҳаҳои ҳуқуқ нақши прокурор дар мурофиаи мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон бағоят зиёд аст. Прокурор яке аз субъекти асосии мурофиаи судии маданӣ ба ҳисоб рафта, шахси иштирокчии парвандаи маданӣ ба ҳисоб меравад (м. 36, 47 ва ғайраи КММ ҚТ). Мутобиқи моддаи 4 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” вазифаҳои мақомоти прокуратура аз таъмини волоияти қонун, таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ иборат буда, яке аз мақсадҳои асосии ин мақомот ҳифзи ҳуқуқи иҷтимоӣ иқтисодӣ, сиёсӣ ва дигар ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд мебошад. Ҳамзамон, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои давлат, шаклҳои гуногуни моликияти давлатӣ ва ғайридавлатӣ тавассути иштироки прокурор дар мурофиаҳои судӣ, пешниҳоди эътирозҳои хусусӣ, кассатсионӣ ва назоратӣ нисбат ба санадҳои судии хилофи қонун яке аз самтҳои асосии фаъолияти мақомоти прокуратура маҳсуб меёбад [4; 3; 7, с. 84].

Прокурор ҳамчун иштирокчии мурофиаи судии маданӣ тибқи муқаррароти моддаи 47-и Кодекси мурофиавии мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад, ки ба суд ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ, озода ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон, гурӯҳи номуайяни шахсон, корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳои давлатӣ ё ба манфиати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ариза муроҷиат кунад. Аммо прокурор аризаро ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ, озода ва

манфиатҳои қонунии шаҳрвандон танҳо дар ҳолате пешниҳод карда метавонад, ки агар шаҳрванд вобаста ба вазъи саломатӣ, синну сол, ғайри қобили амал будан ва дигар сабабҳои узрнок натавонад худаш мустақилона ба суд муроҷиат кунад. Дар ҳолати баръакс аризаи даъвогии прокурор метавонад аз ҷониби суд рад карда шавад [4].

Мувофиқи қисми 4 моддаи 134 КММ Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар аризаи даъвогие, ки прокурор оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои давлат ё ҳифзи ҳуқуқ, озода ва манфиатҳои қонунии гурӯҳи номуайяни шахсон пешниҳод намудааст, бояд зикр гардад, ки манфиатҳои онҳо ба таври мушаххас аз ҷиҳати иборатанд, кадом ҳуқуқҳо вайрон карда шудаанд, инчунин истинод ба қонун ё дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар бар гирад, ки тартиби ҳифзи манфиати давлат ё гурӯҳи номуайяни шахсонро пешбинӣ намояд” [4].

Хусусияти фарқкунандаи мурофиаи маданӣ тибқи қонунгузории нав дар он аст, ки иштироки прокурор дар мурофиаи маданӣ тавассути пешниҳоди аризаи даъвоӣ ба таври моҳиятӣ маҳдуд карда шуда, танҳо дар сурати ҷой доштани асосҳои дақиқ имконпазир аст [7, с. 240].

Дар баробари ин прокурор дар баррасии парвандаҳо вобаста ба манзил, замин, эътирофи ҳуқуқи моликият, барқарор намудан ба ҷои қори пештара, ҷуброни зарари ба ҳаёт ва саломатӣ расонидашуда, муқаррар намудани ҳолатҳои дорои аҳамияти ҳуқуқидошта, аз ҳабс озод намудани молу мулк, инчунин дар ҳолатҳои дигари пешбининамудаи Кодекси мурофиавии мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳатман иштирок менамояд.

Маврид ба зикр аст, ки прокурор, муовини яқум ва муовинони ӯ ҳуқуқ доранд, ки дар доираи ваколаташон парванда ё гурӯҳи парвандаҳо, ки бо онҳо санадҳои судӣ эътибори қонунӣ пайдо кардаанд, бо мақсади таҳлил ва ҷамъбасти фаъолият дар самти таъмини риояи дақиқ ва иҷрои яқхелаи қонунҳо аз суд талаб карда гиранд. Дар ҳолати муайян кардани он, ки фармон, ҳалнома, таъинот ё қарори суд ғайриқонунӣ ё беасос аст, прокурор нисбати он тадбирҳои дахлдорро амалӣ менамояд [4].

Айни замон оид ба нақш ва шакли иштироки прокурор дар муурофияи маданӣ нуқтаҳои назари гуногун мавҷуд аст, ки бо таҳлили муқоисавӣ ҳуқуқии он бо давлатҳои хориҷӣ метавон хусусиятҳои танзими ҳуқуқии ин ниҳодно муайян кард ва муҳимияти иштироки прокурор дар муурофияи маданиро асоснок намуд.

Дар баробари ин муқоисаи баъзе институтҳои ҳуқуқӣ барои беҳтар донистани низоми ҳуқуқии давлати худ имконият фароҳам меорад ва кашфи хусусиятҳои умумӣ имконият медиҳад, ки дар оянда аз таҷрибаи мусбати низомҳои дигари ҳуқуқӣ истифода бурда, ба ҳатогиҳо роҳ надиханд.

Бо омӯзиши қонунгузори давлатҳои хориҷӣ муайян карда шуд, ки иштироки прокурор дар давлатҳои пасошӯравӣ аз ҷумла давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақили ҳозира бинобар сабаби рушди таърихи яқояи ин давлатҳо ва эътироф намудани санадҳои байналмилалӣ ба он оварда расонидааст, ки вазъи ҳуқуқии прокурор дар муурофияи судии маданӣ шабоҳат доранд, вале то андозае дигаргуниҳо низ вуҷуд дорад.

Тибқи Кодекси муурофиявии маданияи Федератсияи Русия прокурор ҳуқуқ дорад ба суд бо ариза муроҷиат намояд ва дар баррасии парвандаҳои пешбинишуда ҷиҳати додани ҳулоса иштирок намояд. Ба монанди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федератсияи Русия прокурор аризаро ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон танҳо дар ҳолатҳои пешниҳод менамояд, ки агар шаҳрванд бо вазъи саломатӣ, синну сол, ғайри қобили амал будан ва дигар сабабҳои узрнок натавонад ҳудуд ба суд муроҷиат намояд [8].

Дар фарқият аз мо дар Федератсияи Русия маҳдудияти мазкур ба аризаи прокурор, ки асоси он муроҷиати шаҳрвандон оиди ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии поймолшуда ва баҳсталаб дар соҳаи муносибатҳои меҳнатӣ (хизматӣ) ва дигар муносибатҳои бевосита ба он алоқаманд; ҳифзи оила, модарӣ, падарӣ ва кӯдак; ҳифзи иҷтимоӣ, аз ҷумла таъминоти иҷтимоӣ; таъмини ҳуқуқ ба манзил дар фондҳои манзили давлатӣ ва коммуналӣ; ҳифзи саломатӣ ба ёрии тиббӣ; таъмини ҳуқуқ ба муҳити зисти мусоид ва маориф татбиқ намегардад. Ҳамчунин дар аризаи даъвогии

прокурор, ки ҷиҳати ҳифзи манфиатҳои қонунии шаҳрвандон пешниҳод мегардад, бояд ҳолатҳои имконнопазирии пешниҳоди даъво аз ҷониби ҳуди шаҳрванд ва ё бо муроҷиати бевоситаи шаҳрванд ба прокурор асоснок карда шавад [8].

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон бошад, иштироки прокурор дар муурофияи судии маданӣ оид ба парвандаҳо вобаста ба манфиатҳои давлат, дар ҳолатҳои, ки мавҷуд будани зарурияти ҳифзи манфиатҳои ҷамъият ва шаҳрванд, ки мустақилона ҳудро ҳимоя карда наметавонанд ва инчунин дар ҳолатҳои, ки зарурияти иштироки прокурорро суд эътироф менамояд, ҳатмӣ мебошад [9].

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон прокурор ҳуқуқ дорад, ки новобаста аз хоҳиш ва аризаи шахсони манфиатдор ба суд ҷиҳати барқарор намудани ҳуқуқҳои поймолшуда ва ҳимояи манфиатҳои шахсони зерин даъво пешниҳод намояд:

- шахсоне, ки бо сабабҳои ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва дигар ҳолатҳо наметавонанд, мустақилона ҳудро муҳофизат намоянд;

- гурӯҳи номуайяни шахсон;

- шахс, ҷамъият ва давлат, агар ин барои пешгирии оқибатҳои бебозгашт ба ҳаёт ва саломатии одамон ва ё амнияти давлат зарур бошад [9].

Дар муқоиса бо Ҷумҳуриҳои Тоҷикистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Беларус, Украина, Федератсияи Россия ва дигар давлатҳои таҳлилшуда, дар муурофияи судии маданияи Ҷумҳурии Ўзбекистон нисбати иштироки прокурор маҳдудияте мавҷуд аст, ки прокурор наметавонад бо ташаббуси худ дар пешбурди парвандаҳои, ки бо ташаббуси шахсони дигар оғоз карда шудааст, иштирок намояд. Прокурор танҳо дар ҳолатҳои, ки парванда бо ташаббуси ӯ оғоз карда шудааст ва ё дар қонунгузорӣ пешбинӣ шудааст, ҳуқуқи иштирок намуданро доро мебошад [10].

Нисбати дигар давлатҳои пасошӯравӣ Ҷумҳурии Болоруссия дар Кодекси муурофиявии маданияи худ боби алоҳида ба “Прокурор” баҳшида аст, ки дар он ба пуррагӣ вазъи ҳуқуқии прокурор, ҳуқуқи уҳдадорӣ ва тартиби амали прокурор дар муурофияи судии маданӣ пешбинӣ шудааст. Тибқи он прокурор метавонад, дар дилхоҳ парванда ва дар дилхоҳ давра ба муурофияи судӣ ҷиҳати

ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои шахрванд ва давлат ворид шавад [11].

Ба прокурор ҳуқуқ дода шудааст, ки ба суд бо ариза чиҳати ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои Ҷумҳурии Белоруссия, қисматҳои ҳудудии маъмурӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шахрвандон бо оғоз намудани парвандаи маданӣ ворид гардад. Аризаро чиҳати ҳифзи шаъну шарафи Президенти Ҷумҳурии Белоруссия, прокурорҳои вилоятӣ, шаҳри Минск ва прокурорҳои ба он баробар бо розигии Президенти Ҷумҳурии Белоруссия пешниҳод менамоянд [11].

Ҳангоми ба суд муроҷиат кардани прокурор барои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандаи шахрванд ё шахси ҳуқуқӣ ин шахрвандон ё шахсони ҳуқуқӣ даъвогар (аризадиханда) мебошанд. Прокурор пеш аз ба суд додани ариза вазифадор аст ба шахсони зикршуда нусхаи аризаи даъвогӣ ва дар мавриди зарурат нусхаи ҳуҷҷатҳои ба он замимагардидаи фиридад.

Маврид ба тавачҷуҳ аст, ки дар Ҷумҳурии Белоруссия дар муроғиаҳои судие, ки прокурор ба манфиати давлат парванда оғоз кардааст, Ҷумҳурии Беларуссия ё воҳидҳои маъмурию ҳудудии он ба сифати даъвогар баромад менамояд [11].

Дар бархе аз давлатҳо ба мисли Ҷумҳурии Эстония прокурор ҳамчун иштирокчии муроғиаи маданӣ ба ҳисоб наарафта, ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои шахрвандон ба зиммаи ҳуди ўст. Дар Ҷумҳурии Эстония прокуратура мақомоти давлатии тобеи Вазорати адлия буда, дар банақшагирии чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ки барои пешгирии ва ошкор намудани ҷиноятҳо, пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ, таъмини қонунӣ ва самарабахшии онҳо ва ҳамчун айбдоркунандаи давлатӣ дар суд иштирок менамояд ва дигар вазифаҳои амалӣ менамояд, ки қонун ба зиммаи прокуратура гузоштааст [12].

Вобаста ба ин зикр кардан зарур аст, ки чиҳати ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои Ҷумҳурии Эстония низ прокурор даъво наменамад ва ҳатто намоёндагии он тибқи Кодекси муроғиавии маданияи Ҷумҳурии Эстония ба зиммаи мақомоту идораҳои дахлдори бевосита воғзор карда шудааст. Вазорати адлия ҳуқуқ дорад, ки дар ҳама марҳилаҳои

муроғиаи судии маданӣ Ҷумҳурии Эстонияро намоёндагӣ намояд [12].

Дар ИМА прокурорҳо ба муроғиаи судии маданӣ ҳамчун даъвогар бо пешниҳоди даъво ва ҷавобгар бо мақсади химояи манфиатҳои давлат (Федератсия, иёлотҳо) баромад менамоянд [19, с. 133].

Нисбат ба дигар давлатҳои ғарбӣ дар муроғиаи маданияи Фаронса прокурорҳо ҳуқуқу оғозҳои васеътарро доро мебошанд. Онҳо дар баррасии парвандаи маданӣ аввалан, ҳамчун шахси асосии парвандаи маданӣ ба сифати даъвогар ё ҷавобгар ва дуюм, ҳамчун шахси ёридиханда баромад мекунанд. Ҳамчун шахси ёридаҳанда прокурор ба суд нуқтаи назари ҳудро оиди парванда танҳо пас аз шунидани тарафҳо иброз менамояд. Бо ҳамин муроғиа бо роҳи мувоҳиса байни даъвогар ва ҷавобгар амалӣ карда мешавад. Ба прокурор ҳуқуқи иштирок намудан дар дилхоҳ парвандаи маданӣ дода шудааст, ворид шудан бо ташаббуси худ ва ҳам бо таъиноти суд. Ба сифати шахси асосии парвандаи маданӣ прокурор танҳо дар ҳолате иштирок менамояд, ки агар парванда хусусияти оммавӣ-ҳуқуқӣ дошта бошад (масалан, дар парвандаҳои оид ба никоҳ, ки сухан дар бораи воқеияти ақди никоҳ меравад; оид ба масъалаҳои фарзандхонӣ; оид ба масъалаҳои, ки ба ҳуқуқи моликият дахлдоранд) [19, с. 133].

Мувофиқи муқаррароти моддаи 431 Кодекси муроғиаи маданияи Фаронса прокурор вазифадор аст, ки дар муроғиаи судӣ танҳо дар ҳолатҳои иштирок намоёнд, ки дар он ӯ иштирокчии асосӣ мебошад, дар ҳолатҳои, ки ҳуқуқ манфиатҳои дигаронро намоёндагӣ менамояд ва дар ҳолатҳои, ки иштироки прокурор тибқи қонун ҳатмист. Дар ҳама ҳолатҳои дигар ӯ метавонад фикри ҳудро ба суд тавассути фиридадани ҳулосаҳои ҳатӣ ва ё ба таври шифоҳӣ дар маҷлиси судӣ баён намояд [13].

Дар Ҷумҳурии халқии Чин прокурор метавонад танҳо ҳукми баровардашударо тафтиш кунад ва инчунин ба он эътироз оварад. Дар баробари ин дар Қонуни муроғиавии маданияи Ҷумҳурии халқии Хитой иштироки прокурор дар ҳуди парвандаи маданӣ пешбинӣ карда нашудааст. Дар моддаи 208 Қонуни муроғиавии маданияи Ҷумҳурии халқии Хитой гуфта мешавад, ки

Прокуратураи Олии халқӣ дар муруфиаи назоратӣ ҳангоми эътибори қонунӣ пайдо намудани қарор ё таъиноти аз ҷониби суди халқии дилхоҳ зина қабулшуда ва прокуратураи халқии зинаи болотар ба қарор ва таъиноти эътибори қонунӣ қабул кардаи суди халқии зинаи поёнтар эътироз намояд [14].

Ҳангоми таҳлили муқоисавӣ ҳуқуқӣ ба назар мерасад, ки қариб дар ҳамаи кишварҳо таҳлилшуда, ҳифзи ҳуқуку озодиҳо ва манфиатҳои қонунии категорияҳои алоҳидаи иҷтимоӣ, ки ҳуқуку манфиатҳояшонро мустақилона ҳимоя карда наметавонанд дар байни парвандаҳои, ки прокурор баррасӣ менамояд, афзалият дорад.

Дар ин самт Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромади худ қайд намудаанд, ки “Кормандони мақомоти прокуратура чашми давлат мебошанд ва вазифадоранд, ки ҳамеша дар хизмати халқ бошанд, ҳама гуна камбудиву қонуншиканиро дар ҷомеа сари вақт ошкор ва ҷиҳати бартараф намудани онҳо ҷорачӯӣ намоанд” [5].

Исоев М. Ш., Каримов Ф.К. ва Юсуфов А. иштироқи прокурорро дар баррасии парвандаҳои маданӣ ба ваколати бевоситаи назорати прокуратураи ӯ вобаста намуда, қайд намудаанд, ки мувофиқи талаботҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва прокуророни тобеи он ҳангоми дар суд баррасӣ намудани парвандаҳои маданӣ бо он мақсад назорат мебароранд, ки:

- талаботҳои қонун дар бораи ҳаматарафа, пурра, объективона, сари вақт дида шудани парвандаҳои маданӣ дар ҳамаи марҳилаҳои судӣ иҷро карда шавад;

- ҳар як ҳалнома, таъинот ва қарор, қонунӣ ва асоснок қабул гардад;

- ҳалнома, таъинот ва қарорҳои суд сари вақт, мувофиқи талаботҳои қонун иҷро карда шавад.

Ҳамчунин қайд менамоанд, ки прокуророн барои баамалбарории мақсадҳои адолати судӣ ва иҷрои вазифавии дар назди суд гузошташуда, бо риояи қатъии принсипи мустақилияти судҳо ва итоати онҳо фақат ба қонун ёрии амалӣ мерасонанд [16, с. 545].

Мо низ бар он назарем, ки аз ҷониби прокурор амалӣ намудани ваколатҳояш дар муруфиаҳои маданӣ ба ҳеч ваҷҳ принсипи мустақилияти судиро маҳдуд намекунад. Тавре ки таҷриба нишон медиҳад, шаҳрвандоне, ки наметавонанд аз ёрии ҳуқуқии адвокат (музднок) истифода баранд, аксаран барои ҳифзи ҳуқуку манфиатҳои худ ба прокуратура муроҷиат менамоанд.

Бо таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар аксари кишварҳо ду шакли иштироқи прокурор дар муруфиаи судии маданӣ истифода мешавад:

1. бо пешниҳод кардани ариза бо мақсади ҳимоя намудани ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии шахсон дигар;

2. бо ворид гаштан ба муруфиаи бо ибтиқори дигар шахсон оғозшуда бо мақсади овардани хулоса.

Ҳамчунин зикр кардан зарур аст, ки мутобиқи қисми 4 моддаи 47 КММ Ҷумҳурии Тоҷикистон прокурор, муовини яқум ва муовинони ӯ ҳуқуқ доранд, ки дар доираи ваколаташон парванда ё гурӯҳи парвандаҳои, ки бо онҳо санадҳои судӣ эътибори қонунӣ пайдо кардаанд, бо мақсади таҳлил ва ҷамъбасти фаъолият дар самти таъмини риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо аз суд талаб карда гиранд. Дар сурати муайян намудани он, ки фармон, ҳалнома, таъинот ё қарори суд ғайриқонунӣ ё беасос аст, прокурор тадбирҳои дахлдорро бо тартиби муқаррарнамудаи Кодекси мазкур амалӣ менамояд [4].

Прокурор метавонад дар ҳама муруфиаҳои судии маданӣ иштирок намояд (дар суди марҳилаи яқум, кассатсионӣ, назоратӣ ва аз нав баррасӣ намудани ҳалнома ё таъиноти эътибори қонунӣ пайдонамуда). Бояд қайд кард, ки дар аксари ҳолатҳо прокурор ягона мақомест, ки барои қишрҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли дастрас аст.

Прокурорҳо даъворо аз номи худ пешниҳод менамоанд, бинобар ин нисбати онҳо чунин асосҳои рад кардани қабули аризаи даъвогӣ, ба монанди пешниҳод намудани даъво аз ҷониби шахси ғайри қобили амал ё шахсе, ки ваколати пешбурди парвандаро надорад, татбиқ карда намешавад. Ҳамчунин дар рафти тайёр намудан ва

барасмиятдарории даъвоҳои (аризаҳои) гуногун прокурор уҳдадор аст, ки пуррагӣ ва асосноккунии онҳоро таъмин намуда, ба суд далелҳои зарурӣ ва боэътимодно пешниҳод намояд.

Зимнан нисбати прокурор пешниҳод намудани даъвои муқобили даъво мумкин набуда, барои аризаи даъвогии аз ҷониби прокурор пешниҳодшуда бочи давлатӣ пардохт карда намешавад.

Мутобиқи муқаррароти қисми 2 моддаи 47 КММ ҚТ прокуроре, ки ба суд ариза пешниҳод намудааст, аз тамоми ҳуқуқҳои мурофиавии даъвогар истифода бурда, ҳамаи уҳдадорҳои мурофиавии даъвогарро ба зимма дорад, ба истиснои ҳуқуқ барои бастанӣ созиши ошӣ ва уҳдадорҳои пардохти харочоти судӣ. Дар сурати даст кашидани прокурор аз ариза, ки барои ҳифзи манфиатҳои қонунии дигар шахс пешниҳод шудааст, моҳиятан баррасӣ намудани парванда давом дода мешавад, агар ин шахс дар бораи даст кашидан аз даъво ариза пешниҳод накарда бошад. Дар ҳолати даст кашидани даъвогар аз даъво суд баррасии парвандаро қатъ менамояд [4].

Прокурори дар парванда иштирокдошта метавонад бо маводҳои парванда шинос шавад, аз он иқтибос ё нусха гирад, оид ба рад намудани судья ариза ва далелҳо пешниҳод карда, дар таҳқиқи онҳо иштирок намояд, ҳангоми муҳокимаи судӣ метавонад ба тарафҳо, шохидон, коршиносон, мутахассисони ба кор ҷалбшуда саволҳо диҳад, дар бораи талаб намудани далелҳои ба моҳияти баҳс дахлдошта дархостҳо пешниҳод намояд.

Дар баробари прокуророн дар мурофиаи маданӣ ҳолатҳое чой дорад, ки мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, шаҳрвандон ё шахсони ҳуқуқӣ метавонанд барои ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи дигар шаҳрвандон мутобиқи хоҳиши онҳо ё гурӯҳи номуайяни шахсон бо даъво ба суд муроҷиат кунанд. Даъво барои ҳифзи манфиатҳои шаҳрванди ғайри қобили амал мумкин аст сарфи назар аз хоҳиши шахси манфиатдор ё намояндаи қонунии ӯ пешниҳод карда шавад.

Ба монанди прокурор чунин шахсони зикргардида дар сурати ҷиҳати ҳифзи манфиатҳои дигар шахсон пешниҳод

намудани даъво ба суд, аз тамоми ҳуқуқҳои мурофиавии даъвогар истифода мекунанд ва ҳамаи уҳдадорҳои мурофиавии даъвогарро иҷро менамоянд, ба истиснои ҳуқуқи бастанӣ созиши ошӣ ва уҳдадорҳои пардохти харочоти судӣ. Дар ҳолатҳои даст кашидан аз даъво бошад, моҳиятан баррасӣ намудани парванда идома меёбад, агар даъвогар аз даъво даст накашад [4].

Чунин ба назар мерасад, ки бо иштироки прокурор дар мурофиаи маданӣ принсипи баробарҳуқуқии тарафҳо вайрон мегардад. Вале дар ин самт Раҳмон Ю.А. қайд кардаанд, ки дар парвандаҳое, ки дар он прокурор тарафи мурофиа мебошад, ӯ ҳуқуқ надорад аз ваколатҳое, ки ба прокуратура ҳамчун мақомоти назоратӣ дода шудааст, истифода барад [18, с. 321].

Даъвои аз ҷониби прокурор пешниҳодшуда бевосита аз ҷониби ӯ ва ё дар асоси ваколатнома аз ҷониби муовин ё ёрдамчи дар суд дастгирӣ карда мешавад [18, с. 320].

Қайд кардан бомаврид аст, ки дар самти иштироки прокурор дар баррасии парвандаҳои мадания оилавӣ фармони Прокурори генералӣ таҳти №8 аз 15-уми феввали соли 2016 “Дар бораи вазифаҳои мақомоти прокуратура оид ба назорати қонунӣ будани санадҳои судӣ бо парвандаҳои маданӣ, оилавӣ ва иқтисодӣ” ба тасвир расидааст, ки мутобиқи он ҳар як амали прокурор дар мурофиаи судӣ пурра ба танзим дароварда мешавад.

Аз ҷумла, тибқи Фармони болозикр прокурори иштирокчи парвандаро зарур аст, ки дар мурофиаҳои судӣ тайёрии ҳаматарафа дида, дар талаб намудани далелҳо, муайян ва равшан намудани ҳолатҳои ҳақиқии парванда (баҳсҳо) ташаббус зоҳир намояд [5].

Прокурори иштирокчи зимни баррасии парвандаҳо оид ба масъалаҳои бавучудода дар таъя ба қонунҳои моддӣ ва мурофиавӣ фикру хулосаҳои асосноки худро иброз менамояд [5].

Додани хулосаи ҳуқуқӣ аз ҷониби прокурор дар мурофиаи судӣ бояд ҳамчун шакли воқеии амалӣ намудани функцияи назоратӣ ва мусоидат намудан ба суд дар дуруст маънидод ва татбиқ кардани қонун баҳо дода мешавад [18, с. 322].

Дар фарқият аз иштирок дар шакли мурочиат ба суд бо ариза (даъво) прокуроре, ки дар баррасии парванда бо мақсади додани хулоса иштирок менамояд, дар рафти баррасии парванда баёнот намедихад ва дар музокираҳои судӣ баромад намекунад, аммо ин ўро аз уҳдадории мусоидат намудан ба суд дар равшан намудани ҳамаи ҳолатҳои парванда, риоя намудани талаботҳои қонун дар рафти баррасии парванда озод намекунад. Танҳо баъди анҷоми музокираҳо прокурор ҳуқуқ дорад, ки хулосаи худро оид ба моҳияти парванда пешниҳод намояд.

Дар ин хулоса бояд натиҷаҳои муҳокимаи судӣ ҷамъбаст карда шуда, далелҳои дар маҷлиси судӣ таҳқиқкардашуда таҳлил карда шаванд, қайд карда шавад, ки кадом ҳолатҳо муқаррар карда шудаанд, ҳангоми ҳал намудани баҳс кадом қонунҳо бояд ба роҳбарӣ гирифта шаванд, оё талаботҳои даъвогӣ бояд пурра ва ё қисман қонеъ карда шаванд ё дар маҷмӯъ даъво рад карда шавад.

Агар ҷавобгар даъвои муқобили даъво пешниҳод намояд, он гоҳ прокуроре, ки даъворо дастгирӣ менамояд, ҳамчун даъвогари функционалӣ аз рӯи парванда хулоса дода истода, ҳуқуқ надорад, ки

ваҷҳҳои даъвои муқобили даъвои ҷавобгарро бе таваҷҷуҳ гузорад, чунки тибқи мазмуни моддаи 47 КММ Ҷумҳурии Тоҷикистон прокурор аз рӯи ҳамаи масъалаҳои, ки дар вақти муҳокимаи парванда ба миён меоянд, аз он ҷумла талаботҳои, ки ҷавобгар дар даъвои муқобили даъво пешниҳод кардааст, хулоса медиҳад [18, с. 322].

Дар сурати хилофи хулосаи додаи прокурор қабул шудани ҳалнома, прокурори иштирокчии парванда метавонад, нисбати ҳалномаи мазкур ба марҳилаи кассатсионии судӣ эътирози кассатсионӣ оварад.

Ҳамин тавр, бо таҳлили муқоисавӣ – ҳуқуқии қонунгузорӣ ва адабиётҳои илмиву амалии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ ба хулосае омадан мумкин аст, ки мақомоти прокуратура муҳимтарин ниҳоди ҳифзи ҳуқуқи башарӣ – давлатӣ буда, мавҷудияти вақолатҳо дар соҳаи муҳофизати маданият на танҳо ба баррасии парвандаи мушаххас, балки ба тамоми низоми судӣ таъсири мусбати худро мерасонад. Прокурор ҳамчун иштирокчии муҳофизати маданият яке аз нақшҳои сазоворро иҷро намуда, бе иштироки ӯ муҳофизати судии маданият тасаввур кардан душвор аст.

СРАВНИТЕЛЬНО – ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ УЧАСТИЯ ПРОКУРОРА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Ключевые слова: прокурор; суд; гражданский процесс; законодательство; прокурорский надзор; субъект; нормативные правовые акты.

Аннотация: Статья посвящена одному из важнейших вопросов гражданского процессуального права, в котором рассмотрены и проанализированы основы участия прокурора в гражданском судопроизводстве, формы участия, цели, правовой статус и сравнительно-правовой анализ участия прокурора в гражданском судопроизводстве Республики Таджикистан с зарубежными странами. С точки зрения автора, прокурор считается одним из влажнющих участников гражданского судопроизводства и своим участием в судопроизводстве способствует к принятию законных и обоснованным документов, торжеству судебной справедливости, защита социальных, экономических, политических и других прав и свобод человека и гражданина, общества и государства, поддерживает и подтверждает верховенство прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан.

Джафаров Умар Мухаммадович - доктор философии кафедра судебного права и прокурорского надзора юридического факультета Таджикского национального университета. E-mail: chafarov.umar@yandex.com, Тел.: (+992) 988-66-58-59.

PROSECUTOR IN THE CIVIL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND FOREIGN COUNTRIES

Key words: prosecutor; court; civil proceedings; legislation; prosecutorial control; subject; regulatory legal acts.

Annotation: The article is devoted to one of the most important issues of civil procedural law, in which the basics of the prosecutor's participation in civil proceedings, forms of participation, goals, legal status and comparative legal analysis of the prosecutor's participation in civil proceedings of the Republic of Tajikistan with foreign countries are reviewed and analyzed. From the author's point of view, the prosecutor is considered one of the most important participants in civil proceedings and, through his participation in legal proceedings, contributes to the adoption of legal and justified documents, the triumph of judicial justice, the protection of social, economic, political and other rights and freedoms of man and citizen, society and the state, supports and confirms the supremacy of human and civil rights and freedoms in the Republic of Tajikistan.

Jafarov Umar Mukhammadovich - Doctor of Philosophy department of Judicial Law and Prosecutorial Supervision of the Faculty of Law of the Tajik National University
E-mail address: chafarov.umar@yandex.com, Tel.: (+992) 988-66-58-59.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Бо тағйироту иловаҳо аз 22 майи соли 2016. - Душанбе: Ганҷ. 2016. – 126 с.
2. Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон" // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, №7, қ. 1, мод. 380; с. 2015, №7-9, мод. 698; с. 2016, №7, мод. 603; с. 2018, №2, мод. 62.
3. Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2005, №7, мод. 398; с. 2006, №3, мод. 141; с. 2007, №5, мод. 350. №7, мод. 652; с. 2008, №12, қ. 1, мод. 981; с. 2009, №5, мод. 314; с. 2011, №3, мод. 150, №6, мод. 428; с. 2012, №8, мод. 810; с. 2013, №7, мод. 497, мод. 498, №12, мод. 876; с. 2014, №3, мод. 139, №12, мод. 820; с. 2016, №3, мод. 125; с. 2017, №5, қ. 1, мод. 267; с. 2019, №6, мод. 308.
4. Кодекси мурофиавии маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 05.01.2008. Шақли электронӣ. Маҳзани муттамаркази иттилооти ҳуқуқии "Адлия". 2014. Намунаи 7.0.
5. Фармонҳои Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба фаъолияти мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: «Ирфон», 2016, 420 саҳ.
6. Суханронии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо кормандони мақомоти прокуратура аз 13.03.2018. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://soi.tj/?p=3217&lang=tg>.
7. Тафсири Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2013. – 784 с.
8. Кодекси мурофиавии маданияи Федератсияи Русия аз 14 ноябри соли 2002 №138-ФЗ. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://minjust.gov.ru/ru/documents/7613/>.
9. Кодекси мурофиавии маданияи Ҷумҳурии Қазоқистон аз 31 октябри соли 2015, № 377-V ЗРК. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053&pos=6;-36#pos=6-36.
10. Кодекси мурофиавии маданияи Ҷумҳурии Ўзбекистон (бо тағйироту иловаҳо аз 25.12.2023 сол). [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://oldparliament.gov.uz/upload/files/laws/GPK.pdf>.

11. Кодекси муурофиавии маданияи Ҷумҳурии Беларусия аз 11 январи соли 1999, № 238-3. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900238>.
12. Қонун дар бораи прокуратураи Ҷумҳурии Эстония аз 22.04.1998. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13153853?leiaKehtiv>.
13. Кодекси муурофиавии маданияи Ҷумҳурии Фаронса аз 01 июли соли 1952. Ба ҳолати 01 феввали соли 2024. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000022878345/?anchor=LEGIARTI000022889991#LEGIARTI000022889991.
14. Қонуни муурофиавии маданияи Ҷумҳурии Халқии Хитой. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ru.chinajusticeobserver.com/law/x/civil-procedure-law-of-china-20170627>.
15. Искандаров З.Ҳ. Ҳуқуқи инсон ва механизми миллии ҳимояи он. Душанбе: «Эҷод», 2007. С.122-125.
16. Исоев М. Ш., Каримов Ф.К., Юсуфов А. Назорати прокурорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. — Душанбе: «Эҷод», 2005. 728 саҳ.
17. Коршунов Н. М., Мареев Ю. Л. Муурофияи маданӣ: Китоби дарсӣ барои донишгоҳҳо. – М.: Норма, 2006, - 848 с.
18. Раҳмон Юсуф Аҳмадзод. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 390 саҳ.

Список литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года. С изменениями и дополнениями от 22 мая 2016 года. - Душанбе: Гандж. 2016. – 126 с.
2. Конституционный закон Республики Таджикистан «О судах Республики Таджикистан» // Вести Верховного Собрания Республики Таджикистан, с. 2014, № 7, с. 1, ст. 380; с. 2015, № 7-9, ст. 698; с. 2016, №7, статья 603; с. 2018, № 2, ст. 62.
3. Конституционный Закон Республики Таджикистан «О прокуратуре Республики Таджикистан» // Вести Верховного Собрания Республики Таджикистан, с. 2005, №7, статья 398; с. 2006, № 3, ст. 141; с. 2007, № 5, ст. 350. № 7, ст. 652; с. 2008, № 12, с. 1, ст. 981; с. 2009, №5, ст. 314; с. 2011. № 3, ст. 150, № 6, ст. 428; с. 2012, № 8, статья 810; с. 2013, №7, статья 497, ст. 498, № 12, ст. 876; с. 2014, №3, статья 139, № 12, ст. 820; с. 2016, № 3, ст. 125; с. 2017, № 5, с. 1, ст. 267; с. 2019, № 6, ст. 308.
4. Гражданский процессуальный кодекс Республики Таджикистан // Новости Верховного Совета Республики Таджикистан. 01.05.2008. Электронная форма. Центральный правовой информационный центр «Адлия». 2014. Пример 7.0.
5. Приказы Генерального прокурора Республики Таджикистан и другие нормативные правовые акты о деятельности прокуратуры Республики Таджикистан. - Душанбе: «Ирфон», 2016, 420 с.
6. Выступление лидера нации Эмомали Рахмона на совещании с сотрудниками прокуратуры 13 марта 2018 года. [Электронный ресурс]. Источник доступа: URL: <https://soi.tj/?p=3217&lang=tg>.
7. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Таджикистан – Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – 784 с.
8. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 года № 138-ФЗ. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://minjust.gov.ru/ru/documents/7613/>
9. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года, № 377-V ЗРК. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053&pos=6;-36#pos=6;-36.
10. Гражданский процессуальный Кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.12.2023 г.). <https://oldparliament.gov.uz/upload/files/laws/GPK.pdf>

11. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь от 11 января 1999 года, № 238-З. <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900238>.
12. Закон о прокуратуре Эстонской Республики от 22.04.1998. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13153853?leiaKehtiv>.
13. Гражданско-процессуальный кодекс Фрунсузской Республики действует с 01 июля 1992 года. По состоянию на 01 февраля 2024 г. Манбаи дастрасӣ: URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000022878345/?anchor=LEGIARTI000022889991#LEGIARTI000022889991.
14. Гражданский процессуальный закон Китайской Народной Республики. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ru.chinajusticeobserver.com/law/x/civil-procedure-law-of-china-20170627>.
15. Искандаров З.Х. Права человека и национальный механизм их защиты. Душанбе: «Эдждод», 2007. С.122-125.
16. Исоев М.Ш., Каримов Ф.К., Юсуфов А. Прокурорский надзор в Республике Таджикистан. - Душанбе: «Эдждод», 2005. 728 с.
17. Коршунов Н. М., Мареев Ю. Л. Гражданский процесс: Учебник для вузов. - М.: Норма, 2006, - 848 с.
18. Рахмон Юсуф Ахмадзод. Прокурорский надзор. Учебник. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 390 с.

List of literature:

1. Constitution of the Republic of Tajikistan of November 6, 1994. As amended on May 22, 2016. –Dushanbe: Ganj. 2016. – 126 p.
2. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan “On the Courts of the Republic of Tajikistan” // News of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 2014, no. 7, p. 1, Art. 380; With. 2015, No. 7-9, art. 698; With. 2016, No. 7, article 603; With. 2018, No. 2, art. 62.
3. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan “On the Prosecutor’s Office of the Republic of Tajikistan” // News of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 2005, No. 7, article 398; With. 2006, No. 3, art. 141; With. 2007, No. 5, Art. 350. No. 7, art. 652; With. 2008, No. 12, p. 1, Art. 981; With. 2009, No. 5, art. 314; With. 2011. No. 3, art. 150, No. 6, Art. 428; With. 2012, No. 8, article 810; With. 2013, No. 7, article 497, art. 498, No. 12, Art. 876; With. 2014, No. 3, Article 139, No. 12, Art. 820; With. 2016, No. 3, Art. 125; With. 2017, no. 5, p. 1, Art. 267; With. 2019, No. 6, art. 308.
4. Civil procedural code of the Republic of Tajikistan // News of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan. 05/01/2008. Electronic form. Central Legal Information Center "Adlia". 2014. Example 7.0.
5. Orders of the Prosecutor General of the Republic of Tajikistan and other regulatory legal acts on the activities of the prosecutor's office of the Republic of Tajikistan. - Dushanbe: “Irfon”, 2016, 420 p.
6. Speech by the leader of the nation Emomali Rahmon at a meeting with prosecutors on March 13, 2018. [Electronic resource]. Access source: URL: <https://soi.tj/?p=3217&lang=tg>.
7. Commentary on the Civil Procedure Code of the Republic of Tajikistan – Dushanbe: “ER-Count”, 2013. – 784 p.
8. Civil Procedure Code of the Russian Federation of November 14, 2002 No. 138-FZ. [Zahirai elektroni]. Manbai dastras: URL: <https://minjust.gov.ru/ru/documents/7613>.
9. Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2015, No. 377-V ZRK. [Zahirai elektroni]. Manbai dastras: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053&pos=6;-36#pos=6;-36.
10. Civil Procedural Code of the Republic of Uzbekistan (with amendments and additions as of December 25, 2023). <https://oldparliament.gov.uz/upload/files/laws/GPK.pdf>.
11. Civil Procedure Code of the Republic of Belarus of January 11, 1999, No. 238-Z. <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900238>.

12. Law on the Prosecutor's Office of the Republic of Estonia dated April 22, 1998. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13153853?leiaKehtiv>.
13. The Civil Procedure Code of the Frunsuz Republic has been in force since July 1, 1952. Accessed February 01, 2024. Manbai dastras: URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_1c/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000022878345/?anchor=LEGIARTI000022889991#LEGIARTI000022889991.
14. Civil procedural law of the People's Republic of China. Manbai dastrasi: URL: <https://ru.chinajusticeobserver.com/law/x/civil-procedure-law-of-china-20170627>.
15. Iskandarov Z.Kh. Human rights and the national mechanism for their protection. Dushanbe: "Ejod", 2007. P.122-125.
16. Isoev M.Sh., Karimov F.K., Yusufov A. Prosecutor's supervision in the Republic of Tajikistan. - Dushanbe: "Ejod", 2005. 728 p.
17. Korshunov N. M., Mareev Yu. L. Civil process: Textbook for universities. - M.: Norma, 2006, - 848 p.
18. Rahmon Yusuf Akhmadzod. Prosecutor supervision. Textbook. – Dushanbe: Irfon, 2019. – 390 p.

УДК: 351.74

Нуриддинзода Суфӣ Нуриддин,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва фаъолияти
маъмурии факултети №2 Академияи ВКД Ҷумҳурии
Тоҷикистон, подполковники милитсия

E-mail: Sufi-1986@mail.ru

Тел.: (+992) 908-11-55-98.

АСОСНОКИИ ҲАМКОРИИ ШАҲРВАНДОНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО МИЛИТСИЯ ДАР ТАЪМИНИ ТАРТИБОТИ ЧАМЪИЯТӢ ВА БАЪЗЕ АЗ ПРОБЛЕМАҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ОН

Калидвожаҳо: асоснокӣ; асосҳои ҳуқуқӣ; ҳамкорӣ; ҳамкориҳои мутақобила; милитсия; шаҳрванд; ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ; ислоҳоти расмӣ; норасоии қонунгузорӣ; иштироки дастаҷамъона.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаи ҳамкориҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба таъмини тартиботи ҷамъиятӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додааст. Бо мақсади собит намудани асоснокии иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ кӯшиш ба харҷ дода шудааст, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва зериконунӣ, ҳамчунин баъзе аз санадҳои дохилидоравии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муносибатҳо оид ба масъалаи тадқиқшавандаро танзим менамоянд, номбар карда шуда, меъёрҳои дахлдори онҳо ба таври мушаххас зери таҳлил қарор дода шаванд.

Муқоисаи байни санадҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба танзими иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ бо санадҳои қонунгузори баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ оид ба масъалаи зикршуда дар таълифи мақола истисно нагардидааст.

Барои дар сатҳи стандарти байналмилалӣ мувофиқ намудани низоми иқтисодӣ ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қисмати сохтани давлати иқтимоӣ ва ҳуқуқӣ, зарурияти сатҳи баланд ва асоснок ташкили ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ дар давлат ба вуҷуд меояд.

Тибқи талаботи Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлат низоми мақомоти ҳифзи ҳуқуқ амал менамояд, ки мақомоти қорҳои дохилӣ дар низоми мазкур ҷойгузин буда, дар соҳаи ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ яке аз самтҳои асосии фаъолияти онро ҷалби шаҳрвандон ва ниҳодҳои онҳо дар амалигардонии сиёсати давлат дар соҳаи таъмини тартибот ва беҳатарии ҷамъиятӣ ташкил менамояд.

Қайд намудан ба маврид аст, ки манфиати давлат ва алаҳусус мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ бо фикру мулоҳиза ва боварибахшии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ

Раҳмон тасдиқ карда мешавад: «Дар раванди пешгирии ҷинояткорӣ ва мубориза бо унсурҳои ҷинояткор вусъат бахшидани ҳамкориҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, баҳусус мақомоти милитсия, бо аҳоли хеле муҳим мебошад» [1]. Ҳамчунин, Вазири қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳимзода Рамазон Ҳамро дар суҳанронии хеш бахшида ба ҷамъбасти фаъолияти дружиначиёни ихтиёрӣ ва кормандони ғайриштатии милитсия санаи 25 феввали соли 2015 қайд намуданд: «Маҳз бо дастгирии аҳоли, зиёиёну равшанфикрон, аҳли ҷамоатчиғӣ, намояндагони маориф, кормандони муассисаҳои таълимӣ, ҷавонон, баҳусус донишҷӯён мо метавонем бо падидаҳои номатлуби ҷомеа, ки имрӯз моро ба ташвиш овардааст, мубориза барем» [2, с. 4].

Ҳамкориҳои шаҳрвандон бо милитсия дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ аҳамияти конститутсионӣ дорад. Яъне, тибқи муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати мо давлати демократӣ эътироф шуда, халқ баёнғари соҳибхитиёрӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ

мебошад [3]. Аз меъёрҳои зикршудаи Конституция бар меояд, ки ҳалқи Тоҷикистон, бахусус шаҳрвандон дар ҳалли масъалаҳои аҳамияти умумидавлатӣ ва хусусияти маҳаллидошта, аз ҷумла дар ҳалли масъала оид ба таъмини тартиботи ҷамъиятӣ метавонанд, ки бевосита иштирок дошта бошанд ва дар соҳаи мазкур дар давраи соҳибистиклолии кишвар ислоҳоти дахлдори суди-ҳуқуқӣ амалӣ карда шудааст.

Асоснокии ҳамкориҳои милитсия бо шаҳрвандонро дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ мо бо мавҷудияти амалкарди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар санадҳои зерқонунии соҳавӣ дар давлат алоқаманд дониста, дар ин маврид ба ақидаи Егорышев С.В., таъя менамоем. Чунончӣ ӯ қайд менамояд, ки: «Мавҷудияти асосҳои ҳуқуқие, ки ҷараёни ҳамкориҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, мақомоти қорҳои дохилӣ бо ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандиро танзим мекунад, метавонад, ки ба инкишофи ҳамкорӣ ва дигар шароитҳои лозимӣ таъсиррасон бошанд» [4, с. 49-58]. Вобаста ба ин ақида, дар ҳар як давлат соҳаи қонунгузориро ҳамчун соҳаи пешбарандаи тамоми соҳаҳои дигар эътироф намудан мумкин аст. Чунки тамоми соҳаҳои дигари фаъолияти давлат дар асоси талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешаванд. Дар тақвияти гуфтаҳои боло, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Усмонов О.У., ақидаи мазкурро пешниҳод намуданд: «Баъди давлати мустақил гаштани Тоҷикистон зарурати ба таври қулӣ аз нав сохтани тамоми пояҳои ҳуқуқие, ки дар асоси онҳо ҳаёти давлати соҳибхитӣ ташкил ёфта, шаҳрвандонаш умр басар мебаранд, пайдо шуд. Барои ҳалли ин масъала аллакай қорҳои зиёде ба сомон расонида шуд. Қонуну санадҳои меъёрии зиёде, ки ба ҳаёту фаъолияти идоракунӣ давлатӣ, иқтисодиёт, ҳифзи миллӣ, сиёсати хоричӣ, ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ, фарҳангӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолию табиат ва риояи тартиботи ҳуқуқӣ дахл доранд, қабул карда шуда, ба ҳаёт татбиқ гашта истодаанд» [5, с. 3]. Инчунин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии

мамлакат ибраз доштанд, ки шартҳои муҳими ба даст овардани муваффақият дар мубориза бо терроризм ва экстремизм фаъолияти ҷомеашиносуву босамари мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва тақвияти заминаҳои ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти онҳо дар ин самт мебошад [6].

Вобаста ба тадқиқи масъалаи таҳқиқшаванда бояд гуфт, ки ислоҳоти давраи соҳибистиклолии милитсияи тоҷик тавонист, ки дар қатори дигаргуннамоии сохтори ташкилӣ, тақмили асосҳои ҳуқуқии фаъолият, инчунин ба шакли усулҳои ҷалби бештари шаҳрвандон ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ҳамкорӣ бо милитсия дар самти таъмини тартиботи ҷамъиятӣ аҳамият зоҳир намуда, оид ба ин масъалаи муҳим дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ меъёрҳои расмиро мустақкам намояд.

Агар ба масъалаи таҳқиқшаванда диққати худро ба давраи солҳои аввали соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона намоем, пас ба таври хеле содда ва боварибахш муайян намудан мумкин аст, ки ҳамкориҳои мутақобилаи байни мақомоти қорҳои дохилӣ бо шаҳрвандон бе мавҷудияти асосҳои ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолият ба роҳ монда шуда буд, ки дар ин ҷода саҳми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва зерқонунии собиқ Иттиҳоди давлатҳои шӯравӣ ва хусусиятҳои анъанавии ҳамкориҳои мақомоти қорҳои дохилӣ бо ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки аз ҳамон замон ҳукмфармо буданд, назаррас буданд. Бо мақсади асоснок намудани фикр бояд ёдовар шуд, ки дар давраи аввали соҳибхитӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон қанги шаҳрвандӣ сар зада, воқеан имконияти қори дастгоҳи давлатиро дар ҳама самтҳои фаъолият, аз ҷумла дар самти қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қариб, ки ботамом аз байн бурд. Аз ин рӯ, моро зарӯр буд, ки оид ба танзими фаъолияти соҳаҳои гуногуни давлатдорӣ аз муқарроти санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон истифода намоем. Чуноне, ки дар Тоҷикистони соҳибистиклол то қабул шудани санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор (аз ҷумла Қонун «Дар бораи милиса») механизми иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ аз рӯи Қарори Қумитаи марказии ҳизби қомунистии шӯрои сотсиалистӣ ва Шӯрои Вазирони Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои

шӯравии сотсиалистӣ «Дар бораи иштироки меҳнаткашон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ дар кишвар» [7], ки асос барои қабули Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Федералии Шӯравии Сотсиалистии Россия «Дар бораи дружинаҳои ихтиёрии халқӣ оид ба ҳифзи тартиботи чамъиятӣ» аз 25 март соли 1959, №474 гардид, ба роҳ монда шуда буд. Санади меъёрии мазкур маҳз заминаи инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ва баъдтар Ҷумҳурии Соҳибистиклоли Тоҷикистон дар соҳаи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ ба ҳисоб мерафт.

Яке аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии аввалине, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳо оид ба ҳамкориҳои шаҳрвандонро бо милитсия муайян намуд, ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия» ба ҳисоб меравад, ки 2 майи соли 1992 таҳти №650 қабул гардидааст. Дар қонуни зикршуда ва минбаъд Қонун «Дар бораи милитсия» дар таҳрири нав аз соли 2004 масъалаҳои ҳамкориҳои мутақобила бо коллективҳои меҳнатӣ ва аҳоли, доимо ба назар гирифтани афкори умум дар мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ва таъмини тартиботи чамъиятӣ, ҳамчун принципҳои асосии фаъолияти милитсия пешбинӣ гардиданд [8].

Агарчӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои чамъиятӣ» мафҳуми иттиҳодияи чамъиятӣ, шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии онҳо, принципҳои таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои чамъиятӣ, муносибати давлат ба онҳо, ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ва ҳудуди фаъолияти иттиҳодияҳои чамъиятиро муқаррар карда бошад ҳам, [9], бар замми ин, дар ин марҳилаи таърихӣ танзими муносибатҳо оид ба шаклҳои инфиродӣ ва дастаҷамъонаи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ ва соҳаҳои фаъолияти онҳо дар сатҳи қонунгузорӣ пешбинӣ нагардида буд ва проблемаи соҳавии мазкур танҳо ҳангоми қабул шудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ» ҳалли хешро ёфт.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ» аз 3 декабри соли 2009

таҳти №566 қабул гардида, шаклҳо ва принципҳои иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ, тартиби таъсис ва фаъолияти дружинаҳои ихтиёрий (айни замон дастҳои ихтиёрий), кафолатҳои ҳимояи ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва ҷораҳои ҳавасмандгардонии дружинаҳои ихтиёрий, салоҳияти мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятиро ба таври мушаххастар пешбинӣ намуд. Бо мақсади дар амал воқеӣ гардонидани талаботи қонуни зикршуда дар самти танзими фаъолияти дружинаҳои ихтиёрий Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2-юми августи соли 2010, №400 дар бораи «Низомномаи дружинаҳои ихтиёрий дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуд. Дар ҳақиқат амалигардонии талаботи меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии болозикр имкониятро ба даст дод, ки қор дар самти ҳамкориҳои мақомоти корҳои дохилӣ бо шаҳрвандон дар сатҳи хубтар ба роҳ монда шуда, теъдоди шаҳрвандони ба мақомот мусоидаткунанда оид ба пешгирии ҷиноятҳо, ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва таъмини тартиботи чамъиятӣ афзоиш ёбад.

Давраи инкишофи босамари ташкили фаъолияти ҳамкориҳои мақомоти корҳои дохилро бо шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо марҳилаи ислоҳоти аввали расмӣ милитсияи тоҷик дар замони истиклолияти давлатӣ ташкил менамояд, ки он ба солҳои 2013-2020 рост меояд. Чунончӣ дар замони мазкур Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020», Фармони ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Низомномаи Шӯрои чамъиятӣ оид ба мусоидати ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ислоҳоти милитсия дар назди ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 11 ноябри соли 2014, №841, Фармони ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Низомномаи «Шӯрои чамъиятӣ оид ба мусоидати ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таъмини тартиботи чамъиятӣ дар назди мақомоти милитсия дар ҷойҳо» аз 10-уми июни соли 2017, №256 қабул карда шуданд.

Дар Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020 тақвият додани ҳамкориҳои мутақобилаи милитсия бо аҳоли яке аз вазифаҳои стратегияи ислоҳоти милитсия пешбинӣ карда шуда, дар он зикр гардидааст, ки масъалагузорӣ ва ҳалли вазифаҳои профилактикӣ ҳамкориҳои мутақобилаи зичро бо аҳоли пешбинӣ менамояд, ки он ҳамчун манбаи иттилоот дар бораи вазъи тартиботи ҳуқуқӣ ва ҳамчун субъекте, ки ба амалигардонии тадбирҳои муайян ҷиҳати нигоҳдории тартибот ва амният қодир аст [10], ба ҳисоб меравад.

Тибқи талаботи Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020 ҳамкориҳои мақомоти милитсия бо ҷомеа ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки ислоҳоти (рушди) милитсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ карда шуд [11].

Марҳилаи дуоми ислоҳоти расмӣ милитсияи давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қабули Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025 [12] асос ёфтааст, ҷорабиниҳои аҳамияти ҳуқуқӣ ва ташкилидоштаро оид ба масъалаи ҳамкориҳои милитсия бо шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ истисно накардааст. Инак, тибқи Нақшаи ҷорабиниҳои амалисозии Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025 ҷорабиниҳои аҳамияти ҳуқуқӣ ва ташкилидоштаи самти ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз қабили, таҳияи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ», омода намудани лоиҳаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ташкили кори дружинаҳои ихтиёрӣ», ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ, хусусан раисони маҳалҳо, аъзои шӯроҳои ҷамъиятӣ, дружиначиёни ихтиёрӣ, кормандони ғайриштатӣ, волонтерон ва ҷавонони ташаббускор ҷиҳати огоҳонӣ, пешгириӣ, ошкор ва кушодани ҳуқуқвайронкуниҳо, баргузор намудани вохӯриҳои кормандони милитсия бо аъзои Шӯрои ҷамъиятӣ, кормандони ғайриштатӣ, ҷавонони ташаббускор ва дигар ниҳодҳои ҷамъиятии мақомоти корҳои дохилӣ, баргузор намудани ҷорабиниҳо ҷиҳати назорати

ҷамъиятии фаъолияти милитсия, барои давраи ислоҳотӣ ба нақша гирифта шуданд.

Аз ҳама кори муҳиме, ки тибқи нақшаи ҷорабиниҳои зикршуда дар самти ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа амалӣ гардид, ин дар таҳрири нав омода намудани лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ» ва ба таври расмӣ қабул шудани он мебошад [13].

Бо нишондоди камтарин аз муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, зерқонунӣ ва дохилидоравӣ мо бо боварии комил гуфта метавонем, ки имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснокии (заминаи ҳуқуқии) ҳамкориҳои шаҳрвандон бо мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ дар сатҳи зарурӣ ҷой дорад. Аммо, фаъолият дар самти мазкур низ ҳамчун дигар зухуроти ҷомеа наметавонад, ки тамоман аз камбудию норасогӣ холи бошад. Аз ин рӯ, моро зарур меафтад, ки баъзе аз норасогииҳои қонунгузорию дар самти танзими муносибатҳои тадқиқшаванда баррасӣ ва таҳлил намоем.

Дар моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ» мафҳуми «иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи Ҷамъиятӣ» пешбинӣ гардидааст, ки дар расондани кумак ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ба истиснои мақомоти прокуратура, бо мақсади ҳифзи ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, молумулк, манфиатҳои ҷомеа ва давлат, зоҳир мешавад. Вобаста ба ин мафҳум фикри мо бештар ба истисно гардидани кумак расонидани шаҳрвандон ба мақомоти прокуратура ҷалб мегардад. Аз таҳлили қонунгузориҳои соҳавии баъзе аз давлатҳои аъзои ИДМ [14], бар меояд, ки дар мафҳуми таҳқиқшаванда истиснои мазкур ҷой надорад. Мо низ қонунгузориҳои соҳавии давлатҳои таҳқиқшударо ҷонибдорӣ намуда, зарурияти дар мафҳуми «иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ» ҷой доштани ибораи «ба истиснои мақомоти прокуратура» – ро бе вачҳ зиёдатӣ эътироф менамоем.

Аз талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шаҳрвандон дар таъмини таъмини тартиботи ҷамъиятӣ» [15] бар меояд, ки меъёрҳои он

шаклҳои инфиродӣ ва дастаҷамъонаи барасмиятдаровардашудаи иштироки шаҳрвандонро дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ муайян менамояд. Аммо, шаҳрвандон метавонанд, ки ҳам ба таври инфиродӣ ва ҳам дастаҷамъона бе барасмиятдарории ҳамкорӣ дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ иштирок намоянд. Аз ин рӯ, дар қонун муқаррар намудани меъёри алоҳида вобаста танзими шаклҳои барасмиятдаровардашуда ва бе барасмиятдарории иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ фикр менамоем, ки норасоии қонунгузорию пурра мегардонад.

Қисми 3 моддаи 5 қонуни зикршуда шаклҳои иштироки дастҷамъонаи шаҳрвандон дар таъмини тартиботи Ҷамъиятиро тавассути узвияти онҳо дар дастҳои ихтиёрӣ, шуроҳои ҷамъиятӣ ва шуроҳои собиқадорони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ пешбинӣ кардааст. Ҳарчанд, ки

фаъолияти шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии мазкур хусусияти иттиҳодияҳои ҷамъиятиро доранд, аммо баён гардидани номи амиқ ва пурраи онҳо дар қонун хусусиятҳои фарқкунандаи онҳоро низ аз иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ равшан мегардонад. Ҳамчунин, дар қонунгузорию Федератсияи Россия яке аз шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ ин фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятиро мебошад, ки дар самти ҳифзи ҳуқуқ таъсис дода шудаанд [16]. Аз ин рӯ, бо мақсади танзими фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятиро, ки айни замон ба мақомоти давлатӣ дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ мусоидат менамоянд ва дӯрнамои ташкили фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар самти ҳифзи ҳуқуқ, фикр менамоем, ки қонунгузорию амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳтиёҷ ба тағйирот ва мукамалгардонӣ дар соҳаи баррасигардида мебошад.

ОБОСНОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С МИЛИЦИЕЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА И НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМ ЕЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Ключевые слова: обоснование; правовые основы; сотрудничество; взаимодействие; милиция; гражданин; основы гражданского общества; официальные реформы; пробелы законодательства; коллективное участие.

Аннотация: В данной статье автор проанализировал вопрос сотрудничества граждан Республики Таджикистан с органами внутренних дел по обеспечению общественного порядка. С целью обоснования участия граждан в обеспечении общественного порядка, автор предпринял попытку по перечислению нормативных правовых и подзаконных актов, а также некоторых внутренних актов Министерства внутренних дел Республики Таджикистан, регулирующих взаимоотношения по исследуемому вопросу, и конкретно проанализировал их соответствующие нормы.

Автором проведен сравнительный анализ законодательных актов Республики Таджикистан по регулированию участия граждан в обеспечении общественного порядка с законодательными актами некоторых государств-членов СНГ по данному вопросу.

Нуриддинзода Суфи Нуриддин - доцент кафедры административного права и административной деятельности факультета №2 Академии МВД Республики Таджикистан, подполковник милиции **Адрес:** 734012, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. М. Мاستонгулова, 3 E-mail: Sufi-1986@mail.ru, Тел.: (+992) 908-11-55-98.

SUBSTANTIATION OF INTERACTION OF CITIZENS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH THE POLICE IN ENSURING PUBLIC ORDER AND SOME PROBLEMS OF ITS LEGAL REGULATION

Key words: justification; legal basis; cooperation; interaction; police; citizen; foundations of civil society; official reforms; lack of legislation; collective participation.

Annotation: In this article, the author analyzed the issue of cooperation between citizens of the Republic of Tajikistan and internal affairs bodies to ensure public order. In order to substantiate the

participation of citizens in ensuring public order, the author made an attempt to list normative legal and by-law acts, as well as some internal acts of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, regulating relations on the issue under study, and specifically analyzed their relevant norms.

The author conducted a comparative analysis of the legislative acts of the Republic of Tajikistan on regulating the participation of citizens in ensuring public order with the legislative acts of some CIS member states on this issue.

Nuriddinzoda Sufi Nuriddin - associate professor of the Department of administrative law and administrative activity of the faculty No. 2 of the Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Tajikistan, lieutenant colonelmilitia **Address:** 734012, Tajikistan, Dushanbe, M. Mastongulov str., 3 E-mail: Sufi-1986@mail.ru, Tel.: (+992) 908-11-55-98.

Рӯйхати адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 23 апрели соли 2014 доир гардид. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: ombudsman.tj рауом-23.04.2014. (санаи мурочиат: 25.04.2024 с.).

2. Солиев К.Ҳ., Мансурзода А.М., Абдулахадзода А.А., Нуриддинзода С.Н., Мирзорустамов М.М. Роҳнамо оид ба ҳамкориҳои милитсия бо ҷомеа. – Душанбе. “Контраст”. 2020. – 84 с.

3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994 (бо тағйири иловаҳо аз 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2003 ва 22-юми майи соли 2016). [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: // adliya.tj>tj/constitution. (санаи мурочиат: 25.04.2024 с.).

4. Егоришев С.В. Асосҳои ҳуқуқи ҳамкориҳои мақомоти қорҳои дохилӣ бо ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун шарти самаранокии иҷтимоӣ - ҳуқуқи фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ // Вестник ВЭГУ. 2016. № 1 (81). С.49-58.

5. Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Дар зери таҳрири узви вобастаи АУ Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Усмонов О.У. – Душанбе, «Маориф». 1999. – 287 с.

6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 26 декабри соли 2019 доир гардид. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: majmilli.tj> рауом/. (санаи мурочиат: 26.04.2024 с.).

7. Қарори КМ КПСС, Шӯрои Вазирони СССР аз 2 марти соли 1959 по 218 Дар бораи иштироки коргарон дар ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ дар кишвар // СП СССР. 1959. – № 4.

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия» аз 2 майи соли 1992, №651. (АШО Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1992, №12, мод. 208; ... соли 2003, №12, мод.688)., Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи милитсия» аз 17 майи соли 2004, № 41(Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2004, №5, мод. 352).

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ». (АМОҶТ с. 2007, №5, мод. 363; с.2008, №3, мод.202; с.2010, №7, мод. 554; с.2013, №3, мод. 202; с.2015, №7-9, мод.700; №11, мод.963).

10. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2013-2020» аз 19-уми марти соли 2013, № 1438. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: mvd.tj>index.php/tj/asosi/11270-chorabinii-um- (санаи мурочиат: 28.04.2024 с.).

11. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020» аз 3-юми майи соли 2014, № 296. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: vkd.tj>index.php/tj/sanad-o/barnomai-islo-oti-(санаи мурочиат: 28.04.2024 с.).

12. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми июни соли 2021, №211 дар бораи тасдиқи Барномаи ислоҳоти милитсия барои солҳои 2021-2025. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: adlia.tj>show_doc.fwx?rgn=139567. (санаи мурочиат: 01.05.2024 с.).

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шаҳрвандон дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ» аз 22 июни соли 2023, № 1969.

14. Қонуни федералии ФР “Дар бораи иштироки шахрвандон дар ҳифзи тартиботи чамъиятӣ” аз 2 апрели соли 2014. №44-ФЗ. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: kremlin.ru>acts/bank/38272. (санаи мурочиат: 02.05.2024 с.), Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон “Дар бораи иштироки шахрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ” аз 9 июли соли 2004. №590- II. (В редакции Законов Республики Казахстан от 05.07.2011 г. №452-IV ЗРК, 03.07.2014 г. №227-V ЗРК, 19.04.2023 г. №223-VII ЗРК).

15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иштироки шахрвандон дар таъмини тартиботи чамъиятӣ» аз 22 июни соли 2023, № 1969.

16. Қонуни федералии ФР “Дар бораи иштироки шахрвандон дар ҳифзи тартиботи чамъиятӣ” аз 2 апрели соли 2014. №44-ФЗ. Манбаи дастрасӣ: kremlin.ru>acts/bank/38272. (санаи мурочиат: 02.05.2024 с.).

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан, состоявшееся 23 апреля 2014 года. [Электронный ресурс]. Источник доступа: ombudsman.tj рауом-23.04.2014. (дата обращения: 25.04.2024 г.).

2. Солиев К.Час., Мансурзода А.М., Абдулахадзода А.А., Нуриддинзода С.Н., Мирзорустамов М.М. Руководство по взаимодействию милиции с общественностью. - Душанбе. "Контраст". 2020. – 84 С.

3. Конституции Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года (с изменениями и дополнениями от 26 сентября 1999 года, 22 июня 2003 года и 22 мая 2016 года). [Электронный ресурс]. Источник доступа: // adliya.tj " tj/constitution. (дата обращения: 25.04.2024 г.).

4. Егорышев С.В. Правовые основы взаимодействия органов правопорядка с гражданским обществом как источник социально-правовой эффективности правотворческих действий // Вестник ВЭГУ. 2016. № 1 (81). – С. 49-58.

5. Основы государства и права Республики Таджикистан. Учебник. Под редакцией члена-корреспондента АУ Республики Таджикистан, доктора юридических наук, профессора Усмонова О.У. - Душанбе,»Образование". 1999. – 287 с.

6. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан, которое состоялось 26 декабря 2019 года. [Электронный ресурс]. Источник доступа: majmilli.tj" рауом/. (дата обращения: 26.04.2024 г.).

7. Постановлением ЦК КПСС, Совмина СССР от 2 марта 1959 г. № 218» Об участии трудящихся в охране общественного порядка в стране " // СП СССР. 1959. – № 4.

8. Закон Республики Таджикистан» О милиции " от 2 мая 1992 года, №651. (АШО Республики Таджикистан 1992, №12, ст. 208; ... 2003, №12, мод.688)., Закон Республики Таджикистан» О милиции " от 17 мая 2004 года, № 41(Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 год, №5, ст. 352).

9. Закон Республики Таджикистан»Об общественных объединениях". (ЗДЖТ С. 2007, №5, мод. 363; С.2008, №3, мод.202; С.2010, №7, мод. 554; С.2013, №3, мод. 202; С.2015, №7-9, мод.700; №11, мод.963).

10. Указ Президента Республики Таджикистан «О Стратегии реформы милиции на 2013-2020 годы» от 19 марта 2013 года, № 1438. [Электронный ресурс]. Источник доступа: mvd.tj"index. php / tj/asosi / 11270-chogabini-um- (дата обращения: 28.04.2024 г.).

11. Постановление Правительства Республики Таджикистан» о программе реформы (развития) милиции на 2014-2020 годы " от 3 мая 2014 года, № 296. [Электронный ресурс]. Источник доступа: vkd.tj"index. php/tj/sanad-o / barnomai-islo-oti-(дата обращения: 28.04.2024 г.).

12. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 июня 2021 года, №211 Об утверждении программы реформы милиции на 2021-2025 годы. [Электронный ресурс]. Источник доступа: adlia.tj"show_doc.fwx?rgn=139567 .(дата обращения: 01.05.2024 г.).

13. Закон Республики Таджикистан» Об участии граждан в обеспечении общественного порядка " от 22 июня 2023 года № 1969.

14. Федеральный закон РФ” об участии граждан в охране общественного порядка " от 2 апреля 2014 года. №44-ФЗ. [Электронный ресурс]. Источник доступа: kremlin.ru " acts/bank/38272 .(дата обращения: 02.05.2024 г.), Закон Республики Казахстан” об участии граждан в обеспечении общественного порядка " от 9 июля 2004 года. №590- II. (В редакции Законов Республики Казахстан от 05.07.2011 г. №452-IV ЗРК, 03.07.2014 г. №227-V ЗРК, 19.04.2023 г. №223-VII ЗРК).

15. Закон Республики Таджикистан» Об участии граждан в обеспечении общественного порядка " от 22 июня 2023 года № 1969.

16. Федеральный закон РФ” об участии граждан в охране общественного порядка " от 2 апреля 2014 года. №44-ФЗ. Источник доступа: kremlin.ru " acts/bank/38272 .(дата обращения: 02.05.2024 г.).

List of literature:

1. Message of the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, held on April 23, 2014. [Electronic backup]. Access source: ombudsman.tj payom-04/23/2014. (date of appeal: 04/25/2024).

2. Soliev K.Chas., Mansurzoda A.M., Abdulakhadzoda A.A., Nuriddinzoda S.N., Mirzorustamov M.M. Guidelines for police interaction with the public. - Dushanbe. "Contrast". 2020. – 84 P.

3. The Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994 (with amendments and additions dated September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016). [electronic resource]. Access source: // adliya.tj " tj/constitution. (date of appeal: 04/25/2024).

4. Egoryshev S.V. Legal bases of interaction of law enforcement agencies with civil society as a source of socio-legal effectiveness of law-making actions // Vestnik VEG. 2016. № 1 (81). – Pp. 49-58.

5. Fundamentals of the state and law of the Republic of Tajikistan. Textbook. Edited by Corresponding member of the AU of the Republic of Tajikistan, Doctor of Law, Professor O.U. Usmonov - Dushanbe, "Education". 1999. – 287 p.

6. Message from the President of the Republic of Tajikistan, Leader of the Nation, dear Emomali Rahmon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, which took place on December 26, 2019. [electronic resource]. Access source: majmilli.tj " payom/. (date of application: 04/26/2024).

7. Resolution of the Central Committee of the CPSU, Council of Ministers of the USSR dated March 2, 1959 No. 218 " On the fate of workers in the protection of public order in the country" // SP USSR. 1959. – No. 4.

8. Law of the Republic of Tajikistan "On Militia " dated May 2, 1992, No. 651. (ASHO of the Republic of Tajikistan 1992, No. 12, Article 208; ... 2003, No. 12, mod. 688)., Law of the Republic of Tajikistan "On Militia" dated May 17, 2004, No. 41 (Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2004, No. 5, Article 352).

9. The Law of the Republic of Tajikistan "About public associations." (ZDZHT S. 2007, No. 5, mod. 363; S.2008, No. 3, mod.202; p.2010, No. 7, mod. 554; p.2013, No. 3, mod. 202; p. 2015, No.7-9, mod.700; No.11, mod.963).

10. Decree of the President of the Republic of Tajikistan "On the Strategy of Police reform for 2013-2020" dated March 19, 2013, No. 1438. [electronic resource]. Access source: mvd.tj "index. php / tj/asosi / 11270-chorabinii-um- (accessed 04/28/2024).

11. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan "on the police reform (development) program for 2014-2020" dated May 3, 2014, No. 296. [Electronic resource]. Access source: vkd.tj "index. php/tj/sanad-o / barnomai-islo-oti-...(date of appeal: 04/28/2024).

12. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated June 1, 2021, No. 211 On Approval of the police reform program for 2021-2025. [electronic resource]. Access source: adlia.tj "show_doc.fwx?rgn=139567 .(date of application: 05/01/2024).

13. Law of the Republic of Tajikistan "On the Participation of Citizens in ensuring Public Order" dated June 22, 2023 No. 1969.

14. Federal Law of the Russian Federation "On the participation of Citizens in the protection of Public Order" dated April 2, 2014. No. 44-F3. [electronic resource]. Access source: kremlin.ru " acts / bank/38272 .(date of appeal: 05/02/2024)., The Law of the Republic of Kazakhstan "on the participation of citizens in ensuring public order" dated July 9, 2004. №590- II. (As amended by the Laws of the Republic of Kazakhstan dated 05.07.2011 No. 452-IV SAM, 03.07.2014 No. 227-V SAM, 04/19/2023 No. 223-VII SAM).

15. Law of the Republic of Tajikistan "On the Participation of Citizens in ensuring Public Order" dated June 22, 2023 No. 1969.

16. Federal Law of the Russian Federation "On the participation of Citizens in the protection of Public Order" dated April 2, 2014. No. 44-F3. Access source: kremlin.ru " acts/bank/38272 .(date of application: 05/02/2024).

УДК: 343.163

Насков Диловар Сайдуллоевич,

кандидат юридических наук, доцент, кафедры
уголовного процесса и криминалистика
юридического факультета Российско-Таджикский
(Славянский) университет

734025, Республики Таджикистан, Душанбе, ул.
М.Турсунзаде, 30,

E-mail: naskov.dilovar@mail.ru,

Тел.: (+992) 94-880-0000.

ПРИНЦИПЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ

Ключевые слова: прокуратура; принципы права; конституция; права человека; государственный орган.

Аннотация: В данной статье, рассматриваются, основные вопросы и специфика принципов и направления работы органов прокуратуры, анализируются мнения ученых, по вышеупомянутой проблематике, дается общая характеристика принципов работы прокуратуры, и в результате анализа точки зрения ученых, сформировывается авторское предложение по совершенствованию законодательства в данной сфере.

Конституция Республики Таджикистан во главе первого предусматривает «разделения государственной власти в стране на три ветви: исполнительную, законодательную и судебную» [1]. Прокуратура Республики Таджикистан не входит ни в одну ветвь власти, соответственно она занимает особое специфическое место в системе органов государственной власти.

Каждый орган государственной власти при осуществлении своих полномочий руководствуется специфическими принципами, исходными началами именуемыми принципами.

В повседневной жизни любая научная и технологическая деятельность опирается на принципах. Принципы – это опора управления и сердцевина любых видов общественных правоотношений. Именно в правовой науке любая отрасль права использует принципов, для более плодотворного регулирования общественных отношений.

Принципы права в юриспруденции могут быть конституционными иначе говоря общими, то есть их используют все органы государственной власти, так и специальными, присущими конкретному органу государственного управления и отражающих специфика его деятельности.

Теоретическая и правовая доктрина подтверждает многоаспектности понимания

принципы организация и специфика работы органов прокуратуры.

Ю.Е. Винокурова, говорить, что «принципы организации и деятельности прокуратуры — это основополагающие, руководящие положения, определяющие наиболее существенные черты и признаки многогранной деятельности органов прокуратуры и основные предъявляемые к ней требования. Это принципы, которые реализуются и имеют свое воплощение в процессе организации и осуществления главной функции прокуратуры — прокурорского надзора» [3, 98].

Ю.А. Лукичев и А.П. Стуканов определяют, что «принципы организации и деятельности прокуратуры в качестве «принципов деятельности прокуратуры и прокурорского надзора» и понимают под ними закрепленные в нормах права соответствующие положения, которые в свою очередь задают социальную сущность данного вида надзора и основные, искомые моменты в его организации и функционировании. Они отмечают, что принципы прокурорского надзора — это основные и наиболее общие положения, закрепленные в соответствующих правовых нормах. Однако не каждое, с их точки зрения, положение, в той или иной степени характеризующее организацию и деятельность прокуратуры, может быть признано принципом» [4, 80].

Вышеупомянутые авторы выделяют признаков принципов прокурорского надзора. По их мнению, суть принципов прокурорского надзора заключается в следующем:

1. Быть нормой права, то есть должно быть закреплено в нормах закона, иначе данный принцип является нелегальное и не используется в качестве принципов деятельности прокуратуры;

2. Определяет основные вопросы организация и деятельности соответствующего органа, его основополагающие начало выражающих основное социальное содержание соответствующих конкретных правовых норм и фактической деятельности, осуществляемой на их основе.

Вышеуказанные теоретики обозначают, что принципы прокурорского надзора непосредственно закреплены в соответствующих правовых нормах и догмах, в связи с чем они получают возможность и приоритетность стать действительной основой направления работы органов прокуратуры, а также организации прокурорского надзора и его осуществления, способность влиять на содержание работы вышеупомянутого органа.

Следует обратить внимание на высказывания, В.И. Баскова, что «принципы организации и деятельности прокуратуры как закрепленные в Конституции Российской Федерации и в других законах основополагающие требования, которые выражают политическое и государственное назначение прокуратуры, определяют задачи и полномочия прокуроров, а также содержание и характер правовых средств и методов по осуществлению надзора за точным и единообразным исполнением законов в государстве, а также содержат признаки и качества, определяющие отличие органов прокуратуры от иных государственных органов, в том числе и от правоохранительных»[5, 78-80]. Вышеуказанная точка зрения является спорным в правовой науке, поскольку органы прокуратуры по специфики своей работы, тоже являются правоохранительными органами, и они входят в систему правоохранительных органов.

По мнению А.Н. Савенкова, «принципы организации и деятельности прокуратуры —

общие руководящие, исходные положения, определяющие наиболее существенные стороны организации органов прокуратуры, их деятельности, как в целом, так и в части осуществления надзорных функций. Это те основополагающие идеи, которые определяют сущность прокуратуры, ее цели, порядок организации системы прокурорских органов, ключевые положения, которыми руководствуется прокуратура при решении возложенных на нее задач» [6, 95-97].

Н.П. Кирилловой, в своей работе, подчеркивает, что «принципы организации и деятельности прокуратуры - это наиболее общие основные положения, закрепленные в соответствующих правовых нормах, определяющие сущность и содержание института прокуратуры как государственного органа, порядок его формирования, функционирования, а также природу правового регулирования прокурорско-надзорной и иной деятельности прокуратуры» [7, 50].

О.А. Кожевников и В.В. Кравчук определяют, что «принципы организации и деятельности прокуратуры как руководящие начала, взятые законодателем за основу правового регулирования организации и деятельности прокуратуры» [8, 90].

Мы считаем, целесообразно использовать следящее определения, принципов организации и работы органов прокуратуры – это основополагающие идеи, основы работы прокурорского надзора, которые имеют своё закрепление в Конституцию Республики Таджикистан, Конституционным законом «Об органах прокуратуры», которые составляют специфику работы данного органа и выражают закономерности становления, развития и осуществления прокурорского права.

Конституционный закон «Об органах прокуратуры РТ» предусматривает, «следующих принципов организации и деятельности органов прокуратуры:

- единая централизованная система, возглавляемая Генеральным прокурором Республики Таджикистан, с подчинением нижестоящих прокуроров вышестоящим и Генеральному прокурору;

- в пределах своей компетенции защищают права и свободы человека и граждан, обеспечивают их равенство перед законом, независимо от национальности, расы, пола, языка, вероисповедания, политических убеждений, социального и имущественного положения, образования и других убеждений;

- действуют гласно в той мере, в какой это не противоречит закону, правам и свободам граждан, интересам сохранения государственной и иной охраняемой законом тайны, информируют государственные органы и управления, общественность о состоянии законности, мерах по её укреплению;

- принимают меры по своевременному выявлению и устранению любых правонарушений, от кого бы эти нарушения ни исходили, по восстановлению нарушенных прав и привлечению виновных к установленной законом ответственности;

- осуществляют свои полномочия на основе Конституции Республики Таджикистан, настоящего Конституционного закона, законов Республики Таджикистан, других нормативных правовых актов Республики Таджикистан, а также нормативных актов Генерального прокурора Республики Таджикистан, принятых в пределах его компетенции» [2].

Основные проблемы реализации принципов работы органов прокуратуры могут включать в себя:

1. недостаточная независимость: вмешательство других ветвей власти или внешних влияний может подрывать независимость прокуратуры;

2. недостаточное финансирование: ограниченные бюджетные средства могут сказаться на качестве работы органов прокуратуры, включая обеспечение необходимых ресурсов и обучение персонала;

3. кадровые проблемы: недостаток квалифицированных сотрудников или профессиональных навыков может затруднять эффективную работу прокуратуры;

4. нарушения прав человека: некоторые прокурорские действия могут нарушать права и свободы граждан, что подрывает принцип законности и защиты прав человека;

5. коррупция: взяточничество и другие формы коррупции могут ослаблять доверие общества к прокуратуре и препятствовать честному и справедливому преследованию правонарушений или преступлений;

6. недостаточная прозрачность: отсутствие открытости в работе прокуратуры может привести к недоверию со стороны общества и усилить возможные злоупотребления.

Рецензент: к.ю.н., Шукурова Н.А.

ПРИНЦИПҲОИ ТАШКИЛ ВА ФАЪОЛИЯТИ МАҚОМОТИ ПРОКУРАТУРА

Калидвожаҳо: прокуратура; принципҳои ҳуқуқ; конституция; ҳуқуқи инсон; мақоми давлатӣ.

Аннотатсия: Дар ин мақола, масъалаҳои асосӣ ва хусусиятҳои принципҳо ва самтҳои қори мақомоти прокуратура баррасӣ карда мешаванд, андешаҳои олимони оид ба масъалаҳои дар боло зикршуда таҳлил карда мешаванд, тавсифи умумии принципҳои қори прокуратура дода мешавад ва дар натиҷаи таҳлили нуқтаи назари олимони пешниҳоди муаллиф оид ба тақмили қонунгузорӣ дар ин соҳа ташаккул меебад.

Носков Диловар Сайдуллоевич - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи мурофияи ҷиноятӣ ва криминалистикаи факултети ҳуқуқи донишгоҳи Русия-Тоҷикистон (Славянӣ) 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, Кӯчаи М. Турсунзода, 30, E-mail: naskov.dilovar@mail.ru, Тел.: (+992) 94-880-0000.

PRINCIPLES OF ORGANIZATION AND ACTIVITY OF PROSECUTION BODIES

Key words: prosecutor's office; principles of law; constitution; human rights; government agency.

Annotation: This article, examines, the main issues and specifics of the principles and directions of work of the prosecutor's office, analyzes the opinions of academic theorists on the above-mentioned issues, gives a general description of the principles of the prosecutor's office, and as a result of analyzing the point of view of scientists, the author's proposal for improving legislation in this area is formed.

Naskov Dilovar Saidulloevich - candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Department criminal procedure and criminology, Faculty of Law Russian-Tajik (Slavic) University 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. M. Tursunzade, 30, E-mail: naskov.dilovar@mail.ru, Tel.: (+992) 94-880-0000.

Список литературы:

1. Конституция Республики Таджикистан 6 ноября 1994 года (в ред. Референдума от 26.09.1999 г., от 22.06.2003 г., от 22.05.2016 г.) [https:// www.mfa.tj /ru/main/Tadzhikistan](https://www.mfa.tj/ru/main/Tadzhikistan). (дата обращения 21.02.2024г.)
2. Конституционный закон Республики Таджикистан "Об органах прокуратуры Республики Таджикистан" от 25 .07. 2005 г. № 107 // АМО РТ. 2005. № 7. Ст. 398; 2006. № 3. Ст. 141; 2007. № 7. Ст. 652.
3. Прокурорский надзор [Текст]: учебник для бакалавров / под общ. ред. Ю.Е. Винокурова. 11-е изд., перераб. и доп. Серия: Бакалавр. Углубленный курс. - М.: Юрайт, 2013. - 479 с.
4. Прокурорский надзор: учеб-метод. комплекс / Ю. А. Лукичев, В. И. Рохлин, А. П. Стуканов; под ред. Рохлина В. И. - СПб: Михайлов В. А., 2005. - 95 с.
5. Прокурорский надзор. Учебник / Басков В.И. - М.: БЕК, 1995. - 546 с.
6. Прокурорский надзор. Учебник для вузов под ред Савенкова А. Н. Издание 2-е. – М, 2008. – 420 с.
7. Кириллова, Н. П. Прокурорский надзор: учебник и практикум для вузов / Н. П. Кириллова. - 4-е изд., перераб. и доп. - Москва: Издательство Юрайт, 2024. - 349 с
8. Кожевников О.А., Кравчук В.В. Прокурорский надзор в Российской Федерации. Учебно-методический комплекс. - Екатеринбург, Уральская гос. юр. академия, 2004 г. - 100 с.

Рӯйхати адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 (дар таҳрири Раъйпурсӣ аз 26.09.1999, аз 22.06.2003, аз 22.05.2016) [https:// www.mfa.tj /ru / main / Tadzhikistan](https://www.mfa.tj/ru/main/Tadzhikistan). (санаи мурочиат 21.02.2024)
2. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон" аз 25 .07. Соли 2005 по 107 // АМО ҚТ. 2005. № 7. Моддаи 398; 2006. № 3. Моддаи 141; 2007. № 7. Моддаи 652.
3. Назорати прокурорӣ [Текст]: китоби дарсӣ барои бакалаврҳо / таҳрири Умумӣ Ю.Е. Винокурова. Нашри 11-ум., коркард Ва илова. Силсила: Бакалавр. Курси амиқ. М.: Юрайт, Соли 2013. 479 сония
4. Назорати прокурорӣ: усули таълимӣ. маҷмаа / Ю. А. Лукичев, В.И. Рохлин, А. П. Стуканов; таҳти таҳрири Рохлин В. И. СПб: Михайлов в. а., 2005. 95 сония
5. Назорати прокурорӣ. Китоби Дарсӣ / Басков В.И. М.: БЕК, 1995. - 546 с.
6. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ Барои донишгоҳҳо таҳти таҳрири Савенкова А. Н.Нашри 2-Юм, 2008. 420 сония
7. Кириллова, Н. П.Назорати Прокурорӣ: китоби дарсӣ ва практикум барои донишгоҳҳо / Н. П. Кириллова. Нашри 4-ум., коркард Ва илова. Москва: Нашриети Юрайт, 2024. 349 сония
8. Кожевников О.А., Кравчук В. В. Назорати Прокурорӣ дар Федератсияи Русия. Маҷмааи таълимӣ-методӣ. Екатеринбург, юр.Давлатии Урал. академия, соли 2004 100 с.

List of literature:

1. The Constitution of the Republic of Tajikistan on November 6, 1994 (as amended Of the Referendum of 09/26/1999, of 06/22/2003, of 05/22/2016) [https:// www.mfa.tj /en/main/Tadzhikistan](https://www.mfa.tj/en/main/Tadzhikistan). (date of appeal 02/21/2024)
2. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan "On the Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan" dated 07/25/2005 No. 107 // AMO RT. 2005. No. 7. Article 398; 2006. No. 3. Article 141; 2007. No. 7. Article 652.
3. Prosecutor's supervision [Text]: textbook for bachelors / under the general editorship of Yu.E. Vinokurov. 11th ed., reprint. and add. Series: Bachelor. Advanced course. - M.: Yurait, 2013. - 479 p.
4. Prosecutorial supervision: a study method. complex / Yu. A. Lukichev, V. I. Rokhlin, A. P. Stukanov; ed. Rokhlina V. I. - St. Petersburg: Mikhailov V. A., 2005. - 95 p
5. . 5. Prosecutor's supervision. Textbook / Baskov V.I. - M.: BECK, 1995. - 546 p.
6. Prosecutor's supervision. Textbook for universities edited by Savenkov A. N. Edition 2nd edition, 2008. – 420 p.
7. Kirillova, N. P. Prosecutorial supervision: textbook and workshop for universities / N. P. Kirillova. - 4th ed., reprint. and add. - Moscow: Yurait Publishing House, 2024. - 349 p.
8. Kozhevnikov O.A., Kravchuk V.V. Prosecutor's supervision in the Russian Federation. Educational and methodological complex. - Yekaterinburg, Ural State Law Academy, 2004 - 100 p.

12.00.14 – ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ
12.00.14 – АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС
12.00.14 – ADMINISTRATIVE LAW; ADMINISTRATIVE PROCESS

УДК: 342.553 (575,3)

Оралбаев Хамза Хайдарович,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, муаллими
калони кафедраи ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва
зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии
молия ва иқтисоди Тоҷикистон.

E-mail: femida-80@list.ru

Тел.: (+992) 919643535(м.).

ШАХСИ МАНСАБДОР ҲАМЧУН ОБЪЕКТИ ТАНЗИМИ МАЪМУРӢ-ҲУҚУҚӢ

Калидвожаҳо: шахси мансабдор; хизмати давлатӣ; идоракунии давлатӣ; худидоракунии маҳаллӣ; муносибатҳои ҳуқуқии маъмурӣ; ҷавобгарии ҳуқуқӣ.

Аннотатсия: Дар мақола шахси мансабдор ҳамчун объекти танзими маъмурӣ-ҳуқуқӣ баррасӣ карда мешавад. Қайд карда мешавад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдор асосан бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» муайян карда мешавад. Мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори сатҳҳои гуногун бо оинномаҳо, низомномаҳо, дастурҳо ва дигар намудҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян карда мешавад. Масалан, вазирон, роҳбарони кумитаҳои давлатӣ, идораҳо ва дигар муассисаҳо метавонанд мақоми мансабии мансаби муайянро дар мақомоти тобеашон муқаррар кунанд. Зикр мегардад, ки ҳангоми муайян кардани мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот барои асос мақоми ҳуқуқии шахсият ва шаҳрванд гирифта шудааст, ки ҳамчун низоми ҳуқуқ, озодиҳо, уҳдадорӣҳо ва манфиатҳои қонунии инсон, ки давлат бо тартиби қонунгузорӣ эътироф ва кафолат додааст, муайян карда мешавад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуми мансабдор то вақти ҳозира на танҳо ба як маъно муайян карда нашудааст, балки аксар вақт ба таври хеле зиддиятнок шарҳ дода мешавад. Мавқеи бисёр олимони нисбати мафҳуми шахси мансабдор хеле гуногун буда, ақидаи аксари онҳо ба ҳам наздик набуда, балки аз ҳамдигар дур аст [8, с.91].

Дар замони Шӯравӣ аз ҷониби олимони маъмуриятшинос ва давлатшинос мафҳуми шахси мансабдор ба мазмуни ба истилоҳ «васеъ» маънидод карда мешуд, яъне ба категорияи мазкури шахсон ҳама гуна хизматчиро, сарфи назар аз функцияи иҷро мекардаш ва мансаби ишғолкардаш мансуб медонистанд[4].

Зимнан, аз солҳои 1930-юм-1940-ум амалан дар ҳамаи соҳаҳои илми ҳуқуқ (ба истиснои ҳуқуқи ҷиноятӣ) тамоюли ташаккули мафҳуми нави шахси мансабдор - ба маънои «маҳдуд» мушоҳида карда

мешавад. Дигар хел карда гуем, мафҳуми «мансабдор»-ро на дар доираи мафҳуми мансаб (ба монанди ҳуқуқи ҷиноятӣ), балки ба воситаи кушодани моҳияти сохтор ва хусусияти функцияҳои хизматӣ, мақоми ҳуқуқии ин ё он категорияи шахсон баррасӣ мекардагӣ шуданд. Бешубҳа, дар ин ҷо мутахассисони соҳаи ҳуқуқи маъмурӣ ба комёбиҳои хоса ноил гардидаанд [2, с.88], ки дар он фаҳмиши шахси мансабдоре, ки ваколати идора карданро дорад ва ҷун қоида, ба дигар хизматчиён ҷунин ваколатҳо дода нашудааст, ташаккул ёфт.

Олимони маъмуриятшинос муддати дуру дароз мафҳуми «шахси мансабдор»-ро танҳо тавассути институтҳои хизмати давлатӣ шарҳ медоданд. Онҳо ҳисоб мекарданд, ки шахсони мансабдор хизматчиёни мақомоти давлатӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо мебошанд, ки ваколатҳои иҷроӣ функцияҳои ташкилӣ-амриро доранд, ки

боиси оқибатҳои аҳамияти ҳуқуқӣ мегардад[5]. Ба ин оқибатҳо бояд пайдо шудан, тағйир ёфтани ва ё қатъ гардидани муносибатҳои ҳуқуқиро мансуб донист. Чун қоида, ба чунин оқибатҳо санадҳои ҳуқуқии (фармонҳо, амрҳо ва ғайра) шахсони мансабдор оварда мерасонанд.

Аммо ба андешаи П.И. Кононов дар иртибот ба пайдоиши бахши хусусӣ дар иқтисоди ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ, мақоми шахси мансабдорро на бояд танҳо бо иҷрои хизмати давлатӣ ва аз ҷониби чунин шахсон иҷро намудани танҳо функсияҳои давлатӣ алоқа кард [7, с.53], зеро ба ташаккули мақоми ҳуқуқии мақоми шахси мансабдор сатҳи рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар дар марҳалаи алоҳидаи таърихӣ он низ таъсир мерасонад.

Дар ҳақиқат, дар бахши хусусии иқтисодии кишвар дар назари аввал шахсонро ёфтани душвор нест, ки вазифаҳои дорои хусусияти ташкилию амриҳӣ ё маъмурию хоҷагиро иҷро мекунанд, ки аз тарафи шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳраку деҳот иҷро карда мешаванд. Ба андешаи мо, «манбаи» омехтакунии ин категорияҳои гуногуни шахсон қонунгузори амалкунандаи маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки ба фарқияти мақоми аввалинҳо нигоҳ накарда, онҳоро ба шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳраку деҳот баробар мекунанд.

Вобаста ба ин баъзе муаллифон дар асарҳои онҳоро шахсони мансабдор номида, ба гурӯҳи махсус ҷудо намудаанд [10]. Ба андешаи онҳо, ин хилофи мазмуни қисми 3 моддаи 29 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон намебошад, ки дар он муқаррар карда шудааст, ки роҳбарон ва кормандони ташкилотҳо дар робита ба иҷрои вазифаҳои ташкилию амриҳӣ ва маъмурию хоҷагӣ ҳуқуқвайронкунии маъмури содир намудаанд, ҳамчун шахсони мансабдор ба ҷавобгарии маъмури кашида мешаванд.

Дар ҳақиқат, ваколатҳои директорон, роҳбарони департаментҳо, шӯбаҳо ва дигар воҳидҳои сохторҳои тичоратӣ аз ҷиҳати мазмун ба ваколатҳои шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳраку деҳот монанд аст.

Шахсони дорои чунин ваколатҳо ҳуқуқдоранд молу мулкӣ ширкату ташкилотҳои тичоратии худро ихтиёрдорӣ кунанд, онҳо инчунин ҷазои интизомӣ медиҳанд, шартномаҳои (қарордодҳои) меҳнатиро мewanанд, тағйир медиҳанд ва бекор мекунанд[1, с.9].

Баъзе муаллифон инро тамоюли дар ҳуқуқи маъмури пайдо шудани тавсеаи нави мафҳуми шахси мансабдор медонанд [3, с.49]. Дар ин бора ҳатто таърифе, ки дар қисми 4 моддаи 29 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гардидааст, шаҳодат медиҳад, ки мувофиқи он ба шахсони мансабдор мумкин аст соҳибқорони инфиродие баробар карда шаванд, ки ҳуқуқвайронкунии маъмуриро бинобар сабаби аз ҷониби онҳо иҷро накардан ва ё номатлуб иҷро кардани уҳдадорихояшон содир намудаанд.

Қонунгузор ба ғайр аз соҳибқорони инфиродӣ, ба шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ҳамчунин шахсонро мансуб мекунанд, ки вазифаҳои ташкилиро дар ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ анҷом дода, хусусияти фаъолияти онҳо аз бисёр ҷиҳат ба хусусиятҳои фаъолияти шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот мувофиқат мекунанд. Ба назари мо, ҳолати мазкур ба назарияи идоракунии иҷтимоӣ низ муҳолиф нест, зеро назарияи иҷтимоӣ идоракуниро аз навъҳои зерини идоракунии иборат мекунанд: 1) идоракунии давлатӣ; 2) худидоракунии маҳаллӣ; 3) худидоракунии ҷамъиятӣ. Дар ҳар кадоме аз ин намудҳои идоракунии иҷтимоӣ метавон шахсонро вохурд, ки вобаста ба мансаби ишғолкардашон ва хусусияти иҷрои вазифаҳои онҳо метавон шахсони мансабдор номид.

Аммо тибқи мақсади таҳқиқоти мазкур зарур аст, ки байни шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот аз дигар шахсони мансабдори муассасаю ташкилотҳои, ки фаъолияти онҳо ба татбиқи ҳокимияти давлатӣ алоқаманд нест, ҳудуди аниқ муайян карда шавад. Азбаски аввалинҳо дорои ваколатҳои калони ҳокимиятӣ мебошанд ва ҳангоми зарурат нисбат ба дуоми бояд

масъулияти бештаре дошта бошанд. Вобаста ба ин, зарурати амиқтар ва муфассалтар таҳқиқ намудани мақоми маъмурӣ-ҳуқуқии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меояд.

Пас, ҳангоми муайян намудани мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, муаллифон ҳамчун асос мақоми ҳуқуқии шахсият ва шаҳрвандро гирифтаанд, ки ҳамчун низоми ҳуқуқ, озодиҳо, уҳдадориҳо ва манфиатҳои қонунии инсон, ки аз ҷониби давлат бо тартиби қонунгузорӣ эътироф ва қафолат додашудаанд, муайян карда мешавад. Масалан, Н.И. Матузов ва А.В. Малко мақоми ҳуқуқиро ҳамчун категорияи маҷмӯӣ (комплексӣ), интегратсионӣ муайян мекунанд, ки робитаи дутарафаи шахсият ва ҷамъият, шаҳрванд ва давлат, фард ва коллектив ва дигар робитаҳои иҷтимоиро инъикос менамояд [9, с.186]. Дар асоси ин хулоса баровардан мумкин аст, ки мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар натиҷаи муносибатҳои муайяни ҳуқуқии субъективӣ ба вучуд меояд, зеро охириҳо шахсият ва шаҳрванд буда, ба муносибатҳои ҳуқуқӣ бо мақомот баромад карда, ҳангоми ба вазифа таъин шудан мақомро соҳиб мегарданд, ки аз ишғоли вазифа бармеояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдор асосан бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» муайян карда мешавад. Мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори сатҳҳои гуногун бо оинномаҳо, низомномаҳо, дастурҳо ва дигар намудҳои санадҳои меъриӣ ҳуқуқӣ муайян карда мешавад. Масалан, вазирон, роҳбарони кумитаҳои давлатӣ, идораҳо ва дигар муассисаҳо метавонанд мақоми мансабии мансаби муайянро дар мақомоти тобеашон муқаррар кунанд.

Ҳамин тавр, онҳо мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдорро дар мақоме, ки онҳо роҳбарӣ мекунанд, муайян мекунанд. Вазъияти мазкурро бо он шарҳ додан мумкин аст, ки дар санадҳои меъриӣ ҳуқуқии умумӣ ба таври мушаххас муайян намудани мақоми

ҳуқуқии ҳар як шахси мансабдор ғайриимкон аст, гарчанде ки таҷрибаи хориҷии (Германия, Япония ва дигар кишварҳо) қабули қонунҳои алоҳида ё оинномаи умумӣ мавҷуд аст, ки вазъи шахсони мансабдори ҳамаи мақомотҳои давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳоти мамлакатро аниқ танзим мекунанд.

Мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ба мисли дигар падидаҳои ҳуқуқӣ сохтори худро дорад, ки аз унсурҳои иборат аст, ки мазмуни онро ташкил медиҳанд. Дар мазмуни сохтори мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот беш аз пеш унсурҳои нав ворид карда мешаванд. Масалан, то солҳои 1960-ум мақоми ҳуқуқии шахси мансабдорро танҳо як унсур муайян мекард. Бо инкишофи илм ва амалияи ҳуқуқ сохтори мақоми ҳуқуқӣ бо унсурҳои зерин пурра гардид: ҳуқуқ, уҳдадорӣ ва ҷавобгарии шахси мансабдор [11, с.42]. Дар солҳои 1990-ум таркиби ин сохтор аллакай бо унсурҳои зерин мукамал гардид: шаклҳои ҳуқуқии фаъолият ва тартиби робита дутарафа аз рӯи мансаб, ҳуқуқи субъектӣ ва қафолат [6, с.21].

Ю.Н. Старилов дар рисолаи доктории худ ҳафт унсури шахсони мансабдори хизмати давлатиро муайян мекунад: амалӣ намудани фаъолият дар принципҳои муқарраршудаи давлатӣ; ном ва ҷойгоҳ дар низоми ташкилии хизмати давлатӣ; вазифаҳо; ҳуқуқ ва қафолатҳо; ҷавобгарӣ; имтиёзҳо, ҷуброн [12, с.285].

Албатта, ҳамаи ин унсурҳо ба сохтори мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дохил мешаванд, вале барои муайян кардани мақоми ҳуқуқӣ фаро гирифтани унсурҳои асосии таркибӣ ва ба таври боз ҳам бештар мушаххастар муайян намудани мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдор зарур аст. Аммо дар амалияи ҷаҳонӣ ҳангоми батанзимдарории мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдор ду равиш бештар истифода мешаванд. Ба равиши якум дар як ё якчанд санади меъриӣ ҳуқуқӣ муқаррар намудани мазмуни мақоми ҳуқуқӣ мансуб аст, ба равиши дуюм батанзимдарории мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдор дар санадҳои ҳуқуқии дорои эътибори

ҳукукиашон гуногун, дар қонунҳои конституционӣ ва оддӣ, низомнома ва дастурамалҳо мансубанд. Бесабаб нест, ки дар илм дар таҳти мақоми маъмурӣ-ҳуқуқии шахси мансабдор бо меъёрҳои ҳуқуқи маъмурӣ ба танзим даровардани вазъи шахси мансабдор дар муносибат нисбати дигар иштирокчиёни номуайяни муносибатҳои ҳуқуқии маъмурӣ, аз ҷумла шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ки бо маҷмуи гуногуни унсурҳои таркибии сохтори он хос аст, фаҳмида мешавад.

Масалан, таҳлили қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мақоми ҳуқуқии шахсони мансабдори хизмати давлатиро танзим мекунад, нишон медиҳад, ки сохтори мақоми ҳуқуқии шахси мансабдори хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз унсурҳои асосии зерин иборат аст:

- тартиби ҳисоб намудан ба кадрҳо ва гузаштани хизмат дар мақомоти давлатӣ;
- ишғол намудани мансаби аз ҷониби шахси мансабдори хизмати давлатӣ;
- уҳдадорӣ ва ҳуқуқҳои махсус;
- ҷавобгарии ҳуқуқии шахси мансабдори хизмати давлатӣ.

Маҳз ҳамин унсурҳо дар ниҳояти қор, ба назари мо, барои фарқ кардани шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот аз шахсони мансабдори ташкилоту муассисаҳое, ки соҳаи фаъолияти онҳо бо фаъолияти мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот вобаста нест, кумак мерасонад.

Бинобар ин зарурати гузаронидани таснифи шахсони мансабдор вобаста аз категорияҳои мансубияти онҳо ба мақомот, ташкилот ё сохтори муайян ба миён меояд. Ба назари мо, шахсони мансабдорро бояд ба се категория ҷудо кард:

- категорияи якум – шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот;
- категорияи дуюм – шахсони мансабдори давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ;
- категорияи сеюм – шахсони мансабдори ташкилоту муассисаҳое, ки фаъолиятшон бо фаъолияти мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот вобаста нест.

Зарурати мансуб донистани шахсони мансабдори мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ба доираи шахсони ваколатдори иҷроӣ вазифаҳои давлатӣ аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» бармеояд. Махсусан, моддаи 78 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ишора менамояд, ки мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот яке аз намудҳои мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ мебошанд. Илова бар ин, дар қисми 3 моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» гуфта мешавад, ки фаъолияти мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар мақомоти давлатӣ танзим карда мешаванд. Ниҳоят, инро ҳамчунин моҳияти мазмуни моддаи 29 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб менамояд ва ин ҳолат асос барои хориҷ намудани яке аз зиддиятҳои мавҷуда оид ба масъалаи мафҳуми шахси мансабдор дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмат мекунад.

Дар ин ҷо яқин аст, ки мафҳуми ягонаи мукаммали шахси мансабдор барои ҳамаи категорияҳои шахсони мансабдор амалан вучуд дошта наметавонад. Зеро дар таърифи шахси мансабдор, ки дар моддаи 29 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил намудани категорияҳои 2 ва 3 шахсони мансабдор имконнопазир аст, зеро ин хилофи моҳияти ҳуди мафҳуми шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот мебошад. Аммо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд меъёри алоҳида ворид карда шавад, ки он мафҳуми шахсони мансабдори категорияҳои 2 ва 3-ро дарбар мегирад. Дар баробари ин, мафҳуми шахси мансабдор, ки дар моддаи 29 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо баъзе тағйиротҳо дарҷ гардидаанд, бояд барои ҳамаи соҳаҳои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон якхела бошанд.

Муқарриз: н.и.х. дотсент Каримов Х.М

ДОЛЖНОСТНОЕ ЛИЦО КАК ОБЪЕКТ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Ключевые слова: должностное лицо; государственная служба; государственное управление; местное самоуправление; административные правоотношения; юридическая ответственность.

Аннотация: В статье рассматриваются должностное лицо как объект административно-правового регулирования. Отмечается, что в Республике Таджикистан правовой статус должностных лиц главным образом определяется Законом Республики Таджикистан «О государственной службе» и Законом Республики Таджикистан «Об органах самоуправления поселков и сел». Правовой статус должностных лиц разных уровней определяется уставами, положениями, инструкциями и другими видами нормативно-правовых актов. Так, министры, руководители государственных комитетов, ведомств и других учреждений могут установить должностной статус той или иной должности в подчиненных им органах. Указывается, что при определении правового статуса должностных лиц государственных органов и органов самоуправления поселков и сел, за основу были взяты правовой статус личности и гражданина, который определяется как система прав, свобод, обязанностей и законных интересов человека, признанных и гарантируемых государством в законодательном порядке.

Оралбаев Хамза Хайдарович – кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры экономического, финансового и антикоррупционного права Таджикского государственного финансово-экономического университета. E-mail: femida-80@list.ru, Тел.: (+992) 919643535(м.).

OFFICIAL AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION

Key words: official; civil service; public administration; local government; administrative legal relations; legal liability.

Annotation: The article examines an official as an object of administrative and legal regulation. It is noted that in the Republic of Tajikistan the legal status of officials is mainly determined by the Law of the Republic of Tajikistan “On Civil Service” and the Law of the Republic of Tajikistan “On Self-Government Bodies of Towns and Villages”. The legal status of officials at different levels is determined by charters, regulations, instructions and other types of legal acts. Thus, ministers, heads of state committees, departments and other institutions can establish the official status of a particular position in the bodies subordinate to them. It is indicated that when determining the legal status of officials of state bodies and self-government bodies of towns and villages, the legal status of the individual and citizen was taken as a basis, which is defined as a system of rights, freedoms, responsibilities and legitimate interests of a person, recognized and guaranteed by the state in legislation.

Oralbaev Khamza Khaidarovich – candidate of Legal Sciences, Senior Lecturer at the Department of Economic, Financial and Anti-Corruption Law of the Tajik State Financial and Economic University. E-mail: femida-80@list.ru, Tel.: (+992) 919643535 (m.).

Рӯйхати адабиёт:

1. Аникитин А.А. Мақоми маъмурӣ-ҳуқуқии шахсони мансабдор: дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. М., 2009. – 197 саҳ.
2. Власов В.А., Евтихеев И.И. Ҳуқуқи маъмурии шуравӣ. М., 1950. – 439 саҳ.
3. Ермоленко М.В. Ҷавобгарии маъмурии шахсони мансабдор: дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. Н.Новгород, 2004. – 250 саҳ.
4. Жижиленко А. Ҷиноятҳои мансабӣ (хизматӣ). М., 1924. – 76 саҳ.
5. Забалуева М.Ф. Ҷавобгарии маъмурии шахсони мансабдори дастгоҳи идоракунии давлатӣ: дис. ... номзади илм. М., 1987. – 184 саҳ.
6. Костюков А.Н. Шахси мансабдор: Мақоми маъмурӣ-ҳуқуқӣ // Ҳуқуқшиносӣ. 1987. № 2. – С. 20-24.

7. Кононов П.И. Чавобгарии маъмурии шахсони мансабдор: дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. М., 1993. – 145 саҳ.

8. Машаров И.М. Шахсони мансабдори давлатӣ ва шахсони мансабдори худидоракунии маҳаллӣ ҳамчун субъектҳои фаъолияти берунии маъмурий-оммавӣ // Тамоюлҳои муносири рушди илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ. Маҷмуаи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байниминтақавӣ бахшида ба 35-солагии Институти (филиали) Академияи давлатии ҳуқуқшиносии Москва дар шаҳри Киров. Киров, 2006, қ. 1. – С. 91-93

9. Матузов Н.И., Малко А.В. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. М.: Юрист, 2022. – 528 саҳ.

10. Ойев Х. Ҳуқуқи маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қ. I. – Душанбе, 2013. – 564 саҳ.

11. Сергиенко Л. Батартибандозии ҳуқуқи меҳнати идоракунӣ. М., 1984. – 140 саҳ.

12. Старилов Ю.Н. Хизмати давлатӣ дар Федератсияи Россия (тадқиқоти назариявӣ-ҳуқуқӣ): дис. ... доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ. Воронеж, 1996. – 478 саҳ.

Список литературы:

1. Аникитин А.А. Административно-правовой статус должностных лиц: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2009. – 197 с.

2. Власов В.А., Евтихеев И.И. Советское административное право. М., 1950. – 439 с.

3. Ермоленко М.В. Административная ответственность должностных лиц: дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2004. – 250 с.

4. Жижиленко А.А. Должностные (служебные) преступления. М., 1924. – 76 с.

5. Забалуева М.Ф. Административная ответственность должностных лиц аппарата государственного управления: дис. ... канд. наук. М., 1987. – 184 с.

6. Костюков, А. Н. Должностное лицо: Административно-правовой статус // Правоведение. 1987. № 2. – С.20-24.

7. Кононов П.И. Административная ответственность должностных лиц: дис. ... канд. юрид. наук. М., 1993. – 145 с.

8. Машаров И.М. Государственные должностные лица и должностные лица местного самоуправления как субъекты внешней административно-публичной деятельности // Современные тенденции развития юридической науки и правоприменительной практики. Сборник материалов межрегиональной научно-практической конференции, посвященной 35-летию Института (филиала) МГЮА в г. Кирове. Киров, 2006, ч. 1. – С. 91-93

9. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. М.: Юрист, 2022. – 528 с.

10. Ойев Х. Административное право Республики Таджикистан. ч. I. – Душанбе, 2013. – 564 с.

11. Сергиенко Л.А. Правовая регламентация управленческого труда. М., 1984. – 140 с.

12. Старилов Ю.Н. Государственная служба в Российской Федерации (теоретико-правовое исследование): дис. ... д-ра юрид. наук. Воронеж, 1996. – 478 с.

List of literature:

1. Anikitin A.A. Administrative and legal status of officials: dis. ...cand. legal Sci. M., 2009. – 197 p.

2. Vlasov V.A., Evtikheev I.I. Soviet administrative law. M., 1950. – 439 p.

3. Ermolenko M.V. Administrative responsibility of officials: dis. ...cand. legal Sci. N. Novgorod, 2004. – 250 p.

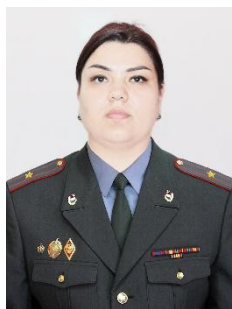
4. Zhizhilenko A.A. Official (official) crimes. M., 1924. – 76 p.

5. Zabalueva M.F. Administrative responsibility of officials of the public administration apparatus: dis. ...cand. Sci. M., 1987. – 184 p.

6. Kostyukov, A. N. Official: Administrative and legal status // Jurisprudence. 1987. No. 2. – P.20-24.

7. Kononov P.I. Administrative responsibility of officials: dis. ...cand. legal Sci. M., 1993. – 145 p.

8. Masharov I.M. State officials and local government officials as subjects of external administrative and public activities // Modern trends in the development of legal science and law enforcement practice. Collection of materials from the interregional scientific and practical conference dedicated to the 35th anniversary of the Institute (branch) of Moscow State Law Academy in Kirov. Kirov, 2006, part 1. – pp. 91-93
9. Matuzov N.I., Malko A.V. Theory of Government and Rights. M.: Yurist, 2022. – 528 p.
10. Оуев Н. Administrative law of the Republic of Tajikistan. Part I. – Dushanbe, 2013. – 564 p.
11. Sergienko L.A. Legal regulation of managerial work. M., 1984. – 140 p.
12. Starilov Yu.N. Civil service in the Russian Federation (theoretical and legal research): dis. ... Doctor of Law. Sci. Voronezh, 1996. – 478 p.

УДК: 342.9

Акрамзода Шукрона Муҳаммадӣ,
муаллими калони кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва
фаъолияти маъмурии факултети №2, Академияи
ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, майори милитсия
E-mail: Sufi-1986@mail.ru
Тел.: (+992) 900-09-04-69.

ҶАВОБГАРИИ МАДАНИҶ ВА МАЪМУРИҶ: АЛОҚАМАНДИҶ ВА ФАРҚИЯТ

Калидвожаҳо: Деликт; муносибатҳои хусусӣ; муносибатҳои оммавӣ; ҷавобгариҳои маданӣ; ҷавобгариҳои маъмурӣ; ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ; алоқамандӣ ва фарқият.

Аннотатсия: Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаи ҷавобгариҳои маданӣ ва маъмурӣ, алоқамандӣ ва фарқияти байни онҳоро аз нигоҳи илмӣ ва муқаррароти қонунгузорӣ зерин таҳлил қарор додааст.

Дар мақола кӯшиш ба харҷ дода шудааст, ки бо мақсади ошкор намудани ба ҳам алоқамандии ҷавобгариҳои маданӣ ва маъмурӣ моҳияти истифодаи истилоҳи таърихӣ “деликтҳо” дар қорҳои илмӣ мутахассисони соҳаи ҳуқуқи хусусӣ ва оммавӣ баррасӣ гардад ва дар ҳақиқат аз рӯи ҳулосабарории муаллиф як фикри мушаххаси навгонӣ низ ба ҷашм мерасад. Ақидаи асосии муаллифро дар таҳлили мавзӯи истифодаи истилоҳи ба ҳам оммафаҳм ва дар амалияи фаъолияти мақомоти қонунбарори давлат истифодашаванда ташкил менамояд.

Муаллиф тавонистанд, ки вобаста ба таҳлили мазъалаи таҳқиқшаванда бо мақсади пурра намудани ҷойҳои холии қонунгузорӣ ва аз байн бурдани муҳолифатҳои ҷойдошта дар охири якҷанд пешниҳодҳои мушаххас манзур намоянд.

Пеш аз он, ки мо ба таҳлили масъалаи ҷавобгариҳои маданӣ ва маъмурӣ, алоқамандӣ ва фарқияти онҳо гузарем, мехостем оид ба таърихи пайдоиш ё баҳамалоқамандию ягонагии танзими муносибатҳои ҷавобгариҳои муносибатҳои хусусӣ ва оммавӣ харф занем, ки он моҳиятан «деликт» ном бурда мешуд.

Деликт аз калимаи латинӣ «delictum» гирифта шуда, маънояш кирдор, ҳуқуқвайронкунӣ ва амали ғайримеъёрӣ мебошад [1, с. 84-92]. Таҳқиқи илмӣ деликтҳои маъмурӣ дар як вақт алоқамандии онро бо ҷавобгариҳои маданӣ аз рӯи муқаррароти қонунгузори имрӯза ошкор менамояд.

Дар оғози таҳлили истифодаи “деликтҳои маъмурӣ” ва имконияти истифодаи он дар ҳуқуқи маъмурӣ мо як қатор мушкилотеро таъкид менамоем, ки хусусияти илмӣ дошта, олимон ва муҳаққиқон ба онҳо таваҷҷӯҳ намудаанд.

Профессор А.А. Гришковец қайд менамояд, ки “деликт ин амали ғайриқонунӣ, рафтори ношоиста ва қонуншиканиест, ки дар натиҷаи он ба шахс ё амволи ӯ, инчунин ба амволи шахси ҳуқуқӣ зарар расонида

мешавад”. Аз таҳлили чунин пешниҳод бар меояд, ки деликт барои навъи махсуси уҳдадорӣ, яъне уҳдадорӣҳои деликтӣ (уҳдадорӣ аз расонидани зарар) ва асос барои ҷавобгариҳои деликтӣ кашидан мебошад. Вобаста ба ин навъи таҳлил моҳияти деликт хусусияти молумулкии ҷавобгариро доро аст, ки бо истифодаи усулҳои дар қонунгузорӣ пешбинишуда татбиқ қарда мешавад. Дар чунин вазъият истифодаи мафҳуми “деликт” нисбат ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ҳаммаъно донишони онҳо душвор аст. А.А. Гришковец чунин мешуморад, ки мафҳуми “деликт”, ки хусусияти шахрвандӣ дорад, барои ҳуқуқи маъмурӣ бегона мебошад [2, с. 54-61]. Бо назардошти таҳлили танзими муносибатҳои ҷамъиятии хусусӣ, ки аслан аз муқаррароти 12 қадвали Рими қадим бармеоянд ба таҳқиқи илмӣ моҳияти “деликтҳо”, ки аз тарафи А.А. Гришковец ба анҷом расонида шудааст, ҳамфикр будан мумкин аст.

Э.А. Флейшиц муаллифи китоби дарсии “Ҳуқуқи хусусии Рим”, ки китоби ӯ аслан ба уҳдадорӣҳои деликтӣ бахшида шудааст, ҳам деликтҳои хусусӣ (шахсӣ) ва ҳам ҷамъиятиро

фарқ мекунад. Номбурда қайд менамояд, ки муборизаи шиддатноки синфӣ ва зиддиятҳои афзоянда дар байни ғуломону ғуломдорон давлатро водор менамояд, ки на танҳо манфиатҳои хусусӣ, балки манфиатҳои миллии амалҳои инфиродиро, ки пештар танҳо бо мурочиати ҷабрдида вобастагӣ доштанд, дида баромада, баррасӣ намояд ва нисбати шахси гунаҳгор ҷавобгарӣ татбиқ намояд [3, с. 560-561].

Ю.И. Попугаев қайд мекунад, ки мафҳуми «деликтум» дар қонуни Рим маънои нисбатан васеъ дошт, зеро он ҳама гуна амали ғайриқонуниро, ки боиси ин ё он ҷазо ё оқибатҳои манфии ҷинояткорӣ, яъне қонуншиканӣ мегардид, ифода мекард. Ҳамзамон, тавре ки Ю.И. Попугаев қайд мекунад, тибқи мучозотхое, ки нисбати ҳуқуқвайронкунанда ва хусусияти зарари расонидашуда татбиқ карда мешуданд, тақсимои ҷамъиятӣ (*delicta publica* ё *crimina*) ва хусусӣ (*delicta privata*) одат шуда буд [4, с. 114].

А.Б. Агапов ҳангоми таҳлили шаклҳои ҷамъиятӣ ва шахрвандии гуноҳ, инчунин истилоҳи деликтро дар робита бо муносибатҳои ҳуқуқии ҷамъиятӣ ба қор бурда, мафҳумҳои «деликт» ва «ҳуқуқвайронкунӣ»-ро ҳаммаъно эътироф намудааст [5, с. 791-798]. Ӯ қайд менамояд, ки истилоҳи «деликт» таҳаввулоти муайяноро аз сар гузаронида, он аксар вақт бо бисёр калимаҳо ва истилоҳҳо ифода мегардид, ки хусусияти таърихӣ замони хешро доро буданд, акнун мо ҳангоми таҳлили истилоҳҳо ва ибораҳои хусусияти таърихидошта бояд ба маънои муосири онҳо диққат диҳем.

Аз гуфтаҳои муҳаққиқони болозикр бар меояд, ки вайроншавии манфиатҳои хусусӣ ё оммавӣ ҳамчун деликтҳо хусусияти алоқамандии таърихӣ доштанд, ки имрӯз онҳо ба маънои ҷавобгарии маданӣ ва маъмурӣ дар қонунгузорӣ зикр ёфтаанд.

Ҳамин тавр, бо назардошти таҳлили ақидаи олимону муҳаққиқони болозикр ва дигар муҳаққиқони соҳавӣ мо имконият пайдо менамоем, ки оид ба ду истилоҳ андеша намоем:

-“*delictum*” - нисбати ҳама намудҳои ҳуқуқвайронкуниҳо татбиқ карда мешавад, аммо дар аввал танҳо нисбати муносибатҳои маданӣ-ҳуқуқӣ ва хусусӣ-шахрвандӣ;

- “*crimen*”, ки танҳо нисбати амалҳои ҷиноятӣ таъйин шуда, дар аввал бо истилоҳи “*crimen privatum*” низ вучуд дошт, аммо, зоҳиран, бо мурури замон он чунин дастгирӣ ба монанди “деликтум”-ро ба даст наовард.

Дар робита бо гуфтаҳои боло, тахмин кардан мумкин аст, ки истифодаи мафҳуми «деликтум» дар соҳаи ҳуқуқи омма имконпазир аст, аммо ба маънои «деликта публица». Инчунин бояд қайд кард, ки дар бисёр давлатҳои хориҷӣ мафҳуми «деликт» ҳам дар соҳаҳои ҳуқуқи ҷамъиятӣ (умумӣ) ва ҳам дар соҳаи шахрвандӣ кам истифода мешавад, зеро истилоҳоте ҳастанд, ки моҳияти намудҳои гуногуни ҳуқуқвайронкуниҳоро бехтартар ошкор мекунад. Яъне ҳангоми таҳлили моҳияти деликт бояд ба назар гирифта шавад, ки муайян намудани масъалаи ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ асосан дар охириҳои асри 19 амалӣ карда шудааст. Аз ин рӯ фикр менамоем, ки ҳаммаъно донишони истилоҳҳои “деликт” ва “ҳуқуқвайронкунӣ” ва истифодаи онҳо дар қонунгузорӣ ё соҳаи илм танҳо дар ҳолате мумкин аст, ки агар истилоҳи “деликт” моҳият ва мазмуни ҳуқуқии “ҳуқуқвайронкунӣ”-ро тағйир надиҳад.

Ба ақидаи олим ва муҳаққиқ тоҷик Ойев Х., зеро моҳияти ҳуқуқи маъмурӣ-деликтӣ амали (беамалаии) зиддиҳуқуқӣ ва гунаҳгорунаи шахси ҷисмонӣ ва ҳуқуқие дар назар дошта мешавад, ки содир шудани он дар асоси муқаррароти Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси ҷазои маъмурӣ мегардад [6, с. 237-244].

Дар ин қисмат вобаста ба таҳлили моҳияти ҳуқуқи маъмурӣ-деликтӣ аз рӯи нуқтаи назари Т.В. Телятицкая, ки ҳуқуқи маъмурӣ-деликтро зерсоҳаи ҳуқуқи маъмурӣ номида, онро аз маҷмуи меъёрҳои иборат медонад, ки муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба ҷараёни истифодабарии чораҳои маҷбурукунии маъмурӣ аз ҷониби мақомоти салоҳиятдор ва шахсони мансабдор нисбати субъектоне, ки ҳуқуқвайронкуниро содир намудаанд, ба танзим медароранд [7, с. 53-55], метавон ҳамфикр буд.

Ба ҳамин маъно, аз рӯи сарчашмаҳои илмӣ вобаста ба соҳаи ҳуқуқи маъмурӣ ва маданӣ моҳияти «деликт»-ро ба ҳуқуқвайронкунӣ ё кирдори ғайримеъёрӣ

алоқаманд намуда, онро ҳамчун кирдори ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ё ҳуқуқвайронкунии мадани тавсиф намудан дуруст аст. Ва дар ҳамин ҷо бояд қайд намоем, ки аслан мо ба мақсади тадқиқотҳои илмӣ истилоҳоти таърихан дар ҷомеа ва давлат истифодашавандаро таҳлил менамоем, вагарна дар замони муосир аз ҳама беҳтар серистеъмолшавандагии истилоҳҳоеро ҷонибдорӣ менамоем, ки дар амалияи қонунқабулкунӣ мақомоти қонунгузории давлат ҷой доранд ва дар байни одамон бештар ба забон оварда мешаванд.

Ҳалли масъалаҳо оид ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ҳамчун муносибатҳои оммавӣ тибқи талаботи қонунгузории муурофиавии граждани муаммои сарбастае мебошад, ки то ҳол ҳалли хешро талаб менамояд. Ба монанди, вайронгардидани ҳуқуқҳои интихоботии шаҳрвандон, ҳуқуқҳои муаллифӣ, моликияти зеҳнӣ ва ғайра мебошанд. Яъне ҳарчанд, ки чунин муносибатҳо ҳамчун муносибатҳои оммавӣ дар қонунгузории маъмурӣ муқаррар шудаанд, аммо ҳалли онҳо тавассути қонунгузории муурофиавии граждани чун муносибатҳои хусусӣ пешбинӣ мегардад.

Иҷроиши қарори суд оид ба маскункунӣ низ аз омезишҳои муносибатҳои оммавӣ ва хусусӣ дарак медиҳад. Амалияи мақомоти дахлдори давлатӣ баррасии ҳодисаҳои майдаавбошӣ ва авбоширо аз ҷониби шахсе, ки маскун карда шудааст ё шахсе, ки дар хонаи истиқоматиаш дигар шахс маскун шудааст, дарак медиҳад. Ҳарчанд, ки дар асоси қарори маскункунӣ ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии даъвогари муносибатҳои оилавӣ қонеъ карда мешаванд, аммо вайроншавӣ ё маҳдудкунии ҳуқуқу озодиҳои тарафи дигар низ ба ҷашм мерасанд, аз ин лиҳоз чунин қарор ба таври дахлдор иҷро карда намешавад ё бисёри вақт то охир иҷро намегардад.

Агар мо бевосита ба таҳлили алоқамандӣ ва фарқияти ҷавобгарии маданӣ ва маъмурӣ гузароем пас чунин хусусиятҳо дарёфт менамоем:

Алоқамандӣ: ҳарду намуди ҷавобгарӣ дар системаи намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ҷой доранд ва дар амал татбиқ мешаванд; роҳҳои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои вайроншуда ҳастанд; субъектоне муайяни

татбиқнамоӣ доранд; барои механизми амалӣ намудани онҳо қонунгузориҳои муурофиавӣ амал менамояд.

Фарқият: яке аз муносибатҳои омма бар меояд дигар аз хусусӣ, (то кадом дараҷа шахс шубҳа менамояд, ки оё ҳуқуқу манфиатҳои вайрон шудаанд ё не. Пас барои оғози парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ низ барои баъзе кирдорҳои аризаи шахс лозим аст. Мисол, зӯрварӣ дар оила, ҳалалдор кардани оромӣ ва ғайра. Оё ин муносибати хусусӣ аст ё омма? Албатта, ки омезиши байни қонунгузории баррасишавандаро муайн менамояд). Дар ҷавобгарии маъмурӣ дар қатори ҷуброни зарари моддӣ, ки аслан ба ҷавобгарии маданӣ алоқамандӣ дорад ба манфиати давлат мумкин аст ҷарима ситонида шавад ё ҷуброни зарари ба ашӯи корхона расонидашуда, ки аслан ҷавобгарии моддӣ (ҳаммаъноӣ маданӣ аст), аммо аз муносибатҳои идоракунӣ бар меояд, ки онҳо муносибатҳои оммавӣ ҳастанд. Ба ин монанд, дигар хусусиятҳои ҳамалоқамандӣ ва фарқияти чунин намудҳои ҷавобгариро ошкор намудан мумкин аст.

Ҳамин тавр, чунин норасогӣҳо ва муҳолифатҳо дар байни меъёрҳои асосии муайянкунандаи тарзи ҳалли парвандаҳо, ки аз муносибатҳои оммавӣ ва хусусӣ бар меоянд, муайян кардан мумкин аст, ки сади роҳи инкишофи қонунгузорӣ ва рушди падидаи муурофиавии маъмурӣ мегарданд. Сухан дар бораи меъёри қ.3, мод. 250 Кодекси муурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қ.2, мод.116 Кодекси расмиёти маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Дар меъёри аввала омадааст, ки ҳангоми баррасӣ ва ҳалли парвандаҳо, ки аз муносибатҳои ҳуқуқи омма бар меоянд, меъёрҳои муурофиавӣ даъвоӣ оид ба эътирофи даъво, даъвои муқобили даъво, тадбирҳои таъмини даъво, созиши оштии тарафҳо татбиқ намегарданд [8]. Аммо қ.2, мод 116 Кодекси расмиёти маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки принсипи диспозитивии муурофиавии маъмуриро тасдиқ менамояд, қайд кардааст, ки мақомоти маъмурии дар муурофиавии расмиёти маъмурӣ дар суд иштироккунанда метавонад парвандаро бо созиши оштии тарафҳо ба анҷом расонад, аз даъво даст кашад ё даъворо танҳо дар сурате эътироф намояд, ки ин хилофи қонун набошад [9].

Агар мо ба таҳлили воқеияти муҳтавои қонунгузорӣ гузарем пас ошкор менамоем, ки айни замон дар қонунгузорӣ мафҳуми ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ҷавобгарии маъмурӣ вучуд доранд, аммо аз ҷавобгарии маданӣ не.

Баъзан алтернативаи татбиқи ҷавобгарии маъмурӣ ё маданиро дар таҷриба мушоҳида намудан мумкин аст, ҳарчанд, ки дар қонунгузорӣ вучуд надорад. Мисол, майдауддӣ бештари ҳолатҳо бо ҷуброн ё барқарор намудани зарари расонидашуда шахси ҳуқуқвайронкунандаро аз ҷавобгарӣ озод менамояд. Ҳоло онки ҳамчун ҳолати вайроншавии муносибатҳои омма бояд шахс ба ҷавобгарии маъмурӣ гирифта карда шавад [10].

Ҳангоми таҳлили чуқури масъалаи мазкур ба норасоии қонунгузорӣ низ во хурдан мумкин аст. Мисол, вандализм ин зишту касиф намудани биною иншооти давлатию ҷамъиятӣ мебошад, ки ҷавобгарии маъмурӣ дорад. Аммо истифодаи воситаи нақлиёте, ки моликияти хусусӣ мебошад таъйиноти асосии мусофиркашонӣ дорад, дар сурати зишту касиф шуданаш наметавонад, ки амали шахс ҳамчун вандализм банду баст шавад. Ё ин ки арзиши моликияти давлатӣ аз хусусӣ дида болотар ба чашм мерасад.

Аз рӯи таҳлил ва тадқиқи мавзӯи меҳостем бо мақсади пурра намудани ҷойи холигии қонунгузорӣ чунин пешниҳодҳо манзур намоем:

-барои дар қонунгузорӣ дохил намудани мафҳумҳои ҳуқуқвайронкунии маданӣ ва ҷавобгарии маданӣ пешниҳодҳо манзур карда шавад;

-ҷиҳати кафолати ҳифзи моликияти хусусӣ ҳангоми истифодабарии он бо таъйиноти давлатӣ ё ҷамъиятӣ масъалаи имконпазирии татбиқи ҷавобгарии маъмурӣ ҳангоми зишту касиф шуданаш ҳамчун кирдори вандализм хулосабарорӣ карда шавад;

-дар қонунгузорию мувофиқаи маъмурӣ ба монанди мувофиқаи ҷиноятӣ масъалаи кирдорҳои ҳуқуқвайронкунии дорои айбдоркунии хусусӣ зеро таҳлил қарор дода шавад;

-ҷиҳати дуруст ба роҳ мондани татбиқи қонунгузорӣ аз тарафи субъектони дахлдор муҳолифати байни меъёрҳои Кодекси мувофиқаи граждани ва Кодекси расмиёти маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қисмати дар боло баррасигардида бояд бартаараф карда шавад.

ГРАЖДАНСКАЯ И АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ: СВЯЗЬ И РАЗЛИЧИЕ

Ключевые слова: Правонарушение; частные отношения; общественные отношения; гражданская ответственность; административная ответственность; административное правонарушение; связь и различие.

Аннотация: В данной статье автор проанализировали вопрос административной ответственности, их связь и различия с научной точки зрения и законодательных положений.

В статье с целью раскрытия связи гражданской и административной ответственности рассматривается сущность использования исторического термина «деликты» в научных трудах специалистов в области частного и публичного права, а собственно, по в выводах автор представлена и конкретная новая идея. Основным мнением автор при анализе темы является использование терминов, которые широко понимаются и используются в практике деятельности законодательных органов государства.

На основе анализа исследуемого вопроса автор смогли внести несколько конкретных предложений, направленных на восполнение пробелов в законодательстве и устранение имеющихся противоречий.

Ақрамзода Шукрона Мухаммади - старший преподаватель кафедры административного права и административной деятельности факультета №2 Академии МВД Республики Таджикистан, майор милиции **Адрес:** 734012, Республика Таджикистан, г.Душанбе, ул. М. Мاستонгулова, 3. Тел.: (+992) 900-09-04-69, E-mail: Sufi-1986@mail.ru.

CIVIL AND ADMINISTRATIVE LIABILITY: CONNECTION AND DIFFERENCE

Key words: Offense; private relations; public relations; civil liability; administrative liability; administrative offense; connection and difference.

Annotation: In this article, the author analyzed the issue of administrative responsibility, their connection and differences from a scientific point of view and legislative provisions.

In order to reveal the connection between civil and administrative liability, the article examines the essence of the use of the historical term “torts” in the scientific works of specialists in the field of private and public law, and in fact, according to the author conclusions, a specific new idea is presented. The main opinion of the author when analyzing the topic is the use of terms that are widely understood and used in the practice of the legislative bodies of the state.

Based on the analysis of the issue under study, the author were able to make several specific proposals aimed at filling gaps in the legislation and eliminating existing contradictions.

Akramzoda Shukrona Muhammadi - senior Lecturer of the Department of Administrative Law and Administrative Activities, Faculty No. 2 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Police Major **Address:** 734012, Tajikistan, Dushanbe, M. Mastongulov str., 3 Tel.: (+992) 900-09-04-69, E-mail: Sufi-1986@mail.ru

Рӯйхати адабиёт:

1. Стахов А.И. Равишҳои Нав ба фаҳмиши деликти маъмурӣ дар системаи муносибатҳои ҳуқуқии маъмурӣ // маҷаллаи ҳуқуқии Русия. 2019. № 4 (127). Саҳ.84-92.
2. Гришковец а.А. Ба масъалаи ба истилоҳ "ҳуқуқи маъмурӣ-деликтӣ" // Вестник всероссийского института баланд бардоштани ихтисоси кормандони Вазорати корҳои дохилии Федератсияи Русия. 2020. № 1 (53). Саҳ. 54-61.
3. Э. А. Флейшиц. Ҳуқуқи хусусии рим. М.: Ҳуқуқшинос. Вазорати адлияи СССР, 1948. аз 560-561.
4. Паргаев Ю.И. Дар бораи деликт, деликтизатсия ва такмили меъерсозии маъмурӣ-деликтӣ // Вестник экономической амният. 2016. № 3. Саҳ. 114.
5. Агапов А. Б. Коррелятсияи шаклҳои чамъиятӣ ва тамаддунии айб // ҳуқуқи Маъмурӣ ва муниципалӣ. 2016. № 9. Саҳ. 791798. DOI: 10.7256/1999-2807.2016.9.20074.
6. Оев Холмаҳмад. Ҳуқуқи маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми 1. Душанбе 2013. -561 С.
7. Телятицкая т.В. ҳуқуқи Маъмурӣ-деликтӣ ва мурофиавӣ-ичроия: ҷавобҳо ба саволҳои имтиҳонӣ. Минск: Тетралит, Соли 2017. 96 С.
8. Кодекси мурофиаи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2008, №1, қ.1, мод.б, мод.7; аз 18.03.2022 № 1855, аз 18.03.2022 № 1856, аз 19.07.2022 № 1898).
9. Кодекси расмиёти маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (АМОҶТ с.2007, №3, мод.165; с.2012, №12, қ.1, м.1022).
10. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008, №12, қ-1, мод. 989, мод. 990; соли 2009, №5, мод.321, №9-10, мод. 543; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 марти соли 2022, №1861; аз 24 декабри соли 2022, №1928).

Список литературы:

1. Стахов А. И. Новые подходы к пониманию административного деликта в системе административных правоотношений // Российский юридический журнал. 2019. № 4 (127). С. 84-92.
2. Гришковец А. А. К вопросу о так называемом «административно-деликтном праве» // Вестник Всероссийского института повышения квалификации юристов Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2020. № 1 (53). С. 54-61.
3. Э.А.Флейшиц. Римское частное право М. : Юриздат. Минюста СССР, 1948. с 560-561.

4. Попович Ю. И. О деликте, деликтизации и совмещении административно-деликтного нормотворчества // Вестник экономической безопасности. 2016. № 3. С. 114.
5. Агапов А. Б. Корреляция публичных и цивилизационных форм вина // Административное и муниципальное право. 2016. № 9. С. 791-798. DOI: 10.7256/1999-2807.2016.9.20074.
6. Оев Холмахмад. Административное право Республики Таджикистан. Часть 1. Понедельник 2013. -561 с.
7. Телятицкая Т.В. Административно-деликтное и процессуально-исполнительное право: отказ от экзаменационных прав. – Минск: Тетралит, 2017. – 96 с.
8. Гражданский процессуальный кодекс Республики Таджикистан. (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, С.2008, №1, к.1, мод.б, мод.7; год 18.03.2022 № 1855, год 18.03.2022 № 1856, год 19.07.2022 № 1898).
9. Кодекс об административных процедурах Республики Таджикистан. (ЗДЖТ С.2007, №3, мод.165; С.2012, №12, к.1, м.1022).
10. Кодекс Республики Таджикистан Об административных правонарушениях. (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2008, №12, к-1, мод. 989, мод. 990; 2009, №5, мод.321, №9-10, мод. 543; Закон Республики Таджикистан от 18 марта 2022 года, №1861; от 24 декабря 2022 года, №1928).

List of literature:

1. Stakhov A. I. New approaches to understanding administrative tort in the system of administrative legal relations // Russian Law Journal. 2019. No. 4 (127). pp. 84-92.
2. Grishkovets A. A. On the issue of the so-called "administrative-tort law" // Bulletin of the All-Russian Institute for Advanced Training of Lawyers of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. 2020. No. 1 (53). pp. 54-61.
3. E.A.Fleishits. Roman private law M. : Yurizdat. Ministry of Justice of the USSR, 1948. from 560-561.
4. Popovich Yu. I. On tort, delictization and combination of administrative and tort rulemaking // Bulletin of Economic Security. 2016. No. 3. p. 114.
5. Agapov A. B. Correlation of public and civilizational forms of wine // Administrative and municipal law. 2016. No. 9. pp. 791-798. DOI: 10.7256/1999-2807.2016.9.20074.
6. Oev Holmahmad. Administrative law of the Republic of Tajikistan. Part 1. Monday 2013. - 561 p.
7. Telyatitskaya T.V. Administrative-tort and procedural-executive law: waiver of examination rights. – Минск: Tetralit, 2017. – 96 p.
8. The Civil Procedure Code of the Republic of Tajikistan. (Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, p. 2008, No. 1, K.1, mod.b, mod.7; year 03/18/2022 No. 1855, year 03/18/2022 No. 1856, year 07/19/2022 No. 1898).
9. Code of Administrative Procedures of the Republic of Tajikistan. (ZDZHT S.2007, No.3, mod.165; S.2012, No. 12, K.1, M.1022).
10. 10.The Code of the Republic of Tajikistan On Administrative Offenses. (Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2008, No. 12, k-1, mod. 989, mod. 990; 2009, No.5, mod.321, No.9-10, mod. 543; Law of the Republic of Tajikistan dated March 18, 2022, No.1861; December 24, 2022, No. 1928).

ТАЛАБОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН

- насаб, ном ва номи падари муаллиф / муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);

- номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);

- почтаи электроники муаллиф / муаллифон (телефон барои тамоси муҳаррирон);

- акси муаллиф дар формати JPEG.

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо ҳарфҳои калон дар маркази сатр бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

На камтар аз 7 вожа бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати нуктавергул (;) ҷудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Дар ҳаҷми аз 7 то 10 сатр бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. БАҲШҲОИ МАВЗУӢ

Нишон додани индекси «КУД» (тибки талаботи амалкунандаи тахассусии кормандони илмӣ).

6. ОРОИШИ МАТН

Доираи саҳифа: 1,25 см. аз чап, 2 см. аз рост, 2 см. аз боло ва 2 см. аз поён.

Шрифт: Times New Roman 12 кгл.

Фосила: 1.

Сарҳат: 1 см.

Ориентатсия: «книжная», бе гузоштани саҳифа, бе кўчонидан аз сатр ба сатр, истиноди библиографӣ ба сарчашма дар дохили матн, бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси кунҷӣ: «[1]». Агар саҳифа дошта бошад: «[1, с. 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ ва рақами саҳифаи нав меояд.

Матн: баробаркунӣ – «по ширине».

Ҳаҷми мақола: на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ).

7. РҶЙҲАТИ АДАБИӢТ

Рӯйхати адабиёт бояд дар мутобиқат бо стандартҳои давлатии «Иқтибоси библиографӣ» мурағаб гардад. Рӯйхати адабиёт бояд на камтар аз 5 номгӯи адабиёти илмӣ бошад. Адабиёт ба тартиби алифбой оварда мешавад. Рӯйхати адабиётҳои истифодашуда бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ пешниҳод мегардад.

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

– фамилия, имя, отчество автора / авторов (на таджикском, русском и английском языках);

– полное название организации – должность, звание, ученая степень (на таджикском, русском и английском языках);

– электронная почта автора / авторов (телефон для связи редакторов);

– фотография в формате JPEG.

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится заглавными буквами по центру на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся не менее 7 слов на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком точка с запятой (;).

4. АННОТАЦИЯ

Приводится в объеме от 7 до 10 строк на таджикском, русском и английском языках.

5. ТЕМАТИЧЕСКИЕ РУБРИКИ

Указывается индекс УДК (согласно действующей номенклатуре специальностей научных работников).

6. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 1,25 см. слева, 2 см. справа, 2 см.

сверху и 2 см. снизу.

Шрифт: Times New Roman 12 кгл.

Интервал: 1.

Абзацный отступ: 1 см.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографическая ссылка на источник внутри текста, обозначается цифрами внутри квадратных скобок: «[1]». Если имеется страница: «[1, с. 12]». Повтор ссылки с указанием номера прежней ссылки и новой цифрой страницы.

Текст: выравнивание - «по ширине».

Объем статьи: не менее 7 страниц (для

ЭЗОХ: Ҳамаи мақолаҳои, ки бо забони русӣ ва англисӣ пешниҳод мегарданд, аз системаи «Антиплагиат» гузаронида мешаванд. Ҳиссаи матни асли набояд аз 60% кам бошад.

ПРИМЕЧАНИЕ: Все статьи, представленные на русском и английском языках, проверяются через систему «Антиплагиат». Доля оригинального текста не должна быть менее 60%.

научной статьи).

7. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

Список литературы должен быть составлен в соответствии с государственными стандартами «Библиографическое цитирование». В списке литературы должно быть не менее 5 наименований научной литературы. Библиография оформляется в алфавитном порядке. Список использованной литературы приводится на таджикском, русском и английском языках.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯш бароварда мешавад.
Роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад.
Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» тавассути шуъбаҳои Хадамоти алоқаи назди
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад.

Индекси обуна: 77710.

Нархи солонаи обуна: - 200 сомони.

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташиқоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузори назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Бонк: Сарраёсати Хазинадорӣ марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе.

Суратҳисоб: 20204972712010100002.

С/муросилоғӣ: 22402972000002.

БИК: 350101800.

РМА: 010082702.

Суроға: шаҳри Душанбе, кӯчаи академик А. Адҳамов, 13.

Телефон: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Суроғаи электронӣ: info@mmk.tj; qonunguzori@mail.ru.

В целях содействия развитию юридической науки и государственной информационно-правовой системы, разъяснения основных положений действующего законодательства, публикации комментариев нормативных правовых актов, правовых и информационно-аналитических материалов Журнал «Законодательство» издается четыре раза в год.

В продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Оптимальным условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на журнал «Законодательство» осуществляется в отделениях Службы связи при Правительстве Республики Таджикистан.

Подписной индекс: 77710.

Цена на годовую подписку: - 200 сомони.

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан.

Банк: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов Республики Таджикистан, город Душанбе.

Расчетный счет: 20204972712010100002.

К/счет: 22402972000002.

МФО: 350101800.

ИНН: 010082702.

Адрес: город Душанбе, улица академика А. Адхамова, 13.

Телефоны: 227-45-00; 227-45-53; 227-08-07.

Электронный адрес: info@mmk.tj; qonunguzori@mail.ru.

МУРАТТИБ

Арабҷонов Шодимурод Арабҷонович

Маҷалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, дар матбааи ҚДММ «Меҳроҷ Граф» бо тарзи рақамӣ ба таъб расидааст.

Қоғози офсетии № 1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman. Ҷузъи чопии шартӣ 10,0.

Адади нашр 200 нусха.

Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи академик А.Адҳамов, 13 телефон/факс 227-63-64

СОСТАВИТЕЛЬ

Арабҷонов Шодимурод Арабҷонович

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии ООО «Меҳроҷ Граф».

Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman. Условный печатный лист 10,0.

Тираж 200 экз.

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица академика А.Адхамова, 13 телефон/факс 227-63-64